

UNIVERZITET U BEOGRADU

FILOLOŠKI FAKULTET

Tijana N. Kukić

**SEMANTIČKO-PRAGMATIČKA ANALIZA
ITALIJANSKOG ČLANA
I NJEGOVI EKVIVALENTI U SRPSKOM JEZIKU
IZ PERSPEKTIVE REFERENCIJALNOSTI**

Doktorska disertacija

Beograd, 2018.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOLOGY

Tijana N. Kukić

**SEMANTIC AND PRAGMATIC ANALYSIS OF
ITALIAN ARTICLE AND ITS SERBIAN
EQUIVALENTS FROM REFERENTIALITY
PERSPECTIVE**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2018.

Mentor:

Prof. dr Saša Moderc, vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

Članovi komisije:

Dr Danijela Đorović, vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

Dr Vesna Krajišnik, vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

Datum odbrane:

ZAHVALNOST

Želela bih da se zahvalim mentoru, prof. dr Saši Modercu, na ukazanom poverenju prilikom osmišljavanja teme i izrade same disertacije, na podršci, a pre svega na savetima i sugestijama koji su mi bili od velike pomoći tokom rada na tezi.

Želela bih da se zahvalim mojoj porodici, bez čije podrške ne bih uspela u ostvarenju ovog poduhvata.

SEMANTIČKO-PRAGMATIČKA ANALIZA ITALIJANSKOG ČLANA I NJEGOVI EKVIVALENTI U SRPSKOM JEZIKU IZ PERSPEKTIVE REFERENCIJALNOSTI

Sažetak

Cilj našeg rada jeste sagledavanje problematike upotrebe člana u italijanskom jeziku iz perspektive referencijalnosti i uočavanje mogućih srpskih prevodnih i semantičkih ekvivalenata. Opređelili smo se za semantičko-pragmatičku analizu člana jer smo želeli da ukažemo na polisemičnu prirodu člana, koja je uslovljena pragmatičkim parametarima kao što su komunikativna situacija, vrsta znanja, odnos govornik-sagovornik, namera govornika, kooperativnost sagovornika i referent na kog se upućuje. Ovakav pristup do sada nije bio primenjen u okviru italijanističke literature ni na našim ni na italijanskim prostorima.

Naše istraživanje sprovedeno je na korpusu modernih i savremenih književnih tekstova narativno-deskriptivnog karaktera.

Našu hipotezu da pragmatika predstavlja ključni faktor prilikom odabira vrste člana u italijanskom jeziku potvrdili smo analizirajući korpus sastavljen od osamnaest književnih dela napisanih na italijanskom, čije smo prevode analizirali u okviru bitemksta.

Spajajući filozofsku misao sa lingvističkom, osmislili smo podelu referencijalnosti na određenu, neodređenu, generičku referencijalnost kao i na nereferencijalnost. Na osnovu analize korpusa zaključiti smo da određena referencijalnost predstavlja najkompleksniji oblik referencijalnosti s obzirom na brojnost podvrsta koje sadrži.

Analizu srpskih ekvivalenata u okviru korpusa dopunjavali smo, ukoliko su prevodni ekvivalenti pokazivali samo jednu ili mali broj opcija, primerima iz literature o kategoriji (ne)određenosti u srpskom jeziku, kako bismo upotpunili prikaz moguće semantičke ekvivalencije u srpskom jeziku i ukazali na njeno bogatstvo.

Ključne reči: referencijalnost, referencija, italijanski član, semantičko-pragmatička analiza, italijanski jezik, srpski jezik, kontrastivna analiza, ekvivalenti.

Naučna oblast: Nauka o jeziku

Uža naučna oblast: Italijanski jezik

SEMANTIC AND PRAGMATIC ANALYSIS OF ITALIAN ARTICLE AND ITS SERBIAN EQUIVALENTS FROM REFERENTIALITY PERSPECTIVE

Abstract

The aim of our work is to perceive the problem of the use of article in Italian language from the referentiality perspective and to detect its possible Serbian translation and semantic equivalents. Referentiality is an inherent feature of a noun phrase to refer to extratextual or inter-textual referents.

We have chosen the semantic-pragmatic analysis of article since we wanted to emphasize the polysemic nature of article, which is conditioned by pragmatic parameters such as communicative situation, type of knowledge, speaker to speaker relationship, speaker's intent, co-operation of interlocutors and the referent it is addressed to. So far, this approach has not been applied in the framework of Italian literature, both when it comes to our and Italian region. Our research was carried out within the corpus of modern and contemporary literary texts with narrative-descriptive character.

Our hypothesis stating that pragmatics presents the key factor in selecting the type of article in Italian language has been confirmed through the analysis of the corpus comprised of eighteen literary works written in Italian, translations of which we have analyzed in the context of a bitext. By combining the philosophical thought with the linguistic one, we have designed a division of referentiality to a definite referentiality, indefinite referentiality, generic referentiality, as well as to a non-referentiality. Based on the analysis of the corpus, we concluded that a definite referentiality is the most complex form of referentiality given the number of subgroups it contains. The analysis of Serbian equivalents within the corpus was supplemented, in cases when the translation equivalents demonstrated only one or small number of options, with examples from the literature on the category of (in)definiteness in Serbian language, in order to complete the presentation of possible semantic equivalence in Serbian language and point to its wealth.

Key words: referentiality, reference, Italian article, semantic-pragmatic analysis, Italian language, Serbian language, contrastive analysis, equivalents.

Scientific field: Language Science

Scientific subfield: Italian Language

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1.1 Struktura i organizacija rada.....	4
1.2 Predmet i ciljevi istraživanja	8
1.3 Teorijski okvir	12
1.4 Korpus	15
1.5 Terminologija	16
1.6 Numeracija primera u radu	21
2. Definicija pojmova referencije i referencijalnosti.....	21
2.1 Referencija i filozofija jezika	22
2.2 Referencijalnost i referencija.....	24
2.2.1 Referencijalnost i gramatička kategorija.....	27
3. Referencija u filozofiji i lingvistici	29
3.1 Referencija: istina i postojanje	30
3.2 Ključne filozofske i lingvističke teorije o referenciji	32
3.2.1 Russell (1905).	32
3.2.2 Strawson (1950).	33
3.2.3 Donnellan (1966).	34
3.2.4 Christophersen (1939) i Jespersen (1943).....	35
3.2.5 Searle (1969) i Austin (1962).....	36
3.2.6 Lyons i njegova razmatranja	38
3.2.7 Hawkins (1978).....	42
3.2.7.1 Hawkins i <i>Lokacijska teorija (Location Theory)</i>	43
3.2.8 Lyons i teorija gramatikalizacije.....	48
3.2.9 Abbott (2010).	48
3.2.10 Heim (1982).	50
3.2.11 Grice (1975/1989).....	50
3.2.11.1 Princip kooperativnosti	51
3.2.12 Sperber & Wilson (1986/1995).....	52

3.2.13 Zaključak.....	53
4. Karakteristike referencije	54
4.1 Stalna i promenljiva referencija.....	55
4.2 Realna i fiktivna referencija	56
4.3 Tačna i uspešna referencija	56
5. Elementi referencije	57
5.1 Referent	57
5.2 Pojam sveta i univerzum diskursa	58
5.3 Kontekst.....	59
5.4 Vrste znanja.....	60
5.4.1 Znanje o jeziku.....	61
5.4.2 Znanje o svetu	61
5.4.3 Zajedničko znanje	62
5.4.4 Znanje na osnovu konteksta.....	62
6. Komunikacija i referencija.....	63
6.1 Komunikacija i njeni principi.....	64
6.1.1 Komunikativna situacija	64
6.1.2 Govorni činovi	65
7. Pragmatika teksta i referencija	66
7.1 Definicija teksta.....	67
7.2 Tekstualna kohezija.....	70
7.3 Vrste tekstova	73
8. Prethodna istraživanja člana na našim prostorima	74
8.1 Stifanić: Određeni, neodređeni i nulti član u italijanskom jeziku i iskazivanje odgovarajućih vrednosti u srpskohrvatskom jeziku (1976).	74
8.2 Runić, Usvajanje gramatičkih struktura i nivoi evropskog zajedničkog okvira: primer italijanskog člana (2009).	76
8.3 Blatešić, Nulti član u savremenom italijanskom jeziku (2011).	77
9. Referencijalnost i kategorija (ne)određenosti	78

9.1 Italijanske gramatike i kategorija (ne)određenosti	79
9.1.1 Renzi (1988, str. 357-423).	83
9.1.2 Serianni (1989, str. 161-189).	88
9.1.3 Dardano & Trifone (1997, str. 148-165).	91
9.1.4 Trifone & Palermo (2007, str. 29-42).	93
9.1.5 Salvi & Vanelli (2004, str. 133-153).	95
9.1.6 Patota (2006, str. 56-71).	101
9.1.7 Moderc (2015, str. 53-84).	104
9.1.8 Sensini (1997, str. 66-82).	107
9.1.9 Lepschy & Lepschy (2002, str. 147-155).	110
9.2 Gramatike srpskog jezika i kategorija (ne)određenosti	114
9.2.1 Stanojčić & Popović (1994, str. 83-94).	115
9.2.2 Stanojčić (2010, str. 136-155).	117
9.2.3 Stevanović (1986, str. 247-311).	117
9.2.4 Piper & Klajn (2017, str. 92-137).	121
9.2.5 Klajn (2005, str. 69-95).	124
9.2.6 Mrazović & Vukadinović (2009, 286-326).	127
10. Član u italijanskom jeziku.	138
10.1 Određeni član	141
10.2 Neodređeni član.	142
10.2.1 Specifičnost	142
10.2.1.1 Nespecifičnost i referencijalna/nereferencijalna distinkcija	143
10.2.1.2 Množina neodređenog člana	144
10.3 Ogoljena imenica.	145
10.4 Partitivni član	152
10.4.1 Partitivni član i ogoljena imenica.	153
10.5 Komunikativna redundandost člana	155
11. Istraživanje na korpusu	158
11.1 Vrste referencijalnosti i naša podela referencijalnosti.	158
11.2 Organizacija korpusnog istraživanja i podvrste referencijalnosti	167
12. Određena referencijalnost u italijanskom i srpskom jeziku	170

12.1 Univerzalna jedinstvenost u italijanskom i srpskom jeziku	171
12.1.1 Vlastite imenice.....	172
12.1.2 Apstraktne imenice.....	176
12.1.3 Imenice koje označavaju jedinstvene pojave i pojmove	179
12.1.4 Gradivne imenice u značenju jedinstvenosti.....	181
12.1.5 Zajedničke imenice sa inherentnom određenošću.....	183
12.2 Kontekstualna jedinstvenost.....	184
12.2.1 Zajedničke imenice	186
12.2.2 Stilski efekat.....	189
12.2.3 Apstraktne imenice.....	190
12.2.4 Gradivne imenice u određenom kontekstu.....	193
12.2.5 Pripadnost.....	193
12.2.5.1 Neotuđiva pripadnost	194
12.2.5.1.1 Prevodni ekvivalenti u vidu imenice + modifikator.....	196
12.2.5.1.2 Jednina prevedena množinom	197
12.2.5.1.3 Množina prevedena jedninom	197
12.2.5.1.4 Prevodni ekvivalenti u vidu posesivnog dativa.....	198
12.2.5.1.5 Glagolski ekvivalent.....	199
12.2.5.1.6 Stilska figura	199
12.2.5.1.7 Prevodni ekvivalent u vidu osnovnog broja.....	200
12.2.5.2 Otušiva pripadnost	200
12.3 Zajedničko znanje sagovornika	202
12.4 Anafora	204
12.4.1 Direktna anafora.....	206
12.4.2 Indirektna anafora	208
12.4.2.1 Ekvivalentni izrazi	211
12.4.3 Indirektna asocijativna anafora	212
12.5 Katafora	214
12.5.1 Katafora i načini njenog iskazivanja u italijanskom i srpskom.....	215
12.5.1.1 Katafora i određeni član	215
12.5.1.2 Razne vrste rečenica sa kataforičkim svojstvom	217
12.5.1.2.1 Relativna rečenica	217

12.5.1.2.1.1 Relativne restriktivne rečenice	218
12.5.1.2.1.2 Relativne nerestriktivne rečenice	220
12.5.1.2.1.3 Rascepljena rečenica	221
12.5.1.2.1.4 Egzistencijalne rečenice s određenom referencijalnošću	223
12.5.1.2.1.5 Leva dizlokacija i red reči	225
13. Neodređena referencijalnost u italijanskom i srpskom jeziku	228
13.1 Neodređena referencijalnost u italijanskom jeziku	228
13.2 Neodređena referencijalnost u srpskom jeziku.....	231
13.2.1 Kvantitativna neodređenost (akuzativ vs. genitiv).....	234
13.2.2 Kategorija broja.....	235
13.2.3 Neodređeni pridevski vid	237
13.2.4 Determinativ <i>jedan</i>	239
13.2.5 Numerička kvantifikacija neodređenosti.....	240
13.3 Pojedinačna imenička sintagma u italijanskom jeziku.....	241
13.3.1 Prezentativna rečenična perspektiva	242
13.3.1.1 Egzistencijalne rečenice	244
13.3.1.2 Apstraktne imenice	245
13.3.1.3 Modifikator i neodređena referencijalnost	247
13.3.1.4 Anaforski antecedent.....	248
13.3.1.5 Kvantifikaciona neodređenost.....	249
13.3.2 Specifičnost	250
13.3.3 Stilski odabir pisca – emfatička funkcija	252
14. Generička referencijalnost u italijanskom i srpskom jeziku	253
14.1 Generička referencijalnost u italijanskom jeziku	254
14.2 Generička referencijalnost u srpskom jeziku	259
14.3 Vrste generičke referencijalnosti.....	260
14.3.1 Univerzalna generička referencijalnost.....	260
14.3.1.1 Imenski izraz u množini s određenim članom.....	261
14.3.1.2 Imenski izraz u jednini sa određenim članom.....	262
14.3.1.3 Imenski izraz u jednini sa neodređenim članom	263
14.3.2 Generička referencijalnost unutar datog konteksta	265

14.3.2.1 Imenski izraz u množini sa određenim članom.....	265
15. Nereferencijalnost u italijanskom i srpskom jeziku	266
15.1 Sredstva iskazivanja nereferencijalnosti u italijanskom jeziku	267
15.1.1 Idiomatski izrazi.....	269
15.1.2 Predložke konstrukcije	271
15.1.3 Imenski deo predikata	273
15.2 Sredstva iskazivanja nereferencijalnosti u srpskom jeziku	274
15.2.1 Imenski deo predikata	274
15.2.2 Neodređeni determinativi.....	274
15.2.3 Komparativ.....	275
15.2.4 Osnovni brojevi.....	275
15.3 Nereferencijalnost i načini njenog iskazivanja.....	276
15.3.1 Nespecifični imenski izraz	276
15.3.2 Idiomatski izrazi.....	277
16. Zaključak.....	279
LITERATURA.....	285
Korpus	295
Biografija.....	297

Skraćenice

Bel = *La bella estate*

Bibl = *La biblioteca perduta dell'alchimista*

Bout = *La boutique del mistero*

Cim = *Il cimitero di Praga*

Fel = *Le Felicità nascoste. Memorie involontarie di un bevitore di vino*

Gen = *Gente in Aspromonte*

Io = *Io e te*

Num = *Numero zero*

Marc = *Marcovaldo ovvero Le stagioni in città*

Mort = *La morte di Megalopoli*

Pen = *Il pendolo di Foucault*

Racc = *I racconti*

Sig = *Signora Ava*

Sott = *Sotto il sole giaguaro*

Va' = *Va' dove ti porta il cuore*

Vita = *Vita migliore*

900 = *Novecento*

1. Uvod

Semantičko-pragmatička analiza italijanskog člana iz perspektive referencijalnosti, koja ima za cilj da sagleda i moguće srpske ekvivalente, predstavlja neistraženu problematiku kako u okviru italijanističke, tako i u okviru kontrastivne italijansko-srpske literature.

Referencijalnost predstavlja inherentno svojstvo imenskog izraza¹ koje mu omogućava da uputi na tačno određenog referenta, a ovo svojstvo realizuje se kroz semantičku kategoriju (ne)određenosti putem sistema člana u italijanskom, odnosno putem raznovrsnih jezičkih sredstava koja služe da iskažu ovu kategoriju u srpskom, budući da srpski jezik ne poseduje sistem članova².

Italijanski član je nedovoljno izučen u okviru italijanističke literature³, i nije osvetljen iz perspektive referencijalnosti koja predstavlja suštinski mehanizam koji leži u odabiru vrste člana, prema našem čvrstom uverenju. Član u okviru imenskog izraza predstavlja ključni jezički element koji saopštava da li je referent (v. 5.1), o kome se govori u okviru komunikativne situacije, poznat ili nepoznat sagovornicima. Za adekvatan odabir člana u italijanskom jeziku prikazaćemo važnost sledećih varijabli: referent o kome se govori/piše, komunikativni kontekst, govornikova namera, kooperativnost sagovornika⁴, vrste znanja koja poseduju sagovornici (v. pogl. 5.4) koja dele ili ne, kao i univerzum diskursa. (v. pogl. 5.2).

U našem radu želimo da ukažemo na važnost pragmatike (koja podrazumeva sve varijable koje smo naveli u prethodnoj rečenici) u funkcionisanju člana, koja je obično nedovoljno istražena, pogotovo u gramatikama italijanskog jezika koje članu pristupaju formalno-

---

¹ Za definiciju pojma „imenski izraz“, v. 1.5.

² O jezičkim sredstvima iskazivanja kategorije (ne)određenosti u srpskom jeziku biće detaljno reči u okviru poglavlja o srpskim gramatikama (v. pogl. 10), a potom i kroz samu analizu korpusa (počevši od pogl. 12) koja će biti dopunjena i prikazom jezičkih sredstava koja mogu iskazivati ovu semantičku kategoriju, a nisu se javila kroz prevode ekvivalente.

³ Članom u italijanskom jeziku najviše se bavio Renzi u okviru svojih dela: *Grande grammatica italiana di consultazione* (1988-1995), *Manuale di linguistica e filologia romanza* (2003), *Come leggere l'articolo IL* (1975), *“Uno” numerale e articolo* (1976), *Il vero plurale dell'articolo uno* (1982), *L'articolo zero* (1983), *Grammatica e storia dell'articolo italiano* (1976), potom i Korzen u okviru svog dvotomnog dela: *L'articolo italiano fra concetto ed entità* (1996).

⁴ Termin koji uvodi Grice (1989).

deskriptivno, prikazujući i izuzetke, koji često ostaju neobjašnjeni. Pragmatički aspekt javlja se sporadično, u malobrojnim gramatikama i posvećeno mu je premalo prostora (detaljno o članu u italijanskim gramatikama v. pogl. 9.1). Ističemo gramatike jer su one polazište istraživanja i učenja vezanog za član kako naučnika tako i učenika italijanskog jezika, i čini nam se da u okviru gramatika ne možemo pronaći adekvatne odgovore na nedoumice o upotrebi člana koje se prirodno javljaju kod učenika (kao i naučnika) čiji maternji jezik ne poseduje član⁵.

Ovaj rad je isključivo fokusiran na semantičko-pragmatičku analizu člana, dakle krećemo se u okvirima teorijske lingvistike. Međutim, smatramo da teorijska lingvistika treba aktivno da prenosi svoja saznanja u domen primenjene lingvistike i tako omogućiti razvoj uspešnijih pristupa određenim segmentima jezika, kao što je član i njegova upotreba.

Upravo zbog ovakvog stanja stvari, osmislili smo pristup italijanskom članu koji se temelji na spoju filozofske misli sa lingvističkom (detaljno o našem pristupu v. 11.2).

Prvo smo ustanovili podelu referencijalnosti na određenu, neodređenu, generičku referencijalnost kao i na nereferecijalnost (detaljno o ovoj podeli, v. pogl. 11.2).

Za svaku od ovih vrsta referencijalnosti ustanovili smo podvrste u okviru kojih smo analizirali: koja se vrsta imenica javlja u oba jezika, u jednini ili množini, i koja se jezička sredstva upotrebljavaju za iskazivanje svake uočene podvrste referencijalnosti.

U okviru određene referencijalnosti bazirali smo se na ideji o jedinstvenosti koju je osmislio Russell (1905) u sklopu svoje teorije o jedinstvenosti (v. 3.2.1). Russell je ovom teorijom ukazao na važnost pojma jedinstvenosti za kategoriju određenosti. Stoga, u našem prikazu određene referencijalnosti i njene podele, kao jedan od ključnih segmenata proučavamo jedinstvenost koju smo podelili na dve vrste. Prva je univerzalna jedinstvenost (v. pogl. 12.1) koja ukazuje na mogućnost razumevanja referenta i van konteksta, usled inherentne određenosti koja postoji u imenskom izrazu (poput vlastitih, apstraktnih, gradivnih imenica, zajedničkih imenica sa inherentnom određenošću, kao i imenica koje označavaju jedinstvene pojave i pojmove). Druga vrsta jedinstvenosti je kontekstualna jedinstvenost (v. pogl. 12.2) za čiju je realizaciju neophodno poznavanje konteksta. Pored jedinstvenosti, u okviru određene referencijalnosti izdvojili smo i princip zajedničkog znanja sagovornika (v. 12.3), potom anaforu (v. 12.4) kao i njenu podelu na direktnu i indirektnu (v. 12.4.1 i 12.4.2).

---

⁵ Detaljnije o problematici učenja člana, v. Kukić 2009, 2010, 2011, 2014a.

Hawkins je svojom idejom o asocijativnim anaforičkim upotrebama člana (Hawkins 1978: 123) koje utiču na javljanje određenosti imenskog izraza uticao da u podelu anafore uvrstimo i pojam indirektne asocijativne anafore (v. 12.4.3); potom smo unutar ove podele uvrstili kataforu (v. 12.5) i unutar nje smo izdvojili vrste rečenica sa kataforičkim svojstvom (v. 12.5.1.2). Analizirali smo, takođe, i komunikativnu perspektivu rečenice u kojoj se javlja leva dizlokacija (v. 12.5.1.2.1.5).

U okviru neodređene referencijalnosti, izdvojili smo prezentativnu rečeničnu perspektivu (v. 13.3.1) i unutar nje uočili smo javljanje egzistencijalnih rečenica (v. 13.3.1.1). Potom, u okviru ove vrste referencijalnosti izdvojili smo javljanje anaforskog antecedenta, javljanje kvantifikacione neodređenosti (kada se neodređenost preklapa sa značenjem broja jedan kod neodređenog člana)⁶, potom javljanje neodređenog člana sa apstraktnim imenicama (v. 13.3.1.2) što predstavlja neobičnu pojavu jer se one obično javljaju sa određenim članom, kao i u okviru neodređenog imenskog izraza sa modifikatorom (često se misli da prisustvo modifikatora utiče na pojavu određenog člana) čime ćemo pokazati krucijalnu ulogu pragmatike od koje zavisi koja će se vrsta člana javiti u imenskom izrazu sa modifikatorom. Našu pažnju usmerili smo i na pojam specifičnosti unutar neodređene referencijalnosti (v. 10.2.1 i 13.3.2): ona označava komunikativnu situaciju u kojoj je referent poznat govorniku, ali ne i sagovorniku, i koji se formalno iskazuje putem neodređenog nespecifičnog imenskog izraza (v. 11.1).

U okviru generičke referencijalnosti, koja označava klasu predmeta, pojava, osoba kao celinu, osmislili smo podelu na univerzalnu generičku referencijalnost (v. 14.3.1) koja se odnosi na celokupnu klasu referenata, nezavisno od konteksta; i na generičku referencijalnost unutar datog konteksta (v. 14.3.2), koja je vezana za određeni kontekst.

U okviru nereferencijalnosti, koja označava da se imenski izraz ne odnosi ni na jednog posebnog referenta, odnosno misli se na bilo kog referenta unutar klase istih referenata, uočili smo da se ovakva vrsta referencijalnosti javlja unutar idiomatskih izraza u okviru kojih imenica često gubi svoju referencijalnu vrednost i sa glagolom čini celinu (v. 15.3.2), kao i u okviru nespecifičnog imenskog izraza (v. 15.3.1) koji ćemo tumačiti u ključu nereferencijalnosti. Dakle, nespecifični imenski izraz u našem radu imaće dva tumačenja: u vidu neodređene referencijalnosti i nereferencijalnosti (detaljno o ovim tumačenjima, v. 11.1).

---

⁶ Ta pojava je prouzrokovana činjenicom da neodređeni član u italijanskom jeziku potiče od latinskog broja *jedan*: *unus*, *-a*, *-um*. (v. detaljnije o istoriji italijanskog člana: Kukić 2014b).

Sve vrste referencijalnosti kao i njihove podvrste analizirali smo u okviru korpusa sačinjenog od savremenih književnih dela na italijanskom jeziku i kroz primere potkrepili svaku vrstu i podvrstu referencijalnosti koju smo izdvojili i uočili. Analizirali smo javljanje varijabli kao što su vrsta imenice, broj imenice, potom vrsta člana koja se javlja u italijanskom jeziku u okviru svake vrste referencijalnosti da bismo, potom, proučili srpske prevodne ekvivalente. Analizu srpskih ekvivalenata u okviru korpusa dopunjavali smo, ukoliko su prevodni ekvivalenti pokazivali samo jednu ili mali broj opcija, primerima iz literature o kategoriji (ne)određenosti u srpskom jeziku, kako bismo upotpunili prikaz moguće semantičke ekvivalencije u srpskom jeziku i ukazali na njeno bogatstvo.

U našem radu nismo se bavili konstrukcijama u okviru kojih se javljaju predlog⁷ i član, uključujući i partitivni član⁸, budući da je reč o problematici koja zavređuje zasebno istraživanje s obzirom na kompleksnost teme. Naravno, u primerima u okviru našeg rada mogu se javiti predlozi i član, ali samo s ciljem da bismo potkrepili neku od vrsta ili podvrsta referencijalnosti o kojima govorimo u našem radu.

1.1 Struktura i organizacija rada

Budući da je literatura o referencijalnosti, odnosno, referenciji (v. definicije ovih pojmova u pogl. 2) prevashodno na engleskom jeziku, i da su mislioci koji su ključni za naš rad, takođe, pisali na engleskom jeziku (a to su Hawkins 1978, Lyons 1977/2003, Carlson 2006, Grice 1975, Strawson 1950, Trenkić 2002/2004/2009), u radu će biti prisutni, pored primera na italijanskom i srpskom jeziku, i primeri na engleskom. Takođe, autori kao što su Renzi (1976/1988) i Korzen (1996) predstavljaju oslonac za naš rad, čija su dela na italijanskom jeziku. Što se srpskog jezika tiče, Piper (2005) je dao veliki doprinos srpskoj literaturi pišući o važnosti referencijalnosti imenskog izraza.

Stoga, želimo da naglasimo da svaka definicija koja se u originalu javlja na engleskom ili italijanskom jeziku, predstavlja naš prevod, što važi i za svaki primer uzet iz literature na engleskom ili italijanskom jeziku.

---

⁷ Predložkim konstrukcijama detaljno se bavi Radojević (2014) u okviru svoje doktorske disertacije: *Kontrastivna analiza funkcija predložkih konstrukcija u italijanskom i padeža u srpskom jeziku*.

⁸ Do sada najdetaljniju analizu partitivnog člana daje Korzen (1996: 337-516).

Sada ćemo sagledati samu strukturu rada, njena poglavlja i potpoglavlja, nakon kojih se nalazi spisak literature, kao i spisak književnih tekstova koje sačinjavaju korpus.

Ovaj rad sastoji se od šesnaest poglavlja.

U prvom poglavlju prikazaćemo osnovni predmet i cilj našeg istraživanja, teorijski okvir, korpus, metodologiju rada kao i terminologiju na koju ćemo se osloniti.

U drugom poglavlju definišaćemo pojmove referencije i referencijalnosti koji su ključni za naš rad.

Budući da pojam referencije potiče iz filozofije jezika, u trećem poglavlju analiziraćemo ključne filozofske, ali i lingvističke poglede na pojam referencije i uočiti razlike između filozofskog i lingvističkog poimanja referencije i referencijalnosti. Filozofi i lingvisti čija ćemo dela i doprinos ovoj tematici analizirati su: Russell (1905), Christophersen (1939), Jespersen (1943), Strawson (1950), Donnellan (1966), Searle (1969), Hawkins (1978), Lyons (1977/2003), Heim (1982), Abbott (2010), Sperber i Wilson (1986/1995), Grice (1989).

U četvrtom poglavlju ispitaćemo koje su to karakteristike i specifične odlike referencije i analizirati pojmove kao što su stalna i promenljiva referencija, realna i fiktivna referencija i proučićemo šta je to tačna, a šta uspešna referencija. Potom ćemo analizirati šta sačinjava samu referenciju, koji su njeni elementi, odnosno proučićemo sledeće pojmove: referent, univerzum diskursa, kontekst. Prikazaćemo i koje su vrste znanja neophodne za nesmetano odvijanje komunikativne situacije jer je znanje koje sagovornici dele ili ne dele od ključnog značaja za referenciju i odražava se na odabir jezičkih sredstava. Izdvojili smo kao ključna znanja: znanje o jeziku, znanje o svetu, zajedničko znanje sagovornika kao i znanje na osnovu konteksta, koje sagovornik može na deduktivan način da dokuči.

U šestom poglavlju bavimo se odnosom komunikacije i referencijalnosti, analiziramo na koji se način odvija komunikativna situacija i koji su njeni principi. U okviru ovog poglavlja analiziraćemo govorne činove.

U sedmom poglavlju proučavamo odnos između teksta i referencije, odnosno bavimo se pragmatikom teksta: definišemo pojam teksta i analiziramo tekstualnu koheziju i na koji način se ona može ostvariti.

Potom, u narednom, osmom poglavlju, predstavljamo prethodna istraživanja na našim prostorima koja su vezana za italijanski član. (Stifanić, Runić, Blatešić).

Deveto poglavlje sadrži detaljnu analizu referentnih gramatika italijanskog i srpskog jezika i načina na koji one pristupaju opisu i analizi kategorije (ne)određenosti. Kada je reč o italijanskom jeziku, fokusirali smo se na primarno sredstvo iskazivanja (ne)određenosti, odnosno na član, dok smo u srpskim gramatikama proučavali kao primarno sredstvo iskazivanja (ne)određenosti – pridevski vid, a potom i brojna sekundarna sredstva iskazivanja ove kategorije poput prideva, zamenica, determinativa⁹ *jedan*, pokaznih determinativa kao i prisvojnih, neodređenih, odričnih, kvantifikativnih determinativa, kao i međusobno kombinovanje determinativa. Od italijanskih gramatika analizirali smo: Renzi (1995), Serianni (1989), Dardano & Trifone (1997), Trifone & Palermo (2007), Salvi & Vanelli (2004), Patota (2006), Moderc (2015), Sensini (1997), Lepschy & Lepschy (2002). Od srpskih gramatika analizirali smo: Stanojčić & Popović (1994), Stanojčić (2010), Stevanović (1986), Piper & Klajn (2017), Mrazović (2009).

U desetom poglavlju fokusirali smo se na italijanski član kao primarno sredstvo iskazivanja referencijalnosti u italijanskom jeziku. Analizirali smo upotrebu određenog i neodređenog člana, ogoljene imenice (detaljno o ovom pojmu v. 1.5) kao i partitivni član (on je sličan partitivnom genitivu u srpskom jeziku)¹⁰. Zapravo, analizirali smo semantičko-pragmatičke karakteristike člana i njegovu upotrebu. U okviru analize neodređenog člana, bavili smo se pojmovima specifičnosti i nespecifičnosti. Na kraju ovog poglavlja predstavili smo i stavove o komunikativnoj redundantnosti člana (Trenkić 2009; Hawkins 2004; Brown 1973).

Od jedanaestog poglavlja počinje analiza semantičko-pragmatičkih odlika italijanskog člana u okviru korpusnog istraživanja uz prevodne ekvivalente na srpskom jeziku, u kome objašnjavamo našu podelu referencijalnosti na određenu, neodređenu, generičku referencijalnost i na nereferencijalnost.

Dvanaesto poglavlje posvećeno je određenoj referencijalnosti, koja predstavlja najkompleksniju vrstu referencijalnosti, kao što je pokazalo naše istraživanje s obzirom na brojnost mogućih upotreba i značenja. Analizu određene referencijalnosti podelili smo na sledeće

---

⁹ Termin koji uvodi u našu literaturu Mrazović (2009).

¹⁰ Radojević (2014) se u svojoj doktorskoj disertaciji bavi partitivnim članom i njegovim ekvivalentima i ukazuje da se obično javlja partitivni genitiv (*C'è del latte nel frigo?/ Ima li mleka u frižideru?*) ili nominativ uz upotrebu atributa „neki“ ili „neke“: *Delle persone ti cercano./ (Neki) ljudi te traže* ili akuzativ uz upotrebu atributa „neki“ ili „neke“: *Compra dei giocattoli./ Kupi (neke) igračke*. (Radojević 2014: 37).

parametre upotrebe: univerzalnu jedinstvenost, kontekstualnu jedinstvenost, podrazumevano znanje među sagovornicima, anaforu (direktnu i indirektnu), kataforu i rečenice sa kataforičkim svojstvima (relativne restriktivne i nerestriktivne rečenice, rascepljene rečenice, egzistencijalne rečenice), odnos katafore i leve dizlokacije, potom stilski odabir pisca (kada je reč o stilskim efektima poput neizvesnosti koju pisac uvodi u delo upotrebljavajući određeni član pri prvom spomenu referenta). U okviru podele na univerzalnu i kontekstualnu jedinstvenost, analizirali smo uticaj varijabli kao što su vrsta imenice i broj imenice na vrstu člana koji će se javiti. Takođe, detaljno smo analizirali anaforu, podelivši je na direktnu i indirektnu. U okviru indirektno, proučavali smo načine na koji se ostvaruje kohezija teksta i to putem hiponima ili hiperonima, sinonima ili ekvivalentnih izraza, uočili smo javljanje stilskih figura poput sinegdohe, i na kraju smo analizirali pojam asocijativne indirektno anafore. Takođe, dosta pažnje usmerili smo na kataforu i na načine njene realizacije kroz imenski izraz u okviru raznih vrsta rečenica (v. pogl. 12.5.1.2) kao i na načine na koje katafora utiče na red reči u rečenici i odnos tema-rema (leva dizlokacija, topikalizacija). U okviru svakog segmenta analizirali smo srpske prevodne ekvivalente. Pored prevodnih ekvivalenata koji su se javili kroz istraživanje, dajemo i prikaz mogućih semantičkih ekvivalenata za iskazivanje ove kategorije u srpskom jeziku.

U narednom, trinaestom poglavlju, analizirali smo neodređenu referencijalnost u italijanskom i srpskom jeziku. Prikazali smo detaljno jezička sredstva koja su na raspolaganju italijanskom, kao i srpskom jeziku. Analizirali smo prevashodno pojedinačni imenski izraz i javljanje neodređene referencijalnosti unutar prezentativne rečenične perspektive, u okviru koje smo analizirali egzistencijalne rečenice, imenski izraz u jednini, apstraktne imenice, imenski izraz sa modifikatorom, kao i anaforski antecedent, potom smo analizirali pojam specifičnost u okviru neodređene referencijalnosti, i pojam kvantifikacione neodređenosti kada neodređeni član zadržava svoju pronominalnu vrednost i značenje broja *jedan*, da bismo na kraju analizirali stilski odabir pisca i neodređenu referencijalnost kojom se postiže emfatički efekat unutar teksta. Za svaki segment analizirani su srpski prevodni ekvivalenti, i ukazivali smo, po potrebi, na druga moguća jezička sredstva koja bi se mogla upotrebiti u datom kontekstu.

U poglavlju broj četrnaest pažnju smo usmerili ka generičkoj referencijalnosti, odnosno referencijalnosti koja ukazuje na klasu predmeta, osoba, pojava. Podelili smo ovu vrstu referencijalnosti na univerzalnu generičku referencijalnost (koja je nezavisna od konteksta) i na

generičku referencijalnost unutar datog konteksta i analizirali sredstva iskazivanja kako u italijanskom tako i u srpskom jeziku.

Petnaesto poglavlje posvećeno je nereferencijalnosti u italijanskom i srpskom jeziku i sredstvima iskazivanja u oba jezika. Nespecifičnost imenskog izraza tumačili smo u ključu nereferencijalnosti¹¹. Analizirali smo, pored ovih izraza, i nereferencijalnost u okviru sintaksičkih parametara kao što je imenski deo predikata i negacija, i na kraju javljanje nereferencijalnosti u okviru idiomskih izraza. Potom smo analizirali ekvivalente u srpskom jeziku.

Poslednje, šesnaesto poglavlje, predstavlja zaključak celokupnog istraživanja.

1.2 Predmet i ciljevi istraživanja

Cilj našeg rada jeste da ukažemo na važnost pragmatičkih varijabli za odabir vrste člana u italijanskom jeziku kroz primere iz savremene italijanske književnosti. Pod pragmatičkim varijablama podrazumevamo: komunikativni kontekst, namere govornika, kooperativnost sagovornika, vrste znanja koja poseduju sagovornici (v. pogl. 5.4) koja dele ili ne, kao i univerzum diskursa (v. 5.2).

Perspektiva iz koje sagledavamo upotrebu člana u italijanskom jeziku jeste referencijalnost. Referencijalnost predstavlja svojstvo imenskog izraza pomoću kojeg imenski izraz možemo da povežemo sa određenim referentom u spoljnom svetu (ili unutar samog teksta). Referencijalnost se nalazi u samoj srži funkcionisanja jezika: ona nam omogućava da govorimo o sadašnjem trenutku i da upućujemo na konkretne predmete ili osobe oko nas; omogućava nam, takođe, izmeštanje u svet fikcije i snova, tako da možemo opisivati i upućivati na predmete, pojave ili osobe koje ne postoje u realnom svetu već samo u fiktivnom. Možemo govoriti o predmetima, pojavama ili osobama iz prošlosti, ali možemo uputiti i na neki događaj koji tek treba da se desi. Stoga možemo uočiti da referencijalnost predstavlja jedno od najvažnijih svojstava jezika koje nam omogućava vremensko i prostorno izmeštanje u odnosu na trenutak govorenja.

---

¹¹ Nespecifični imenski izraz može se tumačiti i u ključu neodređene referencijalnosti. (v. detaljno 11.1).

Referencija je predstavljala jedno od ključnih interesovanja filozofa¹². Međutim, filozofija i lingvistika razlikuju se po tome čemu daju prednost prilikom analize referencije i po načinu na koji tumače referencijalni izraz. Filozofi su uglavnom fokusirani na kriterijum istine i kriterijum postojanja kada analiziraju pojam referencije, dok za lingvistiku takvi pojmovi, prema našem mišljenju, nisu relevantni. U okviru lingvistike, referencijalnost je nedovoljno istražen pojam i izučava se prevashodno u okviru engleskog jezika. Kada govorimo o referencijalnosti u okviru lingvistike onda zalazimo u domen pragmatike. To znači da referencijalnost kao pojava podrazumeva čitav splet elemenata kako bi ostvarila svoju funkciju usmeravanja sagovornika ka pravom referentu. Da bi se pravi referent uočio neophodno je poznavati komunikativnu situaciju, kontekst, učesnike u razgovoru, znanja koja poseduju sagovornici, namere govornika.

Spona između imenskog izraza i onoga šta on znači i na koga (ili na šta) upućuje u italijanskom jeziku je član. Putem člana imenskom izrazu dajemo semantičku vrednost određenosti, neodređenosti ili generičnosti.

U našem radu predlažemo podelu referencijalnosti na određenu, neodređenu, generičku referencijalnost kao i na nereferecijalnost koje smo detaljno analizirali i uočili čitav niz unutrašnjih podela.

Konkretna manifestacija referencijalnosti ogleda se kroz morfološke (oblik člana i vrsta člana), sintaksičke (vrste rečenica, red reči), semantičke i pragmatičke (vrsta člana), potom i tekstualne odlike (anafora, katafora); zahvata i komunikativnu perspektivu rečenice kroz tematsko-rematsko strukturiranje izraza (leva dizlokacija, topikalizacija).

Kroz sve ove ideje koje smo izneli, možemo videti koliko je kompleksan mehanizam upotrebe člana u italijanskom jeziku, gde on predstavlja gramatikalizovan centar iskazivanja određene, neodređene, generičke referencijalnosti i, takođe, nereferecijalnosti.

Kada je reč o jezičkim sredstvima za iskazivanje raznih vrsta referencijalnosti u našem radu želeli smo da ukažemo na neke ustaljene, ali pogrešne stavove vezane za imenske izraze sa članom. Često se smatra da je ogoljena imenica nereferecijalna, što može biti tačno, ali često ovakva konstrukcija može ukazati kako na određenu, tako i na neodređenu referencijalnost.

---

¹² O pojmovima referencijalnosti i referencije biće detaljno reči u poglavlju 2 koje je posvećeno rasvetljavanju značenja ovih termina. Ukratko, možemo reći da je referencijalnost inherentno svojstvo imenice da može da uputi na referenta u spoljnom svetu (ili unutar teksta), dakle svojstvo koje imenica sadrži sama po sebi. Referencija, koja je predmet interesovanja filozofa, u našem tumačenju označava sam čin konkretnog upućivanja na određenog referenta. Definicije ova dva pojma proširićemo u poglavlju 2.

Takođe, određeni član u najvećem broju slučajeva ukazuje na određenu referencijalnost, ali postoje slučajevi kada može ukazati na nereferecijalnost: čuven je primer koji navodi filozof Donnellan (1966): *L'assassino di Smith è pazzo/Smitov ubica je lud* (za tumačenje ovog iskaza v. 3.2.3). Takođe, kada je reč o neodređenom imenskom izrazu, on se odlikuje neodređenom referencijalnošću, ali i u ovom slučaju postoji račvanje na specifičnost i nespecifičnost imenskog izraza. U prvom slučaju označava se referent koji je poznat govorniku, ali je nepoznat sagovorniku. Nespecifičnost imenskog izraza može se sagledati kao manifestacija neodređene referencijalnosti ili nereferecijalnosti (v. detaljno 11.1).

Generičku referencijalnost kojom se označava klasa predmeta ili osoba izdvojili smo kao zasebnu vrstu referencijalnosti, smatrajući da se po svojim odlikama ne može svrstati ni u određenu ni u neodređenu referencijalnost, ali ni u nereferecijalnost.

Unutar svake podele, u okviru svih vrsta referencijalnosti analizirali smo, kada je reč o italijanskom jeziku, varijable kao što su vrsta imenice koja je upotrebljena, broj imenice, često i poziciju imenice unutar rečenice. Potom smo analizirali prevodne ekvivalente u srpskom jeziku.

Pragmatička podela koju smo predložili primenljiva je i na srpski i na italijanski jezik, s tim da se sredstva za iskazivanje različitih vrsta referencijalnosti razlikuju, što je sasvim očekivano, budući da italijanski jezik poseduje član, a srpski jezik ne.

Želeli smo da ukažemo na činjenicu da je odabir člana veoma fleksibilan i da zavisi od toga šta govornik želi da saopšti sagovorniku. Gotovo sve referentne gramatike italijanskog jezika predstavljaju član na sličan način i navode brojne izuzetke za koje se izuzetno retko nude objašnjenja. Pragmatički aspekt člana je zapostavljen, dok dominira rigidno, formalno-deskriptivno predstavljanje vrsta i oblika člana.

Stožer našeg rada jesu manifestacije referencijalnosti u italijanskom jeziku i osvrt na njene formalne ekvivalente u srpskom jeziku. Kada se kroz prevodne ekvivalente ekscerpirane iz korpusa italijanskih književnih dela i prevoda tih dela na srpski jezik ne budu javila rešenja koja mi smatramo relevantnim u okviru korpusne analize, dopunićemo izlaganje primerima ekvivalencije¹³ u srpskom jeziku kroz prikaz mogućih ekvivalenata na osnovu literature o toj temi.

---

¹³ „Ekvivalencija se u jezičkim proučavanjima popularno shvata i definiše kao približna jednakost značenja.“ (Đorđević 2004: 53).

Cilj ovog rada jeste da ukažemo na važnost pojma referencijalnosti imenskog izraza koji stoji u osnovi upotrebe člana u italijanskom jeziku: ova tema nije detaljno istražena u italijanističkoj literaturi. Mi se u ovom radu baziramo na perspektivi referencijalnosti, a to je pragmatička perspektiva koja se zasniva na konkretnoj upotrebi člana i imenskog izraza u datoj komunikativnoj situaciji. S obzirom na to da smo se opredelili za ovakav pristup, nećemo analizirati upotrebu člana iz sintaksičke perspektive, koja će se u radu svakako javljati, ali biće analizirana unutar šire, pragmatičke vizure. Dakle, u radu ne polazimo od činjenice da li je određena imenica u funkciji subjekta ili objekta, da li je upotrebljen određeni član, neodređeni član ili partitivni član, ili je u pitanju ogoljena imenica; mi polazimo od komunikativne situacije unutar koje se odvija prenos poruke od govornika ka sagovorniku (odnosno, od pisca ka čitaocu), analiziramo namere govornika prilikom saopštavanja određenog sadržaja i na osnovu ovih idejnih postavki mi usmeravamo naše istraživanje ka sredstvima i načinima na koji italijanski jezik iskazuje referencijalnost. Potom prelazimo na prevodne i semantičke ekvivalente u srpskom jeziku. Sintaksu posmatramo u službi pragmatičkih odlika jezika.

Želimo da ukažemo na činjenicu da kada kažemo „određena referencijalnost“, to ne podrazumeva isključivo upotrebu određenog člana nego i ogoljene imenice, na primer. Ili, kada je reč o neodređenoj referencijalnosti, da zapravo imamo veoma složenu jezičku situaciju u kojoj treba da razlučimo da li je reč o specifičnoj ili nespecifičnoj neodređenoj imeničkoj sintagmi kako bismo dokučili semantiku neodređenog člana. Takođe, i ogoljeni imenski izraz može biti neodređene ili određene referencijalnosti, pored ustaljene ideje da je takav imenski izraz obično nereferecijalan.

Rad se bazira na jednosmernoj kontrastivnoj analizi u kojoj se polazi od karakteristika referencijalnosti i njenog iskazivanja u italijanskom jeziku kako bi se, potom, analizirala jezička sredstva koja srpski jezik ima na raspolaganju za iskazivanje raznih vrsta referencijalnosti. Italijanski jezik kao osnovno sredstvo iskazivanja referencijalnosti ima član, dok srpski jezik nema sistem članova, ali se oslanja na brojna gramatička, leksička i sintaksička sredstva kako bi ukazao na (ne)određenost. Smatramo da srpski jezik nema gramatikalizovani centar iskazivanja (ne)određenosti, što ćemo obrazložiti detaljnije u okviru korpusne analize. Želeli smo da ukažemo na moguća sredstva iskazivanja (ne)referencijalnosti u srpskom jeziku i da ukažemo na to da pridevski vid ne treba smatrati jedinim mogućim sredstvom iskazivanja kategorije (ne)određenosti, kao što to čine gramatike srpskog jezika. Budući da je imenica ta koja u sebi

nosi informaciju o referentu, onda ispred nje može doći kako pridev tako i determinativ (o ovom pojmu v. 1.5), potom prevodni ekvivalent u srpskom može biti red reči u rečenici (odnos tema-remata), mogu biti leksička sredstva, brojevi, opozicija jednina-množina, opozicija genitiv-akuzativ, što se može videti u okviru analize korpusa koju smo sprovedi. (v. pogl. 12, 13.2 i 15.2).

1.3 Teorijski okvir

Određivanje značenja neke rečenice pripada i sferi semantike i sferi pragmatike: semantika ispituje značenje rečenica i njihovih sastavnih delova van nekog posebnog konteksta, dok se pragmatika bavi tumačenjem kontekstualizovanih rečenica, tj. iskaza, razmatrajući kako oni deluju u pojedinim govornim situacijama. Često je granicu između ova dva pristupa nemoguće povući. Pojam referencijalnosti pripada prevashodno pragmatici, ali i semantici. Na osnovu komunikativnog konteksta i elemenata referencije, poput referenta, vrste znanja, konteksta, univerzuma diskursa (opširnije o ovim pojmovima v. pogl. 5) imenski izraz poprima (ne)određenost, a ova kategorija je semantičke prirode. Zahvaljujući semantici mi tumačimo značenja člana koja variraju u zavisnosti od komunikativne situacije. Kao što vidimo značenje imenskog izraza ne možemo definisati bez konteksta, stoga smo se i opredelili za semantičko-pragmatički pristup članu¹⁴.

„Određivanje raspona mogućih značenja neke rečenice pripada semantici, dok je pripisivanje nekog od tih značenja takvoj rečenici u kontekstu, dakle iskazu, pitanje pragmatike – discipline koja proučava upotrebu jezika, posebno sa stanovišta komunikacijskih namera govornika i dejstva koje oni postižu služeći se jezikom. Drukčije rečeno, semantika ispituje značenje rečenica i njihovih sastavnih delova izvan nekog posebnog konteksta, dakle u izolaciji,

---

¹⁴ Postoje četiri nivoa jezika prema Prčiću: fonologija, morfologija, sintaksa, semantika, dva supranivoa: gramatika i leksikon, kao i kontekstualni omotač: pragmatika. (Prčić 2008: 17-18). „Pragmatika se nastavlja na semantiku, okružujući sve ostale nivoe, mada sama nije jezički nivo, nego svojevrsni kontekstualni omotač u kome dolazi do konkretne upotrebe jezika“. (Prčić 2008: 17). On, takođe, ističe: „[...]svako zanemarivanje dimenzije jezičkog i vanjezičkog konteksta u analizi jezika bilo bi ravno ispitivanju života u bezvazдушnom prostoru – rasprava bi se odvijala *in vacuo*.“ (Prčić 2008: 17).

a pragmatika se bavi tumačenjem kontekstualizovanih rečenica, tj. iskaza, pitajući kako oni deluju u pojedinim govornim situacijama. Granica između njih, dakako, nije oštra – štaviše, često je nemoguće razdvojiti semantička razmatranja od pragmatičkih.“ (Bugarski 1995: 146).

Na naš rad uticali su, prevashodno, Russell, Strawson, Grice, Hawkins i Lyons, kao i Renzi i Korzen. Russell (1905) svojom teorijom o jedinstvenosti (v. 3.2.1) utiče na našu podelu određene referencijalnosti (12.1) u kojoj uvodimo univerzalnu i kontekstualnu jedinstvenost (v. 12.1, 12.2). Strawson (1950) svojom idejom o mogućnosti identifikacije (*identifiability*) ukazuje na jedan od glavnih načina funkcionisanja određene referencijalnosti. Grice (1989) uvodi termin *kooperativni princip* (v. 3.2.11.1) kojim ukazuje na način na koji se odvija komunikacija, a to je da su sagovornici u stanju da se razumeju uprkos brojnim preprekama u komunikaciji (v. 3.2.11) kao i da je važna dobra volja sagovornika, tj. spremnost sagovornika da sarađuje kako bi se ostvarila uspešna komunikacija. Russell, Strawson i Grice su bili filozofi i smatramo da su njihova promišljanja koja smo gore naveli veoma važna za naš rad i našu temu, dok je Hawkins prvi lingvista koji se oslanja na filozofska promišljanja o referenciji i prilagođava ih lingvističkim, što je neverovatno važan korak za proučavanje člana, i to upravo iz pragmatičko-semantičke perspektive kako on sam navodi u *Uvodu* u svoje delo *Definiteness and indefiniteness. A study in Reference and Grammaticality Prediction*. (Hawkins 1978: 11). Lyons je, takođe, važan za naš rad jer proširuje određene aspekte teorije koju je osmislio Hawkins (v. 3.2.6).

Istraživanja, teorijska proučavanja referencijalnosti i referencije (za definicije ovih pojmova v. pogl. 2) kao i literatura koja se odnosi na semantiku i pragmatiku pisana su, prevashodno, na engleskom jeziku. Bez obzira na tu činjenicu, ovi izvori su bili od neizmerne koristi jer pružaju važan uvid u semantiku i pragmatiku engleskog člana; uz određenu adaptaciju nekih elemenata u njima opisanih teorija i pojmova uspeali smo da prilagodimo potrebama naše studije teorije koje iznose Russell, Strawson, Grice, Hawkins i Lyons (detaljno o ovim teorijama v. 3.2) i da ih učinimo funkcionalnim i u italijanskom jeziku, kao što ćemo videti u okviru samog istraživanja. Naravno, nismo mogli da se ograničimo na prostu adaptaciju već smo morali da stvorimo naš model semantičko-pragmatičke podele upotrebe člana. Ideje koje izlažu kako lingvisti, tako i filozofi jezika koji se prvi bave pojmom referencije, poslužile su nam za kreiranje našeg modela pragmatičke podele upotrebe člana na osnovu perspektive referencijalnosti.

Kada je reč o italijanskim autorima, odnosno italijanističkoj literaturi od velikog značaja za naš rad predstavljaju istraživanja italijanskog člana koja je sproveo Renzi, a potom, u manjoj meri i Korzen.

Naš pristup je semantičko-pragmatički i sadrži elemente sintakse. U ovom radu fokus će biti na narativno-deskriptivnom književnom tekstu.

U okviru određene referencije bazirali smo se na sledećim pojmovima: jedinstvenosti (o kojoj govori još Russell 1905. godine), koja može biti univerzalna i kontekstualna (naša podela), podrazumevanom znanju među govornicima, (ne)otuđivoj pripadnosti, anafori, katafori (u okviru koje smo proučavali kataforičke pojave poput: relativnih rečenica [restriktivnih i nerestriktivnih], rascepljenih rečenica, egzistencijalnih rečenica, leve dizlokacije, reda reči, odnosa tema-rema), potom posmatrali smo na koji način stil pisca utiče na upotrebu člana (radi postizanja efekta napetosti). Uzimali smo u obzir varijable kao što su broj imenice i vrsta imenice jer i one utiču na vrstu člana koju treba selektovati. Potom smo analizirali načine na koje su ovi elementi italijanskog jezika prevedeni na srpski jezik. Kroz prevode primera analizirali smo upotrebljene prevodne ekvivalente, a na kraju svakog poglavlja priložili smo prikaz mogućih semantičkih ekvivalenata datih italijanskih konstrukcija, s obzirom na činjenicu da je mogućnost da se sve one upotrebe u prevodima veoma mala. Obično, u prevodima dominiraju konstrukcije s imenicom ispred koje ne stoji nijedan jezički element (takvu imenicu u ovom radu zovemo *ogoljena imenica*), ili je reč o imenici ispred koje stoji pokazni determinativ¹⁵ kada je u pitanju određena referencijalnost.

Kod neodređene referencijalnosti napravili smo sledeću podelu: prezentativna funkcija, specifičnost neodređenog imenskog izraza, katafora i neodređeni član, leva dizlokacija s neodređenim članom, anaforski antecedent, relativne (ne)restriktivne rečenice, egzistencijalne rečenice, stilski odabir pisca (emfaza). Varijable su i u ovom slučaju bile broj imenice i vrste imenice: na jedan način se ponaša konkretna imenica, a na drugi apstraktna, na jedan način imenica u jednini, na drugi imenica u množini. Proučavali smo i njihove srpske ekvivalente. Iako prevodi nisu ponudili bogat repertoar mogućih ekvivalenata, i u okviru ovog poglavlja sumirali smo moguće načine iskazivanja ove referencijalnosti u srpskom jeziku, koji su veoma bogati i raznoliki. Ova poslednja konstatacija važi za sve tipove referencijalnosti.

---

¹⁵ O pojmu *determinativ* v. 1.5.

Generička referencijalnost upućuje na celokupnu klasu referenata. Nju smo podelili na generičku referencijalnost koja je zavisna od konteksta, i na univerzalnu referencijalnost, koja je nezavisna od konteksta. Uočili smo načine iskazivanja ove referencijalnosti i razlike koje nose varijable njenog iskazivanja: jednina ili množina, određeni ili neodređeni član. Proučili smo njihove srpske ekvivalente.

Na kraju, proučili smo nereferecijalnost koja je tipična za nespecifični imenski izraz, za idiomatske izraze, za imenski deo predikata, za stil pisca i uočili moguće srpske ekvivalente.

1.4 Korpus

U ovom radu fokus će biti na narativno-deskriptivnom književnom tekstu napisanom na italijanskom jeziku. Uzeti su u obzir sledeći romani i pripovetke na italijanskom jeziku i njihovi prevodi na srpski jezik: Dino Buzzati: *La boutique del mistero*; Italo Calvino: *Sotto il sole giaguaro, Marcovaldo ovvero Le stagioni in città, I racconti*; Umberto Eco: *Il cimitero di Praga, Il pendolo di Foucault, Numero zero*; Susanna Tamaro: *Va' dove ti porta il cuore*; Roberto Vacca: *La morte di Megalopoli*; Marcello Simoni: *La biblioteca perduta dell'alchimista*; Nikola Savić: *Vita migliore*; Francesco Jovine: *Signora Ava*, Corrado Alvaro: *Gente in Aspromonte*; Niccolò Ammaniti: *Io e te*; Alessandro Baricco: *Seta, Novecento*; Cesare Pavese: *La bella estate*; Paolo Bonesso: *Le Felicità nascoste. Memorie involontarie di un bevitore di vino*. U radu smo izdvojili oko 150 primera iz navedenog korpusa i analizirali njihove prevodne ekvivalente. Korpus na koji ćemo se osloniti prilikom naše analize sastoji se uglavnom od savremenih italijanskih književnih dela.

Svi ovi romani i pripovetke sačinjavaju deo korpusa koji je priredio prof. dr Saša Moderc. Svaki roman ili pripovetka organizovan je u okviru jednog dokumenta, takozvanog biteksta, u okviru kog je originalni tekst spojen sa tekstom prevoda tog dela. Budući da su tekstovi dati uporedo, olakšan je proces praćenja prevodnih ekvivalenata, što je za naš rad bilo od velike važnosti.

U okviru ovog korpusa izučaćemo kako referencijalnost funkcioniše unutar teksta. U okviru teksta može se javiti kako endoforička referencija tako i egzoforička, odnosno, pisac može usmeravati čitaoca kako na referente unutar samog teksta, odnosno priče koja se pripoveda, tako i na referente u spoljnom svetu.

1.5 Terminologija

S obzirom na kompleksnost teme, kao i na nedovoljnu istraženost kako načina funkcionisanja i značenja italijanskog člana tako i jezičkih sredstava za iskazivanje referencijalnosti u srpskom jeziku, smatramo neophodnim da ukažemo na nekoliko pojmova koji su predmet nedoumice i da ukažemo na terminološka rešenja¹⁶ koja smo smatrali najprikladnijim u skladu sa ciljevima našeg rada.

Italijanski sistem članova podrazumeva: određeni i neodređeni član¹⁷, partitivni član (kao zamenu za množinu neodređenog člana), kao i *ogoljenu imenicu*. Kada ispred imenice u italijanskom jeziku ne postoji član, takvu konstrukciju nećemo zvati *nulti član*, kako bi lingvistička tradicija nalagala, već *ogoljena imenica*, što je kalk odomaćenog termina u engleskoj literaturi koja se bavi temom (ne)određenosti (*bare noun*).

Termin *zero article* (*nulti član*) pripada strukturalističkoj tradiciji koja je smatrala da uz imenicu uvek mora da ide član. Jespersen ga upotrebljava u svojoj gramatici, *A Modern English Grammar on Historical Principles* 1949. godine, iako je zapravo taj termin upotrebljen protiv njegove volje jer je on insistirao na terminu *the bare word* (*ogoljena reč*), međutim, njegovu gramatiku je posthumno dovršio njegov učenik, koji nije pratio tok promišljanja svog mentora, i upotrebio je termin *nulti član* (*zero article*), kako ističe Berezowski u svom delu *The Myth of the Zero Article* (2009: 6-7). Christophersen u svojoj doktorskoj disertaciji o engleskim članovima, odbranjenoj 1939. godine, govori o *nultom obliku* (*zero form*). *Nulti oblik* prema njemu nije pravi član jer postoje samo određeni i neodređeni član, a *nulti oblik* se javlja onda kada nije prihvatljiv nijedan od ova dva člana. (Christophersen 1939: 23–24 u: Berezowski 2009: 7). Pojam *nulti član* (*zero article*) vezuje se za Jespersena i Jakobsona, i predstavlja fuziju njihovih lingvističkih promišljanja (Berezowski 2009: 8). Kako Berezowski ističe, koncept *nultog člana* je radikalno strukturalistički jer ukazuje na postojanje gramatičkog elementa koji nema vidljivu fonološku manifestaciju, ali poseduje vitalan istorijsko-jezički supstrat.¹⁸ (Berezowski 2009: 8). Time se

---

¹⁶ “Pošto termini (u lingvistici) predstavljaju sastavni deo metajezika, jasno je da moraju biti precizno definisani, apsolutno jednoznačni i – bar u okviru jedne lingvističke teorije – jednoobrazno upotrebljavani”. (Mrazović 2009: 35).

¹⁷ Pozicija člana unutar imenskog izraza jeste ispred imenice uz koju stoji poput: *il cane / pas*. (Sensini 1997: 80).

¹⁸ Strukturalisti su se bavili detaljnom analizom istorijskog razvoja jezika. A važno istorijsko otkriće jeste da članovi nisu postojali u najranijim oblicima indoevropskih jezika, da bi se potom postepeno razvili. (Berezowski 2009: 9).

omogućava stvaranje binarne opozicije kojom su strukturalisti tumačili jezičke pojave¹⁹. Članovi se objašnjavaju bazirajući se na opoziciji između vidljivo iskazanog gramatičkog elementa, kao što su određeni ili neodređeni član, i *nultog elementa*, kako ga je Jakobson (1940) zvao (Jakobson 1940 u: Berezowski 2009: 5). Na taj način, nulti element dobija status drugog člana kontrastirajućeg para. Termin *nulti član* imao je veliku moć u jezičkim istraživanjima, čak je korišćen kao termin i u kognitivnoj lingvistici. (Berezowski 2009: 5). Jedini autori koji nisu primenili ovaj termin jesu Berry (1993) koji koristi termin *izostavljanje člana (no article)* i Huddleston i Pullum (2002) koji koriste termin *ogoljeni imenski izraz (bare NP)* za kontekste u okviru kojih se neki od „vidljivih članova“, (*overt articles*)²⁰, ne sme upotrebiti. (Berezowski 2009: 11).

O ovoj problematici govori se i u delu čiji je autor Trenkićeva, gde se ističe da se koriste, kada je reč o engleskom jeziku, termini „zero article“ ili „null article“, ali kako ona ističe, ovim izrazima se prosto naglašava nedostatak jezičkih oblika, prazan prostor koji postoji ispred imenice. Ona koristi termin „no article“. (Trenkić 2002: 67-68). Ovakvo rešenje otvara čitav splet semantičko-pragmatičkih tumačenja određenosti u zavisnosti od semantike imenice, konteksta rečenice i komunikativnog konteksta jer imenice koje nisu određene članom ne moraju da u engleskom jeziku imaju isključivo neodređeno tumačenje, kako ističe Trenkić (2002: 67-68).

Kada je reč o italijanskoj tradiciji, u gramatikama preovladava uopšteni termin *izostavljanje člana (omissione dell'articolo)* - Serianni (1989: 183), Dardano & Trifone (1997: 157), Patota (2006: 70), Trifone & Palermo (2007: 36), Moderc (2015: 78). Lepshy & Lepshy (2002: 149) koriste sinonimni termin *izostanak člana (assenza di articolo)*. Sensini (1997: 79) upotrebljava termin „*nulti član*“ („*articolo zero*“). U gramatici Salvi & Vanelli (2004: 145) javlja se pojam *imenička sintagma bez člana (SN senza articolo)*. Korzen (1996: 139) koristi termin: *imenička sintagma bez determinativa, odnosno nulti član* koristeći strukturalističku oznaku za nulti član (Ø tj. SNØ²¹).

Kao što smo napomenuli u našem Uvodu, Renzi je najviše pisao o članu. Njegov članak iz 1985. godine nosi naziv *L'articolo zero*, međutim u samom radu primetili smo da taj termin

---

¹⁹ „Predmet *deskriptivne* (= opisne) lingvistike je proučavanje jezičke strukture koje se vrši primenom objektivnih kriterija. Ti kriteriji počivaju na razlikovanju relevantnog od redundantnog i na iznalaženju opozicija uspostavljenih po principu *binarnosti* (= dvojnosti)“. (Ivić 2001: 160).

²⁰ Misli se na određeni ili neodređeni član u engleskom jeziku.

²¹ SNØ je oznaka za imeničku sintagmu bez člana.

fluktuirati i da se koriste i: *imenička sintagma bez člana* (*SN senza articolo*), *izostanak člana* (*assenza di articolo*), *ogoljene imenice* (*SN nudi*) po uzoru na englesku konstrukciju *bare nouns*, pretpostavljamo. (Renzi 1985: 271, 274, 275, 285). U svojoj gramatici (1988), Renzi koristi termin *izostanak člana* (*assenza di articolo*), kao i *imenička sintagma koja nije ni određena ni neodređena* (*SN né determinato né indeterminato*) za parove reči, poput: *Ci sono vacanze e vacanze* (*Ima odmor i odmor*). (Renzi 1988: 376, 401-402).

Ogoljena imenica ukazuje na činjenicu da ispred nje ne stoji nikakav formalni marker (ne)određenosti. Kada se upotrebi izraz *nulti član*, ukazuje se da je anulirano nešto što bi inače trebalo da stoji uz imenicu, stvara se utisak nekakvog nedostatka, poništenja kategorije (ne)određenosti, stoga smatramo da taj termin nije najsrećnije osmišljen. Ogoljena imenica je veoma bogata kako određenim, tako i neodređenim semantičkim sadržajem, a može ukazivati i na nereferencijalnost: stoga, terminološki označiti takvu konstrukciju *nultim članom* deluje parcijalno i donekle netačno. Član nije leksički prisutan unutar ovakve konstrukcije, ali prisutne su određena ili neodređena referencijalnost, odnosno nereferencijalnost. Kada je reč o srpskom jeziku, budući da on nema član i da nema gramatički centar kada je reč o raznim vrstama referencijalnosti, u literaturi nije razvijana terminologija za označavanje prisustva ili odsustva formalnog markera (ne)određenosti ispred same imenice. Imenicu koja ne sadrži nikakav formalni marker (ne)određenosti u anteriornoj poziciji nazivaćemo *ogoljenom imenicom*, analogno terminu koji smo odabrali za označavanje identične strukture u italijanskom jeziku.

Ova konstatacija nas dovodi do drugog termina, *determinativ*. On nije odomaćen u srpskoj gramatikografskoj tradiciji i prve ga uvode Mrazović & Vukadinović u svom delu *Gramatika srpskog jezika za strance* (2009). Upravo zbog činjenice da ovaj termin nije tipičan u okviru srpskih gramatika, smatramo da je neophodno pojasniti ga, budući da ćemo se u radu oslanjati upravo na njega.

U italijanskoj gramatikografskoj literaturi ovaj pojam je znatno prisutniji (*determinanti*). Determinativ se slaže u rodu i broju sa imenicom uz koju stoji i obuhvata član, demonstrative (*dimostrativi*), kvantifikatore (*quantificatori*), esklamative (*esclamativi*) i interogative (*interrogativi*)²².

---

²² Demonstrativi su deiktički elementi i predstavljaju binarni sistem *questo*, -a, -i, -e (*ovaj, ova, ovi, ove*) kao i *quello*, -a, -i, -e (*onaj, ona, oni, one*). U toskanskom postoji *codesto* (*taj*) (označava blizinu referenta sagovorniku),

„Determinativi su na osnovu distribucionog kriterijuma definisani kao reči koje imaju deklinaciju i predstavljaju pratioce imenica“. (Mrazović 2009: 286). Slažu se s imenicom u rodu, broju i padežu i po tome se razlikuju od zamenica, koje su samostalne reči. Od prideva se razlikuju po funkciji. „Pridevi bliže određuju imenicu, a determinativi je povezuju sa vanjezičkom stvarnošću.“ (Mrazović 2009: 287).

U parovima sintagmi: *ova pametna devojka – ona glupa devojka, ovaj vredni mladić – onaj lenji mladić, to dobro dete – ono nevaljalo dete*, prva reč je determinativ, druga je pridev. Pridevi bliže određuju imenicu i, kako Mrazović & Vukadinović ističu, nije isto *biti lenj* i *biti vredan*, *biti pametan* i *biti glup*, *biti dobar* i *biti nevaljao*. Determinativi ne menjaju značenje imenice, već je povezuju sa „vanjezičkom stvarnošću.“ (Mrazović & Vukadinović 2009: 286-287).

Opredelili smo se za ovaj termin, pored činjenice da je rasprostranjen u italijanskoj literaturi, i da bismo pojednostavili i rešili nepoklapanja koja postoje u podeli na vrste reči u italijanskom i srpskom jeziku. Problematični aspekt predstavljaju pridevi i zamenice. Uočena nepoklapanja između ova dva jezika tiču se oblika kao što su *moj, tvoj, njegov, njen, naš, vaš, njihov, svoj* koji se u srpskom jeziku definišu kao prisvojne pridevske zamenice²³, dok se u italijanskom takvi oblici definišu kao prisvojni pridevi. Pridevske zamenice u srpskom jeziku bliže određuju imenicu i imaju funkciju prideva: *naša zemlja, naše selo*. (Stanojčić & Popović 1994: 91). U italijanskom takvi oblici tretiraju se kao pridevi (prisvojni)²⁴. Kako bismo pokušali da pojednostavimo proces poređenja struktura u italijanskom i srpskom kada je reč o (ne)određenoj referencijalnosti, smatramo da pomoću termina *determinativ* možemo da premostimo veliki broj nepoklapanja između kategorizacije na vrste reči u ova dva jezika.

---

koji je postojao i u staroitalijanskom, ali je nestao u savremenom italijanskom kako tvrde Salvi & Vanelli (2004: 133-140).

²³ Zamenice se dele na imeničke: lične zamenice: *ja, ti, on, ona, mi, vi, oni, one*; lična zamenica svakog lica: *sebe, se*; upitna zamenica za lica i stvari *ko, što*; neodređene/odrične zamenice: *neko, nešto, niko, ništa*; opšte: *svako, ma ko, bilo ko*; i pridevske koje se dele na: prisvojne (koje smo naveli u ovom poglavlju), pokazne (*ovaj, onaj, taj, ovakava, ovoliki, toliki...*), odnosno-upitne (*koji, čiji, kakav, koliki...*), neodređene (*neki, nekakav, nečiji...*), odrične (*nikoji, nikakav, ničiji...*) i opšte zamenice (*svaki, koji god, ma koji, svakakav, kakav god...*). (Stanojčić & Popović 1994: 90-91).

²⁴ To su oblici: *mio (moj), tuo (tvoj), suo (njegov, njen, Vaš), nostro (naš), vostro (vaš), loro (njihov)* kao i *proprio(sopstveni)* i *altrui (tuđ)*. (Dardano & Trifone 1997: 209-211).

U gramatike srpskog jezika pojam *determinativ* uvode Mrazović & Vukadinović (2009). Mrazović & Vukadinović pod determinativima podrazumevaju: osnovni broj *jedan*; determinativ *sam*; pokazne determinative (*ovaj, taj, onaj*), prisvojne determinative (*moj, tvoj, njegov, njen, naš, vaš, njihov, svoj*), upitne determinative (*koji, čiji, kakav*), neodređene determinative (*neki, nečiji, nekakav, sav, svaki, svačiji, svakakav, ikoji, ičiji, ikakav, kojigod, kakavgod...*), odrične determinative (*nijedan, ničiji, nikakav*), kao i kvantifikativni determinativ *mnogi*. (Mrazović 2009: 288-295). Up:

- [1]   *Čeka te jedna žena.*
- [2]   *Sam Petar mi je to rekao.*
- [3]   *Ove nedelje radim pre podne.*
- [4]   *Tvoj sin je student.*
- [5]   *Čija kćerka je najlepša?*
- [6]   *Neki čovek te je tražio.*
- [7]   *Svako dete to zna.*
- [8]   *Nijedna devojka nije njoj ravna.*
- [9]   *Upoznala se sa mnogom decom.*

Zapravo, ono što tradicionalne gramatike svrstavaju u pridevske zamenice, to moderniji pristup naziva determinativima. Upotrebom jednog termina u velikoj meri se olakšava proces proučavanja ekvivalencije (ne)određene, generičke referencijalnosti kao i nereferencijalnosti u srpskom jeziku, budući da smo „iznivelisali“ terminologiju vezanu za jezičke elemente koji se nalaze ispred imenskog izraza u oba jezika.

Još jedan pojam je neophodno pojasniti kada govorimo o determinativima i članu.

Član i determinativi javljaju se unutar imenskog izraza.

„Imenski izraz je grupa reči organizovanih oko imenice, ili sama imenica, kao deo sintaksičke strukture proste rečenice [...] npr. *Novi putnici ulaze*, ili *Jovan i Marko su novi putnici*“ (Piper 1997: 33-34). Termin *imenski izraz* znači isto što i *imenska grupa*, i njeni članovi su povezani u

sintagme²⁵ (Piper, 1997: 33-34). Za ovakvu konstrukciju Mrazović koristi termin imenička fraza (v. Mrazović 2009: 336).

Takođe, važno je da skrenemo pažnju na termin *rečenica* koja je „minimalna jezička jedinica koja može imati relativno samostalnu komunikativnu funkciju, bilo da je data u svom punom obliku, bilo da je svedena na jednu reč“. (Piper 1997: Uvod)

„Rečenica koja je iskazana (izgovorena ili napisana) u konkretnoj govornoj situaciji, sa određenim komunikativnim ciljem jeste *iskaz*“: *On zove. Požuri*. (Piper 1997: Uvod).

1.6 Numeracija primera u radu

Važno je da istaknemo način na koji ćemo numerisati primere u našem radu.

Kada je reč o korpusu, prvi primer koji navodimo je na italijanskom jeziku i označava se uglastom zagradom u okviru koje se nalazi broj uz koji stoji slovo *a* npr: [1a]. Za srpski prevod stoji, takođe, uglasta zagrada sa istom numeracijom, ali se uz broj nalazi slovo *b*, npr: [1b].

Primeri koji nisu u sastavu korpusnog istraživanja, takođe su numerisani na isti način. Ukoliko je primer samo na jednom jeziku, onda se primenjuje numeracija bez broja, npr: [1]. Ukoliko postoji primer na engleskom preveden na italijanski pa na srpski jezik imamo sledeću numeraciju: [1a], [1b], [1c].

2. Definicija pojmova referencije i referencijalnosti

Referencija je kao predmet istraživanja prvo zaintrigirala filozofe, naročito u drugoj polovini 20. veka. Filozofske teorije u velikoj meri su se bavile vezom između jezičkog izraza i onoga što on opisuje, proučavajući šta je u osnovi odnosa reč - referent²⁶ (o pojmu *referent* v. 5.1). Filozofska promišljanja su veoma važna i za teorijsku lingvistiku, što prvi uočava Hawkins (1978), napisavši prvo delo koje spaja filozofska razmatranja referencije sa lingvističkim, čime je stvorio veoma uticajnu teoriju o kategoriji određenosti i neodređenosti u engleskom jeziku, koja je važna

---

²⁵ Sintagme su punoznačne reči povezane istom sintaksičkom i semantičkom funkcijom. *Veseli i lepi mladići i devojke žive i glasno razgovaraju i šale se*: ovde imamo sintagme *veseli i lepi, mladići i devojke, žive i glasno, razgovaraju i šale se*, ali i *veseli i lepi mladići i devojke*. (Piper 1997: 34).

²⁶ Filozofija jezika dobija uzlet počevši od 1960. godine. (Lycan 2008: Uvod).

i za nastanak našeg rada. Za razliku od pojma referencije koji je veoma prisutan, prevashodno u filozofskoj, i u mnogo manjoj meri, u lingvističkoj literaturi, pojam referencijalnosti je termin koji upotrebljavaju malobrojni lingvisti i to, uglavnom, sa neprecizno definisanim značenjem ovog termina (v. 2.2). Smatramo da su oba termina od velike važnosti za tumačenje kako značenja imenskog izraza, tako i njegovog odnosa sa referentom koji može biti vanjezički (egzoforički) ili se nalaziti unutar samog teksta (endoforički). Važno je napomenuti da mi smatramo da nije reč o sinonimnim terminima. Referencijalnost predstavlja svojstvo imenice da može da upućuje na referente, dakle predstavlja jednu od njenih suštinskih karakteristika, ono što je inherentni deo same imenice, na neki način možemo reći da je to potencijal koji imenica nosi u sebi da upućuje na unutartekstualne ili vantekstualne referente. Sama primena tog potencijala i njegova realizacija u okviru konkretne komunikativne situacije kada imenica zaista upućuje na tačno definisanog referenta, kako bi govornik sagovorniku preneo određenu informaciju i kako bi se uspostavio komunikativni čin između njih jeste ono što definiše referenciju²⁷. Detaljnije o značenjima ova dva pojma i njihovim karakteristikama i razlikama govorićemo u potpoglavlju 2.2.

2.1 Referencija i filozofija jezika

O referenciji je promišljano i pisano dosta u okviru filozofske literature. Hronološkim redom navešćemo neke od autora koji su se bavili ovom temom: Frege (1879), Russell (1910-1911), Strawson (1950), Quine (1960), Austin (1962), Searle (1958, 1969), Katz (1966), Grice (1967), Donnellan (1970, 1972), Evans (1973), Putnam (1975), Kripke (1972, 1980, 1981), Putnam (1975, 1977), Stalnaker (1978), Lewis (1979), Kaplan (1978, 1989), Thrane (1980), Parsons (1980), Yule (1982), Fauconnier (1985), Bach (1987, 1992), Ludlow & Neale (1991), Reimer (1991), King (2001), Carlson (2006).

Russell i Frege predstavljaju jedne od najuticajnih filozofa 20. veka koji pokušavaju da objasne kako su pojmovi povezani sa svojim referentima, kako ističe Sullivan (U: Barber & Stainton 2010: 638).

---

²⁷ Važno je napomenuti da se putem referencije može ukazivati na poznatog i tačno određenog referenta (za govornika ili sagovornika), ili na nepoznatog referenta (govorniku ili sagovorniku).

Počevši od 1960. godine filozofija jezika počinje intenzivno da se bavi formalnom gramatikom i sintaksom, što doprinosi razvoju filozofije jezika kao nauke (Lycan 2008: Uvod). “Referencija je fundamentalni koncept unutar subdiscipline filozofskog istraživanja koje proučava jezik i misao. Ona je tesno povezana sa drugim ključnim konceptima poput značenja, istine, i predstava²⁸, i leži u korenu brojnih opštih filozofskih pitanja.” (Sullivan u: Barber & Stainton 2010: 637). Cruse smatra da referencija predstavlja “[...] jedan od najosnovnijih i najvitalnijih aspekata jezika i jezičke upotrebe, to jest, odnos između jezika, kao medijuma za komunikaciju među ljudskim bićima, i sveta, o kome nešto kazujemo. Jedna od najbazičnijih stvari koje radimo kada komuniciramo putem jezika jeste da izdvajamo entitete iz sveta i da im pripisujemo svojstva, ili ukazujemo na odnose među njima.” (Cruse 2000: 305).

Na prvi pogled, ovakva definicija deluje lako primenljiva, pa stoga Cruse daje primer: *Bill Clinton is to visit Ireland in May* (*Bill Clinton treba da poseti Irsku u maju*), u kome imamo vlastitu imenicu *Bill Clinton* i osobu na koju se ona odnosi, a to je bivši predsednik SAD-a. Međutim, Cruse ističe da u filozofiji jezika ne postoji privilegovan odnos „jedan na jedan“ između vlastite imenice *Bill Clinton* i bivšeg predsednika SAD-a kao referenta, jer postoji mnogo ljudi s ovakvim imenom i prezimenom na svetu. Taj privilegovan odnos „jedan na jedan“ javlja se kada govornik u nekoj posebnoj prilici želi da ukaže baš na tog referenta, na bivšeg predsednika SAD-a. (Cruse 2000: 305). Stoga, Cruse podržava idejnu poziciju koju je ustanovio Searle (1969) da referencija ne predstavlja inherentno svojstvo jezičkih izraza, već predstavlja govorni čin. (Cruse 2000: 305).

Referencija u okviru filozofije uglavnom podrazumeva imenice sa određenim članom ili nekim drugim demonstrativom, vlastite imenice, lične zamenice kao i neke vremenske i lokativne priloge. (Cruse 2000: 313).

---

²⁸ Predstava (*representation*): “termin koji naročito u generativnoj lingvistici označava odnos korespondencije između sukcesivnih nivoa analize u generisanju neke rečenice.” (Crystal, 1980: 281).

2.2 Referencijalnost i referencija

Referencijalnost i referencija nisu sinonimi i neophodno je razgraničiti njihova značenja. Nažalost, gotovo da ne postoje naučna dela ili članci koji se bave pojmom referencijalnosti. O pojmovima referencije i referencijalnosti gotovo da se i ne govori ni u italijanističkoj literaturi. Kako Piper ističe (2005: 49-50) referencijalnost, pored kvantifikacije, predstavlja osnovno svojstvo imenice ili imeničkog izraza.

Referencija i referencijalnost predstavljaju veoma kompleksne pojmove čija terminološka definicija nije usaglašena, i samim tim nije jasna. Jedan od razloga koji leži iza ovakve situacije jeste činjenica da se referencijom kao pojmom prevashodno bavila filozofija. Problem nejasnoće pojmova dodatno komplikuje činjenica da filozofija kao nauka pristupa problemu referencije na drugačiji način u odnosu na lingvistiku. Filozofiju kao nauku intrigiraju problemi poput egzistencije i istine kada je reč o referenciji, dok za lingvistiku ti pojmovi nisu od ključne važnosti kako bi se sam pojam referencije rastumačio i razumeo. Problem razumevanja ovih pojmova dodatno se komplikuje činjenicom da ih je lingvistika, zapravo, prepustila filozofiji i oni nisu predstavljali predmet njenog izučavanja.

Prvi lingvista koji je u svoja istraživanja inkorporirao filozofska promišljanja sa lingvističkim prilikom stvaranja svoje pragmatičko-semantičke teorije o određenoj i neodređenoj referenciji, koliko smo mi uspeli da uočimo, jeste Hawkins (1978), u svom delu *Definiteness and Indefiniteness. A study in Reference and Grammaticality Prediction*. Na taj način omogućio je stvaranje jednog novog pogleda na mehanizme referencije u engleskom jeziku koji do tada nisu bili proučavani, kao i na načine na koje se reflektuju na kategoriju određenosti i neodređenosti unutar engleskog jezika. Njegovo delo veoma je važno i za proučavanje ovih pojava unutar drugih jezika koji sadrže sistem člana. Nama ovo delo predstavlja veoma važan oslonac prilikom proučavanja referencijalnosti u italijanskom jeziku.

U našem poimanju i razumevanju pojma referencijalnosti od izuzetne važnosti bilo je razmišljanje Pipera u delu *Sintaksa savremenog srpskog jezika. Prosta rečenica* (2005): on o referencijalnosti u srpskom jeziku piše poprilično detaljno. U engleskoj literaturi javlja se *referentiality* kao termin, ali u malobrojnim delima. Ukoliko se pregledaju lingvističke enciklopedije, ni u njima nije sadržan pojam referencijalnosti, osim u retkim slučajevima, poput

delu *The Handbook of Linguistics*, koje su priredili Aronoff & Rees-Miller (2003), i *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, koju je priredio Mey (2009).

U prvom spomenutom delu ovaj pojam javlja se u sklopu teksta posvećenom analizi diskursa, i da bi se objasnilo kako se postiže kohezija teksta spominje se način na koji se reči odnose na svoje referente i kako se postiže organizacija informacija unutar teksta zahvaljujući referencijalnosti (Weiyun He u: Aronoff & Rees-Miller 2003: 434-435).

U drugom spomenutom delu, u okviru članka, čiji je autor Gal, posvećenom lingvističkoj antropologiji javlja se pojam *referencijalnosti* (*referentiality*) koji, prema mišljenju Gala, predstavlja mogućnost imenovanja predmeta i pojava u svetu, i najvažniju ulogu jezika. (Gal u: Mey 2009: 523). I Sornicola, u okviru ove *Enciklopedije*, u okviru članka *Tema – rema* (*Topic and Comment*), naglašava važnost referencijalnosti, koja predstavlja centar jezika pored predikacije²⁹, govornih činova i informativne strukture iskaza. Sornicola smatra da je kompleksna problematika teme i reme vezana za referencijalnost, (pored pojava navedenih u prethodnoj rečenici), čime ćemo se mi u našem radu baviti u 12.5, 12.5.1, 12.5.1.2. (u okviru kojih ćemo se baviti kataforom i levom dizlokacijom kao i raznim vrstama rečenica sa kataforičkim svojstvom, poput relativnih, egzistencijalnih kao i rasepljenih rečenica). Sornicola ukazuje na karakteristiku referencijalnosti da bude egzoforična, odnosno vanjezička, kao i endoforična, odnosno, unutartekstualna. (Sornicola u: Mey 2009: 1089, 1095). Chesterman (1991: 69, 186, 190), takođe, upotrebljava termin *referencijalnost*, ali ga koristi kao sinonimni termin za *referenciju*, isto kao i Lyons (2003: 165-166), što mi nećemo činiti u našem radu jer smatramo da ovi pojmovi ne mogu biti sinonimni.

Crystal u svom *Enciklopedijskom rečniku moderne lingvistike* (1998)³⁰ prikazuje samo pojam *referencije*. Pod *referencijom* se podrazumeva u „filozofskoj lingvistici i u semantici, naziv za entitet (predmet, stanje stvari itd.) u spoljnom svetu na koji se odnosi neki jezički izraz; npr. referent reči *stolica* je predmet 'stolica'.“ (Crystal 1985: 316).

U okviru *Glossary of Semantics and Pragmatics* (2006) čiji je autor Cruse javlja se samo pojam referencije (određene, neodređene i generičke referencije). Abbott (2011) spominje referencijalnost u članku *Some remarks on referentiality*, ali ne definiše šta tačno podrazumeva taj pojam, koji se javlja samo u naslovu, dok se u tekstu javlja isključivo pojam referencije.

---

²⁹ To je termin koji potiče iz filozofije i označava „pripisivanje neke osobine nekom biću“. (Crystal 1985: 279).

³⁰ Prvo izdanje bilo je 1980. godine.

Možemo zaključiti da nijedan autor, koliko je nama poznato, ne poklanja ovom pojmu dovoljno pažnje niti nastoji da ga precizno definiše i ukaže na razlike između pojmova referencije i referencijalnosti.

Referencijalnost predstavlja jednu od suštinskih odlika imenice³¹, pored kvantifikacije, kako ističe Piper (2005: 49), i zahvaljujući ovoj karakteristici imenski izraz³² može da upućuje na tačno određene referente³³ unutar univerzuma diskursa³⁴, omogućavajući na taj način nesmetano odvijanje komunikacije.

Referencija predstavlja konkretan čin upućivanja i omogućava jasnije sagledavanje komunikativne situacije i njenih elemenata; ona omogućava kontekstualizaciju komunikativne situacije. Referencija usmerava pažnju na neki predmet ili osobu i na taj način omogućava izdvajanje i fokusiranje pažnje sagovornika na tačno određene referente, olakšavajući sporazumevanje. Referencija, zapravo, predstavlja odnos između jezika i sveta i predstavlja proces smeštanja određenog referenta u određeni kontekst.

Ono što je važno za referenciju jeste činjenica da putem nje govornik može sagovorniku da omogući uočavanje željenog referenta. Pri tom, govornik može da poseduje minimalno znanje o tom referentu. Kroz čin upućivanja govornik implicitno podrazumeva da on i sagovornik dele dovoljnu količinu informacija kako bi bez problema identifikovali referenta. (Cruse 2000: 307-308).

Referencijalnost i kvantifikacija predstavljaju dve osnovne odlike imenskih izraza koje su ključne za njihovo sintaksičko funkcionisanje (Piper 2005: 49).

Piper u delu *Prostor u jeziku*, ističe da “referencijalnost omogućuje aktualizovanje sadržaja rečenice, odnosno pojedinih njenih delova, i pretvaranje rečenice u iskaz, tj. njeno prevođenje iz jezika u govor. Svaka imenska grupa u srpskom jeziku ili je upotrebljena referencijalno (npr. *Pitajte onog studenta*) ili nereferecijalno (npr. *Pitajte bilo kog studenta*). (Piper 2001: 117).

---

³¹ Kvantifikacija je, uz referencijalnost, druga od dve odlike imenskih izraza koja je od primarnog značaja za njihovo sintaksičko funkcionisanje. Piper: “imenski izraz odlikuje se referencijalno-kvantifikacionim svojstvima.” (Piper 2005: 49).

³² “Imenski izraz je grupa reči organizovanih oko imenice, ili sama imenica, kao deo sintaksičke strukture proste rečenice, u koji je uobličen ili njen argumentski izraz, npr. *Novi putnici ulaze*, ili imenski deo njenog predikatskog izraza, npr. *Jovan i Marko su novi putnici*” (Piper 2005: 33). O ovom pojmu govorimo u 1.5.

³³ O pojmu *referent* i onome šta on označava biće reči u 5.1 .

³⁴ O pojmu *univerzum diskursa* biće reči u 5.2 .

Referencijalnost je svojstvo jezičkog znaka da može izdvojiti neki realan predmet (konkretni ili apstraktni) iz klase kojoj taj predmet pripada i od ostalog dela stvarnosti. Oni delovi rečenice koji imaju to svojstvo nazivaju se referencijalni, a oni delovi rečenice koji nemaju to svojstvo nazivaju se nerefencijalni. (Piper 2001: 117). Vanjezički prateći oslonac referencijalne upotrebe imenskog izraza može biti i pokazni gest (*Sada ti igraš*) uz pokret rukom u pravcu onoga na koga se to odnosi. (Piper 2005: 51).

Referencijalnost utiče na semantičke kategorije određenosti i neodređenosti. (Piper 2005: 917).

Određenost ili neodređenost označava da se neka jezička informacija „poredi sa mentalnim iskustvom učesnika u komunikaciji i kvalifikuje se kao nešto što je već lokalizovano u njihovom mentalnom iskustvu – *određenost* - ili se nalazi izvan njihovog mentalnog iskustva – *neodređenost*. Drugim rečima, određenost ili neodređenost je neka vrsta kognitivne lokalizacije informacije koja se iskazom saopštava tako da se ona smešta unutar sfere poznatog ili izvan sfere poznatog, tj. u oblast nepoznatog, za šta je merodavno govorno lice.” (Piper 2005: 918).

Na kraju ovog potpoglavlja možemo zaključiti da referencija ne predstavlja inherentno svojstvo jezičkih izraza, već predstavlja govorni čin, kako naglašava Cruse (2000: 305).

A mi bismo dodali da referencijalnost predstavlja inherentno svojstvo imenskog izraza i ne predstavlja govorni čin (samo potencijalni) i u tome je suštinska razlika između ova dva pojma.

Referencijalnost predstavlja jedno od najvažnijih svojstava imenice koje kroz upućivanje na referente omogućava sporazumevanje između sagovornika, omogućava da komunikacija teče nesmetano i da se informacije umrežavaju, stvarajući koherentan tekst.³⁵

2.2.1 Referencijalnost i gramatička kategorija

Referencijalnost se u italijanskom jeziku iskazuje prevashodno putem determinativa³⁶ od kojih u našem radu analiziramo isključivo član (naravno, i imenica bez člana, ogoljena imenica, može biti referencijalna u zavisnosti od konteksta).

---

³⁵ Pod tekstom podrazumevamo kako pisani tako i usmeni oblik komunikacije.

³⁶ U grupu determinativa pored člana, spadaju i pokazne zamenice i pridevi: *questo (ovaj)*, *quello (onaj)*. Detaljno o determinativima i njihovoj podeli v. Salvi & Vanelli 2004: 133-137.

Što se srpskog jezika tiče, budući da ne postoji gramatički centar za iskazivanje (ne)određene referencijalnosti, ovaj jezik koristi brojna gramatička sredstva (npr. pridevski vid, redni brojevi, vokativ) kao i leksičko-gramatička (npr. vlastite imenice, određene vrste zamenica itd.). (Piper 2001: 119).

Dodali bismo da se srpski jezik, kada je referencija u pitanju, oslanja i na sintaksička sredstva, poput reda reči u rečenici, i odnosa tema-rema.

Fokus našeg rada jeste član u italijanskom jeziku kome nije posvećena dovoljna pažnja i koji nije dovoljno izučen u naučnoj literaturi kada je o italijanskom jeziku reč. Što se tiče italijanske naučne misli vezane za član možemo spomenuti da je Renzi posvetio nekoliko svojih radova (*Per la storia dell'articolo romanzo*, 1974; *Come leggere l'articolo il*, 1975; *“Uno” numerale e articolo*, 1976; *Grammatica e storia dell'articolo italiano* (1976); *Il vero plurale dell'articolo uno*, 1982; *L'articolo zero*, 1985;) kao i poglavlje unutar gramatike *Grande grammatica di consultazione* (1988-1995) analizi člana i pristupio poprilično moderno predstavljajući ga u nekim segmentima i kroz prizmu pragmatike. Većina italijanskih gramatika oslanja se na bazičnu podelu koju je Renzi ustanovio: osnovna podela upotrebe određenog ili neodređenog člana bazira se na činjenici da li je referent cela klasa ili samo jedan član unutar neke klase predmeta i pojava (*classe/membro*) dok se drugi princip bazira na činjenici da li je referent poznat ili nepoznat (*noto/nuovo*). (Renzi 1976: 9).

Primeri za podelu klasa/član klase su:

[1a]   *Il leone è il re degli animali.*

[1b]   *Lav je kralj životinja.*

[2a]   *Ho visto un leone per le scale.*

[2b]   *Video sam lava na stepenicama.*

Poznato/nepoznato je kompleksna podela i zavisi od znanja sagovornika da li će pojam biti poznat ili ne i samim tim da li će se upotrebiti određeni član:

[3a]   *È partito il treno.*

[3b]   *Voz je krenuo.*

Ukoliko je referent nepoznat sagovorniku imaćemo konstrukciju: *un treno (jedan voz)*. (Renzi 1976: 9). Članu se u gramatikama pristupa, uglavnom, iz formalne perspektive, postoje elementi semantike, ali vrlo su limitirani, a pragmatika je uglavnom zapostavljena. Daje se čitav set pravila vezanih za upotrebu (geografski pojmovi, vlastita imena, idiomatski izrazi, naslovi, nabranje i slično), koja s druge strane poseduju veliki broj neobjašnjenih izuzetaka, naročito ako je reč o spajanju člana sa predlogom.

Od neitalijanskih autora najveći doprinos dao je Korzen (1996) svojim delom o članu, čiji je pristup semantičko-sintaksički s posebnom analizom partitivnog člana: *L'articolo italiano fra concetto ed entità*.

U vezi sa referencijom uvek se spominju i vlastite imenice, pogotovo lična imena, ali to ne treba uzeti kao *a priori* tako. Jer lično ime Fred u iskazu *Fred hit me (Fred me je udario)* označava tačno konkretnog Freda, dok u rečenici *There's no Fred at this address (Nema Freda na ovoj adresi)*, Fred nije referencijalni imenski izraz jer govornik ne misli na nekog konkretnog Freda (Hurford & Heasley & Smith 2007: 37).

Dakle, vlastita imena mogu biti nereferencijalna kao što mogu biti i referencijalna, njihovo značenje zavisi isključivo od konteksta, o čemu ćemo detaljnije govoriti u okviru analize korpusa, u 12.1.1.

3. Referencija u filozofiji i lingvistici

Iako je filozofija važno i neophodno polazište lingvističkih teorija vezanih za referenciju, postoje aspekti filozofskih proučavanja koji nisu relevantni za lingvističko poimanje referencije. Dok su za filozofiju od ključne važnosti parametri poput postojanja i istine kako bi se opisao mehanizam funkcionisanja referencije, mi smatramo da oni ne igraju važnu ulogu u lingvističkom poimanju ovog pojma što ćemo i pokazati kroz naša razmatranja ove problematike u potpoglavlju 3.1 da bismo, potom, predstavili najvažnije filozofske, kao i lingvističke (iako malobrojne) teorije o pojmu referencije. Zapravo, možemo uočiti dve struje u proučavanju referencije i značenja (ne)određenih deskripcija: s jedne strane imamo filozofsko-logičku (Russell 1905, Strawson 1950) koja se bazira na parametrima istinitosti i postojanja, a s druge strane imamo pragmatičku

struju, koju karakteriše uticaj teorije govornih činova (Searle 1969), i ova struja fokusirana je na definisanje uslova u okviru kojih govornik može da upotrebi (ne)određeni imenski izraz.

3.1 Referencija: istina i postojanje

Kao što smo već istakli, referencija se isprva javlja kao predmet istraživanja filozofije jezika. Kao ključna interesovanja filozofa vezana za referenciju izdvojili bismo kriterijum istine i kriterijum postojanja. Filozofija i lingvistika razlikuju se po tome čemu daju prednost prilikom analize referencije i po načinu na koji tumače referencijalni izraz. Uzmimo primer koji daje Jackendoff: *The snow is green*³⁷. On, kao filozof, kaže da je ova rečenica netačna, odnosno neistinita jer sneg nije i ne može biti zelen (Jackendoff 2002: 294). Međutim, lingvistički gledano ova rečenica je dobro strukturirana. Pri tom, postoje situacije kada možemo zamisliti da je sneg zaista zelen: bilo da je reč o nekoj zamišljenoj situaciji, ili o snu (kada neko sanja da je sneg zelen), naučnofantastičnoj priči i slično.

Parametar istinitosti je veoma važan u filozofiji jezika. Međutim, kada je reč o referenciji u lingvističkom smislu, mi možemo uspešno uputiti na osobu ili predmet, a da smo je nazvali pogrešnim, drugačijim, ili čak netačnim imenom. Ukoliko je sagovornik u stanju da izdvoji i uoči referenta koji je predmet razgovora, onda je komunikacija uspešna. Dakle, uspešna komunikacija je cilj referencije kada je reč o lingvistici, odnosno pragmatici, uže gledano. Kojim sredstvima će se ona ostvariti, manje je važno. Samim time, kriterijum istinitosti, prema našem mišljenju, u lingvističkoj analizi referencije i referencijalnosti nije relevantan, i stoga ga nećemo uzimati u obzir u našem radu.

Govoreći o kriterijumu istinitosti dotičemo, samim time, i kriterijum postojanja, a po ovome referent svakako mora da postoji. Međutim, on ne mora postojati isključivo u realnom svetu. „Postojanje“ predstavlja veoma složen pojam jer pored realnih predmeta u spoljnom svetu moramo imati u vidu i postojanje fiktivnih ili apstraktnih referenata. Postoji čitav niz “paralelnih svetova” unutar kojih oni mogu obitavati, poput naše mašte, književnih dela i izmišljenih likova, stripova i superheroja, snova, vizija i halucinacija, zamišljenih situacija (v. 5.2) koji žive svoj život unutar datih svetova.

---

³⁷ Jackendoff (2002: 294-332) u svom delu *Foundations of Language, Brain, Meaning, Grammar Evolution* u 10. poglavlju bavi se temom referencije i istine i na koji način su vezani za jezičke izraze.

Donnellan u svom članku iz 1966. godine daje jedan zanimljiv primer. Autor kaže da zamislimo zabavu na kojoj ugledamo čoveka koji drži u ruci čašu vode za koju mi mislimo da je martini i izgovorimo sledeću rečenicu: *Who is the man drinking a martini?* (*Ko je čovek koji pije martini?*). Referencija će sigurno uspeti, a istinitost izjave zavisiće samo od toga da li je zaista reč o martiniju ili, na primer, o vodi. (Donnellan 1966: 287).

Slično ovome, Lyons ukazuje na mogućnost da govornik (ili sagovornik, ili obojica) može pogrešno da veruje da je neka osoba poštar (a ova je zapravo profesor lingvistike) i može da netačno, ali uspešno, uputi na njega putem izraza *the postman* (*poštar*). Ponekad, nije ni važno da li govornik smatra da je izraz tačan ili ne. On može ironično upotrebiti određeni izraz za koji zna da je netačan ili da diplomatski prihvati kao tačan opis za koji sagovornik veruje da je tačan (a nije). Na taj način autor razlikuje *tačnu referenciju* (*correct reference*) od *uspešne referencije* (*successful reference*). Uspešna referencija ne zavisi od istinitosti iskaza, za razliku od tačne referencije. (Lyons 1977: 181-182).

Carlson (2006: 95) ističe razliku između *fiktivne referencije* (*fictional reference*) i *neuspešne referencije* (*failure of reference*). Mi možemo govoriti o Supermenu iako on ne postoji. Ali ako kažemo “žirafa u mojoj kancelariji”, a tamo nema žirafe, onda je reč o neuspešnoj referenciji (Carlson 2006: 95). Carlson navodi snove i halucinacije. On navodi zamišljeni primer da halucinira dok je na terapiji kod psihijatra i da u toj halucinaciji vidi vuka u uglu. U tom slučaju psihijatar može da ga pita koje je boje vuk, koliki je i slično, a može se koristiti konstrukcija *vuk, taj vuk* (*the wolf*) iako predmetni vuk ne postoji u realnom svetu i ne nalazi se u ordinaciji (Carlson 2006: 95). Pored ovoga, možemo upućivati na predmete ili pojave iz stvarnog sveta koje se još nisu dogodile. Na primer: *Zemljotres bi trebalo da se dogodi za tri sata* (“The earthquake is supposed to be here in three hours”) – mi ne znamo da li će do zemljotresa stvarno doći. Autor, zatim, navodi i primere razgovora o vladinom planiranom budžetskom višku ili o zabavi koja tek treba da se organizuje. (Carlson 2006: 95).

Dakle, u našem istraživanju kriterijum istinitosti smatra se irelevantnim za mehanizam funkcionisanja referencije i neće biti uzet u obzir.

Jackendoff ističe da su Frege i veći deo filozofske tradicije nakon njega posmatrali jezik nezavisno od njegovih korisnika, ljudi, i smatrali su da se jezik odnosi direktno na svet. Kasniji semantičari i filozofi kao što su Kripke (1972), Lewis (1972) i Stalnaker (1984) zamenjuju ovu jednostavnu koncepciju pristupom u kome se jezik nadovezuje na moguće reči ili izraze.

Filozofi su se bavili imenicama u jednini i samo nekim vrstama imenica; zbog toga je važna lingvistika jer ona proširuje svoja interesovanja u odnosu na filozofiju jezika i nastoji da obuhvati sve manifestacije jezičkih izraza.

3.2 Ključne filozofske i lingvističke teorije o referenciji

U ovom pregledu nećemo se držati hronološkog redosleda nastajanja teorija već ćemo ih, ukoliko su ideje raznih mislilaca povezane, ili jedan mislilac upućuje kritiku na drugog, prikazati kao povezane celine, iako bi hronologija zahtevala drugačiji postupak.

3.2.1 Russell (1905).

U ovom pregledu teorija važnih za utemeljenje našeg rada počecemo s teorijom o određenim deskripcijama³⁸ koju je Russell predstavio 1905. godine (*Theory of Definite Descriptions*), a u okviru koje analizira određene imenske izraze u jednini.

Russell iskazuje svoju teoriju određenih deskripcija putem primera (Russell 1905 u: Hawkins 1978: 92):

[1a]   *The king of France is wise.*

[1b]   *Kralj Francuske je mudar.*

Ovaj primer, zapravo, sadrži u sebi tri propozicije³⁹, kako Russell zapaža:

a) *There is a king of France. (Postoji kralj Francuske).*

---

³⁸ *Deskripcija* predstavlja semantički termin koji se koristi kako bi se pripisalo neko svojstvo entitetima – u tu svrhu mogu poslužiti pridevi, ali i imenice. Važan termin u filozofskoj literaturi predstavlja *određena deskripcija* (*definite description*) koji označava „izraz koji pripisuje svojstva tačno određenom entitetu – drugim rečima, to je određeni imenski izraz: *The hammer*, stoga, predstavlja određenu deskripciju“. (Lyons 2003: 7).

³⁹ Propozicija: termin koji je preuzet iz filozofije, „ovaj termin često se upotrebljava u lingvistici kao deo gramatičke ili semantičke analize. Odnosi se na jedinicu značenja koja predstavlja sadržaj neke izjave date u obliku proste izrične rečenice.“ (Crystal 1985: 299).

- b) *There is not more than one king of France* (*Ne postoji više od jednog kralja Francuske*).
- c) *This individual is wise*. (*Ova osoba je mudra*).

Ukoliko je prva, egzistencijalna rečenica, netačna, onda je ceo zbir rečenica netačan. Ukoliko je kralj, na primer, neinteligentan, onda početna rečenica nije tačna. Dakle, kralj mora da postoji, ne sme da bude više od jednog kralja, i on mora biti mudar. Stoga, kako Russell smatra, moraju se zadovoljiti kriterijum postojanja, kriterijum jedinstvenosti i kriterijum istinitosti. Svi ovi parametri će intrigirati filozofe tokom čitavog 20. veka, a i kasnije. Inače, Russell je bio jedan od prvih koji je proučavao određenost i određeni član, ali nije uzeo u obzir nereferencijalne imenske izraze.

Za naš rad važna je ideja da jedinstvenost čini sastavni deo određenosti jednog iskaza.

3.2.2 Strawson (1950).

Pedeset godina kasnije Strawson kritikuje teoriju koju je izneo Russell (1905) u svom radu *On referring* (1950), a posle njega isto su učinili Donnellan (1966) i Searle (1969). Ove kritike, zapravo, predstavljaju pokušaj da se teorija koju je osmislio Russell obogati. Strawson (1950) kritikuje analizu koju je sproveo Russell. Strawson nije negirao pretpostavku da sve ove tri rečenice moraju biti tačne kako bi početna rečenica bila tačna. Ono što je on stavio pod znak pitanja jeste tvrdnja koju Russell iznosi da je početna rečenica netačna ukoliko je egzistencijalna rečenica netačna. Strawson smatra da su rečenice *a* i *b* zapravo presupozicije⁴⁰, a ne tvrdnje. On odbacuje implikaciju o jedinstvenosti smatrajući da je kao referent neodređena imenica u jednini podjednako jedinstvena kao određena imenica u jednini. Strawson vidi suštinu određenosti kao mogućnost identifikacije (*identifiability*) što je, prema našem mišljenju jedan od ključnih parametara vezanih za funkcionisanje određene referencijalnosti i smatramo ovakvu ideju poprilično revolucionarnom.

Strawson tvrdi da glavna, odnosno početna rečenica služi da se kaže nešto, a ono što je tačno ili netačno je njen sadržaj, a ne sama rečenica. Strawson kritikuje Russell-a jer smatra da

---

⁴⁰ Presupozicija: "filozofski termin koji se upotrebljava i u semantici: označava uslov koji se mora zadovoljiti da bi se došlo do određenog stanja stvari, [...] ili ono što govornik pretpostavlja prilikom izgovaranja date rečenice, za razliku od onog što je stvarno izrečeno." (Crystal 1985: 285).

njegova teorija zanemaruje činjenicu da je većina deskripcija vezana za kontekst i da ovaj previše apstraktno analizira rečenice zaboravljajući da ih, zapravo, izgovaraju stvarni ljudi u realnim govornim situacijama. (Lycan 2008: 19-27).

3.2.3 Donnellan (1966).

Donnellan je objavio zanimljiv članak o vrednosti istine i referenciji pod nazivom *Reference and Definite Descriptions*. U okviru ovog rada on razlikuje dve vrste određenih deskripcija koje, prema njegovoj terminologiji, mogu imati atributivnu i referencijalnu upotrebu, što su prevideli, prema njegovom mišljenju, i Russell i Strawson. Referencijalna upotreba određene deskripcije ukazuje na tačno određenu osobu ili predmet kako bi njegovi slušaoci mogli da uoče željenog referenta⁴¹ i kazuje nešto o njemu. Atributivna upotreba određene deskripcije javlja se onda kada govornik želi da tvrdi nešto o nekome ili nečemu. Dakle, referencijalna upotreba određene deskripcije, prema Donnellan-u, jeste samo jedno od mogućih sredstava koja omogućavaju da se usmeri pažnja ka određenom predmetu ili osobi, na primer druga deskripcija ili drugo ime bili bi u stanju da upute na istog referenta. (Donnellan 1966: 285).

Donnellan istražuje ove dve upotrebe kroz sledeći primer:

[1a] *Smith's murder is insane.*

[1b] *L'assassino di Smith è pazzo.*⁴²

[1c] *Smitov ubica je lud.*

Ovu rečenicu možemo tumačiti polazeći od pretpostavke da ne znamo ko je ubica i samo smatramo da takva osoba mora biti luda – s takvim stanovištem uspostavljamo atributivnu upotrebu određene deskripcije. S druge strane, možemo da zamislimo suđenje čoveku za koga se sumnja da je ubio Smita, koji se ponaša veoma čudno, govori nejasno, a neko u takvim okolnostima može izreći rečenicu poput gorenavedene. Na taj način dobijamo referencijalnu upotrebu određene deskripcije. (Donnellan 1966: 286).

---

⁴¹ Termin *referent* ne koristi Donnellan. On koristi umesto njega – *predmet, osoba*. Da bismo izbegli ponavljanje ovih reči koristimo savremeniji termin *referent*.

⁴² Ovako glasi prevod ove rečenice unutar dela *La struttura logica del linguaggio*, Bonomi (1973: 230).

Referencijalno tumačenje ovog primera upućuje nas na konkretnu osobu, dok se u atributivnom tumačenju nekoj osobi pripisuje određena karakteristika, poput ludosti, u ovom primeru.

3.2.4 Christophersen (1939) i Jespersen (1943).

Christophersen (1939) uvodi *teoriju poznatosti*⁴³ (*familiarity theory*) u kojoj se bavi određenom referencijom i smatra da je neophodan uslov za nju uzajamna familijarnost, odnosno, da je i govorniku i sagovorniku referent poznat. Na primer, određeni član *the* u engleskom jeziku upućuje slušaoca ka referentu koji je poznat i govorniku i sagovorniku. Christophersen je u velikoj meri bio inspirisan nemačkim gramatičarem po imenu Maetzner⁴⁴, a sam Christophersen vrši uticaj na Jespersen-a koji je napisao svoju veliku gramatiku koja je objavljena 1943. godine i koja se bazira upravo na *teoriji poznatosti (familiarity theory)*. Jespersen deli poznatost na “stupnjeve poznatosti” (*stages of familiarity*: više o tome v. Lyons 2003: 254). Ono što je veliki propust kod Jespersena, kako ističe Lyons, jeste činjenica da uzima u obzir pojmove poznatosti i nepoznatosti (*familiarity/unfamiliarity*) u odnosu na govornika, dok je Christophersen (1939) jasno naglasio da je ključ referencije u (ne)poznatosti naspram sagovornika⁴⁵. (Lyons 2003: 254). Hawkins kritikuje teoriju o poznatosti koju je Christophersen osmislio smatrajući da je previše restriktivna i ukazuje na primere kada se upotrebljava određeni član u engleskom jeziku, iako nemamo upotrebu koja se zasniva na poznatosti. Kada govorimo o nekoj knjizi i upotrebimo konstrukciju *a book (knjiga)*, sasvim je u redu potom reći *the author is unknown (autor je nepoznat)*. (Hawkins 1978: 100). Hawkins smatra da postoji asocijativna povezanost između pojma *knjiga* i pojma *autor*. Između ova dva pojma postoji logička povezanost kao i zajedničko znanje govornika i sagovornika da svaka knjiga ima svog autora. Ukoliko bismo umesto autora, spomenuli arhitektu, ta logička povezanost bi nestala. (Hawkins 1978: 100).

Abbott, takođe upućuje kritiku na ovu teoriju (Abbott 2009: 133). Ona smatra da, iako teorija poznatosti pokriva veliki broj upotreba određenih deskripcija, postoje slučajevi koje ne

---

⁴³ Prevod termina: Milović (2014: 27).

⁴⁴ Nemački gramatičar (1805-1902).

⁴⁵ Jespersen je bio učenik Christophersena i posthumno je objavio beleške sa njegovih predavanja.

može dobro da objasni. Obično je reč o jedinstvenom referentu, kome nije neophodan konkretan kontekst:

[1a] *Mary asked the oldest student in the class to explain everything.*

[1b] *Mary je zamolila najstarijeg učenika u odeljenju da objasni sve.*

[2a] *Philip rejected the idea that languages are strictly finite.*

[2b] *Filip je odbacio ideju da su jezici strogo ograničeni.*

U primerima [1a] i [2a] ne očekuje se da je sagovornik upoznat sa referentima ili da su oni spomenuti u prethodnom razgovoru, kako ističe Abbott (2009:133). Takođe, u ovakvom slučaju neodređeni član nije dozvoljen u engleskom jeziku:

[3a] **Mary asked an oldest student in the class to explain everything. (Abbott 2009:133).*

[3b] **Mary je zamolila jednog najstarijeg učenika u odeljenju da objasni sve.*

[4a] **Philip rejected an idea that languages are strictly finite.*

[4b] **Filip je odbacio ideju da su jezici strogo ograničeni.*

Imamo dosta situacija kada se određeni član upotrebljava već prilikom prvog pominjanja nekog pojma – u ovom slučaju, osobe – iako ne možemo da ga identifikujemo niti sagovornik mora da ima bilo kakvo prethodno znanje o njemu, kao u primeru:

[1a] *What's wrong with Bill? Oh, the woman he went out with last night was nasty to him.*

[1b] *Šta je sa Bilom? Oh, žena sa kojom je sinoć izašao bila je grozna prema njemu.*

Ovaj i slični primeri su zanimljivi jer slušalac razume poruku, a pri tom nema prethodna znanja o referentu. Svi ovi primeri nefamilijarne upotrebe određenog člana ukazuju na nedostatke teorije koju je osmislio Christophersen. (Hawkins 1978: 101).

3.2.5 Searle (1969) i Austin (1962).

Teoriju o govornim činovima osmislio je Austin, koji je svoja osnovna viđenja izneo na predavanjima na Oksfordu u periodu 1952–1954, kao i kasnije na Harvardu, 1955. godine. Ova

predavanja objavljena su posthumno 1962. godine. Američki filozof Searle ih je nakon njegove smrti sistematizovao, usavršio i doterao. Suština ideje o govornim činovima jeste da samo izgovaranje rečenica predstavlja delanje (Huang, u Mey & Brown 2006: 1000). Oksfordski filozof Austin (1962), koristio je rečenicu “kako raditi stvari sa rečima” (“how to do things with words”) povodom razmatranja načina na koji jezik funkcioniše. Njegov doprinos vezuje se za pojam govornih činova, koje karakteriše posebna upotreba jezika kada se on koristi ne samo za govor, već i za dela (poput krštenja, samom rečenicom “krstim te” obavlja se čin krštenja). Dakle, reči su te koje nose moć. Austin (1962) je prvi osmislio pojam “jezičke akcije” i “performativnih glagola”, dok prvi detaljan opis govornih činova jesto nešto što je sastavio Searle (1969). Promišljanje o jeziku kao o instrumentu za socijalnu akciju i interakciju pripada polju pragmatičke lingvistike.

Performativni glagoli su glagoli koji u prvom licu jednine ne opisuju radnju već je izvršavaju (*Io ti battezzo nel nome del Padre, del Figliolo e dello Spirito Santo*, („Ja te krstim u ime Oca, Sina i Svetoga duha“), dok u drugim licima predstavljaju određeni govorni čin (Sobrero 2008: 410). Searle je sistematizovao klasifikaciju govornih činova koju je osmislio Austin i okolnosti koje utiču na uspeh i validnost govornih činova.

Njegova podela govornih činova bazira se na:

- **asertivima**: ovim govornim činom govornik se obavezuje na istinosnu vrednost iskaza:

[1a] *The Berlin Wall came down in 1989.* (Huang 2009: 1004).

[1b] *Berlinski zid je pao 1989. godine.*

- **direktivima**: ovi govorni činovi iskazuju govornikovu želju da sagovornik nešto uradi:

[2a] *Put the cake in the oven.* (Huang 2009: 1004).

[2b] *Stavi kolač u rernu.*

- **komisivima**: iskazuju govornikovu nameru da nešto učini:

[3a] *I'll never buy you another computer game.* (Huang 2009: 1004).

[3b] *Nikad ti više neću kupiti kompjutersku igricu.*

- **ekspresivima**: ovi govorni činovi ukazuju na govornikovo raspoloženje i stanje uma poput tuge, radosti, griže savesti i to su, zapravo, izvinjenja, obećanja, odbijanja, pretnje...

[4a] *Well done, Elizabeth!* (Huang 2009: 1004).

[4b] *Bravo, Elizabeth!*

- **deklarativima**: ovi govorni činovi imaju neposredan uticaj na dešavanja u spoljnom svetu. Paradigmatski primeri bili bi: otvaranje mosta, objavljivanje rata, davanje otkaza, imenovanje kandidata. Reči se kod deklarativa poistovećuju sa delima:

[5a] *I object, Your Honor.* (Huang 2009: 1004).

[5b] *Prigovor, časni sude.*

3.2.6 Lyons i njegova razmatranja

U kasnijim istraživanjima uočilo se da je *poznatost (familiarity)* previše restriktivan pojam te je umesto njega uveden pojam *moгуćnosti identifikacije, (identifiability)*.⁴⁶ Da bi obrazložio ovakav stav Lyons daje sledeći primer: treba da zamislimo da žena po imenu Ana pokušava da okači jednu sliku o zid, i ne okrećući se, kaže Džou, svom suprugu, koji je tek ušao:

[1a] *Pass me the hammer, will you?* (Lyons 2003: 6).

[1b] *Dodaj mi čekić, molim te.*

Za razliku od primera:

[2a] *Just give the shelf a quick wipe, will you, before I put this vase on it.*

[2b] *Samo brzo obriši policu, molim te, pre nego što stavim vazu na nju.*

---

⁴⁶ Ovaj termin predložio je Strawson (1950) kao što smo spomenuli u 3.2.2.

U primeru [1a] Džo ne zna, u trenutku Aninog iskaza, da li čekić postoji u sobi. Od njega se očekuje da referenta potraži pod uticajem određenosti imenskog izraza *the hammer* (čekić). Referent ovog određenog imenskog izraza nije poznat sagovorniku, ali on je u stanju da ga uoči. (Lyons 2003: 6-7). U primeru [2a] sagovornik zna da postoji polica u sobi. (Lyons 2003: 3).

Ovi primeri ilustruju važnost pragmatike i znanja o spoljnom svetu.

Lyons smatra da veliki broj lingvista posmatra određenost kao *mogućnost identifikacije* (*identifiability*) pre nego kao *poznatost* (*familiarity*). (Lyons 2003: 6). „Ideja je da upotreba određenog člana usmerava slušaoca ka referentu imenskog izraza tako što mu signalizira da je ovaj u stanju da ga identifikuje.” (Lyons 2003: 6). Lyons naglašava da član sam po sebi ne identifikuje referenta: član je gramatička reč „bez deskriptivnog leksičkog sadržaja, i samim tim ne sadrži ništa što bi moglo samo po sebi da identifikuje referenta“. (Lyons 2003 : 6). Najviše što može da uradi jeste da pozove sagovornika da iskoristi signale u jezičkom ili vanjezičkom kontekstu kako bi ustanovio identitet referenta. (Lyons 2003 : 5-6).

Razmatrajući *teoriju poznatosti* Lyons ukazuje na činjenicu da se u slučaju određenosti referent odnosi na nešto poznato kako govorniku tako i sagovorniku [4a], dok u slučaju neodređenosti [3a] referent je poznat govorniku, ali ne i sagovorniku. (Lyons 2003: 3). Up:

[3a] *I bought a car this morning.* (Lyons 2003: 2).

[3b] *Kupio sam (jedna/neka) kola jutros.*

[4a] *I bought the car this morning.* (Lyons 2003: 2).

[4b] *Kupio sam (ona) kola jutros.*

Postoje razne podkategorije pojma poznatosti, kako smatra Lyons, i u svom delu *Definiteness* (2003) predstavlja neke od njih (Lyons 2003: 3):

- a) Podkategorija koja se tiče situacione upotrebe određenog člana u okviru koje sama fizička situacija u kojoj se nalaze sagovornici doprinosi poznatosti referenta imenskog izraza:

[5a] *Just give the shelf a quick wipe, will you, before I put this vase on it.* (Lyons 2003: 3).

[5b] *Samo brzo obriši policu, molim te, pre nego što stavim vaz u nju.*

- b) Poznatost koja potiče od opšteg znanja o svetu, što bi značilo da, na primer, referent *mesec* sačinjava deo opštih znanja kako govornika tako i sagovornika:

[6a] *The moon was very bright last night.* (Lyons 2003: 3).

[6b] *Mesec je bio veoma sjajan prošle noći.*

- c) Anaforička upotreba određenog člana koja se tiče drugog spominjanja referenta. Poznatost u ovom slučaju bazira se na jezičkom kontekstu:

[7a] *An elegant, dark-haired woman, a well dressed man with dark glasses, and two children entered the compartment. I immediately recognized the woman. The children also looked vaguely familiar.* (Lyons 2003: 3).

[7b] *Elegantna tamnokosa žena, lepo obučeni muškarac sa tamnim naočarima i dvoje dece ušli su u kupe. Odmah sam prepoznao ženu. Deca su mi, takođe, izgledala odnekud poznato.*

- d) Kataforička upotreba određenog člana.⁴⁷

[8a] *The fact that you've known them for years is no excuse.* (Lyons 2003: 3).

[8b] *Činjenica da ih poznaješ godinama nije izgovor.*

- e) Asocijativne upotrebe koje predstavljaju kombinaciju između anaforičke upotrebe i opštih znanja o svetu:

[9a] *I had to get a taxi from the station. On the way the driver told me there was a bus strike.* (Lyons 2003: 3).

[9b] *Morao sam da uzmem taksi na stanici. Na putu vozač mi je rekao da je u toku štrajk autobusa.*

[10a] *They've just got in from New York. The plane was five hours late.*

[10b] *Upravo su se vratili iz Njujorka. Avion je kasnio pet sati.*

---

⁴⁷ Katafora: "kada upućujemo na sledeći deo teksta". Npr. *Non la conosco Maria* (Mariju ne poznajem). – *la* je kataforička zamenica. (Dardano 2005: 278).

U primeru [9a] *vozač (the driver)* nije bio spomenut u prethodnom delu teksta, međutim, budući da je reč o taksiju, deo naših opštih znanja o svetu jeste da taksi ima vozača. Spominjanje taksija stvara u mentalnoj slici sagovornika čitav niz asocijacija: *vozač, točkovi, farovi, sedište* i stoga svi ovi elementi mogu biti označeni određenim članom, odnosno upućivati na određenost i poznatost. Reč *vozač* postaje poznata kroz uvođenje antecedeta *taksi*. (Lyons 2003: 4).

Koncept familijarnosti predstavlja moguće objašnjenje razlike između pojma određenosti i neodređenosti, ali ne može objasniti sve primere. U primeru [10a] imamo slučaj da je neko doputovao iz Njujorka. Možda je ta osoba putovala, na primer, do Mančestera i možda je upotrebila neko drugo prevozno sredstvo, a ne avion. (Lyons 2003: 5).

Mnogi lingvisti, kako Lyons (2003: 5) ističe, umesto pojma familijarnosti više vole koncept mogućnosti identifikacije (*identifiability*). Osnovna ideja ovakvog pristupa jeste da određeni član usmerava sagovornika ka referentu iskaza, dajući mu signal da je u stanju da ga identifikuje. Ovaj pristup ne odbacuje ideju o familijarnosti, ali pristupa pojmu određenosti na drugačiji način: prema ovoj idejnoj struji sagovornik se upućuje da uoči referenta i da ga poveže sa postojećim entitetom unutar stvarnog sveta na osnovu njegovog znanja o postojanju takvog entiteta ili zato što može direktno da ga uoči unutar prostora u kom se nalazi, ili je za njegovo postojanje već čuo, ili na osnovu dedukcije zaključuje da takav entitet postoji u spoljnom svetu. (Lyons 2003: 5-6).

Određeni član, u okviru tumačenja koji nudi pojam familijarnosti, sugerise sagovorniku da zna tačno ko je referent, dok u perspektivi mogućnosti identifikacije sagovorniku se ukazuje da on, na osnovu dedukcije, može zaključiti o kom referentu je reč. (Lyons 2003: 6).

Ovakav pristup određenosti omogućava nam veći manevarski prostor za tumačenje komunikativnih situacija u okviru kojih se javlja određeni član, a da referent nije u prethodnosti spomenut. U takvim situacijama važna je kooperativnost sagovornika, njegova želja da učini mali napor i da potraži referenta bilo unutar nekog prostora u spoljnom svetu, bilo unutar svog mentalnog prostora.

Kako Lyons naglašava, ni teorija o mogućnosti identifikacije ne može da obuhvati sve slučajeve unutar kojih se javlja određeni član. Stoga je za neke situacije prikladnije reći da se u njima primenjuje princip asocijativne upotrebe (o kome detaljno govori Hawkins 1978: 123-130):

[11a] *I've just been to a wedding. The bride wore blue.* (Lyons 2003: 7).

[11b] *Upravo sam bio na venčanju. Mlada je nosila plavo.*

Asocijativnim povezivanjem sagovornik može lako da zaključi da je sasvim očekivano da će se spomenuti i mlada, pošto se u prvom iskazu govori o venčanju.

Ovde imamo asocijativnu upotrebu, a ne mogućnost identifikacije referenta jer sagovornik ne zna ko se venčao, ne bi mogao da prepozna mladu na ulici jer on ne zna njen tačan identitet (Lyons 2003: 7-8). Međutim, on je u stanju da prati konverzaciju na osnovu asocijativne upotrebe člana koja se bazira na opštim znanjima o svetu i na jakoj logičkoj povezanosti između ideje o venčanju i mlade.

3.2.7 Hawkins (1978).

Hawkins u svom delu *Definiteness and indefiniteness (A Study in Reference and Grammaticality Prediction)* predstavlja pragmatičko-semantičku teoriju o određenoj i neodređenoj referenciji i na osnovu te postavke pokušava da objasni zašto su određene pojave u jeziku negramatične, a tiču se upotrebe člana i modifikatora (ne može se reći: **a wisest king was Pharaoh*). Tradicionalne studije na koje se oslanja jesu Christophersen (1939) i Jespersen (1949).

On odbacuje autonomnost sintakse u ovoj oblasti kao i autonomiju logičke semantike prilikom opisivanja značenja određenog i neodređenog člana. Razdvojiti logički od pragmatičkog aspekta je nemoguće jer su oni isprepleteni i to bi bio veštački pristup, prema njegovom mišljenju. (Hawkins 1978: 15-16).

Izučavanje određenih deskripcija (*definite descriptions*) ima važnu ulogu u filozofiji i logici. Osnovne postavke vezuju se za sledeće ideje: jedinstvenost određenih deskripcija (Russell 1905), ideju o presupoziciji (*presupposition*) (Frege 1982, Strawson 1950) i referenciju kao vid govornog čina (Searle, 1969). *Uključenost*⁴⁸ (*inclusiveness*) predstavlja termin koji uvodi Hawkins (1978).

---

⁴⁸ Prevod termina: Milović (2014: 35, 43).

Važnost doprinosa koji Hawkins daje ogleda se u izučavanju određenosti i neodređenosti kroz spajanje filozofskih i lingvističkih učenja i tradicija, kao i u njegovom isticanju da su logičko i pragmatičko značenje isprepleteni. On je nakon svoje knjige bio na meti kritika, pa je usavršio ponuđenu podelu; međutim, smatramo da je njegov doprinos proučavanju određenosti i neodređenosti izuzetno važan. Zahvaljujući ovom autoru imamo jednu novu percepciju upotrebe određenog i neodređenog člana (nije se bavio ogoljenom imenicom).

3.2.7.1 Hawkins i *Lokacijska teorija (Location Theory)*.

Hawkins (1978) predlaže *Lokacijsku teoriju*⁴⁹ oslanjajući se na uvide iz logike, pragmatike i tradicionalne gramatike i na njihove zaključke. Malo izmenjenu i doteraniju verziju izlaže u članku *On (in)definite articles: implicatures and (un)grammaticality prediction* (1991). Autor uočava da logičari ne uključuju referenciju u svoje sagledavanje problema, a on smatra da se određenost i neodređenost moraju sagledavati iz perspektive pragmatike, a ne apstraktno (Hawkins 1978: 89). Intuicija izvornog govornika bazira se, prema njegovom mišljenju, na pravilima o govornim činovima, na pravilima o prikladnoj upotrebi i na pravilima koja povezuju površinsku formu sa logičkim značenjem. (Hawkins 1978: 90).

Hawkinson u svojoj *Lokacijskoj teoriji* smatra da je upotreba određenog člana jedna vrsta instrukcije pomoću koje slušalac može da pronađe referenta. Sagovornik “locira” referenta u smislu da “on shvata da je referent član adekvatnog, pragmatičkog skupa koji je moguće identifikovati” na osnovu raznih vrsta znanja koja dele govornik i sagovornik i same komunikativne situacije. Određena deskripcija odnosi se na totalitet predmeta koji zadovoljavaju opis imenskog izraza, kao u primeru (Hawkins 1978: 17):

[1a]   *Move the sand away from my getaway.*

[1b]   *Pomerite pesak sa mog prolaza.*

Primer [1a] odnosi se na *sav pesak* o kome je reč u datoj komunikativnoj situaciji (Hawkins 1978: 17). Prilikom upotrebe određenog člana, Hawkins je uočio pet principa koji su aktivni prilikom odabira određenog člana:

---

⁴⁹ Prevod termina: Milović (2014: 34).

a) Anaforička upotreba:

[2a] *Mary travelled to Munich. The journey was long and tiring.*

[2b] *Meri je putovala u Minhen. Putovanje je bilo dugo i zamorno.*

b) Upotreba u vidljivoj/neposrednoj situaciji (kada sagovornik ne mora da vidi psa):

[3a] *Beware of the dog.*

[3b] *Čuvaj se psa.*

c) Šire situacione upotrebe:

[4a] *Halifax is a sleepy little Yorkshire town. The town clerk was involved in a scandal last year.*

[4b] *Halifaks je sneni gradić u Jorkširu. Gradski službenik je prošle godine bio umešan u neki skandal.*

d) Asocijativne anaforičke upotrebe:

[5a] *The men drove past our house in a car. The exhaust fumes were terrible.*

[5b] *Čovek je prošao pored naše kuće kolima. Izduvni gasovi su bili užasni.*

e) Upotreba određenog člana prvi put uz pomoć modifikatora ili relativne rečenice⁵⁰:

[6a] *What's wrong with Bill? Oh, the woman he went out with last night was nasty to him.*

[6b] *Šta nije u redu sa Bilom? O, žena sa kojom je sinoć izašao bila je neprijatna prema njemu.*

---

⁵⁰ Hawkins ovu upotrebu zove: "The 'Unfamiliar' Uses of the Definite Article in Noun Phrases with Explanatory Modifiers". (Hawkins 1978: 130).

Hawkins smatra da određeni član podrazumeva pragmatičku strategiju koja podrazumeva povezivanje referenta sa čitavim skupom predmeta koji su poznati i govorniku i sagovorniku: i unutar tog skupa se lokalizuje adekvatni referent.⁵¹

Hawkins je prvi lingvista koji je u svoju teoriju o (ne)određenosti inkorporirao filozofsku misaonu tradiciju i time stvorio jednu od najsveobuhvatnijih i najkompleksnijih teorija koja se iscrpno bavi slučajevima javljanja (ne)određenosti u engleskom jeziku. Hawkins se bavio netačnostima vezanim za važeće teorije o određenom članu. Jedino što nije proučio jeste nulti član, kome se posvetila Trenkić (2002) u svom radu *Nominal definiteness in English-Hawkins' (1991) account and some modifications*, oslanjajući se na ideje koje Hawkins zastupa, ali proširujući dejstvo teorije i na ogoljenu imenicu.

Lyons smatra da Hawkins nudi najdetaljniji pregled upotrebe člana *the* i člana *a* (Lyons 2003: 260). Lyons ima dve zanimljive kritike na Hawkins-onovo delo iz 1978. godine: prva predstavlja centralni aspekt prirode određenosti na osnovu sledećih primera koje je Lyons izdvojio (Lyons 2003: 262). Zamislimo da su u sobi troja vrata, jedna otvorena, dvojica zatvorena i da čujemo sledeću rečenicu:

[7a] Close the door please.

[7b] Zatvori vrata, molim te.

Zamislimo da su u hodniku sva vrata (četiri) zatvorena i da govornik, obučen za put, stoji sa koferima u obema rukama i kaže:

[8a] Open the door for me, please.

[8b] Otvori mi vrata, molim te.

Lyons smatra da se u primeru [8a] pre radi o mogućnosti identifikacije (*identifiability*), a ne o *uključenosti* (*inclusiveness*). U primerima [7a] i [8a] je reč, prema njegovom mišljenju, o neposrednoj situacionoj upotrebi određenog člana *the*, koja će verovanto dovesti do uspešne referencije. (Lyons 2003: 262).

---

⁵¹ „Identifikacija seta i lokalizovanje referenta su odlike svih upotreba određenog člana *the*.“ (Hawkins 1978: 129).

Druga kritika tiče se upotrebe određenog člana koju je, kako Lyons smatra, Hawkins prevideo. Hawkins povezuje upotrebu određenog člana koja podrazumeva sagovornikova znanja o svetu kako bi uspešno razumeo iskaz (poput primera o venčanju čiji deo, svakako, čine mlada, ili deveruše) sa neposrednim situacionim upotrebama poput (Lyons 2003: 262):

[9a]   *Don't go there. The dog will bite you.*

[9b]   *Nemoj ići tamo. Pas će te ujesti.*

Kada imamo ovakav iskaz, sagovornik biva obavešten da postoji referent u fizičkoj blizini. Hawkins je mišljenja da je ovakva upotreba moguća samo u neposrednoj situacionoj upotrebi (*immediate situation uses*). Ali kako Lyons ukazuje – ovakva upotreba podrazumeva mnogo širi domet i može da se odnosi i na druge vrste upotrebe određenog člana (Lyons 2003: 263). Lyons izdvaja primere koji se ne odnose isključivo na neposrednu situacionu upotrebu (Lyons 2003: 263):

- a) Neposredna situacija: *I'll get the butler to show you out. (Batler će Vas izvesti).*
- b) Šira situacija: *Meet me at the horse-trough tonight. (Nađimo se kod pojilice za konje noćas).*
- c) Relativna rečenica: *What's wrong with Bill? Oh, the woman he went out with last night was nasty to him. (Šta nije u redu sa Bilom? O, žena sa kojom je sinoć izašao bila je neprijatna prema njemu).*
- d) Modifikator: *The first person to swim the Irish Sea was a Cossack. (Prva osoba koja je preplivala Irsko more bio je kozak).*

Lyons proširuje polje dejstva *Lokacijske teorije*. On dokazuje da je primenljiva i na ono za šta je Hawkins smatrao da nije. Ono što je od suštinske važnosti za ove primere jeste činjenica da referent može predstavljati potpuno novu informaciju za sagovornika, ali uprkos tome on će uspeti da razume poruku na ispravan način. Ovaj mehanizam zavisi od kooperativnosti slušaoca, od činjenice da on prihvata da putem određenog izraza biva obavešten o nečemu. On može da odbije ponuđenu određenu referenciju i da upita: “Šta?” (Lyons 2003: 263).

Važan pojam koji uvodi Hawkins jeste pojam *uključenosti* (*inclusiveness*). On smatra da je taj termin adekvatniji kada je reč o imenicama u množini kao i kod gradivnih imenica jer se na taj način upućuje na totalitet, na sveukupnost predmeta ili materije (Lyons 2003: 10-11).

[10a] *We're looking for the vandals who broke into the office yesterday.* (Lyons 2003: 10).

[10b] *Tražimo vandale koji su upali u kancelariju juče.*

[11a] *I can't find the shampoo I put here this morning.* (Lyons 2003: 10).

[11b] *Ne mogu da nađem šampon koji sam stavila ovde jutros.*

Referencija imenskih izraza *the vandals* i *the shampoo* odnosi se na *sve vandale*, na *sav šampon*, kao što nalaže ideja o *uključenosti* (*inclusiveness*) koju Hawkins (1978) smatra relevantnom za određenost. (Lyons 2003: 11).

U revidiranoj teoriji (1991) Hawkins i dalje odbacuje ideju o mogućnosti identifikacije (*identifiability*) kao kriterijum za određenost; i dalje se drži pojma *uključenosti* (*inclusiveness*), spajajući teoriju sa pragmatikom koju zastupa Grice. U revidiranoj teoriji Hawkins se umesto svog prethodnog termina „shared set“, odlučuje za termin *pragmatički set*, „P-set“ (*pragmatic set*) ali, suštinski, sve ostaje isto; ovaj pojam objašnjava pomoću izraza pozajmljenih od Sperbera & Wilsona (1986), kao „uzajamno kongnitivno okruženje“ („mutual cognitive environment“). Sada određni član *the* u sebi nosi pojam jedinstvenosti (*uniqueness*) i postojanja (*existence*), i implikaciju da postoji P-set koji je dostupan i slušaocu i govorniku. Neodređeni član *a* sadrži samo ideju o postojanju (*existence*) i nejedinstvenost (*non-uniqueness*). Lyons zaključuje da je određenost u okviru različitih teorijskih okvira uvek vezana za ideju o mogućnosti identifikacije (*identifiability*) i *uključenosti* (*inclusiveness*). Ni jedan ni drugi koncept ne objašnjavaju sve upotrebe određenih izraza (Lyons 2003: 274). Trenkić (2002) ukazuje na činjenicu da Hawkins odlično obrađuje određeni i neodređeni član, ali ne i njihovo odsustvo. Ova autorka u članku *Nominal definiteness in English-Hawkins' (1991) account and some modifications* nastoji da objasni principe po kome se član izostavlja u engleskom jeziku proširujući dejstvo teorije koju je ustanovio Hawkins i na ogoljene imenice.

3.2.8 Lyons i teorija gramatikalizacije

Lyons predlaže tumačenje određenosti kao gramatičke kategorije koja ne može u potpunosti biti definisana semantičkim i pragmatičkim pojmovima (Lyons 2003: 253). On smatra da treba razlikovati gramatičku određenost od semantičke i pragmatičke određenosti i zastupa tezu da određenost nije semantički ili pragmatički pojam već gramatička kategorija, poput vremena, načina, broja, roda...

Njegov pojam gramatikalizacije razlikuje se od njenog tradicionalnog poimanja. Ovaj termin je obično vezan za leksičke jedinice koje se redukuju na gramatički status. Obično ovakav proces biva praćen morfofonološkom redukcijom. (Lyons 2003: 275). Lyons termin *gramatikalizacija* koristi u sinhronom smislu, da bi označio gramatičku formu nekog koncepta značenja.

Gramatičke kategorije nisu obično direktni iskazi semantičkih ili pragmatičkih pojmova. Kada se neki pojam predstavi kao gramatička kategorija, on dobija novi život, tako da kao gramatička kategorija ne mora da upućuje isključivo na taj primarni pojam. Primarni pojam će nastaviti da bude prototipska vrednost date gramatičke kategorije (Lyons 2003: 276), isto kao što za glagolska vremena kažemo da su gramatička kategorija koja ukazuje na razlike u vremenu: vreme je gramatikalizacija relativnih vremena, ali jasno je da vreme može biti mnogo više od toga. Lyons daje primere gramatikalizacije: imenice *pluralia tantum* odnose se na jedninu. Gradivne imenice su obično u jednini, poput: *water, mud, sugar* (*voda, blato, šećer*), iako ne označavaju jedan predmet; odnosno one, „iako su gramatički u jednini, nisu semantički u jednini.“ (Lyons 2003: 277).

Naše mišljenje je da je nemoguće osmisliti jedinstvenu teoriju o upotrebi člana budući da se ona bazira na fluidnosti komunikacije i na parametrima koji često nisu konstantni.

3.2.9 Abbott (2010).

U članku *Definite and Indefinite* Abbott (2010: 4) smatra da ni teorija o jedinstvenosti ni teorija poznatosti nisu dovoljne kako bi se razrešili svi slučajevi upotrebe određenog člana. Ona ukazuje na neke zanimljive primere koji se ne mogu lako objasniti:

[1a] *Horace took the bus to Phoenix.*

[1b] *Horace je išao autobusom do Feniksa.*

[2a] *The elevator will take you to the top floor.*

[2b] *Lift će vas odvesti do poslednjeg sprata.*

Abbott zaključuje da se uz vrste prevoza uglavnom koriste određene deskripcije u jednini u engleskom jeziku iako postoji puno autobusa koji vode do Feniksa, ili nekoliko liftova unutar zgrade. Ona, takođe, ističe da sagovornik najverovatnije nije upoznat sa autobusom ili liftom o kojima je reč, ali može da razume iskaz bez poteškoća. Ukazuje na još neke neobične slučajeve:

[3a] *My uncle wrote something on the wall.* (Abbott 2010: 4).

[3b] *Moj ujak je napisao nešto na zidu.*

[4a] *We camped by the side of a river.*

[4b] *Kampovali smo na obali reke.*

[5a] *She shot herself in the foot.*

[5b] *Upucala se u nogu.*

Ove rečenice su tačne iako sobe obično imaju više od jednog zida, reke više od jedne obale, a ljudi više od jedne noge. Možda je relevantna činjenica, prema Abbott, da su u pitanju lokacije. Kako Du Bois (1980 U: B. Abbott 2010: 4) ističe, upotreba neodređenog člana isticala bi u preteranoj meri lokaciju, kao da se ona neprikladno stavlja u fokus. Takođe, Abbott smatra da neke imenice prosto idu uz određeni član, kao što ga neke sasvim prirodno odbacuju. Neki pridevi zahtevaju određeni član, iako ne dolazi do sužavanja referencije imeničke sintagme na jedinstvenog ili poznatog referenta:

[6a] *She gave the wrong answer and had to be disqualified.* (Abbott 2010: 4).

[6b] *Dala je pogrešan odgovor i morala je da bude diskvalifikovana.*

Abbott se pita da li su ovo samo idiomatski izuzeci ili ukazuju na potrebu za potpuno novom teorijom o određenom članu u engleskom jeziku. (Abbott 2010: 4).

Možemo primetiti da postoji tendencija među istraživačima o preispitivanju mogućnosti traženja nove teorije o članu s obzirom na preveliki broj izuzetaka koji ostaju bez objašnjenja (a postoje i autori koji govore o redundantnosti člana, s obzirom na činjenicu da jezici bez člana sasvim dobro funkcionišu bez ove vrste reči, odnosno – uspešno prenose informacije o (ne)određenosti) i s obzirom na činjenicu da postoje situacije kada se određeni član javlja tamo gde nije semantički neophodan (više o komunikativnoj redundantnosti člana, v. 10.5).

3.2.10 Heim (1982).

Heim u svojoj doktorskoj disertaciji pod nazivom *The semantics of definite and indefinite noun phrases* (1982) pristupa određenosti na drugačiji način u okviru pojma „file-change semantics“.

Heim za svoju teoriju koristi metaforu „fajla“ kako bi se prikazala razmena informacija tokom razgovora. To je ideja da je razgovor kao otvaranje fajla u kome svaki referent ima svoj broj na kartici. Kada se u razgovoru javi nov referent, onda se dodaje nova kartica u fajl, i na tu karticu se unosi sve ono što se govori o referentu. Ako se taj referent ponovo javi u razgovoru, onda se unosi u njegovu karticu sve novo što se kaže o njemu. Određeni i neodređeni izrazi na različite načine utiču na organizaciju fajla. Za neodređeni izraz otvara se nova kartica, a za određeni izraz se ažurira stara (već otvorena) kartica. (Heim 1982: 179).

3.2.11 Grice (1975/1989).

Pojam implikature (*implicature*)⁵² osmislio je Grice u svom članku *Logic and Conversation* (1975). Prema onome što Grice tvrdi, i ono što je implicirano, i ono što je rečeno čini deo značenja koje iskazuje govornik. Ono što je izrečeno čini deo značenja koje definiše semantika bazirana na parametrima istinitosti, dok ono što se implicira čini deo znanja koje ne

---

⁵² „Termin *konverzaciona implikatura* odnosi se na implikacije koje se mogu izvesti iz oblika nekog iskaza, na osnovu određenih kooperativnih principa koji upravljaju efikasnošću i normalnom prihvatljivošću konverzacija, kao kad se rečenica *Na podu je neka kreda* prima kao da znači *treba da je podigneš*.“ (Crystal 1985: 136).

može biti “obuhvaćeno uslovima istinitosti i samim tim pripada pragmatici.” (Meibauer u: Mey & Brown 2006: 365). Najčešće su *konverzazione implicature* (Meibauer u: Mey & Brown 2006: 365). Ukoliko neko izgovori rečenicu: *Peter is meeting a woman this evening* (*Peter treba da se vidi sa nekom ženom večeras*), na osnovu neodređenog člana možemo zaključiti da nije reč o njegovoj ženi ili bliskoj rođaci, već o nekoj drugoj ženskoj osobi. (Grice 1989: 37). Konverzazione implicature zasnivaju se na principu kooperativnosti (*Cooperative Principle*). Grice nije nikada imao nameru, kako ističe Lindblom, da terminom “kooperacija” ukaže na idealnu komunikaciju, već je zamisao da se ukaže na to kako većina učesnika u razgovoru uspeva da prenese sopstvene misli i da razume tuđe, uprkos brojnim preprekama u svakodnevnoj komunikaciji (Lindblom u: Mey & Brown 2006: 151). Grice daje sledeći primer poprilično neobične razmene ideja:

[1a] A: *I am out of petrol.* (Grice 1989: 32).

[1b] A: *Nestalo mi je goriva.*

[2a] B: *There is a garage round the corner.*

[2b] B: *Ima servis odmah iza ugla.*

Ukoliko je osoba A odmah otišla do servisa i sipala benzin, onda je osoba B uspešno prenela poruku. Ono čime se Grice bavi jeste da odgonetne koji racionalni proces razmišljanja omogućava da osoba A tako uspešno pronađe servis i benzin na osnovu iskaza osobe B. Grice smatra da je u pitanju kooperativni princip razgovora (Lindblom u: Mey & Brown 2006: 152).

3.2.11.1 Princip kooperativnosti

Grice uvodi ideju o kooperativnosti unutar komunikativne situacije pod nazivom *princip kooperativnosti* (*cooperative principle*) u kome učestvuju sagovornici. Ako nekog pitamo za vreme, očekujemo da će nam dati taj podatak, a ne da će nam govoriti o stanju u svetu ili politici. Grice, takođe, uvodi pojam *implikature* (*implicature*). Kada očekujemo određeni odgovor, a on nije u skladu sa našim očekivanjima, onda se implikacija krije iza samog odgovora. May (2009: 791) napominje čuveni primer koji je Grice upotrebio: kada je univerzitetski profesor, zamoljen

da napiše preporuku za studenta, on je napisao da je dotični student uvek pohađao njegova predavanja i da ume lepo da piše na engleskom jeziku. Time što nije rekao ništa relevantno vezano za akademsku poziciju za koju se student prijavio on je implicitno ukazao da nije reč o osobi koju bi želeo da preporuči. Ono što deluje kao nekooperativan odgovor zapravo zadovoljava komunikativne potrebe situacije tako što implicitno pruža podatke koji su korisni za poslodavca.

3.2.12 Sperber & Wilson (1986/1995).

Sperber & Wilson tvorci su *teorije relevantnosti*⁵³ (*Relevance Theory*), koja predstavlja jednu od najuticajnijih teorija u oblasti pragmatike, i koja se zasniva na kognitivnoj teoriji o ljudskoj komunikaciji koju oni detaljno obrazlažu u svom delu *Relevance: communication and cognition* iz 1986. godine, a potom i u drugom izdanju, iz 1995. godine. Međutim, tek krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina dvadesetog veka uvidelo se da je reč o teoriji čija je osnovna ideja da je pojam relevantnosti centralan za ljudsku kogniciju, za razliku od perspektive koju je zastupao Grice i koja se bazirala na principu kooperacije na kome se bazira ljudska komunikacija, prema njegovom mišljenju. Od toga vremena ova teorija postaje veoma uticajna unutar pragmatike. (Yus u: Mey & Brown 2006: 854).

Njihova ideja leži u poimanju ljudske mentalne aktivnosti koja je, prema njihovom mišljenju, biološki programirana da traži ono što je relevantno. "Ljudski kognitivni sistem razvio se na takav način da naši perceptivni mehanizmi automatski traže potencijalno relevantne stimulanse, dok naši mehanizmi memorijskog pretraživanja teže da automatski aktiviraju potencijalno relevantne pretpostavke, a naši mehanizmi inferencije teže spontano da ih procesiraju na najproduktivniji način." (Yus u: Mey & Brown 2006: 854).

Za razliku od modela komunikacije koji se zasniva na ideji koda, prema kojoj se poruke kodiraju i dekodiraju, Sperber & Wilson ističu važnost inferencionog modela u okviru kog dekodiranje ima manju ulogu u odnosu na ineferencionu aktivnost tumača, odnosno sagovornika. U ovom pristupu, dekodiranje iskaza služi kao dokaz vezan za značenje koje je sagovornik imao na umu. (Yus u: Mey & Brown 2006: 854).

---

⁵³ Prevod termina: Žegarac (2005: 3).

Budući da se ova teorija razlikuje u nekoliko stavki u odnosu na teoriju koju iznosi Grice, ona se svrstava u takozvane postgrajsove teorije. Grice je u velikoj meri doprineo da se ukaže na važnost govornikovih namera (koje se definišu kao mentalne predstave željenog stanja stvari) u ljudskoj komunikaciji. Na taj način je postavio temelj za inferencijalni⁵⁴ model komunikacije (“inferential model of communication”). Grice smatra da sagovornik tumači govornikovo komunikativno ponašanje na osnovu identifikacije njegove namere. Sperber & Wilson se ne slažu sa kompleksnom shemom ljudskog rezonovanja koju iznosi Grice kako bi objasnio implikature. (Yus u: Mey & Brown 2006: 854-855).

Relevatnost je karakteristika inputa koji procesira ljudska kognicija. Pošto postoji mnoštvo stimulansa na koje možemo obratiti pažnju, naša kognitivna arhitektura je dizajnirana da usmeri trud procesiranja tako da je dobit najveća moguća. Stoga je relevantnost vezana za poboljšavanje čovekovog znanja kroz dodavanje novih informacija, revidiranje postojećih pretpostavki, ili kroz donošenje novih zaključaka koji rezultiraju spajanjem starih i novih informacija. (Yus u: Mey & Brown 2006: 856).

3.2.13 Zaključak

Na osnovu svih dosadašnjih filozofsko-lingvističkih razmatranja o referenciji možemo da zaključimo ovaj uvodni deo rada odeljkom koji je Lyons (1977) napisao u svom delu *Semantics*: „filozofi se profesionalno bave objašnjenjima pojmova istine, znanja, verovanja i postojanja. Fundamentalni problem za lingvistu, što se referencije tiče, jeste da iskristališe i da opiše način na koji koristimo jezik kako bismo privukli pažnju na ono o čemu govorimo. U mnogim situacijama može biti nejasno i poprilično nevažno da li je govornik implicitno obavezan, rečima koje izgovara, da veruje u istinitost određene egzistencijalne propozicije⁵⁵; i retko kad govornik koristi referencijalni izraz zarad ontološke obaveze. Filozofija i lingvistika se nesumnjivo dotiču u proučavanju referencije, i svaka nauka može imati koristi od razmatranja one druge. Ali njihova primarna interesovanja ostaju različita; dok jedna disciplina određeni pojam i shvatanja

---

⁵⁴ Termin preveo Žegarac (2005: 15).

⁵⁵ Termin *propozicija* “odnosi se na jedinicu značenja koja predstavlja sadržaj neke izjave date u obliku proste izrične rečenice.” (Crystal 1985: 298).

poima kao krucijalna, drugoj će ona biti od drugorazredne važnosti, i obratno“ (Lyons 1977: 184).

Lyons je ovim mislima koncizno sumirao ono što spaja filozofiju jezika i lingvistiku, odnosno ono što ih razdvaja.

I na kraju bismo zaključili da se filozofija bavi referencijom u domenu apstraktnog poimanja ovog pojma, dok lingvistika, odnosno pragmatika, proučava referenciju kroz konkretne primere smeštene u određene komunikativne situacije u kojima se nalaze sagovornici koji pokušavaju da prenesu, odnosno, razumeju određenu poruku.

4. Karakteristike referencije

Referencija se nalazi u samoj osnovi jezika; ona predstavlja čin putem kojeg govornik povezuje reči s odgovarajućim referentima u spoljnom svetu (Dardano 2005: 292). Kako navodi Carlson, referencija nam omogućava vremensko i prostorno izmeštanje u odnosu na trenutak govorenja. Kao primere navodi da možemo govoriti o Abrahamu Linkolnu ili Juliju Cezaru, a da oni nisu naši savremenici, ili možemo govoriti o Tahitiju ili planeti Pluton, a da tamo nikad nismo bili (Carlson u: Horn & Ward 2006: 74). Referencija ne mora biti konstantna. Često se može menjati zavisno od konteksta. Dva različita izraza mogu imati istog referenta, isto kao što jedan isti izraz može upućivati na više različitih referenata. Frege (1892) navodi čuveni primer: *The Morning Star is the Evening Star*, u kome imamo istog referenta (Lyons 1977: 197)⁵⁶. Za razliku od upravo rečenog, u italijanskom *la donna* (žena) može da se odnosi na bilo koju ženu, i tu je komunikativni kontekst od odlučujuće važnosti. Naravno, postoje univerzalno jedinstveni pojmovi čija je referencija konstantna, poput jedinstvenih pojava, predmeta, osoba (*la luna/mesec*), *il sole/sunce*, *il papa/papa*, *l'Italia/Italija*), ali za detalje o jedinstvenim pojavama ili predmetima i određenosti v. pogl. 12.1).

Mi ćemo u ovom pregledu karakteristika referencije izdvojiti one koje su, prema našem mišljenju, najvažnije za njeno funkcionisanje i razumevanje.

---

⁵⁶ Zapravo, ovo je skraćena verzija primera koji daje Lyons. Frege u prevodu na engleski svog dela *On sense and reference* (*Über Sinn und Bedeutung*) navodi sledeće primere: “The morning star is a body illuminated by the sun” i “The evening star is a body illuminated by the sun” (Frege 1948: 215). U originalu: “der Morgenstern ist ein von der Sonne beleuchteter Körper” i “der Abendstern ist ein von der Sonne beleuchteter Körper” (1892: 25-50).

4.1 Stalna i promenljiva referencija

Referencija može biti stalna i promenljiva. “Stalna referencija vezuje se gotovo uvek samo za jednog referenta, zbog toga što u klasi utvrđenoj denotacijom po pravilu ne postoji više članova. Nasuprot tome, obuhvat promenljive referencije vrlo je širok, jer podrazumeva klasu sa više članova, a potencijalno sve koji se u njoj nalaze.” (Prčić 2008: 77). Kao primere stalne referencije Prčić (2008: 77) navodi: *The sun is shining* (*Sunce sija*) ili *France has won* (*Francuska je pobedila*), dok za promenljivu referenciju navodi *The film was boring* (*Film je bio dosadan*), *My car is out of order* (*Moja kola ne rade*). „Ovim svojstvom jezika omogućava se njegova prilagodljivost različitim prostornim i vremenskim okolnostima, kao i potrebama i namerama komunikatora.“ (Prčić 2008: 77).

Piper govori o situativno zavisnoj i situativno nezavisnoj referencijalnosti, a takva podela uklapa se u logiku stalne i promenljive referencije. Situativno nezavisna referencijalnost označava da se referencijalnost imenskog izraza ne može promeniti u zavisnosti od promene govorne situacije (iako ova nije uvek apsolutna), kao što se može videti u primeru:

[1]   *Vođa Prvog srpskog ustanka.* (Piper 2005: 56).

Situativno zavisna referencijalnost ukazuje na to da govorna situacija uslovljava referencijalnost imenskog izraza, kao u primeru:

[2]   *Dajte mu ovaj lek.*

U pitanju su, često, imenice čiji se denotati lako mogu identifikovati u govornoj situaciji (Piper 2005: 57).

Vidimo da Piper upotrebljava pojam *referencijalnost* i za slučajeve kada mi upotrebljavamo pojam *referencije*, dakle kada je reč o konkretnom upućivanju na određenog referenta u okviru date komunikativne situacije.

4.2 Realna i fiktivna referencija

Referencija može biti realna i fiktivna. Ovo je veoma važna karakteristika referencije budući da činjenica da li je neki referent postojeći ili nepostojeći u stvarnom svetu ne utiče na referenciju kao takvu. Njen zadatak je da uspešno uputi na konkretnog referenta i da sagovornik uspe da razume poruku koju mu govornik prenosi. Realna referencija upućuje na realan svet. Ako zamislimo da slušamo predavanje iz astronomije i čujemo rečenicu *The Earth revolves around the Sun* (*Zemlja se okreće oko Sunca*), znaćemo da je reč o realnom svetu i samim time imaćemo realnu referenciju (Hurford & Heasley & Smith 2007: 62). S druge strane, ukoliko čujemo rečenicu: *The dragon set fire to the woods with his hot breath* (*Zmaj je zapalio šumu svojim vrelim dahom*), referencija će nas odvesti u sasvim fiktivni svet neke priče ili bajke. (Hurford & Heasley & Smith 2007: 62).

4.3 Tačna i uspešna referencija

Lyons pravi razliku između tačne referencije i uspešne referencije (*correct reference/successful reference*), naglašavajući da referencija uvek, generalno gledajući, zavisi od konteksta (Lyons 1977: 602). Tačna referencija podrazumeva da “možemo da ukažemo na neku individuu putem određene deskripcije samo ukoliko je opis te osobe tačan.” (Lyons 1977: 181). I ukoliko je neka referencija tačna, sagovornik će moći ispravno da identifikuje referenta (Lyons 1977: 177). Uspešna referencija ne zavisi od tačnosti informacija referencijalnog izraza. Uspešnu referenciju možemo postići i onda kada informacije o referentu, zapravo, nisu tačne, ali jasno upućuju na određenog referenta. Uzmimo situaciju kada govornik (ili sagovornik) veruje pogrešno da je neka osoba poštara, a on je zapravo profesor lingvistike: on može da uspešno, ali netačno, uputi na njega izrazom *the postman* (*poštara*). Suština je u činjenici da je identifikacija referenta uspeła i samim tim možemo govoriti o uspešnoj referenciji.

Slične primere predlaže i Donnellan (1966: 295): *Is the man carrying a walking stick the professor of history?* (*Da li je čovek sa štapom u ruci profesor istorije?*). Referencija funkcioniše iako predmet u ruci možda nije štap, već kišobran; ili *Her husband is kind to her* (*Njen muž je dobar prema njoj*) (Donnellan 1966: 298); žena koja se spominje na kraju iskaza može biti

neudata, ali i dalje je istinita tvrdnja koja se odnosi na nju. (Donnellan 1966: 298; Korzen 1996: 66-67).

Dakle, referencija ne zavisi od stepena tačnosti opisa, već zavisi od namera govornika, a one su deo komunikativne situacije, tj. logičko-pragmatičke kontekstualne situacije. Ukoliko je imenski izraz upotrebljen referencijalno, onda postoji konkretan referent koga treba uočiti, a taj proces ne mora da zavisi od tačnog opisa. (Korzen 1996: 67).

5. Elementi referencije

Da bi se referencija ostvarila neophodno je da postoje govornik i sagovornik (pisac i čitalac) koji se nalaze u okviru određene komunikativne situacije, unutar koje se upućuje na nekog referenta, koji može biti (ne)poznat i govorniku i sagovorniku, ili samo jednom od njih. Referencija se zasniva na: postojanju određenog referenta, na znanjima koja dele sagovornici o tom referentu o kome se govori u okviru određene komunikativne situacije, a koji pripada određenom univerzumu diskursa (koji podrazumeva stvaran ili fiktivni svet u kome se nalaze realni ili fiktivni predmeti, osobe, pojmovi). U potpoglavlju 5.1 objasnićemo pojam *referent*, potom u 5.2 pojam *univerzum diskursa*, u 5.3. *pojam konteksta*, da bi na kraju ovog poglavlja analizirali koje sve vrste znanja postoje (v. 5.4) na osnovu kojih se zasniva referencijalnost – određena ili neodređena, kao i nereferecijalnost.

5.1 Referent

Referent je „u filozofskoj lingvistici i u semantici naziv za entitet (predmet, stanje, stvari, itd.) u spoljnom svetu na koji se odnosi neki jezički izraz; na primer, referent reči *stolica* je predmet *stolica*.“ (Crystal 1985: 316). U literaturi o referenciji srećemo i pojam *entitet*. Kada Korzen govori o „entitetu“, on pod tim pojmom podrazumeva vanjezičke pojave, postojeće u svetu, konkretne ili apstraktne, poput predmeta, živih ili neživih bića, procesa, akcija, stanja (Korzen 1996: 18). Karttunen (1976) uvodi termin *diskursni referent* (*discourse referent*), koji može da se odnosi i na sam tekst kao i na spoljni svet. Iako Crystal ističe da se u lingvistici obično razlikuje znanje o svetu od znanja o jeziku, mi ćemo koristiti termin *referent* za oba slučaja. Referent se u našem tumačenju može odnositi na sve što čini deo našeg iskustva, od

realnosti do mašte, pročitanih knjiga, zamišljenih likova i događaja, od snova, filmova, konkretnih i apstraktnih pojmova do sveta ideja... Referent unutar našeg rada može da ima egzoforičku, ali i endoforičku funkciju. Drugim rečima, referent može da upućuje na vantekstualnu realnost kao i na unutartekstualnu realnost. Čak i predmeti, pojmovi, bića koji su nepostojeći ili nevidljivi mogu se tretirati referencijalno. Kako Jackendoff ističe, činjenica da li entitet pripada realnom svetu ili ne (jer, možemo govoriti o Šerloku Holmsu ili o jednorogu koga smo sanjali) nije od ključnog značaja za referenciju. Neophodno je da sagovornik može da konceptualizuje pojam bar na najosnovnijem nivou. (Jackendoff 2002: 315-324).

5.2 Pojam sveta i univerzum diskursa

Pojam sveta zapravo predstavlja univerzum diskursa, kako se stručno naziva u pragmatičkoj literaturi. (Hurford & Heasley & Smith 2007: 62). To je svet o kome govornik pripoveda, koji može biti stvaran ili izmišljen. Univerzum diskursa definiše se kao: “bilo koji iskaz o određenom svetu, stvarnom ili izmišljenom (ili delimično stvarnom, delimično izmišljenom) o kome govornik priča.” (Hurford & Heasley & Smith 2007: 62).

Svet može biti realan ili imaginaran, apstraktan ili konkretan. Njega čine živa i neživa bića, predmeti, pojave, misli, ponašanja, snovi, apstraktni i konkretni pojmovi, fiktivni svet snova, želja, sve ono što može biti deo naše mašte, a ne postojati u svetu koji nazivamo realnim, poput bića iz priča, bajki, mitova, poput jednoroga, kentaura i slično. Mi možemo upućivati na njih, a oni ne moraju postojati.

U okviru univerzuma diskursa mogu se naći: realni pojmovi, predmeti i osobe, ali i fiktivne osobe, tj. likovi iz filmova ili književnosti, poput Šerloka Holmsa ili jednoroga, geografskih pojmova (reka Misisipi; razdaljina između Njujorka i Bostona), virtuelni predmeti poput geometrijskih figura, “društveni entiteti” (*the value of my watch/vrednost mog sata, the first dollar I ever earned/prvi dolar koji sam zaradio, your reputation/tvoja reputacija*). (Jackendoff 2002: 301-302).

5.3 Kontekst

Kontekst kako ga mi vidimo predstavlja sve ono što čini pozadinu jedne komunikativne situacije: a to mogu biti prostorno-vremenske koordinate, kulturni obrasci, opšta znanja i slično. Na osnovu konteksta mi odabiramo reči, rečenice i način na koji ćemo se izraziti. Kako Dardano pojašnjava, “kontekst predstavlja sveukupni tekst koji okružuje neki iskaz. Značenje tog iskaza u velikoj meri zavisi od konteksta, koji može biti eksplicitan, odnosno jezički, ili implicitan, odnosno vanjezički ili situacioni (određena situacija koja pojašnjava ono o čemu se govori i sl.)“. (Dardano 2005: 281). „Neki lingvisti prave razliku između kon-teksta i ko-teksta: u prvom slučaju imamo vanjezički kontekst, odnosno komunikativnu situaciju, dok u drugom imamo jezički kontekst, ono što prethodi ili dolazi nakon određenog izraza. Tako se, na primer, deiksa odnosi na kon-tekst, dok se anafora i katafora odnose na ko-tekst.” (Dardano 2005: 281-282). Kako ističe Cruse: „kontekst predstavlja esencijalni faktor u interpretaciji iskaza i izraza. Najvažniji aspekti konteksta su: (1) prethodni ili naredni iskazi („ko-tekst“), (2) neposredna fizička situacija, (3) šira situacija, uključujući društvene situacije kao i odnose moći, i (4) pretpostavljeno znanje koje dele govornik i sagovornik.“ (Cruse 2006: 35). To je komunikativna situacija u okviru koje se izgovara iskaz, to je scenario unutar koga se odvija komunikativni događaj. Na njega utiču i vanjezički činioци poput kulturne ili socijalne pozadine. Sve to je neophodno kako bi došlo do tačnog razumevanja teksta.

Kontekst može da se poveže sa pojmom *zajedničko znanje* (*common knowledge*), što je tehnički termin koji uvodi Lewis (1969) kako bi objasnio kako se odvija komunikacija između sagovornika (Clark 2009: 116). Pojam *zajedničko polje znanja* (*common ground*) uvodi Stalnaker (1978) na osnovu pojma zajedničkog znanja koji je osmislio Lewis, kako bi objasnio kako se u govoru organizuju informacije. Pretpostavke su elementi koje govornik smatra zajedničkim prostorom koji se tretira kao zajedničko znanje. (Clark 2009: 116).

Kontekst nije fiksni, nepromenljivi pojam već je dinamički i neprestano se prilagođava dešavanjima unutar interakcije između sagovornika. Od velike su važnosti i pretpostavke i očekivanja sagovornika. Kako Dardano ističe, komunikacija ne može da se odvija van konteksta. Za kontekst su važni “vreme i mesto, sistem znanja sagovornika, hipoteze govornika o znanjima i sposobnostima sagovornika i tako dalje.” (Dardano 2005: 173). Znamo da jedna ista rečenica

koju izgovara dete ili odrasla osoba, prijatelj ili stranac, kada se stavi u određeni kontekst, može poprimiti različita značenja. (Dardano 2005: 173). Dardano razlikuje dve vrste konteksta: globalni i lokalni. Globalni kontekst vezan je za sociolingvističke komponente određene komunikativne situacije. Lokalni kontekst je vezan za situacije kognitivnog i jezičkog karaktera. Da bi pojasnio ovu podelu on navodi sledeći primer: svi časovi nekog univerzitetskog predmeta odvijaju se prema fiksnim parametrima (ista učionica, isti nastavnik, isti jezik koji se upotrebljava...); ali svaki čas ima drugačiju temu koja uslovljava varijacije u načinu izlaganja, u studentskim pitanjima i slično... (Dardano 2005: 173).

Bugarski ističe da “sasvim obične rečenice, čije značenje izgleda nesporno, mogu imati različite komunikacijske vrednosti čim se jave u kontekstu situacije, kao iskazi.” (Bugarski 1995: 147). Značenje rečenice *Vrata su otvorena* koju izgovara nastavnik u učionici, sasvim je jasno. Međutim, pored toga što ova rečenica može da bude prosto objašnjenje, odnosno izjava o činjeničnom stanju, ona može biti i objašnjenje zašto je u učionici hladno, može biti i upozorenje da vrata treba zatvoriti, može biti čak i posredan nalog da neko napusti prostoriju... (Bugarski 1995: 147). “Dakle, rečenica koja je po sintaksičkoj formi izjavna, a po semantičkom sadržaju predstavlja tvrđenje, pragmatički deluje kao iznošenje tvrđenja, ali i kao poziv, uputstvo itd.” (Bugarski 1995: 147). Zanimljivo je da sintaksički zapovedne rečenice imaju “pragmatičko dejstvo zapovesti” (*Sedi i uči!*), ali i molbe (*Daj mi neki dinar*), uputstva (*Skrenite desno kod semafora*), predloga (*Probajte ovaj novi recept*), poziva (*Dodite sutra kod nas*), komentara (*Vidi ti njega*). (Bugarski 1995: 147). “Ako ovome dodamo da ni mnoge sintaksički upitne rečenice zapravo nisu pitanja, jer se na njih i ne očekuje neki određen odgovor (*Ma šta ti kažeš! Zar to nije strašno!*), pa se zato nekada zovu retorička pitanja, lako ćemo utvrditi da između sintaksičkih struktura, semantičkog sadržaja i pragmatičkog dejstva postoji samo delimična podudarnost.” (Bugarski 1995: 147).

5.4 Vrste znanja

Vrsta znanja je esencijalna za pojmove referencijalnosti i referencije. Od vrste znanja koju poseduju sagovornici zavisi vrsta referencijalnosti koja će se javiti i samim tim koji će se formalni gramatički element upotrebiti. Da bi referencija bila uspešna neophodno je da govornik prenese poruku sagovorniku na adekvatan način. Ponekad je to poprilično lako jer se, na primer,

sagovornici poznaju i dele znanja jedno o drugom, pa referencija uspeva sasvim prirodno. Međutim, čak i ako se sagovornici ne poznaju i ne dele znanja jedno o drugom, referencija može, takođe, biti uspešna.

U ovom poglavlju, klasifikovali smo vrste znanja na osnovu kojih referencija može da se realizuje. Znanje je od krucijalnog značaja za funkcionisanje komunikacije. Bugarski navodi primer vica: *Dva taksija su se sudarila i dvadeset Škotlandžana je preneto u bolnicu*. Ovaj vic može nam biti smešan samo ukoliko znamo da su “pripadnici ovog naroda predmet viceva zbog svog navodnog tvrdičluka; bez tog vanjezičkog znanja ovo ne bi bilo naročito smešno, što možemo da proverimo stavljanjem npr. *Engleza* na mesto *Škotlandžana*.” (Bugarski 1995: 147). Možemo zaključiti da referencija počiva na raznim vrstama znanja koja poseduju govornik ili sagovornik, ili govornik i sagovornik, i na taj način ona utiču na formalni odabir određenog ili neodređenog imenskog izraza.

5.4.1 Znanje o jeziku

Znanje o jeziku podrazumeva “poznavanje jezičkih jedinica i pravila za njihovo međusobno kombinovanje, odabiranje i upotrebu.” (Prčić 2008: 110). Znanje o jeziku podrazumeva brojne nivoe; međutim, u našem radu podrazumevaće poznavanje morfosintaksičkih struktura i njihovih mehanizama funkcionisanja, potom i komunikativnu kompetenciju, dakle sposobnost adekvatnog tumačenja određenih izraza spram komunikativne situacije u kojoj su upotrebljeni. Na primer, kada je reč o članu, na osnovu upotrebe jednog od više vrsta članova, ova vrsta kompetencije podrazumevala bi mogućnost uočavanja adekvatne referencije, odnosno identifikacije konkretnog referenta.

5.4.2 Znanje o svetu

Ovaj termin podrazumeva da svako od nas poseduje određenu količinu opšteg znanja o svetu: ko je predsednik određene države, šta su to mesec, sunce ili zvezde, gde je Afrika, da prvo dođe ručak pa onda večera i slično. Dakle, to su kako enciklopedijska znanja, tako i poznavanje društvenih normi ponašanja i ophođenja.

“Znanje o svetu može varirati po stepenu opštosti, počev od pojedinca, preko neke zajednice ljudi, pa sve do čovečanstva u celini (Leech 1981: 158 u Prčić 2008: 111). Ovo znanje bi se moglo nazvati i *opšte znanje*, o kome govori Hawkins. (1978: 124-125).

5.4.3 Zajedničko znanje

Ova vrsta znanja je specifična jer podrazumeva određenu količinu informacija koje dele govornik i sagovornik i na osnovu njih zasnivaju komunikaciju, a to se reflektuje i na samom gramatičkom nivou (na primer, vrlo je verovatno da će u njihovim iskazima preovladavati upotreba određenog člana). Ovo znanje je specifično jer podrazumeva da se govornik i sagovornik poznaju i da dele zajedničke uspomene, sećaju se zajedničkih dogodovština, poznaju ili su čuli za prijatelje koje govornik/sagovornik ima. Termin *zajedničko znanje* (*common knowledge*) koristi Lewis (1969), dok pojam *zajedničko polje znanja* (*common ground*) uvodi Stalnaker (1978), kao što smo već spomenuli u poglavlju 5.3.

5.4.4 Znanje na osnovu konteksta

Kada je reč o ovakvoj vrsti znanja, govornik pretpostavlja da sagovornik nema (pred)znanja o referentu, međutim veruje da može da zaključi njegove prostorno-vremenske koordinate zahvaljujući primeni određenih jezičkih sredstava (određenog člana, na primer), poput deikse, koja navodi sagovornika da lako pronade i shvati o kom referentu je reč. Dakle, upotrebom adekvatnih jezičkih sredstava (kao što su član ili neki drugi determinativi) otvaramo mogućnost sagovorniku da razume i zaključi na osnovu konteksta o kom referentu je tačno reč. Ovakva vrsta znanja oslanja se na pojam *mogućnosti identifikacije* (*identifiability*). U poglavlju 3.2.6 detaljno pišemo o tom pojmu i ponavljamo primer koji je Lyons osmislio: *Pass me the hammer, will you?* (Lyons 2003: 6). A kontekst je sledeći: treba da zamislimo da žena po imenu Ana koja pokušava za okači jednu sliku o zid, i ne okrećući se, kaže Džou, svom suprugu, koji je tek ušao da joj doda čekić. Od Džoa se očekuje da će na osnovu Aninog određenog imenskog izraza *the hammer* (*čekić*), zaključiti gde bi mogao da se nalazi, jer mu ona uz pomoć takvog izraza signalizira da je on to u stanju da učini.

6. Komunikacija i referencija

Možemo reći da se komunikacija bazira na pragmatičkoj plauzibilnosti, odnosno, na interpretaciji s najvišim stepenom verovatnoće. (Taylor 1989 u Prčić: 2008: 113) To je „interpretacija proistekla iz spleta činilaca koji čine: komunikaciona situacija, uspostavljeni univerzum diskursa, i odgovarajuće znanje o svetu – svaki od njih s aktivnim doprinosom ukupnom sagledavanju logički relevantnih vanjezičkih odnosa.“ (Prčić 2008: 113).

Da bismo adekvatno razumeli komunikativnu situaciju neophodna nam je posebna vrsta kompetencije koju je prvi imenovao Hymes krajem 60-ih godina prošlog veka, a reč je o *komunikativnoj kompetenciji*. Prema njegovom mišljenju, važno je poznavati ne samo gramatička pravila već i šta je komunikativno prikladno u određenom kontekstu. Upotreba spoja “komunikativna” i “kompetencija” suprotstavlja se Čomskovoj (1957, 1965) ideji o “jezičkoj kompetenciji”, koja se odnosila na implicitno znanje gramatičkih pravila kod maternjeg govornika. Takvo znanje, prema Čomskom, omogućava govornicima da stvore nove i gramatički tačne rečenice i da prepoznaju netačne. Stoga Hymes ističe da jezička kompetencija, ili poznavanje jezičkog sistema, predstavlja samo deo komunikativne kompetencije jer su iskazi u svakodnevnoj komunikaciji često veoma zavisni od konteksta. (Lillis 2009: 92-99).

U dinamici govora imamo govornika i sagovornika i poruku koju govornik prenosi sagovorniku. Govornik je taj na kome je breme odluke da li i koji član upotrebiti, jer informaciju prenosi svom sagovorniku i stoga mora pretpostaviti šta on zna, odnosno ne zna vezano za opšta znanja o svetu kao i za ličnu sferu sagovornika. Suština komunikacije jeste da prenesemo poruku i da nas sagovornik razume.

Dinamika između govornika i sagovornika je veoma važna za referencijalnost. U njoj je bitna *kooperativnost sagovornika* (o kojoj smo govorili u 3.2.11.1), a ovaj termin u svojim filozofskim razmatranjima uvodi Grice, a potom ga Hawkins inkorporira u svoja promatranja o (ne)određenosti (1991).

6.1 Komunikacija i njeni principi

Kao što pojam *teksta* može da se odnosi kako na pisanu reč tako i na usmenu komunikaciju (v. 7.1), tako i pojam komunikacije možemo sagledati van okvira usmenog sporazumevanja. Jer, pisac samim činom pisanja nastoji da komunicira s čitaocem i da mu prenese svoje misli, pogled na svet, osećanja. Stoga, komunikacija, prema našem viđenju, ne podrazumeva samo odnos govornik-sagovornik, već i pisac-čitalac. Odnos pisac-čitalac podrazumeva komunikativnu situaciju koja sadrži referente koji mogu biti unutartekstualni ili vantekstualni, i tokom samog iščitavanja nekog teksta, kako se upoznajemo sa radnjom i likovima, identitet referenata se sve više zasniva na poznavanju teksta, a ne spoljnog znanja.

U potpoglavlju 6.1.1 analiziraćemo šta su to iskazi kao i na koji način se značenje iskaza definiše u okviru komunikativne situacije, dok ćemo u potpoglavlju 6.1.2 analizirati pojam govornih činova, na koji način se ostvaruju u jeziku i ukazati na važnost komunikativne namere govornika.

6.1.1 Komunikativna situacija

Kako Bugarski (1995: 146) ističe, rečenice (ili reči) svoje puno tumačenje dobijaju u kontekstu konkretnih govornih situacija. Treba, ovde, razlikovati rečenicu kao jedinicu jezičkog sistema od iskaza kao realizacije te jedinice u govoru. Iskaz je rečenica sparena sa nekim kontekstom u kome se njeno značenje komunikacijski interpretira. Određivanje značenja neke rečenice pripada i semantici i pragmatici. (Bugarski 1995: 146). „Znanje samih rečeničnih značenja nije dovoljno za razumevanje nekih iskaza. Čovek koji bi posedovao samo takvo znanje bio bi u stalnom komunikacijskom sukobu s okolinom.” (Bugarski 1995: 146). Ako se pročitaju novinski naslovi poput *Dve devojčice ujele meduze* ili *Veliki broj studenata ugrožava nastavu*, mi ćemo razumeti, pragmatički birajući unutar potencijalne semantike, ko je koga ujeo i šta se podrazumeva pod glagolom *ugrožavati*. „Sasvim obične rečenice, čije značenje izgleda nesporno, mogu imati različite komunikacijske vrednosti čim se jave u kontekstu situacije, kao

iskazi“. (Bugarski 1995: 147). Rečenica: *Vrata su otvorena* sama po sebi je veoma jasna, ali u datoj prilici može imati raznorazna značenja. (Bugarski 1995: 147).

6.1.2 Govorni činovi

Govorni činovi su kompleksni i mogu se uslovno rastaviti na čin izricanja iskaza i na čin ostvarivanja komunikativne intencije govornog lica. Govorno lice, ostvarujući iskaz, a samim tim i govorni čin, ostvaruje dve radnje: izriče iskaz (ilokutivni čin) i realizuje svoju komunikativnu nameru (ilokutivni čin). Osnovu teorije govornih činova postavio je Austin, a potom i Searle (v. 3.2.5) i ona predstavlja jednu od glavnih oblasti lingvističke pragmatike, u kojoj se iskazi proučavaju s obzirom na njihovu ilokutivnu funkciju (odnosno, s obzirom na namere govornog lica). Iskazi se u komunikaciji koriste za ostvarivanje radnji kao što su: molba, savet, pitanje, upozorenje i sl. i oni predstavljaju govorne činove.

Bugarski podseća da “na pragmatičku stranu jezika pažnju je skrenula teorija govornih činova, potekla iz filozofije jezika i prihvaćena u lingvistici, koja prenosi težište sa referencijalnih i istinosnih aspekata rečeničnog značenja na pitanje kakav čin izvodimo izgovarajući neku rečenicu u određenoj situaciji, odnosno kakvo je dejstvo naših iskaza.” (Bugarski 1995: 147).

Govorni činovi mogu se podeliti na sledeće kategorije (a njihovi nazivi, kako Bugarski ističe, “nisu uvek najsrećnije izabrani”). (Bugarski 1995: 147):

- Asertivi – tvrđenja, izveštaji, i sl. gde je važna istinitost:

[1]   *Zemlja je okrugla.* (Bugarski 1995: 147).

- Direktivi – uputstva, naredbe:

[2]   *Uzimajte ovaj lek tri puta dnevno. Zatvori vrata!*

- Komisivi – obećanja, pretnje i sl. “sa obavezujućom snagom u budućnosti”:

[3]   *Obećavam da ću se javiti čim stignem. Bićeš kažnjen ako to još jednom učiniš.*

- Ekspresivi – izvinjenja, zahvaljivanje, čestitke, “sa ukazivanjem na psihološka stanja govornika”:

[4] *Iskreno žalim zbog toga.*

[5] *Od srca vam zahvaljujem.*

- Deklarativi – “iskazi koji izazivaju trenutnu promenu nekog stanja stvari”:

[6] *Otpušteni ste s posla.*

[7] *Objavljujemo vam rat.*

Kako ističe Sobrero, u okviru govornih činova postoje ilokutivni i perlokutivni činovi. Ilokutivnim činom govornik iskazuje molbu, naredbu, pitanje, obećanje, odbijanje i sl. poput: *Chiudi quella porta! (Zatvori ta vrata!) Potresti passarmi il sale? (Da li bi mogao da mi dodaš so?).* Perlokutivnim činom sam čin izgovaranja određenih reči predstavlja izvršenje određene radnje, poput: *Io ti battezzo nel nome del Padre, del Figliolo e dello Spirito Santo (Krstim te u ime Oca i Sina i Svetoga duha).* (Sobrero 2008: 409-410).

7. Pragmatika teksta i referencija

Pojam referencije ne vezuje se samo za komunikativnu situaciju već je od ključne važnosti za razumevanje pisanog teksta. Referencija unutar teksta može upućivati na referente iz spoljnog sveta, a može upućivati i na referente unutar samog teksta. Referencija je ključ kohezije teksta i omogućava nadovezivanje i ulančavanje informacija, najčešće putem anaforskih lanaca. Kohezija predstavlja tematski kontinuitet teksta. (Prandi 2011: 246). Dakle, čitanje predstavlja vrstu komunikacije. (May 2009: 775). Ne samo u smislu da autor saopštava svoje misli čitaocima, već i čitaoci moraju da učestvuju u dešavanjima u romanu, u priči, kako bi mogli da je razumeju. To čine putem postupka koji se naziva “pregovaranje”. Pregovaranje je karakteristično za čitanje, kako smatra Mey. “Autori moraju da ubede čitaoce da shvate ozbiljno priču, da uđu u

zamišljeni prostor.” (Mey 2009: 775). Čitanje je “pragmatički proces” i vezuje se za određeni kontekst koji i pisac i čitalac moraju da dele. (Mey 2009: 775).

U potpoglavlju 7.1 definišaćemo pojam *teksta*, a u 7.3 ćemo ukazati na vrste tekstova, dok ćemo u 7.2 ukazati na važnost tekstualne kohezije kada je reč o tekstu. Kohezija se tiče gramatičkih odnosa unutar teksta i načina na koji su organizovane komponente jednog teksta. Kohezija između više rečenica unutar teksta postiže se uz pomoć “supstitutivnih oblika” (zamenica, ili perifraza) koje omogućavaju tematski kontinuitet, kao i konektiva (veznici, prilozi i sl.) koji povezuju delove teksta regulišući unutrašnju organizaciju teksta (Dardano & Trifone 1997: 469). Kohezija se postiže i anaforskim lancima (detaljnije o tekstualnoj koheziji i anafori v. 12.4). Na primer, kada umesto *Napoleone* kažemo *egli* („on“), *il grande condottiero corso* („veliki korzikanski vojskovođa“), *imperatore francese* („francuski car“), *vincitore di Austerlitz* („pobednik kod Austerlica“), mi ostvarujemo tematski kontinuitet do kraja odlomka, što znači da zahvaljujući oblicima koji zamenjuju subjekat izbegavamo ponavljanje, istovremeno zadržavajući se na istoj temi, uprkos promeni sintaksičkih uloga unutar rečenice. (Dardano & Trifone 1997: 470). Dardano (1997: 470) ističe da je za pravilno tumačenje supletivnih izraza neophodno i enciklopedijsko znanje i sagledavanje pragmatičkih pravila.

7.1 Definicija teksta

Tekstovi predstavljaju jezičke jedinice sa jasno određenom komunikativnom i informativnom funkcijom, „a karakterišu ih kohezija ili koherencija, koja je osnovna pretpostavka da se niz iskaza (rečenica + ilokutivni elemenat), shvati kao povezana celina, kao tekst.“ (Mrazović & Vukadinović 2009: 671).

U narednom primeru prikazane su dve rečenice koje zadovoljavaju ovu definiciju, čak i ilokutivni element („nameru govornika da nešto saopšti“), pa se opet ne mogu smatrati tekstom: (Mrazović & Vukadinović 2009: 671).

[1] *Sinoć je baš grmelo. A moja deca su uvek volela slatkiše.* (Mrazović & Vukadinović, 2009: 671).

Ne samo da nedostaju konektori, već ova dva iskaza sadrže „nekompatibilne, pragmatiski neadekvatne“ propozicije. (Mrazović & Vukadinović 2009: 671).

Naredna dva iskaza možemo shvatiti kao tekst i bez konektora:

[2] *Zar opet?! A juče je bio kod majstora.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 671).

Ova dva iskaza se mogu kontekstualizovati: npr. „dvoje prijatelja treba kolima da krenu na put, a motor automobila opet neće da radi“. (Mrazović & Vukadinović 2009: 671).

“Tekst je „kompleksna tvorevina [...] koja predstavlja integraciju svih jezičkih faktora uz veoma važno uključivanje vanjezičkih faktora.“ (Mrazović & Vukadinović 2009: 671). „Tekst ne mora biti opsežan, sastavljen od više iskaza. Tako, na primer, natpis *Raspored časova* u zbornici neke škole predstavlja celovit tekst koji je i po svojoj nameni i po svom sadržaju svakom jasan. Isto tako je i saopštenje *Rasprodaja 1-15. avgusta* u izlogu neke prodavnice potpuno razumljiv i celovit tekst kao što je to i tekst izlaganja nekog referata na nekom skupu ili telefonski razgovor ili reportaža u novinama, pa i čitavo jedno književno delo.“ (Mrazović & Vukadinović 2009: 672).

„Tekstovi se ne sastoje od rečenica ili nekih drugih elemenata jezika, već isključivo od iskaza. Rečenice su osnovne jedinice jezika kao sistema, one su sintaksičke, gramatičke konstrukcije, a iskazi su osnovne jedinice komunikacije, tj. teksta u nekom jeziku.“ (Mrazović & Vukadinović 2009: 672). Kako ističe Popović (u: Piper 1997: 983) kroz iskaz govorno lice ostvaruje dve radnje: “izriče iskaz (lokutivni čin) i realizuje svoju komunikativnu nameru (ilokutivni čin)”.

“Vezivanjem reči za određenu komunikativnu situaciju aktualizujemo njen rečenični sadržaj, čime se rečenica prevodi sa plana jezičke strukture na plan govora i uključuje u iskaz. Razlika između rečenice i iskaza ispoljava se u tome što isti propozicionalni sadržaj (njeno ukupno značenje) može da ima različite ilokutivne funkcije.“ (Popović u Piper 1997: 984). “Rečenična propozicija⁵⁷ je deo iskaza koji funkcioniše u govornom činu na taj način da se o njemu može

---

⁵⁷ „Svaka potpuna rečenica pored toga što ima svoj propozitivni sadržaj (obaveštava o nekoj situaciji) ima u svom sastavu elemente koji a) to o čemu rečenica obaveštava lokalizuju u odnosu na vreme, mesto i učesnike govorne situacije, b) kvantifikuju to o čemu rečenica obaveštava i/ili kvantifikuju elemente govorne situacije u

nešto tvrditi, ili u koji se može sumnjati, deo koji može da postane predmet molbe, naređenja, želje... [...].” (Popović u Piper 1997: 984-985). Iskazi se često koriste kako bi se ostvarile radnje poput: molbe, pitanja, upozorenja, obećanja, saveta i takve govorne radnje nazivaju se govorni činovi. (Popović u Piper 1997: 983).

Kako ističe Mrazović (2009: 672) važna je međusobna povezanost iskaza kako bi se ostvarila celovitost teksta. „Iskazi u tekstu su najčešće povezani raznim leksičkim, morfološkim ili sintaksičkim sredstvima koje nazivamo konektorima. Oni ostvaruju *koherentnost* (celovitost) teksta“. (Mrazović & Vukadinović 2009: 672).

Definicije teksta variraju prema poimanju šta sve može da se smatra tekstom, prema tome da li se samo pisani tekst treba smatrati tekstom ili to mogu da budu i pisani i govorni tekstovi. Kako ističe Crystal, tekst predstavlja „termin koji se (i bez posebne teorijske vrednosti) upotrebljava u lingvistici da označi odlomak govora ili pisma zabeležen u cilju analize i opisa. Važno je uočiti da se tekstovima mogu nazvati zbirke kako pisanog tako i govornog materijala [...].” (Crystal 1985: 363).⁵⁸ U okviru tekstualne lingvistike “tekstovi se shvataju kao jezičke jedinice sa jasno određenom komunikativnom funkcijom, a karakterišu se takvim principima kao što su kohezija, koherencija i informativnost.” (Crystal 1985: 363). Tekstovi mogu biti i veoma kratki, poput *Zabranjen ulaz nezaposlenima* (Crystal 1985: 363), dok bi diskurs bio duži tekst, obično izgovoren. (Crystal 1985: 363).

Prema Sanders & Sanders, ponekad je dovoljna samo jedna reč da bi se poruka prenela, ali obično govornici koriste bar dva iskaza i na taj način stvaraju diskurs. Termin “diskurs” kao pojam odnosi se i na govorni i na pisani jezik, i uopšteniji je termin od pojma “tekst” koji se obično odnosi na pisani tekst. (Sanders & Sanders 2009: 1075).

Budući da se u našem radu bavimo pisanim (književnim) tekstom, pod pojmom “tekst” podrazumevaćemo, stoga, isključivo pisani tekst, svesni činjenice da ovaj termin može da se odnosi i na usmeni govor.

---

odnosu na koje se sadržaj rečenice situira. Te dve funkcije tesno su povezane, a u njihovom ostvarivanju važnu ulogu ima imenski izraz, odnosno njegova referencijalno-kvantifikaciona svojstva.” (Piper 1997: 49).

⁵⁸ Nauka koja se na teorijski način bavi tekstom naziva se tekstualna lingvistika. (Crystal 1985: 364).

7.2 Tekstualna kohezija

„Međusobna povezanost, zavisnost delova unutar celine teksta naziva se koherentnost teksta, a odnos delova teksta prema ostalim delovima, prema kontekstu ili prema vanjezičkoj situaciji naziva se koneksija. Elementi koji ostvaruju celovitost teksta su: 1) konektori⁵⁹, 2) semantičko-stilistička sredstva, 3) tematska progresija i 4) neizrečeni iskazi⁶⁰.“ (Mrazović & Vukadinović 2009: 724-725). U ovom potpoglavlju prikazaćemo svaki od ovih elemenata.

1) „Konektori su jezički elementi – reči, grupe reči, pa i celi iskazi – čija funkcija se sastoji u tome da omoguće međusobno povezivanje elemenata u tekstu, da obezbede koherentnost teksta“. (Mrazović & Vukadinović 2009: 724-725). Konektori povezuju jedan element teksta sa nekim drugim, a taj drugi element može biti „prethodno izrečen/napisan ili će tek biti izrečen/napisan.“ (Mrazović & Vukadinović 2009: 725). Na taj način dobijamo anaforu i kataforu:

[1]   *Devojčica je dobila lutku. Ona je takvu lutku odavno želela.* (anafora = ona)

[2]   *Majka ti je poslala samo ovo: pisaći pribor i knjige.* (katafora = ovo)

U prvoj rečenici reč *lutka* direktno upućuje na spoljnog referenta, dok se zamenica *ona* odnosi na imenicu *devojčica*, ovaj drugi element je indirektno upućivački jer upućuje na reč u samom tekstu, a ta reč upućuje na neko biće u vanjezičkoj realnosti. (Mrazović & Vukadinović 2009: 726).

2) Semantičko-stilistička sredstva realizuju se putem ponavljanja elemenata iskaza, kao u primeru [3], ili putem upotrebe različitih elemenata koji upućuju na isto lice ili predmet u vanjezičkoj stvarnosti, kao u primeru [4]:

[3]   *Sadržaj većine narodnih pesama zasniva se na istinitim istorijskim događajima. Ove događaje je u toku vremena narod često menjao ili dopunjavao.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 737).

---

⁵⁹ Konektori su obično: pokazne zamenice, lične zamenice, odnosne zamenice i prisvojne zamenice i sl. kao i elipsa koja omogućava kako koherentnost teksta tako i ekonomičnost u jezičkom izražavanju. Detaljno o tome v. Mrazović & Vukadinović 2009: 729-736.

⁶⁰ Neizrečeni iskazi su implikacije, odnosno implikature. (v. 3.2.11).

[4] *Pogledaj kako je lep pun Mesec. To nebesko telo me je oduvek privlačilo.*

Pored ovih semantičko-stilističkih sredstava, možemo upotrebiti i povezanost elemenata koja se zasniva na značenju, poput odnosa nadređenog i podređenog pojma.⁶¹

[5] *Mi imamo jednu staru ladu. Taj auto nas služi već deset godina.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 738).

U ove značenjske odnose spada i odnos deo naspram celine⁶²:

[6] *Približili smo se toj kući. Svi prozori su bili otvoreni.*

Mogu se javiti i antonimi u funkciji povezivanja teksta:

[7] *Mala deca – mala briga, velika deca – velika briga.*

3) Tematska progresija podrazumeva podelu iskaza na dva dela, od kojih prvi čine elementi koji imenuju predmet (*tema*) o kome će biti reči u drugom delu i saopštiće se nešto novo i nepoznato (*rema*)⁶³. (Mrazović & Vukadinović 2009: 738). Kada je iskaz sa neutralnim poretком elemenata, obično je subjekat tema, a ostali delovi su rema:

[8] *Njegov brat je bio sudija Vrhovnog suda u Beogradu.*

U ovom iskazu *njegov brat* je tema, a ostali elementi su rema.

---

⁶¹ V. u našem korpusu 12.4.2, 12.4.2.1, 12.4.2.3, 12.4.2.3.1 i 12.4.2.3.2.

⁶² Reč je o stilskoj figuri sinegdohi. (prim.aut.)

⁶³ Postoje iskazi koji sadrže samo remu: *Izlazi! Dosta s tim!* (Mrazović & Vukadinović 2009: 738).

Tematska progresija zasniva se na vezi između reme prethodnog iskaza i teme sledećeg:

[9] *Mi imamo puno cveća. Cveće nam stoji na balkonu.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 739).

Mi je tema, *imamo puno cveća* je rema. U drugom iskazu *cveće* postaje tema i *nam stoji na balkonu* postaje nova rema. (Mrazović & Vukadinović 2009: 739).

4) Kada je reč o neizrečenim iskazima oni podrazumevaju da se tekstualna kohezija postiže pomoću presupozicija i implikatura. Predznanja nazivamo presupozicijama (v. 3.2.2), a one omogućavaju da se komunikacija odvija nesmetano: (Mrazović & Vukadinović 2009: 741).

[10] *Kupio sam skup auto. Već sledećeg jutra pokvario se menjač.*

Da bi se ova rečenica razumela, neophodno je znati da automobili imaju menjač (Mrazović & Vukadinović 2009: 741).

[11] *Moj najstariji brat polaže ove godine diplomski ispit.*

Da bismo razumeli primer [11] moramo znati da sagovornik ima brata, tj. više braće i da brat o kome je reč studira. Na taj način presupozicije omogućavaju povezanost teksta. (Mrazović & Vukadinović 2009: 741).

“Posebna vrsta neizrečenih delova teksta su implikacije, koje se koriste da se nekome nešto saopšti i pri tome izbegnu osnovne maksime komunikacije: informativnost, istinitost i jasnoća. Ovo izbegavanje može da bude namerno i koristi se posebno u ironičnim iskazima [...] ili da se izbegne direktan odgovor.” (Mrazović & Vukadinović 2009: 741). Ukoliko nekoga pitaju da li je bio zadovoljan smeštajem u hotelu, on može da odgovori: *Pa tuš je bio ispravan*. Time se implicira “da sve drugo nije bilo baš u najboljem redu.” (Mrazović & Vukadinović 2009: 741).

Za razliku od kohezije, pojam koherencije ukazuje na vezu između sadržaja prisutnih u tekstu. Obično je reč o odnosima kauzalnosti, cilja, vremenske sukcesije, istovremenosti i slično. Koherencija omogućava semantički kontinuitet teksta.⁶⁴ (Dardano & Trifone 1997: 465).

7.3 Vrste tekstova

Osnovna podjela tekstova jeste na pragmatičke tekstove i na književne tekstove. Pragmatički tekstovi imaju praktične ciljeve: “prepričati, informisati, opisati, ubediti.” (Dardano & Trifone 1997: 471), dok književni tekstovi “koriste na poseban način ekspresivne resurse jezika kako bi stvarali veze sa ostatkom književnog univerzuma, koji ne možemo zanemariti kako bismo dokučili značenje teksta.” (Dardano & Trifone 1997: 471).

“Tekstovi se međusobno razlikuju po tome sa kojim ciljem su pisani ili izgovoreni, ko ih piše/izgovara, za koga i pod kojim okolnostima“. (Mrazović & Vukadinović 2009: 748). „[...] Svaki tekst ima određeni cilj i svaki tekst je uslovljen određenim okolnostima. Ove dve komponente određuju vrstu teksta. Tekst je, dakle, uslovljen vanjezičkim datostima.” (Mrazović & Vukadinović 2009: 748).

Mrazović na osnovu ciljeva deli tekstove na: informativni tekst (u kome se saopštavaju i opisuju određeni sadržaji, zove se još i deskriptivni), normativni tekst (ima za cilj da podstakne sagovornika na neku delatnost, ne uvek jezičke prirode), argumentativni tekst (u kome se sagovornik ubeđuje u nešto kako bi prihvatio mišljenje govornika), instruktivni tekst (sadrži uputstva za ponašanje sagovornika) i na narativni tekst (koji služi za negovanje kontakata među ljudima). Ukazuje, takođe, na činjenicu da ne postoje “čisti tipovi teksta” (Mrazović & Vukadinović 2009: 748).

U ovom radu fokus će biti na narativno-deskriptivnom književnom tekstu.

---

⁶⁴ Za razliku od kohezije koja omogućava tematski kontinuitet. (Dardano & Trifone 1997: 465).

8. Prethodna istraživanja člana na našim prostorima

Do sada u italijanističkoj literaturi problematika upotrebe člana nije bila predmet velikog broja istraživanja, naročito kada je reč o pragmatičkom pristupu. Radovi koji su posvećeni članu u italijanskom jeziku na našim prostorima su malobrojni, uprkos važnosti teme kako za teorijsku tako i za primenjenu lingvistiku. Članom u italijanskom jeziku bavile su se Stifanić, Runić i Blatešić, svaka iz drugačije perspektive i sa drugačijim ciljem istraživanja.

8.1 Stifanić: *Određeni, neodređeni i nulti član u italijanskom jeziku i iskazivanje odgovarajućih vrednosti u srpskohrvatskom jeziku (1976).*

Stifanić se bavi članom kako u svom magistarskom radu *Određeni, neodređeni i nulti član u italijanskom jeziku i iskazivanje odgovarajućih vrednosti u srpskohrvatskom jeziku* tako i u članku pod nazivom *Mogućnosti iskazivanja vrednosti italijanskog člana u srpskohrvatskom jeziku*. (1980: 37-61).

Magistarski rad Stifanićeve predstavlja prvo istraživanje u italijanističkoj literaturi koje je posvećeno određenom, neodređenom i nultom članu⁶⁵ kao i njihovoj ekvivalenciji u srpskom jeziku. Ovaj rad predstavlja začetke promišljanja o upotrebi člana. Iznosi se ideja, aktuelna i danas, da je pojam identifikacije taj koji na prvom mestu uslovljava upotrebu određenog člana, dok odsustvo identifikacije uslovljava pojavu neodređenog člana, koji ima, takođe, i prezentativnu funkciju. Nulti član autorka vezuje za generičnost. Za svaki član ukazuje na njihove raznovrsne upotrebe.

Što se izostavljanja člana tiče, Stifanić ističe da se često izostavlja u nazivima romana i poslovicama, potom u priloško-predloškim izrazima, češće s predlozima *in*, *con* i *senza*, a ređe s predlozima *di*, *a*, i veoma često u verbalnim sintagmama. Autorka ističe: „Sam pojam „određeno“, „neodređeno“ i „generično“ je veoma kompleksno pitanje i postojeće definicije o tome nisu uvek dovoljno jasne da bi se sigurnije mogle primeniti na sve što ova građa pruža.

---

⁶⁵ Termin *nulti član* koristi autorka magistarskog rada, Stifanić, stoga smo se i mi pridržavali takve terminologije.

(Ne)određenost je fenomen koji nije uvek zavisao samo od objektivnih, u jeziku evidentnih elemenata, već i od subjektivno psiholoških komponenata, često veoma suptilnih, neuhvatljivih, a ipak uticajnih.“ (Stifanić 1976: 28-29).

U ovom radu Stifanić proučava prevođenje člana i njegovu ekvivalenciju u srpskohrvatskom jeziku i ukazuje na to da je „pitanje prevođenja člana pitanje prevođenja imenice ili sintagme koju član modifikuje.“ (Stifanić 1976: 33). Ona analizira leksičko-gramatička i sintaksička sredstva kojima se prevodi član. Autorka uviđa da određeni član može da se prevede u srpskohrvatskom jeziku na sledeće načine kada je reč o leksičko-gramatičkim sredstvima: pomoću pokazne zamenice *ovaj, onaj, taj*; pomoću prisvojne zamenice kao što su *njen, svoj*, pomoću emfatične zamenice *sam*, može da se prevede prisvojnim pridevom, određenim vidom prideva, priloškim izrazom. (Stifanić 1976: 36-42). Postoje i sintaksička sredstva prevođenja određenog člana. Autorka ističe da, za razliku od italijanskog koji ima fiksni red reči (subjekat-predikat-objekat-ostale odredbe), srpski jezik koji je sintetički jezik, ima na raspolaganju veću fleksibilnost kada je red reči u pitanju, jer se kroz padeže regulišu odnosi reči u rečenici. Takva fleksibilnost može da se upotrebi za obeležavanje kategorije (ne)određenosti. (Stifanić 1976: 47). Pomoću kontrastivne analize autorka je ustanovila da imenice sa određenim članom u funkciji subjekta koje se nalaze na početku rečenice, takav redosled zadržavaju i u prevodu na srpski u čak 94% slučajeva. (Stifanić 1976: 48).

Autorka ističe i poteškoće na koje nailazi prevodilac: ponekad je teško putem prevoda istaći kategoriju određenosti jer „prevodilac u tom slučaju pribegne takvom obrtu da se gubi iz vida vrednost određenog člana.“ (Stifanić 1976: 51).

Što se neodređenog člana tiče, leksičko-gramatička sredstva prilikom njegovog prevođenja, kako autorka uočava, su: *jedan* (kada je imenica u funkciji subjekta, objekta i drugih funkcija u italijanskom jeziku), ponekad *jedini*, uz „solo“, *neki* („nedovoljna obaveštenost o licu, stvari ili predmetu“ ili „nijansa omalovažavanja“), *nekakav* (kada imamo „una specie di“ ili neodređenu kakvoću), *nikakav* (kada je odrična rečenica u italijanskom), prilogom, neodređenim vidom prideva; nominalna sintagma u funkciji objekta u italijanskom može se prevesti glagolskom sintagmom u srpskom, glagolskim prilogom sadašnjim može da se prevede nominalna sintagma u funkciji priloga/odredbe za način, ili neodređenom zamenicom „koji“. (Stifanić 1976: 70-73).

Kada je reč o sintaksičkim sredstvima prevođenja neodređenog člana, imenica u funkciji subjekta može se staviti na kraj rečenice, (dakle dolazi do promene reda reči u rečenici u prevodu) i to u 27% analiziranih slučajeva.

Kada je reč o nultom članu, budući da autorka smatra da se njime iskazuje generičnost, leksičko-gramatička sredstva prevođenja su uglavnom bez formalnog obeležja za član; u prevodu generičnost nije markirana i nulti član se može prevesti prilogom, pridevom, glagolskim prilogom sadašnjim, relativnom rečenicom a ponekad prevodilac doda neku reč. (Stifanić 1976: 80-86). Sintaksička sredstva za prevođenje nultog člana ne dolaze do izražaja. Uglavnom su to eliptične rečenice. Eliptičnim rečenicama postiže se efekat napetosti pojedinih situacija. Zanimljivo je da se nulti član prevodi prilogom u većini analiziranih slučajeva. Na samom kraju rada, autorka zaključuje: „Analiza je pokazala da je vrednost italijanskog člana iskazana u prevodu na srpskohrvatski jezik leksičko-gramatičkim i sintaksičkim sredstvima. Očigledno je da rezultati variraju zavisno od vrste teksta. Vrednost tih rezultata i samim tim i zaključaka bi trebalo proveravati daljim analizama na raznim tekstovima biranim po određenom planu i prema potrebama postavljenog cilja.“ (Stifanić 1976: 95).

8.2 Runić, Usvajanje gramatičkih struktura i nivoi evropskog zajedničkog okvira: primer italijanskog člana (2009).

Ovaj rad predstavlja magistarski rad odbranjen 2009. godine na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Osnovna perspektiva i cilj ovog rada jeste usvajanje italijanskog jezika kao drugog kod izvornih govornika srpskog i posmatranje razvojnih faza prilikom usvajanja člana u odnosu na jezičko-komunikativne kompetencije koje predviđa Evropski zajednički okvir. Autorka ističe da ne postoji „nijedna lingvistička teorija koja pruža odgovor na kompleksnu problematiku člana [...]“ (Runić 2009: 23). U svom radu ona predstavlja morfološka i distributivna svojstva italijanskog člana, potom analizira koje su kategorije značenja obuhvaćene terminima *određen* i *neodređen*. Autorka se ne slaže sa načinom na koji je u italijanskim gramatikama obrađena nespecifična imenička sintagma. Ona ističe da se članovi razlikuju kako po različitoj distribuciji tako i po drugačijoj semantičkoj interpretaciji, koju ona predstavlja putem dve binarne odlike, oslanjajući se na ideje koje iznosi Bickerton (1981): član i imenička sintagma mogu se odnositi na specifičan entitet [$\pm$ specifičan referent], dok druga odlika ukazuje

na upoznatost sagovornika [$\pm$ sagovornikovo znanje], odnosno, „osobe koja sluša ili čita rečenicu/tekst, sa imeničkom sintagmom putem prethodnog diskursa ili konteksta.” (Runić 2009: 30). Autorka ističe da se oslanjala na engleske primere kako bi oblikovala italijanske, oslanjajući se pre svega na Hawkins-a, i iznosi zaključak da engleski jezik sadrži u većoj meri nulti član u okviru imeničke sintagme u odnosu na italijanski.

Runić analizira pojam specifičnosti na drugačiji način u odnosu na tradicionalne gramatike, koje ovaj pojam uglavnom vezuju za neodređene imeničke sintagme. Autorka u svom radu razlikuje specifičnost i kod određene imeničke sintagme s namerom da u analizu uključi i generičku imenicu. Ona iznosi mišljenje da nije suština pojma specifičnosti da li govornik ima na umu specifičan referent, već da se ovaj pojam bazira na nameri govornika da o određenom referentu govori ili ne. Autorka razlikuje dve vrste specifičnosti: govornikovu specifičnost [$\pm$ SR] i diskurzivnu specifičnost [$\pm$ govornikova namera da kaže nešto o pojmu]. (Runić 2009: 36). Oslanjajući se na primere koje navodi Moderc (2004) „[...] prisustvo, odnosno odsustvo partitivnog člana [sa imenicama u množini] stvara blage nijanse u značenju iskaza koje nije lako preneti na srpski“. Kod sledećih primera:

[1] a. *Ho fatto dei brutti sogni.* (Moderc 2004: 74)

[2] b. *Ho fatto brutti sogni.*

razlika se tumači kao spremnost govornika da sa sagovornikom nastavi razgovor o snovima, kao u primeru [1], ili da ukaže sagovorniku da možda ne bi hteo da o njima dalje razgovara, kao u primeru [2]. (Runić 2009: 36).

8.3 Blatešić, Nulti član u savremenom italijanskom jeziku (2011).

Ovaj rad predstavlja doktorsku disertaciju odbranjenu 2011. godine na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Blatešić se bavi veoma važnom i poprilično neistraženom temom nultog člana u italijanskom jeziku. Ona analizira javljanje nultog člana „u različitim sintaksičkim strukturama savremenog italijanskog jezika.“ (Blatešić 2011: 8). Počinjući svoj rad kroz osvrt na istorijski razvoj pojave člana u italijanskom jeziku, autorka posmatra korelaciju odnosa *određeni – neodređeni – partitivni - nulti član*. U svojoj doktorskoj disertaciji vrlo

iscrpno analizira brojne funkcije SNØ⁶⁶, tj. sintaksičke uslove javljanja imenice bez člana. Kako autorka tvrdi, ona vrši sintaksičko-semantičku analizu nultog člana. Važno je istaći da je prema mišljenju Blatešić nulti član takođe član, „iako nije materijalizovan ni u govornom ni u pisanom jeziku.“ (Blatešić 2011: 8). „Nulti član je posebna vrsta člana, koja se ne javlja proizvoljno u jeziku, već pod tačno određenim uslovima [...]“ (Blatešić 2011: 8). U ovom radu autorka analizira prisustvo člana unutar raznih sintaksičkih funkcija poput: nulti član u funkciji subjekta ili objekta (preverbalnog i postverbalnog), sa kopulativnim glagolima, u imenskom delu predikata, u egzistencijalnim rečenicama, u negaciji, uz brojeve i druge kvantifikatore, kao i posesive. Potom, analizira nulti član unutar ustaljenih izraza s glagolima, a potom i s predlozima. U poslednjem delu rada analizira posebne slučajeve pojave nultog člana koji se, uglavnom, baziraju na izostavljanju člana uz geografske pojmove.

9. Referencijalnost i kategorija (ne)određenosti

Kako Trenkić ističe, “Svaki imenički sadržaj može biti klasifikovan kao određen ili neodređen, bez obzira na to da li je formalno markiran ili ne unutar jezika”. (Trenkić 2008: 4). Uobičajeni markeri određenosti su određeni članovi kod jezika koji ovaj sistem poseduju, ali opet, neće svaki određeni kontekst biti markiran članom. (Trenkić 2008: 5). U engleskom jeziku, generički imenski izrazi (u množini ili kao gradivne imenice) sa pragmatičkog gledišta su određeni, ali gramatički su neodređeni⁶⁷: *I like cheese./Volim sir.* (Trenkić 2008: 5).

U našem radu želimo da ukažemo na pojavu da iako srpski jezik nema formalni signal za (ne)određenost, to ne znači da ne poseduje sredstva da iskaže (ne)određenu referencijalnost.

Takođe, kada je reč o italijanskom jeziku, važno je ukazati na to da vezivanje pojma određenosti za određeni član, neodređenosti za neodređeni, a nedostatak člana za nereferencijalnost predstavlja poprilično pojednostavljeno gledanje načina na koji se određenost i neodređenost iskazuju.

---

⁶⁶ SN označava imeničku sintagmu, a SNØ imeničku sintagmu bez člana.

⁶⁷ Upravo ovo nepoklapanje između određenog konteksta i vidljive određenosti (odnosno upotrebe određenog člana) može biti uzrok posebnih poteškoća prilikom učenja drugog jezika. (Trenkić 2008: 5)

Određenost je, kako Trenkić ističe, pojam koji je vezan za diskurs. “Diskursni referent je određen ukoliko govornik namerava da ukaže na njega, i očekuje da se referent može jedinstveno identifikovati od strane sagovornika, takođe.” (Trenkić 2008: 5). Određenost dodaje u okviru pojma specifičnosti i dimenziju slušaoca jer specifičnost podrazumeva dimenziju govornika. “Određenost može biti deo leksičko-semantičkog sadržaja nekih izraza (npr. demonstrativa) ili se može dokučiti na osnovu komunikativnog konteksta”. (Trenkić 2008: 4). “Svaki imenski izraz može se definisati kao određeni ili neodređeni, nezavisno od toga da li je formalno markiran u jeziku kao takav.” (Trenkić 2008: 4).

Trenkić smatra da određenost nije gramatikalizovana u srpskom jeziku. U svom radu *Definiteness in Serbian/Croatian/Bosnian and some implications for the general structure of the nominal phrase* ona stavlja pod znak pitanja tradicionalnu ideju o tome da red reči signalizira određenost u slovenskim jezicima. Takođe, smatra da određeni i neodređeni vid prideva nije povezan sa kategorijom određenosti već sa pojmom specifičnosti. (Trenkić 2004: 1402-1404; 1404-1407).

Declerck (1986) u radu *Two notes on the Theory of Definiteness*, smatra da se termini *određeni* i *neodređeni* mogu posmatrati na dva načina kada je reč o imenskim izrazima. Određenost se može sagledati kao formalna (morfološko-sintaksička) kategorija ili se može sagledati kao pitanje kada se određeni i neodređeni imenski izrazi koriste, a to je zapravo pitanje kada i zašto se koristi (formalno) određeni imenski izraz umesto neodređenog ili obrnuto. U poslednjem slučaju reč je o istraživanju određenosti kao semantičko-pragmatičke kategorije. (Declerck 1986: 25).

9.1 Italijanske gramatike i kategorija (ne)određenosti

Kategorija određenosti i neodređenosti u italijanskom prevashodno se iskazuje putem određenog i neodređenog člana, putem partitivnog člana i ogoljenom imenicom u jednini ili množini. Kategorija određenosti može se iskazati i drugim sredstvima, poput pokaznih prideva i zamenica, vlastitih imenica, a kategorija neodređenosti uz pomoć neodređenih prideva ili zamenica kada je reč o italijanskom jeziku. (v. Kukić 2015). Međutim, fokus našeg rada je isključivo član, tako da pokazne zamenice i pridevi, neodređene zamenice i pridevi kao i druga

moгуća sredstva iskazivanja (ne)određenosti neće biti uzeta u obzir, pogotovo što se član može smatrati primarnim oblikom iskazivanja kategorije (ne)određenosti.

U ovom poglavlju proučićemo kako je član predstavljen u referentnim gramatikama italijanskog jezika, odnosno kako je definisan pojam koji u sebi otelotvoruje određeni i neodređeni član, partitivni član i ogoljenu imenicu.

Zanimljivo je da Trenkić za engleske gramatike tvrdi da su zaražene mnoštvom izuzetaka jer one, zapravo, ne mogu da objasne značenje člana. Možemo reći da i u italijanskim gramatikama, takođe, postoji veliki broj izuzetaka, naročito vezanih za određeni član (odnosno za njegovu upotrebu, odnosno izostavljanje) i da često ne postoje adekvatna objašnjenja za takve pojave.

Ono što karakteriše sve gramatike koje smo uzeli u obzir jeste iscrpan prikaz oblika određenog člana u jednini i množini, neodređenog člana u jednini i množini (odnosno njegovih supstituta u množini), partitivnog člana kao i slučajeva kada se član najčešće izostavlja.

Većina gramatika, prilikom opisivanja upotrebe člana, bazira se na dihotomiji koju je uspostavio Renzi: poznato/novo, klasa/član klase. (v. Renzi 1976: 9). Gramatike čiji su autori Patota, Sensini, Serianni, Salvi-Vanelli pokušavaju, donekle, da iz pragmatičke vizure pojasne upotrebu člana, ukazujući na to kako ista imenica može da ima ispred sebe i određeni i neodređeni član, a konačni izbor će usloviti komunikativna situacija i namera govornika da saopšti određenu poruku sagovorniku. Njihov pristup je prevashodno deskriptivan, s akcentom na formu člana, ali uz povremene semantičko-pragmatičke osvrte na upotrebu člana u konkretnim komunikativnim situacijama. Ovo predstavlja pravo osveženje u odnosu na starije gramatike, ali je istovremeno i nužno kako bi, pre svega, učenici italijanskog kao drugog ili stranog jezika imali pravilan uvid u upotrebu člana i postavili adekvatne kriterijume u svojoj unutrašnjoj mentalnoj gramatici, usmeravajući razvoj ličnog međujezika u dobrom smeru i uočavajući koji su uslovi neophodni kako bi se izvorni govornik opredelio za upotrebu jedne od četiri vrste člana⁶⁸.

Većina gramatika bazira se na logičkom kretanju od forme ka funkciji, međutim, kada je član u pitanju, mnogo je uputnije kretati se od funkcije ka formi, odnosno fokusirati se na sve moguće načine na koje se kategorija određenosti ili neodređenosti može iskazati umesto da

---

⁶⁸ Određeni, neodređeni, partitivni član i ogoljena imenica.

polazimo od najmanje moguće jedinice kao što je, na primer, određeni član i analizirati ga unutar formalne i poprilično skućene perspektive.

Neophodno je promeniti ugao gledanja na članove, odnosno proširiti ga na njihovu konkretnu upotrebu, na činjenicu da nam treba kontekst da bismo se opredelili za neki od četiri člana, da je potrebno zamisliti brojne komunikativne situacije koje same po sebi, zapravo, pomažu u odabiru člana kako bi se komunikacija nesmetano odvijala. Dakle, treba izmestiti perspektivu na viši nivo, na semantičko-pragmatički, pre svega. Formalno-deskriptivni pristup neće nas odvesti do same suštine mehanizma funkcionisanja člana. On će nas izvestiti o brojnim formalnim varijacijama upotrebe člana i o njegovoj istoriji, što je, svakako, prvi i neophodan korak prilikom savladavanja upotrebe člana, ali pomenute gramatike će nas i ostaviti na ovom nivou. Potreban je gorepomenuti uvid kako bismo mogli da uočimo semantičko-pragmatičku raznolikost koju u sebi nose članovi i njihovu važnost u procesu komunikacije.

S obzirom na to da je član duboko povezan s kontekstom, gramatike svakako ne mogu da predvide sve moguće komunikativne situacije u kojima se član upotrebljava; samim time izmiće im sveobuhvatnost objašnjenja. A ovoj, zapravo, i ne treba težiti. Ono što je važno uočiti jeste da je često stvar stila pisca, ili namera govornika koji će član upotrebiti, budući da postoje situacije kada je moguće upotrebiti više vrsta članova kada je reč o gramatičkoj perspektivi, ali pragmatički će se ipak jedan oblik najbolje uklopiti u određenu komunikativnu situaciju. Pored ovoga, u određenim kontekstima član nije neophodan.

U italijanskim gramatikama kada se predstavlja nulti član (kako ga one nazivaju) pružaju se vrlo uopštena objašnjenja, a navedeni primeri često se transformišu u iskaze s određenim ili neodređenim članom i promene značenja se komentarišu. Važno je ukazati na važnost ovakvog postupka jer takvi primeri predstavljaju efikasan prikaz funkcionisanja i značenja članova za one koji nisu izvorni govornici italijanskog jezika i koristan jezički materijal za izvorne govornike. (v. Moderc 2015: 53-83)

Naša kritika gramatičarima koji se striktno drže gramatičkih pravila ogleda se u tome da ona sama po sebi ne mogu (i ne treba) da postoje, već treba da se baziraju i primenjuju u skladu sa komunikativnom situacijom i pragmatičkim principima kao što su varijabilnost i fluidnost komunikativne situacije i konteksta. Ovim ne isključujemo važnost gramatičkih pravila već želimo da naglasimo da ne smemo da se grčevito držimo za njih već da moramo da se

prilagođavamo kontekstu i da shvatimo da se, kada je reč o članu, svaki član može upotrebiti i retko kad je ta upotreba pogrešna: ona zavisi od toga šta želimo da saopštimo.

Uopšteno gledajući, sve gramatike koje smo analizirali, a to su najvažnije gramatike italijanskog jezika, predstavljaju nam na iscrpan način oblike člana i kako se oni menjaju spram imenica u jednini i množini. U njima se nudi i detaljan spisak situacija unutar kojih se član najčešće izostavlja.

Većina gramatika koje smo ovde analizirali baziraju se na dihotomiji koju je uveo Renzi: poznato/novo, klasa/član klase. Kako je sam Renzi naglasio (1976: 9) prvi princip je pragmatički, dok je drugi logički. Što se formalnog dela tiče i određenog člana, gotovo uvek se analiziraju: anafora i njen uticaj na pojavu određenog člana; zatim, toponimi, lična imena i prezimena, jedinstveni predmeti i pojave, delovi tela ili predmeti koji su nam bliski. Za neodređeni član uglavnom se napominje da se on koristi kako bi se: uveo neki nov pojam u razgovor ili priču, izdvojila posebna jedinka iz klase, ili čak označila cela klasa (što se postiže i određenim članom: ovde se njihova upotreba donekle preklapa). Ogoljena imenica obično se vezuje za sledeće situacije: javljanje u okviru priloških izraza, idiomatskih izraza, u okviru predloških konstrukcija, kao deo poslovice, u naslovima knjiga, časopisa, poglavlja, u telegramima i oglasima (kako bi poruka bila što kraća, prema načelima principa ekonomije govora). Ono što nismo primetili da se uzima u razmatranje jeste da sam stil pisca može biti odlučujući za odabir određenog člana ili za njegovo izostavljanje. Postoji niz situacija u kojima isključivost nije moguća već se upotreba člana bazira na slobodnom izboru i na mogućnosti postizanja raznovrsnih efekata unutar iskaza, u skladu sa namerama govornika.

Iako se kaže da unutar predloških konstrukcija član prati svoju unutrašnju logiku upotrebe, autori gramatika često spominju predlog *IN* ili *DA* kao predloge uz koje se član često izostavlja. Ono što je sigurno jeste da postoji veliko fluktuiranje i nestabilnost kada je reč o upotrebi člana uz predloge i da postoji, izgleda, neka vrsta uzročno-posledične veze između (vrste) predloga i člana.

9.1.1 Renzi (1988, str. 357-423).

Renzi u okviru sedmog poglavlja dela *Grande grammatica italiana di consultazione* (Renzi: 357-423) član⁶⁹ sagledava prevashodno iz semantičko-sintaksičke perspektive s elementima pragmatičkog promišljanja. Navedeno delo je “prva konsultativna gramatika, koja se obraća prevashodno stručnjacima, i koja je zamišljena ne da razjašnjava gramatičke nedoumice već da sprovede naučno i sistematsko istraživanje italijanskih jezičkih struktura.” (Samardžić 2008: 844-845). Iako se gramatika bazira na postavkama generativizma, “ne raskida sa tradicijom koja je njeno polazište. Koristi tradicionalnu terminologiju, koja je malo dorađena ili promenjena.” (Samardžić 2008: 845). Jezik koji je model u ovoj gramatici jeste standardni italijanski koji je okrenut ka govornom jeziku, dok ima malo primera iz književnog jezika. (Bonomi 1998: 102).

U svojoj analizi člana, Renzi se ne zadržava na njegovoj formi već se odmah fokusira na distribuciju člana i na odnos sa kvantifikacijom imenice, ističući da član igra u određenoj meri ulogu u kvantifikaciji imeničke sintagme. Što se tiče distribucije člana i kvantifikatora, autor navodi dve opcije:

- a) “kvantifikator + član”
- b) “član + kvantifikator” (Renzi 1988: 358).

Neki od primera za prvi slučaj su: *tutta la torta*/čitava torta, *tutti i bambini*/sva deca, *entrambi i casi*/oba slučaja. Drugu opciju mogu da ilustruju naredni primeri: *un qualche pretesto*/poneki izgovor, *un altro errore*/još jedna greška, *una mezza torta*/pola torte.

Upotrebu člana Renzi analizira kroz tri vrste sintagmi i uvodi pojam *specificnosti* u gramatike italijanskog jezika naglašavajući njegovu važnost jer na ovom mestu gramatike često greše u svojim definicijama, navodeći da neodređeni član ukazuje na nepoznat i nov pojam. (v. Renzi 1988: 370-372)

Renzi smatra da postoje tri vrste sintagmi i da se spram njih ravna upotreba člana:

---

⁶⁹ Renzi napominje da postoje dvostruki termini za određeni i neodređeni član: *articolo determinativo/indeterminativo* (*determinato/indeterminato*) ili *articolo definito/indefinito*. (Renzi 1988: 363).

- 1) Određena imenička sintagma (*il cane – i cani*).
- 2) Neodređena specifična imenička sintagma (*un cane – dei cani*).
- 3) Neodređena nespecifična imenička sintagma (*un cane – dei / ____ cani*).

Suštinska razlika između ove tri sintagme jeste da u prvom slučaju, kada je referent poznat i govorniku i sagovorniku, imamo određenu imeničku sintagmu; u drugom slučaju, kada je referent poznat govorniku ali ne i sagovorniku, imamo neodređeni član u jednini ili partitivni za množinu; u poslednjem slučaju, kada referent nije poznat niti govorniku niti sagovorniku, imamo neodređeni član u jednini, a u množini možemo imati ili partitivni član ili ogoljenu imenicu u množini, što znači da je množina imenice bez člana moguća samo u značenju nespecifične neodređenosti (*____ cani*). (Renzi 1988: 365).

Samo neodređena nespecifična imenička sintagma koja je dislocirana može biti naglašena (*tema sospeso*), kao u primeru [1a], ali to se ne može desiti s neodređenom specifičnom imeničkom sintagmom, kao u primeru [2a] u kome se javlja u okviru rascepljene rečenice: (Renzi 1988: 373).

[1a] *Un articolo, lo scrivo in una settimana (non un libro).* (Renzi 1988: 373).

[1b] *Članak pišem za nedelju dana (ne knjigu).*

[2a] *È un articolo che ho scritto in una settimana (non una lettera).* (Renzi 1988: 373).

[2b] *Članak sam napisao za nedelju dana (ne pismo).*

Prikaz upotrebe člana otpočinje s neodređenim članom: naglašava se da treba razlikovati dve vrste neodređenosti, specifičnu i nespecifičnu, “koje se razlikuju semantički, a ponekad i formalno.” (Renzi 1988: 368). Renzi ukazuje na to da se sve imenice mogu smatrati neodređenim, u zavisnosti od konteksta. (Renzi 1988: 368). Ova konstatacija ne važi za imenice koje nose unutrašnju određenost, poput ličnih imena, mada čak i takve vrste imenica smeštene u adekvatnu perspektivu mogu da postanu neodređene, kao u primerima [3a] i [4a] (Renzi 1988: 369):

[3a] *Non avevo mai visto una Roma così invernale.* (Renzi 1988: 369).

[3b] *Nisam nikad video tako hladan Rim.*

[4a] *Non avevo mai visto un Mario così scatenato.* (Renzi 1988: 369).

[4b] *Nisam nikad video Maria tako neobuzdanog.*

Stavljajući neodređeni član uz vlastitu imenicu, ona postaje zajednička imenica, i stoga, može da ima i množinu: *un Catone – dei Catoni* (*Katon – Katoni*). Do ovakve pojave dolazi se primenom stilske figure antonomazije, u kojoj *Catone* znači “moralista par ekselans”. Takva je i naredna rečenica [5a]:

[5a] *Ci vorrebbe il pennello di un Raffaello/di un Michelangelo.* (Renzi 1988: 369).

[5b] *Potrebna je kičica jednog Rafaela/Mikelandela.*

Ukoliko nam osoba nije poznata, možemo upotrebiti uz vlastito ime pridev *certo* (*neki, izvesni*), kao u primeru [6a]:

[6a] *C'è di là un certo Manzi che chiede di te.* (Renzi 1988: 369).

[6b] *Tamo je izvesni Mancini koji se raspituje za tebe.*

Što se neodređenog člana tiče, Renzi ističe da se neodređeni član često upotrebljava uz imeničku sintagmu koja se prvi put javlja u tekstu. (Renzi 1988: 369). Međutim, postoje specifične situacije kada možemo upotrebiti određeni član, iako je reč o prvom pomenu imeničke sintagme, kao u primeru [7a]:

[7a] *Era stato annunciato l'arrivo del nuovo inquilino.* (Renzi 1988: 370).

[7b] *Najavljen je dolazak novog stanara.*

U ovakvoj upotrebi podrazumevaju se prethodna zajednička znanja sagovornika (Renzi 1988: 370). Renzi ističe da, uopšteno gledajući, nisu neophodni posebni pragmatički uslovi da bi se opravdala neodređenost imeničke sintagme i da se stoga upotrebi član *uno* (Renzi 1988: 370). Međutim, kod apstraktnih imenica, neophodno je na neki način opravdati upotrebu neodređenog

člana kako bi se takva upotreba smatrala prihvatljivom. (Renzi 1988: 370). U narednim primerima vidimo da su modifikatori ti koji opravdavaju upotrebu neodređenog člana, poput prideva *stabile/stabilan* [9a], *grande/veliki* [12a] ili predloške konstrukcije *senza precedenti/neviden* [10a]:

[8a] **Dopo quell'anno, nella regione regnò una pace.*

[8b] *Nakon te godine, u regiji je zavladao mir.*

[9a] *Dopo quell'anno, nella regione regnò una pace stabile.*

[9b] *Nakon te godine, u regiji je zavladao stabilan mir.*

[10a] *Dopo quell'anno, nella regione regnò una pace senza precedenti.*

[10b] *Nakon te godine, u regiji je zavladao neviden mir.*

[11a] **Era un uomo di una bontà.*

[11b] **Bio je čovek dobrote.*

[12a] *Era un uomo di una grande bontà.*

[12b] *Bio je čovek velike dobrote.*

Renzi (1995: 372) ukazuje i na upotrebu neodređenog člana za označavanje generičnosti (iako se uglavnom u ovom slučaju upotrebljava određeni član). Da bi neodređeni član funkcionisao kao oznaka za generičnost potrebno je da rečenica sadrži deontičku⁷⁰, odnosno epistemičku⁷¹ vrednost; neophodno je da rečenica iskaže neku nužnost vezanu za subjekat:

[13a] *Una barzelletta fa ridere.*

[13b] *Vic zasmehjava.*

---

⁷⁰ Deontologija: “(filoz.): nauka o dužnostima.” (Klajn & Šipka 2008 :348).

⁷¹ Epistemički: “koji se odnosi na znanje ili saznavanje.” (Klajn & Šipka 2008: 454).

U ovakvoj upotrebi neodređenog člana predikat mora da ima tesnu semantičku vezu sa subjektom, o kome iznosi neke osobine; na primer, svojstvo da vic zasmehava ljude jeste inherentno, neophodno svojstvo vica. (Renzi 1988: 373).

Što se množine neodređenog člana tiče, Renzi upućuje na oblik *dei*, ukazujući da ponekad ogoljena imenica u množini može imati ekvivalentno značenje kao i pridev *alcuni* (*neki*), *certi* (*izvesni*). (Renzi 1988: 374).

U delu ovog poglavlja o određenosti i određenom članu, autor ističe da „određenost ne zavisi uglavnom od posebnih formalnih uslova, i ne može se definisati na mehanički način.“ (Renzi 1988: 383). Međutim, postoji jedan formalni uslov koji uvek uslovljava upotrebu određenog člana, a to je drugo spominjanje prethodno spomenutog referenta (*seconda menzione*). (Renzi 1988: 383). Ovde je, zapravo, reč o anafori. Kada je reč o anaforskoj određenosti, ona ne mora podrazumevati ponavljanje iste reči, kao u primeru [14a], već referenti mogu biti povezani na implicitni logički način, kao u primeru [15a]. (Renzi 1988: 383-384):

[14a] *Era stato annunciato l'arrivo di un nuovo inquilino. E oggi il nuovo inquilino è arrivato.* (Renzi 1988: 383).

[14b] *Najavljen je dolazak novog stanara. I danas je novi stanar stigao.*

[15a] *È stata premiata una scultura. L'autore ha ricevuto una somma.* (Renzi 1988: 384).

[15b] *Nagrađena je jedna skulptura. Autor je primio novčanu nagradu.*

Za upotrebu određenog Renzi člana izdvaja važnost zajedničkog znanja, kao u primeru [16a]:

[16a] *Sono stato al caffè. Ha parlato tutto il tempo l'architetto.* (Renzi 1988:438).

[16b] *Bio sam u kafiću. Sve vreme je pričao arhitekta.*

Govornik ima razloga da veruje da sagovornik tačno zna o kom arhitekti i kom kafiću je reč i zato upotrebljava određeni član. Specifična identifikacija referenta može se vršiti putem katafore, odnosno putem precizacija koje dolaze nakon imeničke sintagme ispred koje stoji određeni član, kao u primeru [17a]:

[17a] *Sai che è stato chiuso il bar che è all'angolo di via Cavour?* (Renzi 1988: 383).

[17b]   Znaš li da je zatvoren bar koji je na uglu ulice Cavour?

Iako postoji modifikator u vidu relativne rečenice, katafora u velikoj meri zavisi od zajedničkih znanja govornika i sagovornika. (Renzi 1988: 385). Pored anafore i katafore, Renzi navodi i otuđivo i neotuđivo svojstvo, jedinstvene predmete i pojave, kao i klasu, kao elemente koji zahtevaju upotrebu određenog člana.

Što se tiče izostavljanja člana, on se može izostaviti samo u veoma posebnim slučajevima, naglašava Renzi (1988: 360), poput natpisa (*segreteria/sekretarijat*), vremenskih izraza (*È sera/Veče je, Arriva primavera/Stiže proleće*), u okviru imenskog dela predikata (*Giorgio è dottore*), u okviru parova reči (*C'è schiaffo e schiaffo/Ima šamara i šamara*), u okviru nekih predložkih konstrukcija (*bicchieri di vino/čaša vina, con gentilezza/ljubazno, camicia a maniche corte/košulja kratkih rukava*) itd.

9.1.2 Serianni (1989, str. 161-189).

Serianni u gramatici italijanskog jezika *Grammatica italiana. Italiano comune e lingua letteraria* o članu piše u četvrtom poglavlju. Ova gramatika predstavlja veoma iscrpno delo koje se obraća “italijanskom čitaocu koji je završio ili završava gimnaziju ili stranom čitaocu.” (Serianni 1989: Uvod). Jezik koji se analizira jeste “standardni italijanski”: onaj koji svako može da piše i na kom ne samo pišu, već i govore obrazovane osobe u okviru ne previše neformalnih situacija.” (Serianni 1989: Uvod). Primeri koji se koriste za opis ovakvog jezika baziraju se, prevashodno, na književnom jeziku 19. i 20. veka, ali su prisutni i primeri koji su uzeti iz “sektorijalnih jezika, iz neknjiževnih i paraknjiževnih tekstova (npr. iz operских libreta ili pesama). (Bonomi 1998: 102). Ova gramatika je tradicionalna i deskriptivna, odnosno, “umereno preskriptivna.” (Bonomi 1998: 101). Mi bismo dodali da je, takođe, bogata semantičko-sintaksičkim analizama upotrebe člana s elementima pragmatike.

Kako kaže Serianni, član nije prisutan u svim jezicima, nije postojao u latinskom, staroindijskom, ne postoji u češkom niti u finskom⁷². Uobičajena pozicija člana jeste ispred imenice, ali u rumunskom, na primer, i danskom član dolazi nakon imenice.

Serianni ukazuje na činjenicu da se “razlika između određenog i neodređenog člana ne sastoji, kao što bi se dalo naslutiti iz njihovih naziva, u činjenici da prvi označava imenicu na specifičan i individualan način, a drugi na uopšten način” (Serianni 1989: 161). Kada neko zatraži u kafiću “Un caffè!” („Jednu kafu“) on daje vrlo precizan zahtev upotrebljavajući neodređeni član. Razliku između određenog i neodređenog člana Serianni podvodi pod čuvenu Rencijevu (1976) dihotomiju: (I) opozicija klasa/član klase i (II) opozicija poznato/novo. Objašnjava da ponekad distinkcija *un/il* nije rigidna i da se oni mogu smenjivati. U tom smislu navodi primere *Un caffè* i *Il caffè*, koji se javljaju u dve različite komunikativne situacije: ulazeći u bar, posetilac može zatražiti “Un caffè”, što je nov podatak i što razlikuje navedeni pojam od *una grappa/rakija*, *un cappuccino/kapućino* itd. (Serianni 1989: 162). Stalna mušterija reći će konobaru “Il caffè” računajući da ovaj već zna da mušterija uvek pije kafu kada navrati u taj kafić. Važnost fleksibilnog pristupa prilikom upotrebe određenog i neodređenog člana i njihovog odabira Serianni predstavlja ponovo služeći se primerom kafe. Zamislimo da je deset sati ujutru i da nam je došao gost; možemo ga upitati “Prende un caffè?” ili “Prende il caffè?”. Međutim, s obzirom na to da je deset sati ujutru, a to je tipično vreme kada se pije kafa u Italiji, možda će pitanje sa određenim članom biti spontanije jer ukazuje na nešto što je deo rituala. Međutim, u sedam sati uveče, kada je u Italiji već vreme za aperitiv, pitanje s neodređenim članom deluje prikladnije jer je tada manje verovatno da će neko piti kafu a ukoliko je pak pije, neodređeni član će uz imenicu *caffè* biti prirodniji izbor jer će biti u skladu sa komunikativnom situacijom.

Veliki deo poglavlja o članu posvećen je njegovoj morfologiji (oblici određenog, neodređenog i partitivnog člana, spajanje člana s predlozima), potom upotrebi određenog člana uz: imena, prezimena, naslove, toponime, ulice, spomenike i kvartove. Sagledavaju se i arhaične forme određenog člana⁷³ (za detaljniju analizu arhaičnih oblika člana v. Kukić 2014b). Sagledava se i sintaksa određenog člana i unutar ove funkcije Serianni izdvaja: pokaznu funkciju (*le città*

---

⁷² Stoga je zanimljiva studija koju je sproveo Chesterman, u kojoj poredi engleski i finski, iz perspektive iskazivanja određenosti. (Chesterman, 1991).

⁷³ Arhaični italijanski jezik posedovao je pored oblika *i* i *gli*, i oblik *li* (“li due fratelli”, Boccaccio; “li stornei”, Dante). (Serianni 1989: 167).

[=quelle città] che ho visitato/(oni) gradovi koje sam posetio), distributivnu (il sabato va dalla nonna/subotom ide kod bake) kao i javljanje unutar vremenskih izraza (entro la settimana/do kraja sedmice, durante l'estate vi furono molte novità/tokom leta desile su se brojne novosti). (Serianni 1989: 168).

Što se neodređenog člana tiče, Serianni ističe da on nema oblik množine (za razliku od španskog ili portugalskog člana). Kao zamena za množinu obično se koristi partitivni član (ho sentito un rumore/čuo sam šum vs. ho sentito dei rumori/čuo sam šumove), mada se može upotrebiti i oblik alcuni/neki (alcuni dipendenti sono andati in pensione/neki zaposleni otišli su u penziju), ili se može jednostavno upotrebiti ogoljena imenica u množini ([...] uomini s'allontanavano/ljudi su se udaljavali). (Serianni 1989: 181).

Latinsko poreklo neodređenog člana (od broja *unus*, -a, -um) (detaljnije o poreklu neodređenog člana u italijanskom jeziku v. Kukić 2014b: 6-11) i njegovo izvorno značenje prisutno je i u savremenom jeziku, pogotovo unutar negativnih konstrukcija (*Ninetto non disse una parola/Ninetto nije rekao ni reč.*). Kada je reč o ogoljenim imenicama, autor ističe sledeće situacije: priloške konstrukcije (*per pietà/iz samilosti, di corsa/trkom*), izraze s glagolom, koji imaju značenje jedinstvenog glagola (*cercare casa/tražiti kuću, trovare lavoro/naći posao, avere sete/bititi žedan, dar tempo/dati vremena...*), uz finalno DA (*cane da caccia/ doslovno: "pas za lov", „lovački pas“, vestito da cerimonia/svečano odelo, busta da lettera/koverta za pisma*), uz neke predložke dopune za mesto, često uz IN: (*lavorare in fabbrica/raditi u fabrici, restare in camera/ostati u sobi, pregare in chiesa/moliti se u crkvi, andare in ufficio/ići na posao, andare a casa/ići kući*), u okviru izraza: *parlare italiano, inglese/govoriti italijanski, engleski* i sl. (može i: *parlare l'italiano, l'inglese*), a obavezno: *l'italiano della televisione/televizijski italijanski, l'inglese d'America/američki engleski*; uz dopune za materiju (*una moneta d'argento/srebrna moneta, la borsa di cuoio/kožna tašna, i lampadari di cristallo/kristalni lusteri*), unutar poslovice (*peccato confessato è mezzo perdonato/ko prizna pola mu se prašta*). Potom, u naslovima knjiga, romana, pesama, novina, časopisa, u didaskalijama (*Capitolo quinto/Peto poglavlje, Canto primo/Prvo pevanje, Panorama da Piazzale Michelangelo/Panorama sa trga Michelangelo*).

Serianni naglašava da se član neretko javlja u naslovima knjiga (npr. u Moravijinom romanu *La noia/Dosada*), u naslovima umetničkih dela (*La Pietà*), u objašnjenjima uz sliku ili neko arhitektonsko delo (*L'abside del Duomo/Apsida Katedrale*). Član se ne upotrebljava uz nazive meseca, dana u nedelji (osim u distributivnoj vrednosti). Kada imamo više imenica

najbolje je ponoviti član, odnosno član i predlog, ukoliko je on prisutan: *i nasi camusi...le gote venate di sanguigno... le bocche sottili come tagli di rasoio.../spljošteni nosevi... obrazi prekriveni crvenilom... tanke usne poput žileta.*⁷⁴ (D'Annunzio, Trionfo della morte, 341-32 u Serianni 1989: 185). Ukoliko član nije upotrebljen na početku, uz prvu imenicu prilikom nabiranja, obično se ne uvodi ni uz druge imenice: *il loro amore è stato l'amore vero e proprio, pieno, reale: senso, brama, soavi e delicate fantasie, estasi di beatitudine, languore, abbandono, perdizione/njihova ljubav bila je prava ljubav, puna, stvarna: osećaji, vatra, blaga i nežna maštanja, ekstaza blaženstva, prepuštanja, nestajanja*⁷⁵. (Croce, Poesia di Dante: 74 u Serianni 1989: 185).

Za partitivni član Serianni kaže da se koristi uz imenice koje iskazuju kolektivni pojam, kako bi se iskazao jedan njen deo, količinski neodređen. Partitivni član u jednini ne može se upotrebiti uz imenice koje označavaju samo jedan predmet ili nedeljivi pojam (ne može se reći: **ho del libro*⁷⁶, već *ho dei libri/imam knjiga, ho qualche libro/imam poneku knjigu...*) i veoma je neobično upotrebiti partitivni član uz apstraktnu imenicu.

9.1.3 Dardano & Trifone (1997, str. 148-165).

La nuova grammatica della lingua italiana koju su napisali Dardano i Trifone predstavlja jednu od najvažnijih gramatika kako za maternje govornike italijanskog, tako i za učenike italijanskog kao drugog ili stranog jezika. Ovo je gramatika “koja svoju funkciju konsultativnog instrumenta udružuje s didaktičkim aspektom” (Bonomi 1998: 103) i koja je “tradicionalno utemeljena” prema mišljenju Samardžić. (Samardžić 2008: 849). Ova gramatika nudi, takođe, i dijahrona i dijahazična produbljivanja (Samardžić 2008: 849). Smatramo da je od izuzetne važnosti kako za stručnjake iz oblasti italijanistike tako i za učenike italijanskog jezika. Poređenja sa drugim jezicima prilikom objašnjavanja određenih jezičkih pojava veoma su korisna jer na taj način dobijamo potpuniju i jasniju sliku vezanu za određenu pojavu. Model jezika jeste standardni italijanski, odnosno “onaj jezički varijetet koji jeste ili bi trebalo da bude opšte nasleđe obrazovanih ljudi”. (Dardano & Trifone 1997: *Presentazione*).

⁷⁴ Prevod naš.

⁷⁵ Prevod naš.

⁷⁶ Nemoguće prevesti jer takva konstrukcija ne postoji u italijanskom.

Za početak da se osvrnemo na ponuđene definicije određenog i neodređenog člana: „Određeni član ukazuje na veoma definisan pojam koji se smatra poznatim“ (*Hai visto il professore?/Jesi li video profesora?*). „Neodređeni član označava uopšten pojam, neodređen, koji se smatra još nepoznatim; njegova funkcija je da uvede u govor imenicu o kojoj se ranije nije govorilo“: *Chiamerò un medico/Pozvaću lekara*. (Dardano & Trifone 1997: 153).

Autori ističu razliku između određenog i neodređenog člana predstavljajući dve opozicije: poznato/novo i klasa/član klase. Prva opozicija: *il bambino è nel giardino/dete je u bašti* naspram *un bambino è nel giardino/jedno dete je u bašti*. Druga opozicija: *il cane è l'animale più fedele/pas je najvernija životinja* naspram *un cane abbaia nella strada/ jedan pas lajao je na ulici*. Takođe, navode važnost anafore koja uvodi određeni član (*Un lupo e una pecora s'incontrarono presso un ruscello. Il lupo disse [...] La pecora rispose [...]/ Jedan vuk i jedna ovca sretoše se kod jednog potoka. Vuk reče [...] Ovca odgovori...*). (Dardano & Trifone 1997: 149).

Što se određenog člana tiče, autori navode da se upotrebljava uz zajednička znanja govornika i sagovornika (*Hai visto il professore?/Jesi li video profesora?*), da označe klasu, vrstu (*L'uomo è dotato di ragione/Čovek je obdaren razumom*), da označi delove tela, predmete koji nam pripadaju na blizak način, jedinstvene pojave u prirodi, imenice koje označavaju materiju. (Dardano & Trifone 1997: 150).

Neodređeni član upućuje na bilo koji predmet ili osobu (*Chiamerò un medico/Pozvaću lekara*). Može označavati i vrstu, kategoriju (*Un giovane manca sempre d'esperienza/Mlad čovek je uvek neiskusn*). Može stilski da pojačava određeni izraz (*Era ridotto in uno stato da far paura./Zapao je u zastrašujuće stanje*). Uz odgovarajuću intonaciju iskaza, član može da označi divljenje (*Ho conosciuto una ragazza!/Kakvu sam devojk upoznao!*). Može da znači „otprilike“: (*Dista un tre chilometri/Udaljen je oko tri kilometra*). (Dardano & Trifone 1997: 153).

Dardano & Trifone naglašavaju da član ispred jedne te iste imenice može da upućuje na različite pojmove: *è l'avvocato, è un avvocato* i *è avvocato* imaju potpuno različita značenja kada se smeste u određenu komunikativnu situaciju. Na pitanje *Chi è?* („Ko je on?“) možemo dobiti odgovor *è l'avvocato/to je advokat*. U tom slučaju i sagovornik i govornik poznaju osobu o kojoj je reč. Ukoliko bi odgovor bio *è un avvocato/to je jedan advokat*, to bi značilo da sagovornik ne zna ko je advokat (za razliku od govornika). Na ovo pitanje ne bi bilo moguće dati odgovor *è avvocato*. To bi pre bio odgovor na pitanje *Che cosa fa quella certa persona?* („Čime se bavi ona osoba?“) i samo tada možemo odgovoriti *è un avvocato/advokat je* ili *è avvocato/advokat je*.

Dardano & Trifone veći deo poglavlja o članu posvećuju formi određenog i neodređenog člana, izostavljanju člana, spajanju predloga i člana, partitivnom članu uz gorepomenuta objašnjenja upotreba određenog i neodređenog člana. Što se tiče ogoljene imenice, kažu da se član izostavlja često uz priloške izraze (*in fondo/sve u svemu, di proposito/namerno*), u izrazima koji imaju vrednost priloga: *con audacia/smelo, con intelligenza/pametno*, uz neke dopune za mesto: *tornare a casa/vratiti se kući, abitare in campagna/živeti na selu, recarsi in chiesa/otići u crkvu*, unutar izraza koji s glagolom čine celinu: *avere fame/bititi gladan, prendere congedo/oprostiti se*; unutar izraza u kojima imenica integriše značenje druge imenice: *sala da pranzo/trpezarija, abito da sera/večernja haljina*; u nekim izrazima sa načinskom ili instrumentalnom vrednošću: *in pigiama/u pidžami, in bicicletta/biciklom, senza cappotto/bez kaputa*; u okviru poslovice: *cane che abbaia non morde/pas koji laje ne ujeda*. (Dardano & Trifone 1997: 158). Dardano & Trifone daju i istorijski osvrt na nastanak člana u italijanskom jeziku, ističući da je „nastanak člana jedan od najvažnijih pokazatelja analitičke tendencije romanskih jezika u odnosu na jezik od koga su potekli.“ (Dardano & Trifone 1997: 160) (detaljnije o nastanku člana u italijanskom jeziku v. Kukić 2014b).

9.1.4 Trifone & Palermo (2007, str. 29-42).

Delo *Grammatica italiana di base* čiji su autori Trifone & Palermo predstavlja didaktičku gramatiku, konsultativnu, praktičnu i konciznu, koja analizira italijansku morfosintaksu iz sinhronijske perspektive. Autori kažu da “član određuje imenicu koja sledi (*il gatto/mačka, un gatto/jedna mačka*) i eventualne druge elemente imeničke grupe (*il tuo gatto persiano/tvoja persijska mačka, un bel gatto siamese/jedna lepa sijamska mačka*). Član se slaže u rodu i broju s imenicom uz koju stoji. U italijanskom jeziku postoje dve vrste člana: određeni i neodređeni.” (Trifone & Palermo 2007: 30). “Određeni član podrazumeva da je imenica o kojoj je reč obično već poznata onome ko sluša.” (Trifone & Palermo 2007: 30). “Neodređeni član uvodi u govor nekoga ili nešto novo, o kome ili čemu se nije govorilo ranije ili kako bi se imenovao neko ili nešto na uopšten način.” (Trifone & Palermo 2007: 30). I u ovoj gramatici preovladavaju objašnjenja vezana za morfološku dimenziju člana. Na stranicama gde opisuju izostavljanje člana, osim već pomenutih situacija spominju i naslove knjiga (*Storia illustrata/Ilustrovana istorija, Grammatica inglese/Gramatika engleskog jezika*), jezik telegrama (ovde se član

izostavlja radi ekonomičnosti) i malih oglasa (*vivissimi auguri lieto evento=vivissimi auguri per il lieto evento/najiksrenije čestitke povodom srećnog događaja*). Uz nazive meseca, godišnjih doba i dana u nedelji član se takođe izostavlja. (Trifone & Palermo 2007: 36).

Kada je partitivni član deo subjekta ili objekta, onda se on mora obavezno upotrebiti:

[1a] *Ci sono dei gatti in giardino.*

[1b] *Ima mačaka u bašti.*

[2a] *Ho visto dei gatti nel parco.*

[2b] *Videla sam mačke u parku.*

Kada je partitivni član deo indirektne dopune onda nema restrikcija vezanih za upotrebu određene vrste člana:

[2a] *Ha cenato con degli amici/con amici/con alcuni amici/con un gruppo di amici.*

(Trifone & Palermo 2007: 38).

[2b] *Večerao je sa prijateljima/sa prijateljima/sa nekim prijateljima/sa grupom prijatelja.*

Autori se bave, takođe, upotrebom člana u okviru predloških konstrukcija (Trifone & Palermo 2007: 39). Predlozi *a, in, da, di* najčešće fluktuiraju između upotrebe određenog člana i njegovog izostavljanja. *L'insegnante di italiano/nastavnik italijanskog, un profumo di vaniglia/miris vanile, un aroma di caffè/aroma kafe*, (ali *l'aroma del caffè/ta aroma kafe*). Kada konstrukcija s predlogom *di* ima pridevsku vrednost, obično se izostavlja član: *statua di bronzo/bronzana statua, una persona di grande sensibilità/osoba velikog senzibiliteta, di bassa statura/niskog rasta*; kada bi se član upotrebio, pomenuti izrazi poprimili bi drugačije značenje i upućivali bi na nešto konkretno, što je određeno s neuobičajenom merom preciznosti⁷⁷.

Autori smatraju da se izostavljanje člana teško može pripisati preciznim pravilima. Glagoli *fare, avere, dare, prendere* uz imenice bez člana grade glagole sa novim značenjem (*fare paura/uplašiti nekog, fare caso/obratiti pažnju, dare fuoco/zapaliti, dare inizio/otpočeti, prendere sonno/zaspati...*). (Trifone & Palermo 2007: 40-41). Tako, može se reći *parlare*

---

⁷⁷ Kada konstrukcija sa *di* ima prisvojnu vrednost, onda se član upotrebljava: up. *Un consiglio di amico*, ("Prijateljski savet") vs. *Un consiglio dell'amico* ("Savet prijatelja").

italiano/govoriti italijanski ali i *parlare l'italiano/govoriti italijanski*. Prvi slučaj ima značenje: komunicirati na određenom jeziku, a drugi poznavati neki jezik. (Trifone & Palermo 2007: 42).

“Samo retko kada izostavljanje člana može da se svede na tačna pravila; češće prisustvo ili odsustvo člana varira u zavisnosti od predloga koji je upotrebljen (*piangere di gioia/plakati od radosti* ali *per la gioia, viaggiare in treno/putovati vozom* ali *con il treno*) ili u zavisnosti od karakteristika imenice (*andare a teatro/ići u pozorište, al cinema/u bioskop, all'opera/u operu; sdraiarsi per terra/ispružiti se na podu, sul divano/na kauču; vivere in famiglia/živeti u porodici* ali *vivere all'estero/živeti u inostranstvu*). (Trifone & Palermo 2007: 39).

9.1.5 Salvi & Vanelli (2004, str. 133-153).

Nuova grammatica italiana, čiji su autori Salvi & Vanelli predstavlja deskriptivnu gramatiku, a sam naziv označava “novitet u pristupu u odnosu na tradicionalne gramatike.” (Salvi & Vanelli 2004: Uvod). Model gramatike koji je inspirisao autore ove gramatike jeste *Grande grammatica italiana di consultazione* čiji su autori i priređivači Renzi, Salvi i Cardinaletti.

Autori ove gramatike naglašavaju da je njihov pristup strukturalistički i generativistički, ali njen korisnik ne mora da ima znanja iz savremene lingvistike da bi mogao da je konsultuje (Salvi & Vanelli 2004: Uvod). Član spada u determinative (*i determinanti*), koji se dele na članove, demonstrative (pokazne zamenice i prideve), kvantifikatore, interrogative (upitne reči) i esklamative.

Po autorima, član može biti određen ili neodređen⁷⁸; članovi su, zapravo, alomorfi u italijanskom jeziku, što znači da njihov oblik zavisi od fonološkog konteksta u kome se nalaze, tačnije, od glasa kojim počinje reč ispred koje stoje. Za određeni član u muškom rodu alomorfi su u jednini: *il, lo, l'* a u množini: *gli, i*. Za neodređeni član u jednini muškog roda imamo oblike: *un, uno*, a u množini ima supstitute u vidu ogoljene imenice, partitivnog člana (*del, dello, dei, degli*) i u neodređenim pridevima (*alcuni, qualche/neki, poneki*) pošto morfološka množina neodređenog člana ne postoji. Za ženski rod određenog člana u jednini postoje oblici: *la, l'*; u množini: *le*. Za neodređeni član u jednini postoje oblici: *una, un'*, a u množini: ogoljene imenice, partitivni član (*della, delle*) i neodređeni pridevi (*alcune, qualche/neka, poneka*).

---

⁷⁸ Salvi & Vanelli koriste termin *articolo definito/indefinito* za određeni/neodređeni član. (Salvi & Vanelli, 2004: 133).

Definicija upotrebe određenog člana Salvija i Vanellijeve predstavlja jednu od najsveobuhvatnijih: “određeni član se upotrebljava kada govornik pretpostavlja da je slušalac u stanju da izdvoji referenta na kog upućuje imenička sintagma s određenim članom“. Identifikacija referenta odvija se kroz raznovrsne strategije, kako uočavaju autori: to može biti upućivanje na jezički kontekst, i tada imamo endoforičku referenciju (Salvi & Vanelli navode primer anafore), ili upućivanje na vanjezički kontekst (egzoforička referencija), kada se, na primer, upućuje na celu klasu referenata putem određene imeničke sintagme ili uz pomoć ostenzivnih („paralingvističkih“) sredstava kao što su „pokazivanje prstom, pokret tela, skretanje pogleda, ili upućivanje na „zajedničko znanje koje dele govornik i sagovornik.“ (Salvi & Vanelli 2004: 140).

Autori ove gramatike ukazuju na strategije koje su aktivne prilikom upotrebe određenog člana:

- *Endoforičko (anaforičko) upućivanje:*

[1a] *Stavo aspettando uno studente. Quando lo studente è arrivato....*

[1b] *Čekao sam jednog studenta. Kada je student došao...*

Uno studente naziva se anaforskim antecedentom imenice *studente*. Kaže se da su *uno studente* i *lo studente* koreferencijalni izrazi jer upućuju na istog referenta.

- *Egzoforičko upućivanje razlikuje tri modaliteta:*

a) *Imeničke sintagme koje označavaju klasu (u jednini ili množini):*

[2a] *L'acqua bolle a 100°.*

[2b] *Voda ključa na 100 stepeni.*

[3a] *Il gatto vive in casa.*

[3b] *Mačka živi u kući.*

[4a] *I gatti vivono in casa.*

[4b] *Mačke žive u kući.*

b) Imeničke sintagme koje se identifikuju putem ostenzije (tj. paralingvističkih sredstava):

- [5a] *Dammi la sedia!*
- [5b] *Daj mi (tu) stolicu!*
- [6a] *Prendi la palla!*
- [6b] *Uzmi (tu) loptu!*

c) Imeničke sintagme koje se identifikuju putem oslanjanja na zajedničko znanje:

- [7a] *La bambina si è fatta male.*
- [7b] *Devočica se povredila.*
- [8a] *Il Presidente ha avuto un incidente.*
- [8b] *Predsednik je imao nesreću.*
- [9a] *Il gatto ha graffiato Giulia.*
- [9b] *Mačka je izgrebala Đuliju.*

Unutar ove poslednje podele postoje posebni slučajevi:

1. Imeničke sintagme koje ukazuju na neotuđivo ili otuđivo pripadanje:

- [10a] *Mi fa male la schiena.*
- [10b] *Bole me leđa.*
- [11a] *Ho perso i guanti = i miei guanti.*
- [11b] *Izgubila sam rukavice = moje rukavice.*

2. Imeničke sintagme u kojima postoji jedinstveni referent, poput: *sole/sunce*, *luna/mesec* itd.:

- [12a] *Il sole/la luna tramontano alle 7.*
- [12b] *Sunce/Mesec zalaze u 7.*

U nekim slučajevima moguće je izostaviti određeni član iako su imeničke sintagme određene (odnosno, referenti se mogu identifikovati na osnovu strategija identifikacije koje smo videli gore): reč je o parovima imeničkih sintagmi koje su semantički povezane: *moglie e marito/muž i žena; padre e figlio/otac i sin*. Isto važi i za koordinisane imeničke sintagme poput:

[13a] *Mobili, sedie e poltrone erano coperte di polvere.* (Salvi & Vanelli 2004: 141).

[13b] *Nameštaj, stoliche i fotelje bili su prekriveni prašinom.*

Takođe, autori analiziraju upotrebu određenog člana uz lična imena, prezimena i uz toponime.

Kada je reč o upotrebi neodređenog člana, od slušaoca se ne traži da identifikuje referenta. U ovom slučaju imenička sintagma ukazuje na člana koji nije identifikovan, ili na više članova, u slučaju partitivnog člana, unutar klase označene imeničkom sintagmom, kao u sledećem primeru:

[14a] *Ieri è venuto a cercarti uno studente.* (Salvi & Vanelli 2004: 143).

[14b] *Juče je došao da te traži jedan/neki student.*

Podudarnost u upotrebi određenog i neodređenog člana vidi se u primerima poput:

[15a] *Un bambino educato non mette i gomiti sul tavolo.* (Salvi & Vanelli 2004: 143)

[15b] *Vaspitano dete ne stavlja laktove na sto.*

[16a] *I bambini educati non mettono i gomiti sul tavolo.*

[16b] *Vaspitana deca ne stavljaju laktove na sto.*

Upotreba neodređenog člana u ovom kontekstu, može se tumačiti kao izdvajanje jednog člana iz neke klase bića i njegovo promovisanje u “prototip” ili “model čitave klase”. (Salvi & Vanelli 2004: 143).

Kada je reč o referenciji, neodređeni član može biti specifičan ili nespecifičan. U oba slučaja slušalac ne mora da identifikuje referenta na koji upućuje imenička sintagma, ali u specifičnoj upotrebi referent je poznat govorniku. Razlika između ove dve vrste neodređenih imeničkih sintagmi može se utvrditi putem sledećeg testa: samo član koji je unutar nespecifične

neodređene imeničke sintagme može biti upotrebljen uz prideve *qualunque/qualsiasi* („bilo koji“, „bilo kakav“):

- [17a] *Voglio comprare un vestito qualunque/qualsiasi.*
- [17b] *Želim da kupim (bilo kakvu) haljinu.*
- [18a] **Voglio comprare un vestito qualunque/qualsiasi che ho visto ieri in vetrina.*
- [18b] **Želim da kupim bilo kakvu haljinu koju sam videla juče u izlogu.*

Drugi test predviđa da se imenička sintagma s nespecifičnim članom može pronominalizovati zamenicom *ne*, dok se imenička sintagma sa specifičnim članom može pronominalizovati samo zamenicom *lo* (*la, li, le*):

- [19a] *Volevo comprare un vestito alla moda, ma non ne ho trovati.*
- [19b] *Želela sam da kupim modernu haljinu, ali nisam je našla.*
- [20a] *Volevo comprare un vestito che ho visto ieri in vetrina, ma non l'ho più trovato/*ma non ne ho trovati più.*
- [20b] *Želela sam da kupim haljinu koju sam videla juče u izlogu, ali nisam je više našla.*

Postoje imenice koje su same po sebi određene, poput ličnih imena, međutim i one mogu biti upotrebljene uz neodređeni član kada se vlastite imenice rekategorišu u zajedničku, često dodatkom prideva:

- [21a] *Un Carlo così triste, non l'ho mai visto.*
- [21b] *Tako tužnog Karla nisam nikad video.*

Uz vlastite imenice može se upotrebiti i određeni član, uz dodatak adekvatnog modifikatora i uz rekategorizaciju u zajedničku imenicu:

- [22a] *Il Carlo che hai conosciuto tu è molto diverso da quello che conosco io.*
- [22b] *Karlo kog si ti upoznao mnogo je drugačiji od onog kog ja poznajem.*

Član se izostavlja kada je imenička sintagma apelativ (*Signore!/Gospodine!, Caro ragazzo!/Dragi dečake!*), kada je imenička sintagma u funkciji predikatske dopune (*L'hanno nominato presidente/Imenovali su ga za predsednika*) ili apozicije (*Carlo, ingegnere del Comune.../Karlo, inženjer Opštine...*). “U oba slučaja, imeničke sintagme nemaju referencijalnu funkciju već označavaju svojstva koja se mogu pripisati referentu na kog se odnose (na taj način imaju istu funkciju koju bi imao i pridev).” (Salvi & Vanelli 2004: 145). Član se izostavlja i kod uzvika (npr. *Fuoco!/Požar! Gol!/Gol!*).

Kada se imenička sintagma nalazi u okviru predložkih konstrukcija član se takođe izostavlja, i to:

- uz predlog *di*: *anello d'oro/zlatni prsten, sedia di legno/drvena stolica*;
- uz predlog *con*: *con intelligenza/pametno, con gentilezza/ljubazno*;
- uz predlog *da*: *abito da viaggio/putno odelo, scarpe da tennis/patike za tenis*.

Predlozi *in/a* zajedno sa imeničkom sintagmom ukazuju na mesto: *in treno/u vozu, in poltrona/u fotelji, in chiesa/u crkvi, in montagna/na planini*; ukoliko uz imeničku sintagmu stoji modifikator, onda se upotrebljava član: **in barca di mio cugino/u čamcu mog rođaka, *in treno lussuoso/u luksuznom vozu; a scuola/u školi, a casa/kod kuće, a letto/u krevetu, a teatro/u pozorištu* (ali: *al cinema/u bioskopu, allo stadio/na stadionu*) (Salvi & Vanelli 2004: 146).

Član se često izostavlja u idiomatskim izrazima, posebno kada imenica stoji uz glagole poput: *avere, dare, fare, prendere, cambiare*. (Salvi & Vanelli 2004: 146).

Na kraju poglavlja o članu, autori se osvrću i na pronominalnu vrednost člana: određeni član može se upotrebiti pronominalno samo u jednom slučaju, kada se imenica koja je izostavljena zameni pridevom (*Di queste gonne, mi piace la nera/Od ovih suknji, sviđa mi se crna*).

I neodređeni član može da ima pronominalnu vrednost:

- [23a] *Ho voglia di un caffè. Me ne fai uno/uno lungo/uno col latte/uno che mi tiri un po' su?*
(Salvi & Vanelli 2004: 149).
- [23b] *Pije mi se kafa. Hoćeš li mi napraviti jednu/jednu produženu/jednu s mlekom/jednu koja će me oraspoložiti?*

Postoje i koordinirane imeničke sintagme, koje se odnose na različite referente. U takvim slučajevima član može da se izostavi ispred drugog referenta, pod uslovom da su imenice u množini i da su istog roda:

[24a] *I vini e spumanti francesi sono ottimi.*

[24b] *Francuska vina i penušava vina su odlična.*

Ukoliko su koordinisane imenice u jednini dobija se drugačije tumačenje:

[25a] *Vi presento un cantante e ballerino di tip tap.* (Salvi & Vanelli 2004: 135).

[25b] *Predstavljam vam pevača i plesača stepa.*

U navedenom slučaju [25a] jedino moguće tumačenje jeste da je reč o jednom istom referentu. Ukoliko bismo ponovili neodređeni član ispred druge imenice imali bismo dva različita referenta [26a]. (Salvi & Vanelli 2004: 135-136).

[26a] *Vi presento un cantante e un ballerino di tip tap.* (Salvi & Vanelli 2004: 136).

[26b] *Predstavljam vam (jednog) pevača i (jednog) plesača stepa.*

9.1.6 Patota (2006, str. 56-71).

Cilj gramatike koju je napisao Patota (*Grammatica di riferimento dell'italiano contemporaneo*) jeste da “opiše strukture savremenog italijanskog jezika na kompletan i naučno rigorozan, ali istovremeno jasan način, pristupačan svima.” (Patota 2006: 462). Ova gramatika primenjuje eklektički pristup i kombinuje prethodne gramatikografske tradicije. (Patota 2006: 462). Član je obrađen u četvrtom poglavlju zajedno s predlozima. “Određeni član ukazuje, na precizan i određen način, na nekoga ili nešto što je poznato. Neodređeni član ukazuje na uopšten i neodređen način na nekoga ili nešto što je nepoznato.” (Patota 2006: 58).

Patota prikazuje na pragmatičan način primer s imenicom *kafa* i kada uz nju stoji (ne)određeni član: kada je neka osoba redovan gost nekog kafića on može tražiti *il caffè* (*kafu*) za

razliku od gosta koji je ušao u njemu nepoznat bar prvi put i zatražio *un caffè* (*jednu kafu*; up. gore, 9.1.2).

U ovoj gramatici fokus je na formi člana. Navode se slučajevi koji zahtevaju određeni član, poput imenica koje označavaju jedinstvene pojave (*il sole/Sunce, la luna/Mesec, il cielo/nebo, il mare/more*). Umesto određenog člana uz ove imenice može se upotrebiti i neodređeni član, ukoliko želimo da ukažemo na poseban kvalitet ili na neko posebno stanje ovih pojava, poput:

[1a] *Un mare così bello, l'ho visto solo a Napoli.* (Patota 2006: 58).

[1b] *Ovako lepo more video sam samo u Napulju.*

[2a] *Oggi Torino è illuminata da un sole pallido.*

[2b] *Danas je Torino osvetljen bledim suncem.*

Potom, određeni član upotrebljava se uz delove tela (*mi fa male la testa/boli me glava*), uz određene geografske pojmove (v. detaljnije Patota 2006: 68-69), uz ženska prezimena i prezimena porodica, uz nadimke. Ukazuje se na nekonstantnost predloga *di* i *in* prilikom spajanja sa određenim članom, jer bi – prema pravilu – određeni član trebalo da stoji uz nazive regija, država, kontinenta i velikih ostrva, dok se u narednim primerima vidi kako to pravilo fluktira kada je reč o ova dva predloga:

[3a] *Gli abitanti della Lombardia.* (Patota 2006: 69).

[3b] *Stanovnici Lombardije.*

[4a] *Il cielo di Lombardia.*

[4b] *Nebo Lombardije.*

[5a] *La capitale della Francia.*

[5b] *Glavni grad Francuske.*

[6a] *L'ambasciata di Francia.*

[6b] *Francuska ambasada.*

[7a] *Le montagne dell'Africa.*

[7b] *Planine Afrike.*

[8a] *Il deserto d'Africa.*

[8b] *Pustinja Afrike.*

- [9a] *Le bellezze della Sicilia.*
- [9b] *Lepote Sicilije.*
- [10a] *Il mare di Sardegna.*
- [10b] *More Sardinije.*

Uz imenicu u množini, ipak, član je obavezan:

- [11a] *Il cielo delle Marche.* (Patota 2006: 69).
- [11b] *Nebo regije Marche.*
- [12a] *L'ambasciata degli Stati Uniti.*
- [12b] *Ambasada SAD-a.*
- [13a] *Il mare delle Seychelles.*
- [13b] *More Sejšela.*

Što se objašnjenja upotrebe neodređenog člana tiče, čini se da Patota više analizira specifične slučajeve, poput upotrebe neodređenog člana u odričnoj rečenici, kada on može da uputi na značenje „nemmeno un, uno, una“/“niti jedan, jedna“ ili „un solo, una sola“/“samo jedan, jedna.“ (Patota 2006: 59). Up:

- [14a] *In tutta la sera non hai detto una parola. = non hai detto nemmeno una parola/non hai detto una sola parola.* (Patota 2006: 59).
- [14b] *Cele večeri nisi progovorio ni reč*
- [15a] *Non ho un centesimo = non ho nemmeno un centesimo/non ho un solo centesimo*
- [15b] *Nemam ni centa.*

Ispred broja član *un* može da označava približnu vrednost: “oko, otprilike; manje-više”:

- [15a] *Al concerto di Vasco Rossi, ci saranno state un trentamila persone. (=circa trentamila persone, più o meno trentamila persone).* (Patota 2006: 59).
- [15b] *Na koncertu Vaska Rosija bilo je oko trideset hiljada osoba.*

Uz imenice koje označavaju osećanja ili fizički doživljaj, neodređeni član pojačava njihovo značenje:

[16a] *Ho una paura/una fame.* (Patota 2006: 59).

[16b] *Baş sam se uplašila/Baş sam gladna.*

Ove rečenice, zapravo, mogu se nastaviti na sledeći način:

[17a] *Ho una paura che non ti dico.* (Patota 2006: 59).

[17b] *Ne mogu ti opisati koliko sam se uplašila.*

[18a] *Ho una fame che non vi dico.*

[18b] *Ne mogu vam opisati koliko sam gladan.*

Uz gradivne imenice obično ne stoji neodređeni član, ali ukoliko se nađe ispred takve imenice onda on označava posebnu vrstu predmeta ili supstance na koju se imenica odnosi:

[19a] *Alle terme di Uliveto si beve un'acqua leggerissima.* (Patota 2006: 65).

[19b] *U termama Uliveta pije se veoma lagana (= pitka, prijatna) voda.*

[20a] *Ho assaggiato un vino squisito.*

[20b] *Probao sam izvrsno vino.*

U kafiću ili restoranu neodređeni član može da označi porciju nečega:

[21a] *Un'acqua e un vino al tavolo sei!* (Patota 2006: 65).

[21b] *Jedna voda i jedno vino za sto šest!*

9.1.7 Moderc (2015, str. 53-84).

U drugom poglavlju dela pod nazivom *Gramatika italijanskog jezika. Morfologija sa elementima sintakse*, Moderc predstavlja na kontrastivan način oblike i upotrebu člana budući da je ova gramatika namenjena studentima i, uopšte, učenicima italijanskog jezika čiji je maternji jezik srpski. Autor na samom početku poglavlja daje definiciju člana i ističe da određeni član

obaveštava da se imenica, odnosno pojam kojem on prethodi, može smatrati poznatim kako govorniku tako i njegovom sagovorniku. Ukazuje na probleme sa kojima se suočavaju srpski učenici italijanskog jezika kada je reč o članu: “Za usvajanje upotrebe člana posebnu poteškoću predstavlja činjenica da u srpskom jeziku ne postoji član i da govornici srpskog jezika nemaju ni naviku ni način da predmete iz okruženja ili pojmove označe kao poznate ili kao nepoznate.” (Moderc 2015: 53).

Autor detaljno predstavlja funkcije i upotrebu određenog i neodređenog člana, objašnjava slučajeve kada se član izostavlja poput izraza u kojima učestvuju glagoli, kao *prendere parte/učestvovati*, *porre fine/prekinuti*, *cambiare casa/preseliti se*, zatim unutar priloških izraza *con* + imenica: *con amore*, *con pazienza* (s ljubavlju, „sa trpljenjem“/strpljivo). Moderc ukazuje da se može reći i:

[1a] *Parla con l'amore di chi capisce il prossimo.*

[1b] *Govori s ljubavlju osobe koja razume bližnjeg.*

ili:

[2a] *Mi guarda con la rabbia di chi si sente ingannato.*

[2b] *Gleda me s besom osobe koja se oseća prevarenom.*

ukoliko su imenice *amore/rabbia* posebno označene modifikatorom. Član se ne upotrebljava u izrazima za količinu, poput: *un litro di latte* (litar mleka), *due metri di stoffa* (dva metra štofa), *un briciolo di speranza* (tračak nade). (Moderc 2009: 68-69).

Član se ne upotrebljava u većini struktura sa predlogom *da*: *fare da guida* („poslužiti kao/bititi vodič“), *comportarsi da gentiluomo* („ponašati se džentlmenški“). (Moderc 2015: 69). Kako Moderc ističe, “predlog *in* inače teži da odbaci član kada je reč o odredištu kretanja; reći *Vado nella chiesa* podrazumeva uže značenje “ući u zgradu crkve”, dok bi *Vado nell'ufficio* značilo “ulazim u (tu) kancelariju.” (Moderc 2015: 73).

Autor se u potpoglavlju 2.1.4 bavi članom i apozicijom, ističući da je upotreba člana u apoziciji prevashodno semantičko pitanje i da, verovatno, zbog toga nije predmet detaljnog istraživanja u gramatikama italijanskog jezika. (Moderc 2015: 73). “Prema italijanskim autorima,

upotreba člana u apoziciji zavisi od govornikove subjektivne procene o nečijoj obaveštenosti.” (Moderc 2015: 74).

Što se neodređenog člana tiče, autor ukazuje da u italijanskom jeziku postoji težnja da se izbegne upotreba dva neodređena člana u istoj sintagmi. Neće se reći *un gatto di una mia amica* („jedna mačka jedne/neke moje prijateljice“); pre će se reći: *il gatto di una mia amica* („mačka jedne/neke moje prijateljice“) jer se imenica *gatto* smatra dovoljno određenom zahvaljujući elementu koji joj sledi. (*una mia amica*).

Predlog *di*, kada se spoji s određenim članom, može da upućuje na deo celine i naziva se *articolo partitivo* (partitivni član): on zamenjuje nepostojeću množinu neodređenog člana. Moderc objašnjava na veoma zanimljiv način funkciju partitivnog člana: ona nije obavezna, ali stvara blage nijanse u značenju koje nije lako preneti na srpski (Moderc 2015: 83):

[3a] *Ho fatto dei brutti sogni.*

[3b] *Sanjao sam ružne snove.*

[4a] *Ho fatto brutti sogni.*

[4b] *Sanjao sam ružne snove.*

[5a] *Ho dei problemi in ufficio.*

[5b] *Imam probleme na poslu.*

[6a] *Ho problemi in ufficio.*

[6b] *Imam probleme na poslu.*

[7a] *Ci sono delle persone che ti cercano.*

[7b] *Tu su neki ljudi koji te traže.*

[8a] *Ci sono persone che ti cercano.*

[8b] *Tu su neki ljudi koji te traže.*

“Jedno od mogućih tumačenja jeste da su snovi o kojima je reč u prvom primeru za nijansu određeniji nego u drugom. Pri tome govornik kao da priprema prostor da porazgovara sa sabesednikom o tim snovima; u drugom primeru visoki stepen neodređenosti imenice *sogni* / *snovi* kao da upućuje na zaključak da govornik možda i ne želi da razgovara o njima.” (Moderc 2015: 83). Slični zaključci važe i za drugi i treći primer.

Moderc ukazuje i na funkcije određenog člana: on može da zameni prisvojni pridev: *Dov'è la macchina/Gde su (moja) kola?* ili pokazni pridev: *Prendi il libro /Uzmi (tu) knjigu*. (Moderc 2015: 56).

9.1.8 Sensini (1997, str. 66-82).

La grammatica della lingua italiana Sensinija predstavlja konsultativnu gramatiku koja je namenjena italijanskoj publici i učenicima italijanskog jezika kao stranog. Gramatika se zasniva na tradicionalnom pristupu analize jezika.

Član je promenljiva vrsta reči i s imenicom čini sintagmu ili imeničku grupu (*gruppo nominale*; Sensini 1997: 66). Na morfološko-semantičkom planu član ukazuje na rod i broj imenice uz koju stoji. U okviru semantičkog plana, član omogućava da razumemo da li je reč o referentu koji je tačno određen ili je on uopšten. U rečenici *Ho chiamato il medico* („Pozvala sam lekara“) ukazuje se na referenta koji je poznat i govorniku i sagovorniku. Međutim, iskaz *Ho chiamato un medico* („Pozvala sam lekara“), odnosi se na bilo kog mogućeg referenta. Dalje, na semantičkom planu, član omogućava da razumemo da li je referent jedinstven entitet ili je reč o klasi bića ili predmeta; up. primer:

[1a] *L'aereo è un mezzo di trasporto veloce e sicuro.* (Sensini 1997: 67).

[1b] *Avion je brzo i sigurno prevozno sredstvo.*

U primeru [1a] ukazuje se da su sva sredstva vazdušnog saobraćaja koja se zovu *avion* pouzdana i da ona čine posebnu kategoriju. U primeru [2a] označava se jedan, konkretan avion:

[2a] *L'aereo è atterrato in orario.* (Sensini 1997: 68).

[2b] *Avion je sleteo na vreme.*

Određeni član ističe imenicu ispred koje stoji, precizirajući da ona ukazuje na nešto određeno za govornika i sagovornika. Određeni član može se upotrebiti uz imenice koje nisu još poznate ali su precizirane u komunikaciji pomoću dopune za specifikaciju (*complemento di specificazione*) ili putem relativne rečenice:

[3a] *Il centro di Milano è sempre molto affollato.* (Sensini 1997: 69).

[3b] *Centar Milana je uvek prepun.*

[4a] *Ho perso il maglione che mi avevi regalato.*

[4b] *Izgubio sam džemper koji si mi poklonio.*

Određeni član upotrebljava se:

- uz imenice koje upućuju na jedinstvene pojave, kao *l'equatore/ekvator, il sole/Sunce, la terra/Zemlja, il papa/papa, la pioggia/kiša, la neve/sneg, il terremoto/zemljotres*;
- uz imenice koje upućuju na materiju: *la seta/svila*;
- uz imenice koje ukazuju na apstraktan pojam: *La ragione ci consente di distinguere il bene dal male/Razum nam omogućava da razlikujemo dobro od lošeg*;
- kada se upućuje na kategoriju: *Il cavallo è un quadrupede/Konj je četvoronožac. I ragazzi (ogni ragazzo, tutti i ragazzi) devono praticare qualche sport/Omladina mora da se bavi sportom* (doslovno: *Mladići i devojke (svaki mladić ili devojka)*).

Pored ovih značenja, određeni član može poprimiti i značenje pokaznog prideva:

[5a] *Entro la settimana (questa).* (Sensini 1997: 69).

[5b] *Do kraja (ove) nedelje.*

[6a] *Non conosco il ragazzo (quel ragazzo).*

[6b] *Ne poznajem (tog) momka.*

Neodređeni član upućuje na generičnost i na neodređenost. *Ho chiamato un medico* znači „uno qualsiasi“, i „uno tra i tanti“: „pozvao sam lekara“, „nekog lekara bilo kog“, „jednog od mnogih“.

Neodređeni član može da se odnosi na kategoriju (u čemu se podudara s određenim članom):

- [7a] *Un atleta deve allenarsi costantemente.* (Sensini 1997: 72).
- [7b] *Atleta mora stalno da trenira.* (= ne jedan od brojnih atleta već svaki atleta).
- [8a] *Uno squalo non può essere addomesticato.*
- [8b] *Morski pas se ne može pripitomiti.* (= sve životinje koje pripadaju toj vrsti).

U govornom jeziku neodređeni član iskazuje nijansu koja označava divljenje ili pak ima superlativnu vrednost. Tada uvodi posledičnu rečenicu koja može biti iskazana ili se može podrazumevati:

- [9a] *Ho avuto una paura!* (Sensini 1997: 72).
- [9b] *Baš sam se uplašio!*
- [10a] *Ha fatto una faccia!*
- [10b] *Kakav je izraz lica napravio!*
- [11a] *Ho un sonno (un tale sonno) che dormirei in piedi!*
- [11b] *Toliko mi se spava da bih spavao stojeći.*

Sensini ističe da su slučajevi izostavljanja člana veoma raznovrsni i da je nemoguće napraviti tačan i iscrpan spisak svih mogućih slučajeva jer je izostavljanje člana pojava koja je tesno vezana za živ jezik. Stoga je, prema njegovom mišljenju, bolje posmatrati praktičnu upotrebu jezika, a ne očekivati precizna teorijska usmeravanja i objašnjenja. Izostavljanje člana kao i odluka o upotrebi određenog ili neodređenog člana ne predstavlja isključivo gramatičku činjenicu već i ekspresivnu, tj. predstavlja izbor onoga ko govori ili piše u odnosu na određene komunikativne potrebe. Tako, jedna ista rečenica može poprimiti različita značenja ukoliko se član izostavi ili se upotrebi određeni, odnosno neodređeni član. (Sensini 1997: 80). Autor navodi sledeće primere:

- [12a] *Mio padre è direttore di banca.* (Sensini 1997: 80)
- [12b] *Moj otac je direktor banke.* (to je njegovo osnovno zanimanje).
- [13a] *Mio padre è direttore di una banca.*
- [13b] *Moj otac je direktor jedne banke.* (direktor je jedne ekspoziture).
- [14a] *Mio padre è direttore della banca di piazza Cavour.*

[14b] *Moj otac je direktor banke na trgu Cavour.*

9.1.9 Lepschy & Lepschy (2002, str. 147-155).

Delo *La lingua italiana*, čiji si autori Giulio Lepschy i Laura Lepschy, predstavlja važan doprinos razumevanju semantike i sintakse člana. Poglavlje posvećeno upotrebi člana bavi se na samom početku njegovom definicijom: određeni član ukazuje na nešto poznato, a neodređeni na nešto novo i stoga se imenice upotrebljavaju s određenim članom kada su već spomenute, dok one stoje uz neodređeni član kada još nije imenovan predmet o kome je reč:

[1a] *Ecco un libro e un disco. Quale vuoi?* (Lepschy & Lepschy 2002: 147).

– *Prendo il disco.*

[1b] *Evo jedne knjige i jednog diska. Šta želiš?*

– *Uzeću disk.*

Autori smatraju da se razlika između određenog i neodređenog člana može dovesti u vezu sa redom reči u rečenici:

(a) *allora la ragazza entrò/onda je devojka ušla.*

(b) *allora entrò una ragazza/onda je ušla jedna devojka.*

(c) *allora entrò la ragazza/onda je ušla devojka.*

(d) *allora una ragazza entrò/onda je jedna devojka ušla.* (Lepschy & Lepschy 2002: 148).

U primerima (a) i (b) rečenice su nemarkirane i u njima tema prethodi remi⁷⁹. U primeru (a) kaže se šta je uradila devojk, pretpostavljajući da je ona već imenovana, dok u primeru (b) nova informacija jeste ko je ušao, pod pretpostavkom da nismo očekivali da uđe neka određena osoba. U primeru (c) pretpostavlja se da devojk još nije spomenuta, ali da pripada skupini osoba o čijem prisustvu se već govorilo. Na kraju, primer (d) ukazuje na to da se očekivalo da neko

---

⁷⁹ U svakoj rečenici obično razlikujemo dva dela: u prvom delu (*tema*) govornik ukazuje na tematiku o kojoj priča, a u drugom kaže nešto o toj tematici (*rema*). Redosled je uvek: tema-rem (Lepschy & Lepschy 2002: 145).

uđe, ali da se nije znalo da li će ući ova, već spomenuta devojka, ili neko drugi. (Lepschy & Lepschy 2002: 148).

Takođe, autori ukazuju na jednu zanimljivu upotrebu (ne)određenog člana: određeni član se upotrebljava kada se ukazuje na radnju koja se ponavlja i koja je predvidljiva, dok se neodređeni odnosi na događaj koji je ređi i neočekivan, kao u narednim primerima:

[2a] *Prendi l'autobus o prendi un taxi?* (Lepschy & Lepschy 2002: 148).

[2b] *Hoćeš li ići autobusom ili ćeš uzeti taksi?*

Autori kažu da treba obratiti pažnju i na razlike u značenju između sledećih primera:

[3a] *Legge il giornale?* (Lepschy & Lepschy 2002: 148).

[3b] *Čitate li novine?*

[4a] *Legge un giornale?*

[4b] *Čitate li (neke) novine?*

[5a] *Prendiamo il tè?*

[5b] *Hoćemo li piti čaj?*

[6a] *Prendiamo un tè?*

[6b] *Hoćemo li piti čaj?*

Gornji primeri s određenim članom ukazuju na ustaljenost, dok primeri s neodređenim članom ukazuju na radnju koja nije uobičajena.

I određeni i neodređeni član mogu ukazati na vrstu ili kategoriju:

[7a] *L'elefante è una bestia paziente.* (Lepschy & Lepschy 2002: 148).

[7b] *Slon je strpljiva životinja.*

[8a] *Un elefante non dimentica mai niente.*

[8b] *Slon nikada ne zaboravlja ništa.*

Upotrebom neodređenog člana u označavanju kategorije ističe se jedan primerak (u ovom slučaju, ističemo jednog slona) kao predstavnika svoje vrste. (Lepschy & Lepschy 2002: 148).

Autori naglašavaju da se član upotrebljava uz prisvojne prideve, za razliku od drugih jezika, kao što je engleski: *la nostra casa/naša kuća, un nostro libro/naša knjiga*. (Lepschy & Lepschy 2002: 149).

Kada je reč o izostavljanju člana, Lepschy & Lepschy ističu da italijanski jezik znatno manje izostavlja član u odnosu na druge evropske jezike, poput francuskog, nemačkog ili engleskog, te je, stoga, u italijanskom jeziku određeni član mnogo više prisutan. Na primer, gradivne i apstraktne imenice zahtevaju član (*l'argento/srebro, il fuoco/vatra, l'arte/umetnost, la pazienza/strpljenje*).

U italijanskom član se može izostaviti uz imenice u množini, ali se on ređe izostavlja ispred subjekta nego ispred objekta. Tako, iskaz *Ha pesche?*⁸⁰, bez člana, proizvodi uopšteno značenje „Da li imate breskve?“. Ili: *Nuvole bianche passavano nel cielo azzurro/Beli oblaci prolazili su preko plavog neba, pa Abbiamo uova in casa?/Da li imamo jaja u kući?*, i *Dovete comprare libri/Treba da kupite knjige*. (Lepschy & Lepschy 2002: 149).

U odričnim rečenicama član se izostavlja: *Non c'erano libri sul tavolo/Nije bilo knjiga na stolu*. U potvrdnim rečenicama može se upotrebiti partitivni član: *C'erano dei libri sul tavolo/Na stolu su bile knjige*. Ponekad, i imenica u jednini koja je brojiva može se upotrebiti bez člana u odričnoj rečenici: *Non c'era anima viva/Nije bilo žive duše*. (Lepschy & Lepschy 2002: 149). Ispred nebrojivih imenica član može da se izostavi kada ove nisu u inicijalnoj poziciji: *C'è latte/Ima mleka, Abbiamo avuto pioggia/Imali smo kišu, Prender moglie/Oženiti se, Cercar casa/Tražiti kuću/stan* itd. (Lepschy & Lepschy 2002: 150).

Autori ističu da treba obratiti pažnju na razlike između sledećih konstrukcija: *Ha comprato latte/Kupio je mleko* (umesto piva, npr.) i *Ha comprato il latte/Kupio je mleko* (kao i svakog jutra). (Lepschy & Lepschy 2002: 150). Autori podvlače razlike koje postoje kada u imenskom delu predikata stoje ogoljena imenica, imenica sa neodređenim članom ili imenica s određenim članom:

[9a] *Ada è pianista*. (Lepschy & Lepschy 2002: 150).

[9b] *Ada je pijanistkinja*.

---

⁸⁰ Za razliku od *Ha le pesche?* (*Imate li one breskve?*). (Lepschy & Lepschy 2002: 149).

[10a] *Ada è una pianista.*

[10b] *Ada je pijanistkinja.*

[11a] *Ada è la pianista.*

[11b] *Ada je pijanistkinja.*

U primeru [9a] misli se na to da je Ada po profesiji pijanistkinja, i imenski predikat bez člana u ovom slučaju ima istu funkciju kao pridev. U primeru [10a] Ada pripada kategoriji pijanista, dok u primeru [11a] Ada predstavlja pijanistkinju koju smo očekivali, na primer.

Kada je reč o apoziciji, član se javlja u onim slučajevima kada se „apozicija smatra dovoljnom za identifikaciju.“ (Lepschy & Lepschy 2002: 150). U primeru [12a] pružamo sagovorniku informaciju za koju smatramo da je inače poznata:

[12a] *Cinque, linguista veneziano ...* (Lepschy & Lepschy 2002: 150).

[12b] *Cinque, italijanski lingvista...*

Za razliku od primera [13a] u okviru kog član u apoziciji ima funkciju da sagovornika podseti, ili da ga obavesti da je Činkve lingvista iz Venecije. (Lepschy & Lepschy 2002: 150). Up:

[13a] *Cinque, il linguista veneziano...* (Lepschy & Lepschy 2002: 150).

[13b] *Cinque, italijanski lingvista...*

Lepschy & Lepschy pojašnjavaju upotrebu člana uz nazive jezika. Naime, u italijanskom se kaže *Studio il russo/Studiram/Učim ruski, Insegno l'italiano/Predajem italijanski, Capisco il francese/Razumem francuski*. Kada se radi o nastavnom predmetu koji je zvanično priznat član se može izostaviti: *Studia russo all'università/Studira ruski na univerzitetu, Insegna tedesco in un liceo/Predaje nemački u jednoj gimnaziji*. Uz glagol *parlare/govoriti* izostavljanje člana ukazuje na pojedinačne govorne činove poput: *L'ho sentito parlare inglese/Čula sam ga kako govori engleski*; u ovom slučaju, značenje je slično sadržaju iskaza: *L'ho sentito parlare in inglese*. Da bismo ukazali na činjenicu da neko poznaje engleski jezik treba da kažemo: *L'ho sentito parlare l'inglese/Čula sam ga kako govori engleski*. (Lepschy & Lepschy 2002: 151).

Član se izostavlja u raznim predloškim konstrukcijama i autori zaključuju, kada je reč o predlogu *in*, da se član obično ne javlja uz ovaj predlog kada on ima modalnu upotrebu (to jest, kada se daje odgovor na pitanje *kako?*): *Viaggiare in treno/Putovati vozom, Parlare in dialetto/Govoriti na dijalektu...* Takođe, predlog *in* s lokativnom vrednošću uz član označava unutrašnjost nekog predmeta, neke prostorije (ali sve više i otvorenog prostora, kao u prvom primeru) itd.: *Uscire in strada/Izaći na ulicu* vs. *Una buca nella strada/Rupa na ulici; Sedere in poltrona* (upućuje se na način sedenja u fotelji, koji se razlikuje od sedenja na stolici ili na hoklici)/*Sedeti u fotelji* vs. *Era sprofondato nella poltrona/Bio je utonuo u fotelju; Si mise le mani in tasca/Stavio je ruke u džepove* vs. *Affondò la mano nella tasca/Zavukao je ruku u džep*. (Lepschy & Lepschy 2002: 151).

9.2 Gramatike srpskog jezika i kategorija (ne)određenosti

U ovom poglavlju analiziraćemo relevantne gramatike srpskog jezika (uz izuzetak dve gramatike srpskog jezika namenjene strancima)⁸¹ i primarno sredstvo iskazivanja kategorije određenosti i neodređenosti u srpskom jeziku prema srpskim gramatikama, a to je određeni i neodređeni pridevski vid. Sekundarna sredstva iskazivanja određenosti i neodređenosti jesu gramatička, leksičko-gramatička sredstva i sintaksička sredstva, o kojima će biti reči u samoj analizi korpusa (poglavlje 12, 13, 14, 15). Trenkić (2004: 1402) smatra da ne postoji gramatikalizovano sredstvo za iskazivanje određenosti u srpskom (hrvatskom/bosanskom) jeziku. Piper (2005: 918), takođe, ističe da ne postoji jedinstveni gramatički centar za iskazivanje ove kategorije, već se mogu u tu svrhu upotrebiti raznovrsna gramatička sredstva (poput pridevskog vida, rednih brojeva, vokativa) ili leksičko-gramatička sredstva (kao što su vlastite imenice i razne vrste zamenica). Međutim, ustaljeno je stanovište da gramatike srpskog jezika predstavljaju određeni i neodređeni pridevski vid kao sredstvo ukazivanja na poznatog ili nepoznatog referenta.

Piper ukazuje na činjenicu da se razlika između određenog i neodređenog pridevskog vida, koja se opisuje u gramatikama savremenog srpskog jezika, u živom govoru, i to

---

⁸¹ To su Mrazović & Vukadinović (2009) i Klajn (2005). Iako su namenjene strancima koji uče srpski jezik ove gramatike su veoma važne i za govornike srpskog kao maternjeg.

visokoobrazovanih ljudi, poprilično izgubila. (Piper 2005: 920). I zaključuje: „u savremenom srpskom književnom jeziku to je morfološka kategorija u nestajanju koja u sve užoj sferi ipak još postoji.“ (Piper 2005: 920).

U ovom poglavlju namenjenom analizi gramatika srpskog jezika za maternje govornike, napravićemo izuzetak i uvrstićemo u ovaj pregled *Gramatiku srpskog jezika za strance* čiji su autori Mrazović & Vukadinović (2009), kao i Klajnovu *Gramatiku srpskog jezika* (2005) koja je namenjena strancima, budući da su obe gramatike od velike koristi kako maternjim govornicima srpskog jezika tako i strancima koji uče srpski jezik.

9.2.1 Stanojčić & Popović (1994, str. 83-94).

Stanojčić i Popović autori su *Gramatike srpskoga jezika*, deskriptivne gramatike na koju se oslanjaju maternji govornici srpskog jezika koji imaju srpski jezik kao predmet kako u osnovnoj, tako i srednjoj školi ili na fakultetu. Kao pojam, kategorija (ne)određenosti ne javlja se eksplicitno, već se u okviru poglavlja o kraćim i dužim oblicima prideva govori o razlikovanju neodređenosti i određenosti. (Stanojčić & Popović 1994: 84-86). Kraći oblik predstavlja neodređeni pridevski vid i ima nastavak: -Ø (*hrabar, plav, crven, visok [mladić]*), dok duži oblik predstavlja određeni pridevski vid i ima nastavak -i (*hrabri, plavi, crveni, visoki [mladić]*). (Stanojčić & Popović 1994: 84). „Razlika je zasnovana na razlikovanju neodređenosti (nepoznatosti) i određenosti (poznatosti) pojma uz čije ime pridev stoji.”⁸² (Stanojčić & Popović 1994: 84). Vidimo da autori neodređenost i određenost poistovećuju sa pojmovima nepoznatost i poznatost.

Određeni i neodređeni pridevski vid imaju uglavnom opisni (kvalitativni) pridevi⁸³, a mogu ga imati i gradivni pridevi⁸⁴. Postoje i među njima pridevi koji imaju samo oblike određenog vida: *mali, jarki, žarki, bojni*. (Stanojčić & Popović 1994: 86). “Ostali pridevi imaju:

---

⁸² Zanimljivo je da se određeni i neodređeni pridevski vid percipiraju kao označitelji kategorije određenosti i neodređenosti iako je imenica ta koja, suštinski, u sebi sadrži tu semantičku odliku.

⁸³ Opisni (kvalitativni) pridevi označavaju osobine pojmova uz koje stoje, njihovu kakvoću (*plav, crven, nov, visok, dobar*). (Stanojčić & Popović 1994: 83).

⁸⁴ Gradivni pridevi „označavaju sastav, od čega je pojam uz čije ime stoje“ (Stanojčić & Popović 1994: 84).

- a. ili samo oblike neodređenog vida prideva (pre svega u osnovnom obliku – nominativu jednine): takvi su prisvojni pridevi na –ov, -ev i –in: *bratov, drugov, vojnikov, mladićev, Slavkov, Milošev, sestrin, ženin* i dr.;
- a. ili samo oblike određenog vida; takvi su prisvojni pridevi na –ski, -čki, -ški, -ni, i –ji: *planinski, školski, vojnički, monaški, državni, narodni, čovečiji* i sl. kao i pridevi koji označavaju mesni ili vremenski odnos: *donji, desni, južni, današnji, letošnji*.“ (Stanojčić & Popović 1994: 86).

Pridevi koji imaju oba vida, “sa kraćim oblikom (kao neodređenim) upotrebljavaju se obavezno u predikatu i službama vezanim za predikat (*Petar je umoran. Umoran i pokisao, Petar se odmarao*). U atributskoj službi pridevi koji imaju oba vida, uz njihovu književnojezičku jednakost, pretežno se upotrebljavaju sa oblicima određenog vida (dužim): *Došao je iz jednog dalekog grada. [...] Gledao je rajsku baštu i u njoj devojkę lakog koraka i neobičnog izgleda*. Isključivo duži oblik imaće pridevi u sastavu imena i termina: *Novi Sad, Crna Gora, beli bor, slepi miš*.“ (Stanojčić & Popović 1994: 87).

Kategorija određenosti i neodređenosti može se iskazati i drugim sredstvima, ne samo pridevskim vidom. Iako autori o tome ne pišu eksplicitno i ne koriste terminologiju baziranu na semantičkim kategorijama, svakako možemo zaključiti da se (ne)određenost može iskazati i putem zamenica.

Zamenice se dele na imeničke i pridevske, u zavisnosti od funkcije koju imaju unutar rečenice, odnosno, zavisno od toga da li zamenjuju imenice ili prideve (Stanojčić & Popović 1994: 90).

Pridevske zamenice dele se na: prisvojne (posesivne), pokazne (demonstrativne), odnosno upitne, neodređene, odrične, opšte. Imeničke se dele na: lične zamenice, ličnu zamenicu svakog lica *sebe, se*, upitnu zamenicu za lica i stvari *ko i što (šta)*, neodređene odnosno odrične zamenice složene sa *ko i što (šta)*: *neko, nešto, niko, ništa* i opšte: *svako, ma ko, bilo ko; ma što*. (Stanojčić & Popović 1994: 91).

Srpsku gramatikografsku tradiciju karakteriše svrstavanje oblika reči kao što su: *njegov, naš, ovaj, onaj, taj, svaki* pod kategoriju pridevskih zamenica, dok su u italijanskoj gramatikografskoj tradiciji ove reči, u zavisnosti od funkcije koju vrše, ili pridevi ili zamenice. U našoj gramatikografskoj tradiciji nije uobičajeno nazivati oblike *moj, tvoj* i sl. pridevima, već prisvojnim zamenicama (Stanojčić & Popović 1994: 91). U italijanskoj gramatikografskoj

tradiciji, oblici *moj, tvoj, njegov, njen, naš, vaš, njihov* se klasifikuju kao pridevi kada uz njih stoji imenica. (Dardano & Trifone 1997: 209-212).

9.2.2 Stanojčić (2010, str. 136-155).

Stanojčić je autor dela pod nazivom *Gramatika srpskog književnog jezika*. Kao što sam naziv kaže, ova gramatika kao model ima srpski književni jezik i deskriptivno-preskriptivnog je karaktera. O određenosti i neodređenosti govori se unutar poglavlja o kraćim i dužim oblicima prideva (neodređeni i određeni pridevski vid). Definicija prideva glasi: “pridevi su nesamostalne odredbene reči koje se stavljaju uz imenice da označe osobine bića, predmeta i pojava čiji su znak dotične imenice: *mlad čovek, mlada žena, lepo dete, zelen automobil, visoka planina, lepo vreme, velika oluja*. Istu službu određivanja [...] pridevi imaju i kada označavaju osobinu koja se pripisuje pojmu u subjektu rečenice pomoću (imenskog) predikata: *Ovaj čovek je mlad. – Vreme je lepo. – Planina je visoka.*” (Stanojčić 2010: 136). Podela prideva je, kao i u gramatici Stanojčić & Popović, zasnovana na značenju. Kao i u svim tradicionalnim gramatikama, u okviru poglavlja koje je posvećeno pridevima obrađuje se pridevski vid, promena (deklinacija) prideva i poređenje (komparacija) prideva.

Prisvojne pridevske zamenice *moj, tvoj, njegov, njen, naš, vaš, njihov, svoj* su nam zanimljive zbog njihove klasifikacije u okviru zamenica u srpskim gramatikama, dok u italijanskim gramatikama ovakvi oblici se klasifikuju ili kao pridevi ili kao zamenice (u zavisnosti da li stoje uz imenicu ili ne).

9.2.3 Stevanović (1986, str. 247-311).

Stevanović je autor gramatike *Savremeni srpskohrvatski jezik (gramatički sistemi i književnojezička norma)*. U poglavlju pod nazivom *Pridevi* daje se njihova definicija, i objašnjava se da oni predstavljaju neku odliku imenice uz koju stoje (*plav, visok, dug, nov...*), ali mogu označavati i pripadnost (*jutarnja rumen, jagnjeća koža, oslobodilačka vojska, stočna hrana*). (Stevanović 1986: 247). Što se određenog i neodređenog pridevskog vida tiče, u početnom delu autor posvećuje prostor oblicima dva vida i njihovim razlikama, a potom se

okreće razlici u značenju između ova dva pridevska vida. Dvovidski pridevi su uglavnom opisni pridevi. Od njih imaju samo oblik određenog vida pridevi kao što su: *bojni, žarki, jarki, mali, sinji, sudnji, sušti...* Pridev *veliki* češći je u određenom vidu. Pridevi koji ukazuju na namenu imaju određeni vid: *stočni, žitni* itd.; pridevi koji određuju imenicu po mestu: *južni, severni, istočni, zapadni, gornji, desni, levi*; pridevi koji određuju imenicu po vremenu: *tadašnji, sadašnji, jutrošnji, sutrašnji, današnji, večerašnji...* Pridevi koji označavaju pripadanje imaju samo određeni vid u nominativu jednine: *državni, narodni, kućni, ručni, nožni, trbušni, leđni...* Isključivo neodređeni vid u nominativu jednine imaju prisvojni pridevi na *-ov, -ev, -in*: *Brankov, Jankov, kapetanov, majorov, mladićev, Milošev, majčin, sestrin, tatin...* (Stevanović 1986: 250-251).

Pridevi su vezani za imenice na dva načina: ili je bliže određuju kao atributi ili se kao deo predikata povezuju s njom, opisujući je. U predikatu upotrebljava se samo neodređeni vid prideva, što je logično jer se uvodi nova informacija vezana za subjekt: *Njegov izgled je strašan. Sunce je preko dana bilo odveć toplo, pa je zemlja uvek vrela.* (Stevanović 1986: 252).

Jedino pridevi koji imaju samo određeni vid javljaju se u tom obliku i u okviru predikata: *Tvoj brat je mali, a ti si već veliki. - Pera je bolji. – Ovo je srednji, a onaj je krajnji. – Uvek je bio poslednji i nije se toga stideo.* (Stevanović 1986: 252).

Samo u neodređenom vidu upotrebljavaju se pridevi koji menjaju cele rečenice: *Svež i odmoran, on se bacio na svoj novi posao (Budući svež i odmoran/zato što je bio svež i odmoran). – Svirep, nesavestan i podmukao, on je postao... (On koji je bio svirep, nesavestan i podmukao, ...).* (Stevanović 1986: 252).

„Razlika u značenju između prideva određenog i neodređenog pridevskog vida [...] u mnogome se izgubila. I mi smo prinuđeni da pri utvrđivanju te razlike polazimo samo od oblika njihovih.“ (Stevanović 1986: 250). Autor pominje i konstrukciju poput *Novi Sad*, u kojoj imenica i pridev predstavljaju neko ime (*Nova Pazova, Stara Pazova, slepi miš, kiselo mleko, beli bor, crni luk, stari svat....*). (Stevanović 1986: 252).

Kada govori o zamenicama kaže da, iako zadržava njihov tradicionalni naziv, to ne znači, kako tradicionalna definicija nalaže, da one zamenjuju imenice ili prideve. One donekle vrše tu funkciju, ali postoje situacije kada to ne čine (Stevanović 1986: 272).

Kada je reč o zamenicama, autor analizira lične zamenice poput *ja, ti, on* i ukazuje da ove zamenice ne zamenjuju već upućuju na određena lica i predmete⁸⁵. U lične zamenice ubraja se i zamenica: *sebe, se*. Označava odnos subjekta prema njemu samom: *I odrediše mu više momaka, da ih vodi sa sobom* (Nenadović, *Memoari*, 57 u: Stevanović 1986: 273).

Lične zamenice i lične zamenice za svako lice (*sebe, se*) predstavljaju imeničke zamenice u koje još spadaju i: *ko, šta, neko, nešto, niko, ništa, iko, išta, svako, svašta* (Stevanović 1986: 273). Up:

[1] *U šumi je neko divno svirao.* (narodna pripovetka).

[2] *Otada ih niko nije uznemiravao.* (svakodnevni govor). (Stevanović 1986: 273).

Što se tiče neodređene imeničke zamenice *neko*, pored upućivanja na nepoznatu osobu može da ima i značenje isticanja značaja neke osobe:

[3] *Jeste on neko, a nije makar ko.*

[4] *Netko bješe Strahinjiću bane* (početni stih pesme Banović Strahinja). (Stevanović 1986: 300).

Neodređena imenička zamenica *nešto* ima i značenje male količine: *nasledio je nešto imanja od roditelja* (Stevanović 1986: 300).

Pridevske zamenice se po svojoj funkciji razlikuju od imeničkih zamenica: one imaju funkciju prideva i zato se nazivaju pridevskim zamenicama. One ne zamenjuju prideve niti se upotrebljavaju umesto prideva. Ove zamenice su odredbene i zavisne, nesamostalne reči i po tome se razlikuju od imeničkih zamenica (Stevanović 1986: 280). Pridevske zamenice dele se na: a) prisvojne, b) pokazne, c) odnosno-upitne, d) neodređene, e) odrične i f) opšte.

a) Prisvojne zamenice su: *moj, tvoj, njegov, njen, naš, vaš, njihov*. Ovakve zamenice označavaju pripadnost prvom, drugom, i trećem licu jednine i množine (Stevanović 1986: 282). Postoji i pridevska prisvojna zamenica svakog lica: *svoj, svoja, ... On je sam svojom rukom*

---

⁸⁵ U primeru: *Ja i ti večeras napuštamo ovaj položaj [...]* za lične zamenice *ja* i *ti* ne možemo reći da zamenjuju neku reč, već ove zamenice upućuju na određena lica, kako ističe Stevanović (1986: 272).

plevio korov. (Andrić, *Na Drini ćuprija*: 78). O ostalim značenjima prideva *svoj* v. Stevanović (1986: 284-289).

b) Pokazne zamenice *ovaj, ova, ovo* kazuju da su predmet ili osoba o kojima se govori blizu licu koje govori, bilo da je reč o prostornoj ili vremenskoj blizini. Pokazna zamenica *taj, ta, to* kazuje da su referenti bliži sagovorniku. Pokazna zamenica: *onaj, ona, ono* ukazuju na neprisutna lica i predmete, ili da su oni udaljeni i od govornika i od sagovornika. (Stevanović 1986: 289).

Pored zamenica *ovaj, onaj i taj*, postoje pokazne zamenice za kakvoću: *ovakav, takav, onakav* kao i pokazne količinske zamenice: *ovoliki, toliki, onoliki*. (Stevanović 1986: 290-292).

c) U odnosno-upitne zamenice spadaju oblici: *koji, čiji, kakav, koliki*; one mogu imati upitno značenje u upitnim rečenicama: *Čije su to misli?* (Stevanović 1986: 292).

d) Kada je reč o neodređenim zamenicama tu su prisutni oblici: *neki, poneki, nečiji, nekakav, nekolik* i ove zamenice upućuju na neodređena lica, predmete i pojmove. (Stevanović 1986: 299).

[5] *Neko dete plačući traži majku.*

[6] *Tamo je započeo nekakav posao.*

Neodređena pridevska zamenica *nekakav* može označavati (pored neodređene kakvoće) nekoga ili nešto što se želi potceniti: *Imamo nekakvoga konja (slabog, mršavog)*, odnosno može poslužiti za iskazivanje skromnosti: *Bio sam i ja nekakav učitelj*. (Stevanović 1986: 300).

e) Odrične zamenice služe „kad hoće da se odrekne da se bilo koga ili bilo čega tiče ono što se u jednoj rečenici iznosi [...]“, poput *nikoji, nikakav, ničiji*: *Nikakve vesti o tome nisu još stigle*. (Stevanović 1986: 301).

f) I na kraju pregleda pridevskih zamenica imamo opšte zamenice pomoću kojih se upućuje na „opšte pojmove (lica, predmete), odnosno na jedan bilo koji od svih tih pojmova [...]“. To su: *svaki, koji god, ma koji, koji bilo, ikoji, svakakav, kakav god, ma kakav, ikakav, kolik god, ma kolik*.⁸⁶ (Stevanović 1986: 301).

---

⁸⁶ *Koliki god, ma koliki*, rekli bismo danas.

9.2.4 Piper & Klajn (2017, str. 92-137).

Piper i Klajn autori su *Normativne gramatike srpskog jezika*. U okviru poglavlja o određenom i neodređenom pridevskom vidu ističu da je to „kategorija koju ima većina opisnih prideva.” (Piper & Klajn: 2017). „Određeni pridevski vid, koji se iskazuje oblicima adjektivne promene, znači da je ono na šta se odnosi imenica koja je u sintagmi s tim pridevom nešto određeno ili pomenuto, npr. *Stari mornar im dobaci uže*, što se drukčije naziva i referencijalnost (povezanost sadržaja rečenice ili nekog njenog dela sa izvesnom konkretnom situacijom ili nekim njenim elementom).“ (Piper & Klajn 2017: 131). Takvo značenje ne poseduje neodređeni pridevski vid: *Star čovek se brzo umori; Taj čovek je star*.

“Mada postoje posebni padežni nastavci za ta dva pridevska vida, u današnjem srpskom jeziku razlika među njima sačuvala se praktično samo u nominativu jednine muškog roda.” (Piper & Klajn 2017: 131).

Autori predstavljaju slučajeve kada se uvek javlja određeni pridevski vid:

- u okviru sintagmi sa pokaznim zamenicama: *ovaj novi kaput*; (Piper & Klajn 2017: 131).
- u okviru dvočlanog ili višečlanog naziva ili imena: *Sveti Simeon Mirotičivi, Mali Mokri Lug*;
- u okviru dvočlanih ili višečlanih izraza sa opisnim pridevom „koji predstavljaju ustaljeni naziv ili zvaničnu titulu”: *beli slez, veliki kašalj, određeni vid, redovni profesor*;
- komparativi i superlativi prideva: *lepši, najbolji*. „Pored toga što uvek ima oblik određenog vida, superlativ uvek ima i značenje određenosti.” (Piper & Klajn 2017: 132).
- pridevi *mali* i *nemali*, „s tendencijom da im se priključe *veliki* i *neveliki*.“ (Piper & Klajn 2017: 132).

Postoje i pridevi koji imaju samo oblike određenog pridevskog vida kao što su pridevi koji se završavaju na sufikse *-ski, -čki, -ški, -ji, -nji, -šnji, -ći*: *gradski, slovački, biološki, vučji, krajnji, današnji, gorući*. (Piper & Klajn 2017: 132).

Autori ističu činjenicu da većina prideva koji imaju samo određeni pridevski vid mogu izražavati i određenost i neodređenost:

[1] Taj norveški stručnjak uskoro dolazi ovamo. (Piper & Klajn 2017: 132).

[2] Bilo koji norveški lektor će vam u tome pomoći

Neodređeni pridevski vid javlja se uvek:

- u imenskom delu predikata s pomoćnim glagolom: *Sneg je beo, Zadatak je lak, Pera je jak*;
- “u imenskom delu predikata s nekim polupomoćnim glagolom (*postajati, izgledati, praviti se* i sl.); *On postaje dosadan. On izgleda umoran. On se pravi hrabar*”; (Piper & Klajn 2017: 132).
- “u predikativnom atributu”: *Dunav teče mutan*; (Piper & Klajn 2017: 132).
- u apozitivu: *Branko je, mlad i jak, sve to izdržao*. (Piper & Klajn 2017: 132).

Autori ističu da se neodređeni pridevski vid u savremenom srpskom književnom jeziku najbolje održao u nominativu jednine muškog roda (Piper & Klajn 2017: 132).

Druga vrsta reči koja je važna za naš rad jesu zamenice. Zamenice su „vrsta reči koje imaju kategorijalna značenja⁸⁷ i upućivačku funkciju“. (Piper & Klajn 2017: 92). „Upućivačka funkcija većine zamenica ogleda se u tome što zamenice ne imenuju predmete, pojave ili njihove klase, nego upućuju na nešto što je prisutno ili pomenuto, npr. *ona* nije stalni naziv određenog lica ili predmeta nego je to reč sa promenljivim sadržajem, koja upućuje na nekoga ili nešto što je pomenuto ili prisutno pa se zato ne mora preciznije imenovati: *Svetlana je došla. Ona nas čeka*.“ (Piper & Klajn 2017: 92).

Autori dele zamenice na imeničke i pridevske zamenice. (Piper & Klajn 2017: 92-93).

U okviru pridevskih zamenica proučićemo pokazne zamenice jer su važne za naš rad, a detaljno su opisane u ovoj gramatici. Pokazne zamenice „upućuju na lica ili na predmete pomenute u rečenici, ili u njenom kontekstu, ili na prisutne u govornoj situaciji, kao i na osobinu, količinu, mesto, pravac, vreme, uzrok, cilj ili neko drugo kategorijalno svojstvo koje je važno za

---

⁸⁷ „Zamenice znače lica (*ko, ti, neko, svako, niko*), ili nešto što nije lice (*šta, nešto, svašta, ništa*), osobinu (*kakav, nekakav, svakakav, nikakav*), pripadanje (*čiji, nečiji, svačiji, ničiji*), količinu (*koliki, ovaliki, onoliki*) itd. (Piper & Klajn 2017: 92).

ispravno razumevanje rečenice.” (Piper & Klajn, 2017: 103). “Zamenice *ovaj, taj, onaj* upućuju na lica, predmete ili pojave: *ovaj pesnik, ta stolica, oni susreti...*” (Piper & Klajn 2017: 103).

“Zamenice sa korenskim morfemama *ov-*, *t-*, *on-* mogu upućivati na nešto u govornoj situaciji i vidnom polju, na nešto u tekstu ili na nešto u sećanju.” (Piper & Klajn 2017: 104). „Kada upućuju na nešto u govornoj situaciji, zamenice s korenom *ov-* mogu upućivati na blizinu govornom licu, zamenice s korenom *t-* na blizinu sagovorniku, a zamenice s korenom *on-* na udaljenost od obojice ili na blizinu nekom trećem licu. (Piper & Klajn 2017: 104). Up:

[3] *Daću ti ovaj članak da ga pročitaš.* (Piper & Klajn 2017: 104).

[4] *Lepo ti stoji ta haljina.*

[5] *Šta je ono na krovu?*

[6] *Ostavi ovu knjigu ovde kod mene, ta knjiga neka ostane kod tebe, a onu odnesi njemu.*

Kao što smo mogli da uočimo, gorespomenute pokazne zamenice ukazuju, zapravo, na određenost, odnosno da je referent poznat i govorniku i sagovorniku ili samo govorniku.⁸⁸

Kada je o neodređenosti reč, Piper i Klajn ističu da je za nju važno kome je neki referent nepoznat, i u kojoj meri. (Piper & Klajn 2017: 113). Stoga, dele zamenice na:

a) Zamenice bliže neodređenosti (zamenice neodređene referencijalnosti):

[7] *Neko ti je pomogao.* (Piper & Klajn 2017: 114).

Ove zamenice ukazuju prevashodno na „nepoznatost nečega govornom licu uz pretpostavku da je to poznato njegovom sagovorniku.” (Piper & Klajn 2017: 113).

b) Zamenice opšte neodređenosti (nereferencijalne zamenice):

[8] *Ako me bilo ko bude tražio, neka me sačeka.* (Piper & Klajn 2017: 114).

Zamenica *neko* može izražavati i jednu i drugu neodređenost: *Pitajte nekog (bilo kog: opšta neodređenost) ili Neko ti je pomogao (bliža neodređenost).*

---

⁸⁸ Prim. aut.

Zamenice opšte neodređenosti su zamenice poput: *ko, bilo ko, ma ko, makar ko, ko god* i označavaju da je neki referent nepoznat za sve učesnike govorne situacije. (Piper & Klajn 2017: 114). Up:

[9] *Ako me bilo ko bude tražio, neka me sačeka.* (Piper & Klajn 2017: 114).

[10] *Ko god da me traži, neka me sačeka.*

Zamenica *iko* znači „bilo ko, a verovatno niko”:

[11] *Da li mu iko može pomoći?* (Piper & Klajn 2017: 115).

Kada je u pitanju jedan predmet ili lice, a govornik ne želi da ga imenuje, i kada treba izraziti „jediničnost u spoju s neodređenošću, tada se upotrebljava broj *jedan (jedna, jedno)* u funkciji neodređene zamenice. (Piper & Klajn 2017: 114). Up:

[12] *Hoću da razgovaram sa njim o jednoj stvari.*

[13] *Kupili smo ti jednu knjigu.*

9.2.5 Klajn (2005, str. 69-95).

Gramatika srpskog jezika koju je napisao Klajn predstavlja sistematsko sagledavanje gramatičkih pojava i namenjena je pre svega strancima koji uče srpski jezik. Međutim, ona je svakako značajna i za govornike srpskog jezika kao maternjeg jer predstavlja gramatički podsetnik, ali i izvor dodatnih informacija vezanih za sam srpski jezik. Naime, autor pristupa kontrastivno nekim gramatičkim nedoumicama i usmerava pažnju na aspekte jezika koji su strancima često kamen spoticanja, poput podudaranja padežnih nastavaka, promena i značenja neodređenih zamenica, značenja reči u deiktičkim trojnim opozicijama (*ovaj/taj/onaj; ovako/tako/onako; evo/eto/eno* i dr.), idiomatskih konstrukcija i sl. (Klajn: Uvod).

Klajn ukazuje na činjenicu da postoje posebni padežni nastavci za određeni i neodređeni pridevski vid i ističe da se „u današnjem jeziku razlika između ova dva vida sačuvala [se] praktično samo u nominativu jednine muškog roda.“ (Klajn 2005: 69-70).

Kod prideva na *-an*, *-ni* treba razlikovati opisne i odnosne (relacione) prideve. Opisni pridevi poput *čudan*, *važan*, *ogroman* imaju i određeni vid *čudni*, *važni*, *ogromni*. Odnosni pridevi⁸⁹ imaju samo određeni pridevski vid: *kućni*, *severni*, *džepni*, *noćni*, *motorni* itd. Pridev *mali* uvek ima samo određeni pridevski vid, a pridev *veliki* kao njegov antonim ima delimično isti način funkcionisanja. (Klajn 2005: 70). „U principu određeni vid stoji uz imenice koje su ranije pomenute, ili su određene samim svojim značenjem. S te strane se dva pridevska vida mogu uporediti sa određenim, odnosno, neodređenim članom u jezicima koji imaju član. Ne mogu se ipak izjednačiti s njima, što vidimo po činjenici da određeni vid može doći posle reči *jedan* ili *neki* (*jedan mladi glumac*, *neki žuti cvet*). Izbor između ova dva vida ne može se tačno definisati pravilima, i često izaziva nesigurnost i kod domaćih govornika.“ (Klajn 2005: 70).

Za odabir pridevskog vida važno je sledeće pravilo: „kada je pridev bez imenice u predikatu, posle glagola *biti* ili nekog kopulativnog glagola, kao *postati*, *izgledati* i sl., obavezno će biti u neodređenom vidu, ukoliko ovaj postoji [...]“ (Klajn 2005: 70).

Klajn (2005: 70) daje sledeće primere: *Glumac je mlad*. Nemoguće je reći: **Glumac je mladi*“; *Izgledaš mi umoran*; (**Izgledaš mi umoran*).

Poglavlje o zamenicama Klajn počinje razmatranjima o činjenici da se u većini zapadnoevropskih jezika unutar kategorije zamenica javljaju oblici poput *on*, *ko*, *neko*, a to su oblici koji u rečenici „obavljaju imeničke funkcije“, a oblici poput *moj*, *takav*, *svaki* „koji se odnose na imenicu i slažu se s njom, svrstavaju među prideve“. „U srpskoj gramatici i jedni i drugi spadaju u zamenice, samo se one prve nazivaju imeničkim, a druge pridevskim zamenicama.“ (Klajn 2005: 77).

„Po značenju, zamenice se dele na istih šest grupa koje postoje i u drugim jezicima, naime na: lične (s povratnim), prisvojne, pokazne, upitne, odnosne i neodređene“. (Klajn 2005: 77).

Što se tiče pokaznih zamenica, Klajn ukazuje da „umesto jedne pokazne zamenice za blizinu i jedne za daljinu, kao mnogi drugi jezici, srpski ima sistem od tri zamenice koje se indirektno vezuju za tri lica: *ovaj* (*ova*, *ovo*), *taj* (*ta*, *to*) i *onaj* (*ona*, *ono*). Sve tri mogu biti kako

---

⁸⁹ Odnosni pridevi uvek su izvedeni od osnove neke druge reči – uglavnom su u pitanju imenice: *more-morski*, *ljubav-ljubavni*, *stepen-stepenast*, “zbog čega takvi pridevi ne označavaju osobine neposredno nego posredno, preko reči koja im je u osnovi, i te osobine se shvataju kao trajne.” (Piper & Klajn 2017: 122).

imeničke tako i pridevske, tj. mogu se upotrebljavati samostalno ili stajati uz imenicu.“ (Klajn 2005: 83). *Ovaj* se upotrebljava za predmet ili biće blisko govorniku:

[1]   *Daću ti ovaj članak da ga pročitaš.*

Taj upućuje na blizinu sagovorniku:

[2]   *Lepo ti stoji ta haljina.*

Onaj ukazuje na nešto što je udaljeno od obojice:

[3]   *Šta je ono na krovu?*

„*Taj* (*ta, to*) često se upotrebljava i anaforički, za upućivanje na prethodni tekst: *Priča se da je izbio štrajk, ali ja o tome nisam obavešten*“ (Klajn 2005: 83).

„*Onaj* (*ona, ono*) može se odnositi i na događaje iz prošlosti: *Bilo je to onog leta kada sam završio školu*.“ (Klajn 2005: 84).

U rečenicama koje se sastoje od glagola *biti* pokazne zamenice biće upotrebljene u srednjem rodu jednine „bez obzira na rod i broj imenice“: (Klajn 2005: 85).

[4]   *Ovo je moj sin/moja ćerka.* (Klajn 2005: 85).

[5]   *Ovo su moji sinovi/moje ćerke.*

[6]   *To je bio uspeh.*

[7]   *To je bila nesreća.*

[8]   *To su bili uspesi.*

Trojni sistem vezan za lica postoji i kod pridevskih zamenica: *ovakav* (*ovakva, ovakvo*), *takav* (*takva, takvo*), *onakav* (*onakva, onakvo*); ove zamenice bi se mogle parafrazirati, prema Klajnu, na sledeći način: „kao ovaj“, „kao taj“, „kao onaj“. „One odgovaraju na pitanje *kakav?* i ne upućuju na konkretan predmet, nego na vrstu, odnosno, osobinu.” (Klajn 2005: 85). Kako Klajn ističe, krojaču možemo reći: „*Želim ovakve rukave* pokazujući na sopstveno odelo, *Želim*

takve rukave pokazujući na odelo u krojačevoj ruci, *Želim onakve rukave* ako pokazujem na neko odelo koje se nalazi podalje od obojice.“ (Klajn 2005: 85).

Na pitanje *koliki?* odgovaraju pridevske zamenice: *ovoliki (ovolika, ovoliko)*, *toliki (tolika, toliko)*, *onoliki (onolika, onoliko)* i „upućuju na količinu ili veličinu“ (Klajn 2005: 85). Up:

[9] *Riba je bila ovolika.* (kaže pekač pokazujući rukama dužinu ribe). (Klajn, 2005: 85).

[10] *Šta ćeš raditi s tolikim novcem?* (novac je kod sagovornika).

[11] *Šteta nije onolika kao pre dve godine.* (upućivanje na prošlost).

Kada je reč o neodređenim zamenicama koje služe da ukažu na neodređenost postoje sledeći oblici:

- nešto, neko, neki (-a, -o), nekakav (-kva, -kvo), nečiji (-a, -e).

-svašta, svako, svaki (-a, -o), svakakav (-kva, -kvo), svačiji (-a, -e).

-ništa, niko, nijedan, nikakav (-kva, -kvo), ničiji (-a, -e).

-išta, iko, ijedan, ikakav (-kva, -kvo), ičiji (-a, -e).

Prve dve zamenice (prva označava nežive pojmove, druga živa bića) u svakom redu su imeničke, dok su ostale pridevske (označavaju i nežive pojmove i živa bića).

Pored gorepomenutih neodređenih zamenica, postoje i zamenice naglašene neodređenosti. Prefiks *po-* uz zamenice na *ne-* ukazuje na malobrojne predmete ili osobe: *Ponešto je tačno u ovom članku* (samo pojedina mesta), *Poneko se neće složiti sa mnom*, *poneki put* (katkad, povremeno). Rečca *god* u kombinaciji s upitnom zamenicom ukazuje da je svaka opcija moguća: *Ko god dođe, recite mu da nisam tu. Šta god da se desilo, sada je prošlo*. Za iskazivanje potpune neodređenosti ispred upitne zamenice može stajati rečca *ma*: *ma ko* (svejedno ko), *ma koji* (svejedno koji), *ma šta*, *ma kakav*, *ma čiji*. Isto značenje imaju *makar* i *bilo*: *makar ko*, *makar koji*, *makar šta*; *bilo ko*, *bilo koji*, *bilo šta* ili *ko bilo*, *koji bilo*, *šta bilo*. (Klajn 2005: 92 - 93).

9.2.6 Mrazović & Vukadinović (2009, 286-326).

Gramatika srpskog jezika za strance koju je P. Mrazović napisala u saradnji sa Z. Vukadinović predstavlja didaktičku, opisnu i normativnu gramatiku. Čitalac može pronaći

pravila koja važe za standardni srpski jezik. Autorke ukazuju na razlike između gramatike maternjeg jezika i one namenjene strancima. „Gramatika maternjeg jezika je identifikacionog tipa jer pruža uvid u strukture i funkcije koje korisnici tog jezika i bez gramatike, obično, korektno upotrebljavaju. Ona služi samo za identifikaciju već internalizovanih zakonomernosti datog jezika. Gramatika pisana za strance mora biti produkciona jer korisnicima treba da posluži za sticanje komunikativne komponente u stranom jeziku.“ (Mrazović 2009: 13).

Novina unutar ove gramatike koja se tiče naše teme vezana je za činjenicu da ona predstavlja jedinu gramatiku koja unutar podele reči svrstava odvojeno determinative, prideve i zamenice kao vrste reči. Prvi put se uvodi termin *determinativ* unutar terminologije vezane za morfologiju srpskog jezika. Autorke razdvajaju termin *determinativ* (koji predstavlja novouvedenu klasu reči) od termina *pridev*. „Determinativi služe uspostavljanju odnosa između imenice i vanjezičke stvarnosti, te se po tome bitno razlikuju od prideva. Razlika u funkciji prideva uz imenicu i determinativa sastoji se u sledećem: dok pridev precizira sadržaj imeničkog pojma (*crveni/veliki/nov šešir*), determinativi za tako precizan sadržaj imeničkog pojma izriču način na koji se on ostvaruje u odnosu na vanjezičku stvarnost (*ovaj/moj/takav crveni šešir*). Determinativi specifikuju referenciju, a pridevi karakterišu pojam. Međutim, za uspostavljanje posebne vrste reči – determinativa – nije poslužila njihova funkcija, već distribucija, tj. to što u neutralnom poretku elemenata u imeničkoj frazi pridev stoji između determinativa i imenice.“ (Mrazović & Vukadinović 2009: 36)⁹⁰.

Determinativi se razlikuju i od zamenica jer zamenice predstavljaju samostalne reči i „imaju istu distribuciju kao i imenice, odnosno, imeničke fraze.“ (Mrazović & Vukadinović 2009: 286). „Zajednička osobina determinativa i zamenica sastoji se jedino u tome što i determinativi i zamenice, za razliku od imenica, ne imenuju individue, predmete i osobine već ukazuju, odnosno, upućuju na njih. Pretpostavka za njihovu deiktičku (ukazivačku ili upućivačku) funkciju ili referencijalnu upotrebu u odnosu na vanjezičku stvarnost jeste ili određena komunikativna situacija ili kontekst.“ (Mrazović & Vukadinović 2009: 286).

Determinativi se od zamenica razlikuju i po morfološkoj promeni. Determinativi se menjaju kao i pridevske zamenice. (Mrazović & Vukadinović 2009: 286).

---

⁹⁰ „Možda bi neki novi termin bio pogodniji, međutim, ako se zna da su termini samo **etikete** koje ne treba da se oslanjaju na etimologiju neke reči ili njenu drukčiju upotrebu i ako su precizno definisani, ne bi smelo biti nikakvih teškoća u razumevanju opisanog jezičkog fenomena.“ (Mrazović 2009: 36).

Pridevi i determinativi imaju različite funkcije: pridevi bliže određuju imenicu, a determinativi je „povezuju sa vanjezičkom stvarnošću“. Kako kaže Mrazović: „nije isto biti pametan, biti glup, biti vredan, biti lenj ili biti dobar, biti nevaljao“. (Mrazović & Vukadinović 2009: 287).

Za razliku od prideva, determinativi ne utiču na značenje imenice već je povezuju za spoljašnjim svetom. Up:

- [1] *Ova pametna devojka – ona glupa devojka.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 287).
- [2] *Ovaj vredni mladić – onaj lenji mladić.*
- [3] *To dobro dete – ono nevaljalo dete.*

Kako Mrazović ističe, determinativi u neutralnom poretku elemenata stoje ispred prideva i imenice; ukoliko se promeni ovaj redosled, dolazi do stilske obojenosti iskaza: up. *Pozdravi svoju majku* naspram *Pozdravi majku svoju* (Mrazović & Vukadinović 2009: 287).

Deteterminativi imaju razna značenja i mogu se međusobno kombinovati (Mrazović & Vukadinović 2009: 287). Prema svom značenju oni se dele na (Mrazović & Vukadinović 2009:288-295):

- 1) determinativ: *jedan*
- 2) determinativ: *sam*
- 3) pokazne determinative: *ovaj* i dr.
- 4) prisvojne determinative: *moj* i dr.
- 5) upitne determinative: *koji* i dr.
- 6) neodređene determinative: *neki* i dr.
- 7) odrične determinative: *ničiji* i dr.
- 8) kvantifikativne determinative: *mnogi* i dr.

Postoje zamenice istog oblika kao i determinativi. Razlika je u tome što se zamenice upotrebljavaju samostalno:

- [4] *Zašto nisi pisao svojim roditeljima?* (determinativ). (Mrazović & Vukadinović 2009:

288).

[5] *Zašto nisi pisao svojimama?* (zamenica).

1) Determinativ *jedan* je osnovni broj (*jedan, jedna, jedno*) i kada se tako upotrebljava ima samo jedninu u sva tri roda:

[6] *Proveli smo jedan dan u Subotici.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 288).

[7] *Jedna kafa ti neće škoditi.*

[8] *Savremene porodice u Vojvodini imaju, najčešće, po jedno dete.*

Determinativ *jedan* može se upotrebiti i u funkciji neodređenog člana. Semantička opozicija poznat / nepoznat u srpskom jeziku iskazuje se određenim ili neodređenim pridevskim vidom („mada se ova odlika ne sprovodi dosledno“). „Ako se značenje „nepoznat“ ili „nova informacija“ želi posebno istaći, koristi se determinativ *jedan* koji se tada može zameniti neodređenim determinativom *neki*.“ (Mrazović & Vukadinović 2009: 288). Funkcije determinativa *jedan* su:

- izdvajanje tipičnog predstavnika: *Biću s tačke jednog pisca veoma zainteresovan posmatrač;*
- ako se *jedan* upotrebi ispred ličnog imena, on označava predstavnika određenog tipa: *Sada bi nam opet bio potreban jedan Vuk. Imala je osmeh jedne Madone;*
- afektivna kvalifikacija imenice: *Svi znaju da si ti jedan lažljivac. Ti si jedan bezobraznik;*
- posebno ističe afektivnu kvalifikaciju pored imenice u vokativu: *Lenštino jedna. Bednici jedni.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 289).

U funkciji obeležavanja nepoznatog, novog, neodređenog, determinativ *jedan* može se zameniti determinativom *neki*: *Tražio te je jedan/neki čovek.*

Determinativ *jedan* ima funkciju člana samo kada se u iskazu pojavi u funkciji reme – tada se može zameniti neodređenim determinativom *neki*: *Čeka te jedna/neka žena. Bio jedan/neki bogat čovek, pa imao...* (Mrazović & Vukadinović 2009: 289).

Ako *jedan* označava količinu, ili se javi u funkcijama za isticanje pojedinačnosti zamena sa neodređenim determinativom *neki* (čija je osnovna funkcija označavanje nepoznatog) nije moguća: *Jedan pacijent (a ne dva) sedi u čekaonici.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 289).

I determinativ *jedan* može se samostalno upotrebiti (bez imenice): *U kući je puno dece, jedno drugom do uha; Jedan za sve, svi za jednog!* (Mrazović & Vukadinović 2009: 289). U oba slučaja imenica se podrazumeva: *Jedno (dete) je drugom (detetu) do uha* tj. *Jedan (drug) za sve (drugove), a svi (drugovi) za jednog (druga).* (Mrazović & Vukadinović 2009: 289).

Jedan može da se upotrebi i u množini, kada je u kombinaciji sa pridevom *drugi* i tada ima značenje *ostali, neki*:

[9] *Jedni (ljudi) te poštuju, a drugi ne.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 289).

[10] *Jedni drugima pomažu.*

2) Determinativ *sam, sama, samo; sami, same, sama* uz imenice i zamenice služi za njihovo isticanje i upućuje na značenje „lično“:

[11] *Sam Petar mi je to rekao.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 290).

[12] *Nadmašila si samu sebe.*

[13] *To mi je on sam rekao.*

[14] *Ona govori sebi samoj.*

Za isticanje determinativa *sam* koristi se graduativna partikula *sve*: *sve sam ološ/šljam/gad/beskućnik; sve samo đubre/obećanje/mučenje/zlato; sve sama deca/ sela/polja.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 290).

Pokazni determinativi dele se na one koji ukazuju na nekoga ili nešto (Mrazović & Vukadinović 2009: 290-291):

- a. u prostoru: *ovaj, ova, ovo, ovi, ove, ova* – blizu 1.lica; *taj, ta, to, ti, te, ta* – dalje od 1.lica, kod 2.lica i od 2.lica; *onaj, ona, ono, oni, one, ona* – još dalje od 1.lica;
- b. u vremenu: *ovaj, ova, ovo, ovi, ove, ova* (ukazuje se na sadašnjost, na upravo završenu prošlost ili na blisku budućnost: *Ove nedelje radim pre podne; Ovaj slobodni dan*

provešću kod kuće, odmarajući se.); onaj, ona, ono, oni, one, ona ukazuju na trenutke udaljene od sadašnjosti, na daleku prošlost (*Sećaš li se onog dana kada smo se srele?*).

Za sve ostale slučajeve koristi se *taj, ta, to, ti, te, ta* (*Taj dan neću nikad zaboraviti. Ne mogu da dočekam taj trenutak.*) (Mrazović & Vukadinović 2009: 291).

4) Prisvojni (posesivni) determinativi označavaju pripadanje: *moj, tvoj, njegov, njen, naš, vaš, njihov, svoj*⁹¹ (Mrazović & Vukadinović 2009: 291-292):

[15] *Ja imam sina. Moj sin je student. Ja volim svog sina.*
(Mrazović & Vukadinović 2009: 292).

[16] *Ja volim svog sina. Mira voli mog sina jer nema svog.*

Svoj može imati specifična značenja u okviru raznih funkcija koje obavlja:

- funkcija prideva: *Svoja kućica – svoja slobodica* (sopstven); *On misli svojom glavom* (vlastitom); *Ja sam svoj čovek* (samostalan, nezavisan);
- Funkcija zamenice: *Svako spasava sebe i svoje. Mi smo svoji* (označava nekog bliskog po srodstvu, istoj ideologiji, postojbini i sl.);
- u izrazima: *Biti u svom elementu* (biti u dobrom raspoloženju); *uraditi nešto na svoju ruku* (uraditi nešto bez dozvole);
- u vezi sa brojem godina: *Čovek od svojih trideset godina* (otprilike). (Mrazović & Vukadinović 2009: 292).

5) Upitnim determinativima *koji, čiji, kakav, koliki* postavljaju se pitanja:

[17] *Čija kćerka je najlepša?* (Mrazović & Vukadinović 2009: 293).

---

⁹¹ *Svoj* označava pripadanje bilo kom licu jednine i množine ukoliko je to lice subjekat u rečenici i tada se nikada ne upotrebljava u obliku nominativa (Mrazović & Vukadinović 2009: 292)

Svoj – bilo kom licu jednine i množine ukoliko je to lice subjekat u rečenici i tada se nikada ne upotrebljava u obliku nominativa (Mrazović & Vukadinović 2009: 292).

- [18] *Koliku kuću je kupio?*
[19] *Kakvu devojku želite da upoznate?*

6) Neodređeni determinativi označavaju neodređenost: *neki, nečiji, nekakav*:

- [20] *Neki čovek te je tražio.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 293).
[21] *Nečija torba je ostala u autobusu.*
[22] *Nekakva žena je tu stajala.*

Neodređeni determinativi označavaju opštost: *sav, svaki, svačiji, svakakav*. Postoje i sledeći determinativi: *ikoji, ičiji, ikakav, ijedan, koječiji, kojekakav, poneki, gdekoji, gdečiji, pokoji, gdekakav, kojigod, kakavgod* i td:

- [23] *Sav grad je svečano osvetljen.*
[24] *Svako dete to zna.*
[25] *Svačiji savet bi mi dobro došao.*

U ovu podelu spadaju i sledeće konstrukcije: *ma koji, ma čiji, ma kakav, ma koliki, makar koji, makar čiji, makar kakav, makar koliki, bilo koji, koji bilo, kakav bilo, bilo kakav, bilo koliki*.

7) Odrični determinativi zahtevaju da glagol bude negiran; takvi su *nijedan, ničiji, nikakav*:

- [26] *Nijedna devojka nije njoj ravna.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 295).
[27] *Ničiji sinovi neće više ginuti.*
[28] *Nikakav cilj ne opravdava ta sredstva.*

8) Kvantifikativni determinativ je *mnogi, -e, -a*:

- [29] *Mnogi mladići i mnoge devojke vole sport.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 295).
[30] *Mnoga naša braća još žive u izbeglištvu.*
[31] *Upoznala se sa mnogom decom.*

Zbog svog značenja determinativ *mnogi* upotrebljava se u množini. Samo uz imenice koje imaju gramatičku jedninu, a označavaju množinu, ovaj determinativ se pojavljuje u gramatičkoj jednini u rodu i padežu koji se slažu s imenicom uz koju stoje: *Mnoga naša braća još žive u izbeglištvu. Upoznala se sa mnogom decom.*

Skoro svi determinativi mogu se kombinovati međusobno. *Jedan* se može kombinovati sa pokaznim determinativima: *ovakav, takav, onakav, ovoliki, onoliki, toliki* itd:

[32] *Jedan ovakav (mladić).* (Mrazović & Vukadinović 2009: 302)

[33] *Jedna takva (žena).*

[34] *Jedno ovoliko (selo).*

U množini *jedan* se ne javlja sa ostalim determinativima.

Neki se javlja u kombinaciji sa *takav* i u jednini i u množini. U jednini može biti zamenjen determinativom *jedan*, ali ne i u množini (Mrazović & Vukadinović 2009: 302):

[35] *Neki/jedan takav mladić.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 302).

[36] *Neka/jedna takva žena.*

[37] *Neko/jedno takvo selo.*

[38] *Neki takvi mladići.*

[39] *Neke takve žene.*

[40] *Neka takva sela.*

„Pokazni determinativi *ovaj, taj, onaj* mogu se kombinovati sa svim posesivnim determinativima, koji se tada nalaze iza navedenih elemenata.“ (Mrazović & Vukadinović 2009: 302). Up:

[41] *Ovaj moj (prijatelj).* (Mrazović & Vukadinović 2009: 302).

[42] *Ta tvoja (sestra).*

[43] *Ono njegovo (odelo).*

[44] *Ovi moji (prijatelji).*

[45] *Te tvoje (sestre).*

[46]   *Ona njegova (odela).*

Navedeni pokazni determinativi mogu se kombinovati i s determinativom *svoj*:

[46]   *Neće on promeniti to svoje mišljenje.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 303).

Prisvojni determinativi kombinuju se sa: *koji, neki, nekakav, kakav, nekakav, nikakav, sav* i stoje iza navedenih elemenata:

[47]   *Koji moj (prijatelj).* (Mrazović & Vukadinović 2009: 302).

[48]   *Neka tvoja (prijateljica).*

[49]   *Nekakav njihov (rođak).*

[50]   *Nikakav tvoj (novac).*

[51]   *Sav svoj (novac).*

[52]   *Kakav moj (pristanak).*

Koji se može kombinovati sa *ovakav, takav, onakav* (iako to baš i nije uobičajeno) kako ističu Mrazović & Vukadinović (2009: 302). Up:

[53]   *Koji ovakav (rad).* (Mrazović & Vukadinović 2009: 303).

[54]   *Koja takva (knjiga).*

[55]   *Koje onakvo (pitanje.)*

Poneki se može kombinovati sa *ovakav, takav, onakav*:

[56]   *Poneki ovakav (čovek).* (Mrazović & Vukadinović 2009: 303).

[57]   *Poneka takva (žena).*

[58]   *Poneko takvo (pitanje).*

Sav se može kombinovati sa: *ovaj, taj, onaj, onakav, takav, ovakav* i sa posesivnim determinativima:

- [59] *Sav ovaj (svet).* (Mrazović & Vukadinović 2009: 303).
- [60] *Svi ti (ljudi).*
- [61] *Sve ono (pričanje).*
- [62] *Svi ovakvi (ljudi).*
- [63] *Svi oni tvoji (prijatelji).*

Determinativi iz iste semantičke grupe ne mogu se kombinovati. Takav je slučaj s dva determinativa koja označavaju neodređenost, npr. *jedan* i *neki*:

- [64] **Došao je jedan neki čovek.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 303).

Prema Mrazović & Vukadinović (2009: 303) „pokazni determinativi *ovaj, taj, onaj* ne mogu da stoje u sintagmatskom nizu zajedno sa kvalitativnim ili kvantitativnim determinativima: *ovakav, takav, onakav i ovoliki, toliki, onoliki*, jer i oni imaju pokaznu funkciju, te su sledeće rečenice negramatične“:

- [65] **Kupila bih tu takvu knjigu.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 303).
- [66] **Želim onaj ovoliki šešir.*

Nemoguće je kombinovati prisvojne determinative s prisvojnim pridevima:

- [67] **To je njena sestrina knjiga.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 304).
- [68] *Ali: To je ta sestrina knjiga (koju treba da ti pozajmim).*

Kada je o pridevima reč, pod njima Mrazović podrazumeva reči „koje mogu stajati neposredno uz imenicu, odnosno, između determinativa⁹² i imenice:

- [69] *Ovaj lepi grad.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 304).

---

⁹² Determinativi predstavljaju prvi nivo distribucije na osnovu distribucionog kriterijuma. (Mrazović & Vukadinović 2009: 286).

Postoji manji broj prideva koji su nepromenljivi: *braon, roze, lila, bordo, bež, mini...* Kvalifikativni i gradivni pridevi imaju određeni i neodređeni pridevski vid. „Pridevi u neodređenom vidu označavaju osobine neodređenog pojma. U određenom vidu pridev kazuje osobine ranije (u govoru/pisanju) određenog pojma, pridev u određenom vidu u isto vreme i kvalifikuje i identifikuje.“ (Mrazović & Vukadinović 2009: 305).

[70] *Ugledali su lep grad na obali mora.* (neodređeni vid). (Mrazović & Vukadinović 2009: 306).

[71] *Taj lepi grad je bio Dubrovnik.* (određeni vid)

Prema svom značenju, pridevi se dele na: kvalifikativne prideve (*lep, srećan, brz*), kvantifikativne prideve (redni i zbirni brojevi i sl.), referencijalne prideve (mesni ili temporalni): *ovdašnji, jučerašnji, lanjski*; klasifikativne prideve (*domaći, lekarski*), posesivne prideve (*Petrov, Jelenin*), prideve porekla: *beogradski, engleski*; gradivne prideve (*gvozden, kamen, zlatan*). (Mrazović & Vukadinović 2009: 305).

Vidimo da je podela koju Mrazović predlaže donekle drugačija u odnosu na tradicionalnu: imamo klasifikativne prideve kao i referencijalne, pa se uočava drugačiji terminološki pristup u odnosu na tradicionalne gramatike srpskog jezika.

Kada govori o upotrebi pridevskog vida Mrazović naglašava da je nekada određeni pridevski vid služio „za obeležavanje poznatog, već spomenutog u tekstu (određeni vid = tema)“, a neodređeni pridevski vid za „uvođenje novog, nepoznatog (neodređeni vid = tema)“.⁹³ (Mrazović & Vukadinović 2009: 319). Kako autorke navode, „u savremenom srpskom jeziku ova funkcija je nestala“ (Mrazović & Vukadinović 2009: 319). „Sa današnjeg stanovišta savremenog jezika upotreba određenog odnosno neodređenog pridevskog vida vezana je za određenu sintaksičku upotrebu u tekstu pri čemu je jedan ili drugi oblik obavezan ili uobičajen.“ (Mrazović & Vukadinović 2009: 319). Postoje situacije kada se određeni, odnosno, neodređeni pridevski vid uvek koristi.

Određeni pridevski vid se uvek koristi:

- kada se ispred prideva u imeničkoj frazi upotrebe pokazni ili prisvojni determinativi: *taj vredni dečko*;

---

⁹³ Ovde pretpostavljamo da je reč o omašci. Novi element bi trebalo da je *rema*.

- kada je pridev deo naziva nekog geografskog pojma, ličnog imena ili zvezda na nebu: *Novi Južni Vels, Henrih Osmi, Veliki medved;*

- kada je pridev sastavni deo neke konstrukcije čiji su elementi čvrsto povezani: *divlji kesten, posni dan, počasni doktor, veliki odmor.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 319-320).

Neodređeni pridevski vid se uvek koristi:

- kada je pridev u funkciji predikativne dopune: *Sin mi je zdrav i čio. Milan je vredan učenik;*
- kada se javi u imeničkoj frazi u funkciji atributa u obliku kvalifikativnog genitiva: *kritičar oštra pera, sekira tupa sečiva, starac obrijana lica*⁹⁴;
- u okviru čvrstih spojeva: *Naš sin uživa dobar glas.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 320).

10. Član u italijanskom jeziku

Član spada u determinative (*determinanti*) prema Salvi & Vanelli (2004: 133), a ovi se dele na članove, demonstrative (pokazne zamenice i prideve), kvantifikatore, interogative i esklamative. Kristal koristi *determinator* kao sinonim za determinativ i kaže da se termin odnosi na „klasu reči čija je glavna uloga da budu komprezentni sa imenicama kako bi izrazile širok dijapazon semantičkih kontrasta, kao što su kvantitet ili broj. Članovi predstavljaju glavni podskup determinatora.” (Crystal 1985: 62). U *Velikom rečniku stranih reči i izraza* čiji su autori Klajn & Šipka (2008: 357) javlja se termin *determinativ*, „reč koja određuje drugu reč, npr. pridevska zamenica, redni broj, određeni član”.

Kako ukazuje Krneta, „Determinativ je, dakle, vrsta reči koja još uvek nije našla, opravdano ili neopravdano, čvrstu poziciju u gramatičkim klasifikacijama srpskog jezika.” (Krneta, 2016: 92). Ona, takođe, ukazuje na važnost uvođenja precizne terminologije koja bi naglasila, „razliku između kategorije *determinativa* i njegove *determinatorske* funkcije.” (Krneta 2016: 92).

---

⁹⁴ U ovim slučajevima može se upotrebiti i određeni vid: *kritičar oštrog pera, sekira tupog sečiva, starac obrijanog lica.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 320).

Član⁹⁵ u italijanskom jeziku može biti određeni, neodređeni i partitivni. Imenica može biti i bez člana. U tom slučaju korist ćemo termin *ogoljena imenica*, a ne *nulti član*, kao što smo naglasili u potpoglavlju 1.5. Italijanski član je alomorf⁹⁶ i slaže se u rodu i broju s imenicom uz koju stoji. Određeni član u italijanskom jeziku može se spajati i činiti celinu s predlozima *di*, *a*, *da*, *in*, *su*, izuzetno s predlogom *con* i *per*, nikada s predlozima *fra/tra* (detaljnije o članu i njegovim formalnim odlikama v. Moderc 2015, Salvi & Vanelli 2004, Dardano & Trifone 1997, Serianni 1989, Patota 2011).

Član sam po sebi ne nosi semantički sadržaj. Tek uz imenicu, odnosno imenski izraz, on dobija obeležje (ne)određenosti i semantičku vrednost. Član signalizira pragmatičko-tekstualne odlike imenskog izraza. Tekstualna vrednost člana jeste da pruži informaciju da li je referent nov ili već poznat.

Kako Korzen ističe, postoji malo studija koja se bave detaljnom analizom semantičkih i sintaksičkih razlika između konstrukcija poput: *Non bevo vino (Ne pijem vino)/Non bevo il vino (Ne pijem vino). Ho comprato casa (Kupila sam kuću)/Ho comprato la casa (Kupila sam (tu) kuću). La tigre è un felino (Tigar je mačka)/Le tigri sono felini (Tigrovi su mačke)*. (Korzen 1996: Uvod).

Iako je vezano za engleski jezik, zanimljivo je i veoma korisno za naše istraživanje razmatranje koje je predstavila Trenkić (2002) u svom radu *Nominal definiteness in English - Hawkins' (1991) account and some modifications*. Autorka se oslanja na teoriju koju je Hawkins osmislio, ali uz nameru da je upotpuni. Ona uočava dve tradicije u izučavanju člana: jedna je povezana sa semantičkom i filozofsko-logičkom tradicijom, dok se druga odnosi na tradicionalne gramatike s pedagoškim ustrojem. (Trenkić 2002: 53).

Prva tradicija je okupirana definisanjem značenja člana, a gramatike upotrebom člana. Filozofsko-logička tradicija uvek se oslanjala na dva pojma: na postojanje (*existence*) i na jedinstvenost (*uniqueness*) kako bi objasnila značenje člana. Međutim, gramatičari su se suočili

---

⁹⁵ Kukić (2014: 231-238) smatra da prelazak sa sintetičke na analitičku strukturu predstavlja razlog za nastajanje člana u italijanskom jeziku koji, razvijajući se od latinskog jezika, gubi nominalnu fleksiju i kroz pokaznu zamenicu (*ille, illa, illud*, za određeni član) i broj jedan (*unus, a, um*, za neodređeni član) stvara član (određeni i neodređeni).

⁹⁶ Kada kažemo da je član alomorf, mislimo na to da menja svoj oblik u zavisnosti od fonološkog konteksta u kome se nalazi, odnosno, kojim glasom počinje reč iza njega. (Salvi & Vanelli 2004: 133).

sa situacijom da pomoću ova dva pojma ne mogu objasniti sve upotrebe člana u engleskom jeziku. (Trenkić 2002: 53-54). Stoga su dodati pojmovi poznatosti (*familiarity*) i mogućnosti identifikacije (*identifiability*), ali ni oni nisu bili dovoljni za potpunu interpretaciju upotreba člana. Zbog ove činjenice gramatike su patile od nedovoljnog broja objašnjenja i bile su zaražene „brojnim izuzecima” (Trenkić 2002: 54). Trenkić kaže: „Moderne pedagoške gramatike i materijali i dalje prate pozicije tradicionalnih gramatika kada je reč o članovima: njihove upotrebe se i dalje predstavljaju kao dugi spiskovi pravila, koje prati još duža lista izuzetaka, ili *specijalnih upotreba*. (Quirk et al. 1991 u Trenkić 2002: 54).

Gramatike ne nude jedinstveni princip koji bi sistematizovao upotrebu člana (Trenkić 2002: 54). Gramatike engleskog jezika nude samo spiskove članova koji idu ili ne idu uz određene geografske pojmove, boje, ulice, muzičke instrumente, bolesti, jezike itd. (Trenkić 2002: 54). Ovo ne može biti dovoljno za detaljno promišljanje o članu, i sam Jespersen je tvrdio da je „nemoguće dati mali broj definisanih pravila koja bi važila za sve slučajeve.” (Jespersen 1949: 404 u: Trenkić 2002: 54).

Rekli bismo da možemo uočiti sličnu situaciju u italijanskim gramatikama, koje nam uglavnom prikazuju upotrebe člana, navodeći kako se određeni član ponaša uz vlastite imenice, geografske pojmove (jezera, planine, regije, mala i velika ostrva, gradove, države, kontinente), i prisvojne prideve. Uprkos veoma detaljnom prikazu svih ovih segmenata, možemo primetiti, naročito kod geografskih pojmova, puno odstupanja od pravila, naročito kada se uz član mora upotrebiti i predlog; takvi slučajevi se navode samo deskriptivno, bez analize zašto je došlo do upotrebe ili izostavljanja člana. Uz određeni član navodi se da on može da označi klasu, jedinstvene predmete, da stoji uz apstraktne pojmove, gradivne imenice i da ponekad ima pokaznu funkciju.

Što se neodređenog člana tiče, navode se slučajevi kada se on upotrebljava, a ti slučajevi tiču se uvođenja novog pojma u razgovor (što podrazumeva i upotrebu neodređenog člana u okviru anaforskog antecedenta), predstavljanja kategorije, kao i emfatičke upotrebe.

Za partitivni član daje se bazični prikaz kroz formu i upotrebu i ukazuje se da on predstavlja supletivnu množinu za neodređeni član.

Što se izostavljanja člana tiče, u gramatikama se sastavljaju čitavi spiskovi slučajeva kada se član izostavlja, ali ne postoje jasna i precizna objašnjenja zašto se član u datim situacijama

izostavlja. Objašnjenja su deskriptivnog karaktera, bez semantičko-pragmatičkih ili sintaksičkih promišljanja.

Ono što prvo treba odbaciti, kako kaže Renzi, jeste da određeni član *il* i neodređeni član *un* imaju samo jedno značenje. (Renzi 1976: 8). Tradicionalistička i pedagoška perspektiva smatrala je da svaki član ima po jedno značenje, a to je empirijski neodrživ stav, kako kaže Renzi. (1976: 8).

Hijerarhijski gledano, najviša podela koju uslovaljava član jeste podela na klasu i na pripadnike klase; ova podela je logičkog karaktera. Druga podela koju uslovljava član jeste na poznato i novo i ona se može definisati kao pragmatička, kako kaže Renzi, jer uzima u obzir spoljne faktore koji su od važnosti za govorni čin. (Ibid: 9).

Lyons takođe upućuje kritiku gramatikama jer one često ne objašnjavaju dobro šta suštinski znače određeni i neodređeni član i ne daju valjanu definiciju upotrebe i semantike određenog i neodređenog člana. Štaviše, Lyons smatra da su definicije upotrebe određenog člana u nekim slučajevima, zapravo, netačne, kao u sledećem slučaju. Ako se član *the* upotrebljava kada govornik ili pisac upućuju na tačno određen, poseban predmet, a ne na bilo koji, onda rečenica: *I bought a car this morning* (*Kupio sam kola jutros*) protivreči definiciji jer osoba koja izgovara ovu rečenicu i te kako zna o kojim kolima je reč, o kolima koja je upravo kupio i koja imaju posebno mesto u mentalnom prostoru govornika. Pa ipak, imenski izraz *a car* (*kola*) podvodi se pod neodređenost, kako primećuje Lyons. (Lyons 2003: 2).

Dakle, upotreba člana predstavlja veoma kompleksan proces koji se bazira na semantičkim, pragmatičkim, stilskim i logičkim principima komunikacije kao dvosmernog procesa koji se oslanja na kooperativnost i spremnost sagovornika da navedenog referenta prihvati kao određenog ili neodređenog.

10.1 Određeni član

Uopšteno gledajući, određeni član sužava značenje imenskog izraza, za razliku od ogoljene imenice, koja imenici pripisuje odlike opštosti/apstraktnosti (u većini slučajeva).

Određeni član nastaje od latinske pokazne zamenice *ille, illa, illud*, koja je za italijanski jezik veoma važna jer se njen razvoj račvao u tri pravca: ova zamenica razvila se u određeni član, u ličnu zamenicu (*egli, lo, lei, loro*) i u pokaznu zamenicu (*quello*). (Dardano & Trifone 1997:

162)⁹⁷. Određeni član u savremenom italijanskom jeziku u velikoj meri gubi svoja deiktička svojstva. On ne daje prostorne koordinate, ali može da uputi na referenta unutar nekog prostora, i tada zadržava pronominalnu vrednost, ali u manjoj meri⁹⁸. “Svi jezici imaju demonstrative, lične zamenice i posesive, i druge izraze koji su ili inherentno određeni ili imaju zanimljivu interakciju sa određenošću [...].“ (Lyons 2003: Uvod). Takođe, jezici koji imaju član variraju kada je reč o upotrebi člana kao i o njegovoj formi.

Govorićemo detaljno o određenom članu i njegovim semantičko-pragmatičkim odlikama u poglavlju 12, na osnovu kog možemo zaključiti da određena referencijalnost odnosi prevagu u odnosu na druge vrste referencijalnosti, s obzirom na to da određeni član u okviru ovakve vrste referencijalnosti postiže izuzetno veliki raspon i raznovrsnost značenja koja se ne očitavaju u tolikoj meri niti u tolikoj raznovrsnosti u drugim vrstama referencijalnosti. Možemo, zapravo, reći da određena referencijalnost predstavlja stub jezika i njegovog funkcionisanja.

10.2 Neodređeni član

Kako ističe Moderc (2015: 77), upotreba neodređenog člana „spada u red težih problema koje italijanski jezik postavlja strancima.” Mi bismo dodali: ne samo strancima. Lyons kaže da je nužno naići na komplikacije kada počnemo da se bavimo neodređenim imenskim izrazima (Lyons 1977: 187). Mi ćemo samo napomenuti nekoliko problema koji se ističu kada je reč o neodređenim imenskim izrazima.

10.2.1 Specifičnost

Prva karakteristika koju bismo želeli da istaknemo jeste činjenica da neodređeni imenski izraz može da se posmatra na više načina: on može biti specifičan ili nespecifičan. Trenkić (2008: 2), u radu *The representation of English articles in second language grammars: Determiners or adjectives?* objašnjava da iako termini *specifičan* i *specifičnost* deluju da su intuitivno jasni, stvari stoje drugačije. Često su se ovi termini u teorijskim razmatranjima značenja jezika i komunikacije upotrebljavali da objasne različite pojave. Trenkić ističe da se

---

⁹⁷ Detaljnije o nastanku određenog i neodređenog člana v. Kukić (2014: 232-238).

⁹⁸ Više o pronominalnoj vrednosti člana, v. Kukić 2014.

termin *specifičnost* obično dovodi u vezu s neodređenim imenskim izrazima i da postoji neslaganje u okviru literature da li karakteristika specifičnosti treba da se primeni i na određene imenske izraze, ali autorka se u ovom radu drži tradicionalne definicije specifičnosti, koja se odnosi na neodređene imenske izraze. (Trenkić 2008: 2).

Lyons smatra da pored neodređenih imenskih izraza, koji se dele na specifične i nespecifične, i određeni imenski izrazi mogu imati takvu podelu. (Lyons 2003: 165).

Mi ćemo se u našem radu držati tradicionalnog sagledavanja pojma *specifičnosti* koji se primenjuje na neodređeni imenski izraz. Pojam specifičnosti dotakli smo u poglavlju o određenom članu kada smo predstavili primer koji je Lyons istakao: *I bought a car this morning/Kupio sam kola jutros* (Lyons 2003: 2). Dakle, pojam *a car (kola)* poznat je govorniku, ali ne i sagovorniku, a u iskazu upotrebljen je neodređeni imenski izraz. Da bi ukazao na razliku između specifičnosti i nespecifičnosti Lyons navodi sledeće primere:

[1a] *I bought a car.* (Lyons 2003: 165)

[1b] *Kupio sam kola.*

[2a] *Pass me a book.*

[2b] *Dodaj mi (neku) knjigu.*

U oba primera sagovornik ne može da identifikuje referenta, ali u prvom slučaju govornik misli na specifičnog, njemu poznatog referenta, dok u drugom ne (Lyons 2003: 165).

Lyons piše o pojmu specifičnosti navodeći da, na primer, u samoanskom jeziku postoji razlika između specifičnog člana *le* i nespecifičnog člana *se* (i jedan i drugi su alomorfi). (Lyons 2003: 57). Imenski izraz sa *le* može biti određen ili neodređen jer njegova referencija ne mora biti poznata ili identifikovana od strane sagovornika. (Lyons 2003: 57). Dakle, samoanski jezik enkodira specifičnost unutar svog formalnog gramatičkog sistema.

10.2.1.1 Nespecifičnost i referencijalna/nereferencijalna distinkcija

Druga karakteristika koju želimo da istaknemo jeste da nespecifični neodređeni imenski izraz može biti neodređene referencijalnosti ili može biti nereferencijalan.

U iskazu *Passami un libro (Dodaj mi (neku) knjigu)* govornik nema na umu neku određenu knjigu, već mu je svejedno koju će mu knjigu sagovornik dodati, dakle reč je o *bilo kojoj knjizi*, i samim tim o nereferencijalnosti.

S druge strane, kada neko izgovori *Ho visto un uomo per strada (Video sam nekog čoveka na ulici)*⁹⁹, ni govornik ni sagovornik, zapravo, ne mogu identifikovati referenta, ali su upoznati sa njegovim postojanjem, i kada imamo ovakav iskaz reč je o neodređenoj referencijalnosti. Lyons se pita, promišljajući o nespecifičnom neodređenom imenskom izrazu, da li je takav izraz uopšte referencijalan kad je upotrebljen nespecifično. (Lyons 1977: 188).

Ukoliko se takav imenski izraz tretira kao nereferencijalan on gubi semantičko značenje neodređenosti i poprima značenje: *bilo koji, svejedno koji* i sl. Dakle, u italijanskom jeziku, kada je imenski izraz označen neodređenim članom, to može značiti da je specifično upotrebljen i poznat govorniku, ali ne i sagovorniku, ili može biti nepoznat oboma: tada imamo nespecifičnu upotrebu neodređenog člana¹⁰⁰ (i značenje *neki* ili *bilo koji, ma koji*) koju ćemo u našem radu tumačiti ili kao neodređenu referencijalnost ili kao nereferencijalnost, kao što smo objasnili na samom početku ovog potpoglavlja.

10.2.1.2 Množina neodređenog člana

Neodređeni član, prema zvaničnom stavu gramatika, nema množinu. Međutim, množina se može nadomestiti putem partitivnog člana, ili prosto izostavljanjem člana i ostavljanjem imenice u množini bez člana, ili dodavanjem neodređenog prideva *alcuni (neki), qualche (poneki, neki)* uz imenicu. Postoji jedna karakteristika neodređenih imenskih izraza u množini koja dodatno komplikuje situaciju, a o tome piše Moderc prilikom analize upotrebe partitivnog člana naspram ogoljene imenice u jednini. I jedna i druga označavaju neodređenost, tj. reč je o neodređenoj

---

⁹⁹ Primer uzet iz: Korzen (1996: 64).

¹⁰⁰ Prema nekim autorima suština (ne)specifičnosti nije u tome da li govornik ima konkretnog referenta na umu, već da li želi o njemu da govori. Imati određenog referenta na umu nije dovoljno da se kontekst klasifikuje kao referencijalni, i da se odabere specifični član, ukoliko jezik pravi tu distinkciju (Lyons 1999: 178). Takav stav potvrđuju i Fodor & Sag (1982), Ionin & Wexler (2003) smatrajući da se (ne)specifičnost može tumačiti u odnosu na (ne)referencijalno iščitavanje neodređenog imenskog izraza i da je suštinska razlika da li govornik ima referenta na umu i da li želi da o njemu govori ili ne.

referencijalnosti, ali između ova dva imenska izraza postoje semantičke razlike (v. primere koji to ilustruju u 9.1.7).

Upotrebu partitivnog člana unutar imenskog izraza možemo protumačiti kao govornikovu želju ili nameru da o nečemu govori, dok ogoljena imenica u jednini može da označi nevoljnost govornika da priča o pojmovima, dešavanjima, osobama označenim unutar ogoljenog imenskog izraza u množini.

10.3 Ogoljena imenica

Ogoljenom imenicom u jednini iskazuje se apstraktna kategorijalnost, odnosno, njena semantička funkcija jeste da se napravi razlika između jedne kategorije i neke druge (vino naspram soka, na primer). (Korzen 1996: 149). Benincà (1980) govori o imenicama bez člana u svom radu *Nomi senza articolo*: kaže da izostavljanje člana u jeziku koji ima na raspolaganju kako određeni tako i neodređeni član, predstavlja zanimljivu pojavu. (Benincà 1980: 51).

U slučaju ogoljene imenice može se uspostaviti kako odnos referencijalnosti tako i odnos nereferencijalnosti, što ćemo videti kroz korpusno istraživanje.

Ferrari & Matteini (2008) u radu *On the residual omission of determiners in italian L1: a case study*, proučavaju ogoljene imenice s morfosintaksičkog stanovišta. Upotreba člana u italijanskom jeziku je prilično kompleksna, kako navode autorke.

Ogoljene imenice u množini dozvoljene su kao objekat prelaznog glagola i kao predložki objekat. Semantički, one označavaju nespecifičnost:

[1a] *Leggo libri.* (objekat) (Ferrari & Matteini 2008: 122).

[1b] *Čitam knjige.*

[2a] *Vado in vacanza con amici.* (predložki objekat). (Ferrari & Matteini 2008: 121).

[2b] *Idem na odmor sa prijateljima.*

Isto rešenje ne može se primeniti na preverbalnu subjekatsku poziciju jer se takva upotreba ogoljene imenice smatra negramatičnom. Ogoljene imenice su gramatične kao postverbalni subjekti inakuzativnih glagola¹⁰¹, kako tvrdi Longobardi (2000 u: Ferrari & Matteini 2008: 121).

Up:

[3a] *Ragazzi sono italiani (subjekat). (Ferrari & Matteini 2008: 121).

[3b] Momci su Italijani.

[4a] Arrivano (*i*) ragazzi italiani (postverbalni subjekat).

[4b] Stizu momci Italijani.

Kada je reč o gradivnim imenicama, one se mogu javiti kao ogoljene u poziciji postverbalnog subjekta, pri tom imaju nespecifično (partitivno) značenje:

[5a] Viene acqua giù dal tetto. (Ferrari & Matteini 2008: 121).

[5b] Voda pada dole sa krova.

[6a] Bevo (*il*) vino tutti i giorni (objekat).

[6b] Pijem vino svaki dan.

[7a] Bevo whiskey con ghiaccio.

[7b] Pijem viski sa ledom.

Kada govorimo o predikatskoj poziciji, samo gradivne imenice i imenice u množini mogu da stoje bez člana:

[8a] Questo è vino. (imenski deo predikata). (Ferrari & Matteini 2008: 121).

[8b] Ovo je vino.

[9a] Questi sono libri. (imenski deo predikata).

[9b] Ovo su knjige.

Može se reći: *ha il latte* ili *ha latte* (*ha del latte*). Ove imenice imaju svojstvo [- brojivo], [- apstraktno]:

---

¹⁰¹ Inakuzativni glagoli u italijanskoj jeziku su neprelazni glagoli čiji subjekt može da stoji u postpoziciji a da pritom ne poprimi markiranu vrednost. Ukoliko je subjekt ovih glagola određen kvantifikatorom, on se može pronominalizovati rečcom *ne*, što ga na sintaksičkom planu čini sličnim direktnom objektu. Detaljnije v. Prandi & De Santis (2011 : 449)

- [10a] *Questa è birra.*
 [10b] *Ovo je pivo (a ne ono što sam probao maločas).*
 [11a] *Questa è birra buona.* (imenica ostaje ogoljena iako imamo pridev, modifikator).
 [11b] *Ovo se može nazvati dobrim pivom.* (Doslovno: *Ovo je dobro pivo*).

Zajedničke imenice ponašaju se drugačije:

- [12a] *Lui è professore.*
 [12b] *On je profesor.*
 [13a] **Lui è professore buono.*
 [13b] *On je dobar profesor.*

Gradivna imenica bez člana javlja se često kada je imenička sintagma u funkciji objekta; pozicija objekta je po pravilu postverbalna (izuzeci od ovoga pravila markiraju se na sintaksičkoj ravni – up. Moderc 2015: 228):

- [14a] *Compriamo pesce.*
 [14b] *Kupujemo ribu.*
 [15a] *Preferite burro o margarina?*
 [15b] *Da li više volite puter ili margarin?*

Isti je slučaj i s levom dizlokacijom:

- [16a] *Latte, ne compriamo tutti i giorni.* (Renzi 1988: 379).
 [16b] *Mleko kupujemo svaki dan.*

Za razliku od nekih istraživača koji nulti član (*articolo zero*) vide kao nerealizovanu morfemu, Korzen ističe da je ova pojava veoma važna, kao i da je ogoljena imenica često dopuna glagola (*modificatore verbale*); ogoljena imenica iskazuje kako veoma precizan sadržaj, tako i čist pojam, apstrakciju. (Korzen 1996: 139-140).

Za razliku od drugih jezika (engleskog, nemačkog ili francuskog), italijanski jezik beleži mnogo veće prisustvo određenog člana. Upotreba imenice bez člana u italijanskom je znatno

ređa. Na primer, gradivne i apstraktne imenice po pravilu zahtevaju član (*l'argento/srebro, il fuoco/vatra, l'ossigeno/kiseonik; l'arte/umetnost, la pazienza/strpljivost, la pittura/slikarstvo*). (Lepschy & Lepschy 2002: 149).

Lepschy & Lepschy (2002: 149) ukazuju na to da ogoljene imenice mogu da se jave u množini: *Ha pesche?/Imate li breskvi?* U ovom slučaju značenje je uopšteno, dok bi iskaz *Ha le pesche?/Imate li (one) breskve?* imao drugačije značenje. U ovom slučaju bismo mislili na tačno određene breskve, na breskve o kojima smo pričali, na primer. Takođe, *Ha delle pesche?/Imate li breskve?* ima posebno značenje: prema autorima reč je o partitivnom značenju, i predstavlja množinu za neodređeni član (*una pesca/jedna breskva*); na ovaj način se u komunikaciju uvodi nov pojam. Nama deluje najprihvatljivije tumačenje koje nudi Korzen: partitivni član označava limitiranu, neodređenu količinu bresaka.

Kada je imenica u funkciji subjekta, član se retko izostavlja, za razliku od iskaza kada je imenica u funkciji objekta. Up. primere:

- [17a] *Nuvole bianche passavano nel cielo azzurro.* (Lepshy & Lepschy 2002: 149).
- [17b] *Beli oblaci prolazili su po plavom nebu.*
- [18a] *Abbiamo uova in casa?*
- [18b] *Da li imamo jaja u kući?*
- [19a] *Ci vogliono donne in gamba per questo.*
- [19b] *Potrebne su sposobne žene za ovo.*
- [20a] *Dovete comprare libri, non fare storie, scherzi, sciocchezze, ecc.*
- [20b] *Treba da kupujete knjige, a ne da se prenemažete, da se šalite i da pravite gluposti.*

U odričnim rečenicama član se često izostavlja, dok se u odgovarajućim potvrdnim rečenicama javlja partitivni član:

- [21a] *Non c'erano libri sul tavolo.* (Lepshy & Lepschy 2002: 149).
- [21b] *Nije bilo knjiga na stolu.*
- [22a] *C'erano dei libri sul tavolo.*
- [22b] *Bilo je knjiga na stolu.*

Član se često izostavlja uz nebrojive imenice (ili imenice koje se u datom kontekstu ne bi upotrebile u množini), osim ukoliko nisu na početku rečenice:

[23a] *Il nero gli sta bene.* (Lepshy & Lepschy 2002: 149-150).

[23b] *Crno mu dobro stoji.*

[24a] *L'acqua è fatta di idrogeno e ossigeno*

[24b] *Voda se sastoji od vodonika i kiseonika.*

Može se, ipak, reći: *Acqua abbiamo avuto/Vodu smo popili.* U ovom slučaju reč je o inverziji i, prema autorima, o levoj dizlokaciji (Lepshy & Lepschy 2002: 150); nama se ipak čini da je u ovom primeru pre reč o topikalizaciji.

I u narednim primerima postoji razlika između ogoljene imenice i imenice s članom:

[25a] *Ha comprato latte.* (Lepshy & Lepschy 2002: 150).

[25b] *Kupio je mleko.* (umesto piva).

[26a] *Ha comprato il latte*

[26b] *Kupio je mleko* (kao i svakog jutra).

[27a] *Ha trovato lavoro*

[27b] *Našao je posao* (nije više nezaposlen).

[28a] *Ha trovato un lavoro*

[28b] *Našao je neki posao* (zaposlenje).

[29a] *Sento caldo.*

[29b] *Vruće mi je* (u ovom trenutku).

[30a] *Sento il caldo*

[30b] *Obično mi je vruće.*

Ogoljena imenica često je prisutna u telegramima, reklamama, naslovima knjiga, novina, filmova. U tom smislu, kaže se: *L'ho letto su „Rinascita“...* (ne: *sulla „Rinascita“*), ali *L'ho letto sul „Corriere della sera“*, dok uz dnevne novine *Repubblica* može se upotrebiti kako *su*, tako i *sulla*. Razlog za dvojnu upotrebu može ležati u želji da se dobije što kraća i ekonomičnija jezička forma.

U gramatikama italijanskog jezika često se navodi da se član izostavlja u slučajevima nabiranja. U okviru našeg korpusa mogli smo da zaključimo da je odabir ogoljene imenice ili ponavljanja člana u nabiraju ili u naslovu dela prevashodno izbor autora i njegove primene određenog stila. Gramatike poput Dardano & Trifone (1997) ukazuju da se član izostavlja u naslovima knjiga ili poglavlja poput: *Grammatica italiana/Gramatika italijanskog jezika, Canto quinto/Peto pevanje*, ali ne spominju nabiranje (Dardano & Trifone 1997: 157-158). U gramatici Trifone & Palermo (2007) navode se, takođe, samo naslovi knjiga: *Storia illustrata/Ilustrovana istorija, Grammatica inglese (Gramatika engleskog jezika)*. (Trifone & Palermo 2007: 36). Serianni (1989: 184), takođe, navodi naslove knjiga u kojima se javlja ogoljena imenica, navodeći da su poprilično retke situacije kada je javlja član (up. Moravijin roman *La noia* – „Dosada“) Što se tiče problematike nabiranja, Serianni ističe da je dobro pridržavati se pravila da se član ponavlja ispred svake imenice, ukoliko se autor opredelio da upotrebi član, ili da se izostavlja ispred svake imenice:

- [31a] ...*i nasi camusi* [...]; *le gote venate di sanguigno* [...]; *le bocche sottili come tagli di rasoio* [...]. (D'Annunzio, *Trionfo della morte*, 341-32 u Serianni 1989: 185)
- [31b] *spljošteni nosevi* [...] *obrazi prekriveni crvenilom* [...] *tanke usne poput žileta* [...].

Izostavljanje člana u naslovima spominje i Patota (2006: 70), ali ne spominje nabiranje. Moderc (2015: 70) ističe da član može da se javi u naslovu književnih dela: *I Promessi Sposi (Verenici)*, *La pelle (Koža)*, *Le ultime lettere di Jacopo Ortis (Poslednja pisma Jakopa Ortisa)*. Moderc, takođe, ističe da se u nabiranjima član može izostaviti ukoliko predmeti koji se navode pripadaju istom skupu: *Prendo pennarelli, carta e pastelli e faccio un disegno* („Uzeću flomastere, papir i bojice i nacrtaću nešto“). Nabrojani predmeti pripadaju priboru za crtanje, dakle, idealno, istom skupu (Moderc 2015: 72). Ukoliko se govornik/pisac opredeli za navođenje člana prilikom nabiranja, takvim rešenjem se „ističe značaj svakog od navedenih predmeta; govornik će sam proceniti da li svaki nabrojani element treba istaći kao bitan (upotrebom člana ispred svakog elementa), ili je u komunikaciji dovoljno da se ti elementi samo pomenu, uzgredno (što se postiže izostavljanjem člana). (Moderc 2015: 72).

U Salvi & Vanelli (2004) se ne spominju ni nabiranje niti naslovi književnih dela.

Kada je reč o apoziciji, ona, kako Moderc (2015: 73) navodi, „nije predmet posebnih analiza u gramatikama. Razlog za takvo stanje je činjenica da upotreba člana uz apoziciju nije gramatičko već pre semantičko pitanje. Preporučuje se da se uz apoziciju ne upotrebljava član, naročito ukoliko funkciju apozicije obavlja imenica kojom se označavaju razne funkcije i titule”:

[32a] *Rosa Massimi, preside del Liceo, ha sospeso tre allievi.* (Moderc 2015: 74).

[32b] *Roza Massimi, direktor gimnazije, isključila je tri učenika.*

Odsustvo člana tumači se kao signal da govornik zna ko je Roza Masimi i da se apozicijom ne daje nova, nepoznata informacija. (Moderc 2015: 74).

S druge strane, upotreba člana u apoziciji označila bi da govornik nije siguran da li su sagovorniku poznate osobe/predmeti/pojave koje se javljaju unutar apozicije. (Moderc 2015: 74; Lepschy & Lepschy 2002: 150).

Ogoljene imenice ili nulti član, kako Korzen zove ovu vrstu člana, predstavljaju apstraktnu kategorijalnost, što znači da u umu govornika i sagovornika postoje entiteti koji odgovaraju konceptu koji predstavlja ogoljena imenica, ali u samoj imeničkoj sintagmi ne postoji izdvajanje nekog posebnog entiteta i sama imenička sintagma ne izdvaja neki posebni entitet. (Korzen 1996: 139). U jednini, ogoljena imenica ukazuje na pojam, na jednu opštu kategoriju a ne neku drugu (Korzen 1996: 139). U množini stvari su komplikovanije. Ogoljena imenica može se odnositi na čist pojam, a može se i odnositi na određeni broj izdvojenih entiteta. Imenička sintagma koja iskazuje pojam u jednini ili množini javlja se u posebno povezanim konstrukcijama: ili je modifikator glavnog konstituenta, (objekat inkorporiran u okviru glagolske jedinice) ili ima funkciju subjekta ili objekta potpornog glagola (*verbo supporto*)¹⁰² u okviru glagolskog/imenskog predikata čije je ukupno značenje isključivo apstraktno, kao na primer: *avere paura – essere impaurito (plašiti se – biti uplašen)*.

Da bismo upotrebili ogoljenu imenicu potrebne su imenice koje su brojive u jednini i koje upućuju na „tip”, ili nebrojive imenice (tačnije, gradivne imenice, ili *nomi massa* na italijanskom). Ogoljena imenica u jednini ne može da izdvaja pojedinačne brojive entitete. Poput

---

¹⁰² Ovi glagoli predstavljaju spoj glagola sa uopštenim značenjem poput: *fare (činiti), prendere (uzeti), mettere (staviti), avere (imati), essere (biti)* sa imenicom koja označava neku radnju i poprimaju značenja u zavisnosti od značenja imenice sa kojom se kombinuju. Potporni glagoli sa imenicom čine jednu semantičku celinu: *fare un viaggio/doslovno: napraviti put = viaggiare/putovati, prendere una decisione/napraviti odluku = decidere/odlučiti, fare una scelta/napraviti izbor = scegliere/izabrati*. (Salvi 1988: 79).

nebrojivih imenica, mogu da se jave imenice koje su inače brojive, ali koje imaju nebrojivu i „semantičku varijantu”, poput: *Ho mangiato pollo. Prenderò tacchino*. (Korzen 1996: 140).

U vokativu ogoljena imenica je obavezna:

Lo odio, avvocato, non me lo posso più vedere davanti agli occhi, non sopporto più la sua presenza. (Korzen, 1996: 140).

Mrzim ga, gospodine advokatu, ne mogu više da ga gledam, ne podnosim njegovo prisustvo.

Ogoljena imenica javlja se i u okviru opisa slika ili fotografija tj. u slučajevima u kojima je važna „apstraktna kategorijalnost entiteta o kome je reč, kada nije neophodna konkretna individuacija predmeta ili osobe.” (Korzen 1996: 140).

Renzi ukazuje na činjenicu da se ogoljena imenica javlja u okviru vremenskih izraza poput:

[33a] *È sera*. (Renzi 1988: 400).

[33b] *Veče je*.

[34a] *Arriva primavera*.

[34b] *Stiže proleće*.

Za ovakvu upotrebu postoje određene restrikcije: ogoljena imenica stoji samo uz neke glagole (up. *Finisce primavera/Proleće se primiče kraju*), imenička sintagma ne sme da ima modifikatore (**È già sera di maggio/Već je majsko veče*), mora biti u postverbalnoj poziciji (**Primavera arriva/Proleće stiže*). (Renzi 1988: 400). Za navedene slučajeve postoje posebni uslovi, dok za nazive meseca i dana u nedelji i za praznike član se može izostaviti bez ikakvih restrikcija.

10.4 Partitivni član

Partitivnim članom bavio se veoma detaljno Korzen (1996). Korzenovo delo *L'articolo italiano fra concetto ed entità* predstavlja jedno od najvažnijih doprinosa izučavanju italijanskog člana. U ovoj detaljnoj analizi, Korzen ima dva cilja: da produbi znanja o partitivnom članu u italijanskom jeziku i da detaljno prouči i opiše član koji označava kategoriju ili klasu. (Korzen 1996: *Introduzione*). On ističe da jezički puristi predlažu upotrebu ogoljene imenice u množini

umesto partitivnog člana. Korzen spominje puriste čiji su gramatički priručnici novijeg datuma (u odnosu na 1996. godinu kada je Korzen objavio svoje delo). Neki od tih purista koje spominje Korzen jesu Marchi (1984: 38 u Korzen 1996: 337) i Gabrielli (1983: 218-220 u: Korzen 1996: 337). Marchi predlaže da se izbegava oblik partitivnog člana i da se upotrebljava ogoljena imenica u množini, i daje sledeći primer: *Il pianista aveva delle mani bellissime/Pijanista je imao prelepe ruke*. Budući da se informacija da su u pitanju dve ruke podrazumeva, Marchi smatra da se ne može pogrešiti sledećim oblikom bez člana: *Il pianista aveva mani bellissime/Pijanista je imao prelepe ruke*.. On, takođe, ističe da se treba povinovati stilskom pravilu koje nalaže da je bolje u jeziku eliminisati višak.

Tako da, kako Marchi ističe, birajući između sledeća dva primera treba odabrati drugi, u kome nema partitivnog člana, već je prisutna ogoljena imenica:

- [1a] *Arriverò in stazione con delle valigie e dei pacchi*. (Marchi 1984: 38 u Korzen 1996: 337).
- [1b] *Stiçi ću na stanicu sa koferima i paketima*.
- [2a] *Arriverò in stazione con valigie e pacchi*.
- [2b] *Stiçi ću na stanicu sa koferima i paketima*.

Gabrielli naziva partitivni član „surogatom uvezenim iz Francuske“, ne savetuje njegovu upotrebu (pogotovo kada je reč o delovima tela), i smatra da „budući da je reč o konstrukciji koja nije najelegantnija, i koja potiče iz francuskog jezika, partitivni oblik treba koristiti sa puno diskrecije, i najbolje je izbeći ga.“ (Gabrielli 1983: 218-220 u: Korzen 1996: 337).

Korzen smatra da ova „averzija“ prema partitivnom članu, verovatno proističe usled njegove semantičke nedorečenosti u označavanju kvantiteta. (Korzen 1996: 337). Detaljnije o upotrebi i oblicima partitivnog člana u Moderc (2015: 82-83); Dardano & Trifone (1997: 159-160); Salvi & Vanelli (2004: 144).

10.4.1 Partitivni član i ogoljena imenica

U želji da bolje objasni značenje partitivnog člana, Korzen ga semantički poredi s ogoljenom imenicom (on koristi termin: *nulti član* i oznaku SNØ). U množini partitivni član

ukazuje na limitiranu količinu nečega. Ogoljena imenica u množini može da ukaže na čist pojam kao i u jednini, a može da označi i limitaran broj osoba ili predmeta. Ogoljena imenica označava veći broj entiteta u odnosu na partitivni član. (Korzen 1996: 376). Partitivni član se javlja češće nego ogoljena imenica tamo gde se želi ukazati na ograničenost broja (*delimitazione*) i na činjenicu da ono na šta upućuje takva imenica treba shvatiti u većoj meri konkretno. (Korzen 1996: 376). Ogoljena imenica ukazuje na „apstraktnu kategorijalnost” i javlja se, često, unutar konstrukcija s glagolom (Korzen 1996: 376):

[1a] - *Credi che ti abbia detto delle bugie? Mi credi un bugiardo?* - disse lui.

[1b] - *Da li misliš da sam te lagao? Da li misliš da sam lažov?* - reče on.

Ovde partitivna konstrukcija *delle bugie* označava nespecifične laži koje su, ipak, limitirane na jednu epizodu. (Korzen 1996: 376).

U narednom primeru imamo glagol s inkorporiranim objektom, njihovo značenje je „lagati“ i oba leksička elementa čine jednu semantičku celinu. (Korzen 1996: 376):

[2a] [...] *perché dire bugie per altre persone?*

[2b] [...] *zašto lagati zbog drugih ljudi?*

U narednom primeru konstrukcija *delle domande* označava ograničenu količinu specifičnih pitanja (Korzen 1996: 377):

[3a] *Sarebbe questo l'ospedale? Ci fanno stare nudi in piedi e ci fanno delle domande.*

[3b] *Ovo je, navodno, bolnica? Nateraće nas da stojimo goli i postavljaće nam pitanja.*

Ista imenica *domande* u narednom primeru stoji uz potporni glagol *fare*; njegov objekat takođe čini semantičku celinu s glagolom. (Korzen 1996: 377):

[4a] *Poi Dru comincia a fare domande a Camado sui suoi libri [...].*

[4b] *Potom Dru počinje da postavlja pitanja Kamadu o njegovim knjigama [...].*

I u sledeća dva primera uspostavlja se slična relacija između imenice koja je određena partitivnim članom i ogoljene imenice (Korzen 1996: 377):

- [5a] *La mia amica non ha figli, io invece ho dei figli e per lei questo è strano.*
[5b] *Moja prijateljica nema decu, ja međutim imam decu i za nju je to čudno.*
[6a] *Ma questa era una cosa che noi abbiamo sempre voluto, ancor prima di decidere di aver figli.*
[6b] *Ali to je bilo nešto što smo oduvek želeli, još i pre nego što smo se odlučili da imamo decu.*

Dei figli ukazuje na limitiran broj specifičnih individua, dok konstrukcija *avere figli* (*imati decu*) predstavlja semantičku celinu i ima značenje ekvivalentno konstrukcijama *essere/diventare genitori* (*biti roditelj*), kako smatra Korzen (1996: 376-377).

Kao što smo mogli da vidimo, ogoljena imenica (u jednini ili množini) ukazuje na apstraktnu kategorijalnost, na čist koncept, dok se partitivni član odnosi na entitet koji je na neki način izdvojen u odnosu na širu kategoriju, odnosno označava ograničen broj individua u množini; u jednini partitivni član ukazuje na ograničenu količinu neke supstance kao u narednom primeru koji daje Korzen (1996: 380):

- [7a] *Luca ha bevuto del caffè.*
[7b] *Luka je popio kafe.*

10.5 Komunikativna redundandost člana

I na kraju ovog pregleda o funkcijama člana završićemo s pomalo kontroverznom temom o redundantnosti samog člana.¹⁰³ Kada je reč o komunikaciji i razumevanju konteksta i referenta na kog se upućuje, javile su se rasprave o tome koliko su članovi suštinski neophodni, a polazište za ovu diskusiju bila je konstatacija da jezici koji nemaju član funkcionišu sasvim lepo bez ove vrste reči. Naime, ako toliko jezika može da opstane bez formalnih markera za određenost, pita

---

¹⁰³ Ova razmatranja se odnose na engleski jezik.

se Trenkić (2009: 119), zašto onda drugi jezici, poput engleskog, razvijaju članove da bi formalno markirali određenost? Budući da je kontekst ključni faktor koji definiše tumačenje da li je imenica određena ili neodređena, Brown postavlja pitanje „da li su [engleski članovi] neophodni za komunikaciju, da li su neophodni ukoliko je slušalac u stanju da razume govornika?” (Brown 1973: 348 u Trenkić 2009: 119-123).

Trenkić (2009: 117) ističe da, pošto određenost predstavlja univerzalnu kategoriju značenja, to znači da svaki imenski izraz može biti određen ili neodređen, bez obzira da li jezik poseduje formalne markere za (ne)određenost ili ne.

S obzirom na činjenicu da je član duboko povezan s kontekstom, gramatike ne mogu da predvide sve moguće komunikativne situacije i samim tim izmiče im sveobuhvatnost objašnjenja. Takođe, činjenica je da član, u određenim kontekstima, nije neophodan. Trenkić smatra da je ključna funkcija člana u engleskom jeziku da signalizira da je data reč u funkciji imenskog izraza (a ne u glagolskoj funkciji, jer u engleskom jeziku jedna reč može pripadati različitim vrstama reči, kao npr. *to talk/a talk, the talk*. (Trenkić 2009: 121). Isto zapažanje iznosi i Hawkins (2004: 88) nadovezujući se na Brown-a (1973).

Kako bi ukazala na mehanizam funkcionisanja članova, Trenkić (2009: 117) nam daje sledeći primer u kome ključnu ulogu ima član uz prideve *black* i *white*. Treba da zamislimo da govornik i sagovornik stoje u kuhinji ispred nekoliko šolja s namerom da pripreme šolju čaja. Sve šolje su bele boje, osim jedne koja je crna. Govornik želi da mu sagovornik doda crnu šolju. Stoga će izvorni govornik engleskog reći: *Pass me the black mug, please/Dodaj mi crnu šolju, molim te*. Upotrebom određenog člana ukazuje se da je referent jedinstven i da se može identifikovati. (Trenkić 2009: 118). Ukoliko bi govornik zatražio neku od belih šolja, upotrebio bi konstrukciju: *Pass me a white mug, please/Dodaj mi belu šolju, molim te*. (Trenkić 2009: 118). Budući da postoji više belih šolja, svaka od njih može biti potencijalni referent, i zato se upotrebljava neodređeni član. (Trenkić 2009: 118).

Međutim, ukoliko bismo imali drugačiju situaciju u kojoj imamo samo jednu crnu šolju koja stoji na stolu, i govornik želi da mu je sagovornik doda, onda konstrukcija *the black mug* ne bi mogla da funkcioniše jer bi pogrešno uputila govornike engleskog jezika da postoji mogućnost odabira između crne boje i još neke, što u datom primeru nije slučaj i slušalac bi morao da uloži dodatni napor u tumačenju poruke u pokušaju da je razume. (Trenkić 2009: 117-120). Stoga, treba reći: *Pass me the mug, please/Dodaj mi šolju, molim te*.

U gorepomenutom primeru *the black mug/crna šolja*, informacija o boji je redundantna: slušaocu bi bilo neophodno više vremena da procesira informaciju o boji, a pri tom se ne bi dobio nikakav dodatni efekat, s obzirom na to da bi referencija već bila jasna i nedvosmislena bez preciziranja boje.

Trenkić (2009: 120) ističe da gramatika zahteva da se članovi jave u određenim kontekstima, a posmatrano s komunikativne tačke gledišta, „taj zahtev se može okarakterisati kao pragmatički čudan“.

Trenkić postavlja jedno veoma intrigantno pitanje: „Zašto bi pragmatika i gramatika trebalo da se kreću u dva različita pravca? Zašto bi gramatika trebalo da zahteva nešto što deluje suprotno od onoga što intuitivno nalaže komunikacija? Insistirajući na eksplicitnom markiranju (ne)određenosti unutar imeničke fraze, čini se da engleska gramatika (kao i gramatike drugih jezika koji poseduju član) ide protiv principa racionalne komunikacije.“ (Trenkić 2009: 121).

Trenkić (2009: 121) smatra da bi razrešenje ove nejasnoće moglo da leži u ideji koju iznosi Hawkins (2004: 82-93) u svom delu *Efficiency and Complexity in Grammars*, nadovezujući se na ideje o gramatikalizaciji koje iznosi Lyons¹⁰⁴ (2003: 275-281). Hawkins smatra da je osnovna funkcija člana da ukaže na imenski izraz, i na taj način se razrešava nedoumica da li je reč o imenici ili glagolu budući da u engleskom jeziku može doći do takve nedoumice. Naime, u primerima koje daje Hawkins (2004: 88) *they want to run/the run* and *to film/the film is fun* (*oni žele da trče/trka i snimati film/film je zabavan*) možemo uočiti da imenice i glagoli imaju isti oblik, i da se zahvaljujući članu može razlučiti da je reč o imenici, a ne o glagolu. I na taj način se olakšava procesiranje gramatike.

Trenkić (2009: 122-123) ističe da je značenje (ne)određenosti periferno u odnosu na funkciju signaliziranja imeničke sintagme, koja predstavlja primarno značenje člana u engleskom jeziku.

Smatramo da ideje koje Hawkins (2004) iznosi o gramatikalizaciji člana, zasigurno mogu da se primene na engleski jezik, bar u nekoj meri. Međutim, Hawkinsonova teorija gramatikalizacije teško se može primeniti na italijanski jezik jer u italijanskom ne postoji problem razlikovanja imenica od glagola (npr. *correre* / *trčati* je glagol; *corsa* / *trka* je imenica).

---

¹⁰⁴ Lyons prvi iznosi teoriju gramatikalizacije kada je reč o članovima, v. 3.2.8.

Na osnovu našeg korpusnog istraživanja možemo zaključiti da član ne predstavlja samo formalni marker imenskog izraza koji je gramatikalizovan¹⁰⁵, već naprotiv, ima punu semantičko-pragmatičku vrednost i kompleksnost.

11. Istraživanje na korpusu

U ovom poglavlju predstavimo prikaz relevantnih podela referencijalnosti i objasniti koje njene vrste postoje u okviru naše podele referencijalnosti.

Moramo napomenuti da će u ovom poglavlju upotreba termina referencija i referencijalnost fluktuirati, s obzirom na to da ćemo predstaviti i lingvističke i filozofske modele ove podele. U filozofiji uobičajeni termin jeste referencija, dok se u lingvistici javljaju oba (iako ne dovoljno razlučena, kao što smo analizirali u poglavlju 2). U 11.2 prikazaćemo osnovno ustrojstvo rada, i koje smo podele uočili unutar svake vrste referencijalnosti, koje ćemo, potom, analizirati u korpusnom istraživanju (v. pogl.12).

11.1 Vrste referencijalnosti i naša podela referencijalnosti

U filozofskoj i lingvističkoj literaturi, kada se govori o referencijalnosti¹⁰⁶ i njenim vrstama, preovladavaju literatura pisana na engleskom jeziku i radovi usredsređeni upravo na ovaj jezik. Međutim, čvrstog smo uverenja da je pojam referencijalnosti univerzalan, ali da načini njenog iskazivanja u vidu gramatičkih oblika variraju od jezika do jezika. U ovom poglavlju naše polazište predstavljaju istraživanja vezana za engleski jezik, a njih ćemo, u načinu i meri koje budemo smatrali adekvatnim, prilagoditi italijanskom jeziku.

Kada je reč o referencijalnosti i njenim vrstama, možemo uočiti više podela koje razlikuju različite vrste referencijalnosti. U ovom poglavlju prikazaćemo ključne podele.

---

¹⁰⁵ Heine & Reh (1984: 15 u Hawkins 2004: 80) proces gramatikalizacije definišu „kao evoluciju u okviru koje jezičke jedinice gube semantičku kompleksnost, pragmatičku važnost, sintaksičku slobodu i fonetsku vrednost.“

¹⁰⁶ U filozofiji se koristi termin *referencija*.

Referencija se može podeliti na specifičnu, generalnu i generičku, kako ističe Prčić na osnovu ideja koje izlažu po tom pitanju Lyons (1977: 177-197), Hurford & Heasley (1983), Greenbaum & Quirk (1990). (v. Prčić 2008: 76).

Specifična referencija može biti određena ili neodređena i njome se vrši identifikacija pojedinačnog referenta. „Određena referencija vezana za određenu imeničku sintagmu, podrazumeva neku specifičnu, i jedinstveno identifikovanu, jedinku, gde „jedinstveno identifikovana” pretpostavlja [...] zajedničko znanje, jezičko i vanjezičko, svih komunikatora”. (Prčić 2008: 76) U narednom primeru podatak o postojanju tačno određene „mačke” spada u zajedničko znanje svih učesnika u komunikaciji:

[1a] *The cat has run away.* (Prčić 2008: 76)

[1b] *(Ta) mačka je pobegla.*

Nasuprot određenoj referenciji, “kod neodređene referencije [...] izdvaja se specifična jedinka [...] ali ne i jedinstveno identifikovana, jer komunikatori ne dele zajedničko znanje o njoj.” (Prčić 2008: 76). Prčić ističe da neodređena imenička sintagma, ponekad, može biti gramatički dvoznačna i kretati se „između referencijske i nereferecijske interpretacije”. Za ovu tvrdnju navodi primer:

[2a] *He's looking for a cat.* (Prčić 2008: 76).

[2b] *On traži jednu mačku.*

U jednom tumačenju moglo bi da se reći da se radi o specifičnoj mački, dok u drugom tumačenju možda je reč o bilo kojoj, nespecifičnoj mački. Prilikom razrešavanja ovakvih nedoumica „pored jezičkog konteksta (recimo, umetanjem modifikatora *certain* ili *particular* između determinatora i imenice, za specifičnu referenciju) znatno doprinosi i vanjezički kontekst.” (Prčić 2008: 76-77).

Generalna referencija odnosi se na „identifikaciju veće ili manje grupe iz klase potencijalnih referenata. U sastavu referencijskog segmenta javlja se određena ili neodređena imenička sintagma u množini kada je reč o engleskom jeziku, kao u primeru *These books cost £5 / Ove knjige staju (su stajale) 5 funti*. Ako se referenti ističu pojedinačno (u ovom slučaju - cena

pojedinačne knjige), u pitanju je distributivna referencija, a ukoliko se ističu svi referenti zajedno (u ovom slučaju - zbirna cena svih knjiga), u pitanju je kolektivna referencija.” (Prčić 2008: 77).

Generička referencija „odnosi se na identifikaciju celokupne klase datog referenta.” (Prčić 2008: 77). Kada govorimo o engleskom jeziku, može da se javi određena imenička sintagma u jednini, kao i neodređena imenička sintagma u jednini ili množini, što se može videti u sledećim primerima:

[3a] *The tiger is a dangerous animal.* (Prčić 2008: 78).

[3b] *Tigar je opasna životinja.*

[4a] *A tiger is a dangerous animal.*

[4b] *Tigar je opasna životinja.*

[5a] *Tigers are dangerous animals.*

[5b] *Tigrovi su opasne životinje.*

Međutim, kada je reč o neodređenoj imeničkoj sintagmi u jednini, ona ponekad ne može da se upotrebi u generičkom značenju jer u takvim slučajevima „isključuje mogućnost kolektivne interpretacije, koja, zapravo, predstavlja okosnicu generičke referencije.“ (Prčić 2008: 78). Stoga primer: **A dodo is extinct* / *Dodo je izumro* ne funkcioniše i nije prihvatljiva varijanta, za razliku od druge dve. (Prčić 2008: 78).

Kako Prčić ističe, „tipičan predstavnik referencije bila bi, nesumnjivo, specifična referencija, kao verovatno najfrekventnija u jeziku, dok bi generalna bila između specifične i generičke.” (Prčić 2008: 78).

Hurford & Heasley & Smith tvrde da „generička rečenica predstavlja rečenicu u kojoj se nešto kazuje o celoj klasi individua, kao suprotnost jednoj određenoj jedinki” (Hurford & Heasley & Smith 2007: 59). Up. primer generičkog iskaza [6a] i negeneričkog iskaza [7a]:

[6a] *The whale is a mammal.* (Hurford & Heasley & Smith 2007: 59).

[6b] *Kit je sisar.*

[7a] *That whale over there is a mammal.*

[7b] *Taj kit tamo je sisar.*

Cruse (2006: 43) deli referenciju na određenu referenciju, neodređenu referenciju i generičku referenciju (*definite reference*, *indefinite reference* i *generic reference*). On smatra da je određena referencija ključna za funkcionisanje jezika, što će se videti i u našem radu. Određena referencija, po Cruse-u, postoji „kada se ukazuje na jednog ili više individualnih entiteta (osoba, stvari, mesta, vremena, i sl.), poput“:

[8a] *Someone has stolen the vase.* (Cruse 2006: 43).

[8b] *Neko je ukrao vazu.*

U primeru [8a] vidimo da se reč *the vase/vaza* odnosi na konkretni, tačno određeni entitet koji predstavlja suštinski deo poruke. (Cruse 2006: 43).

“Uspešna određena referencija mora da sadrži dovoljno informacija da omogući sagovorniku da isključi sve potencijalne referente, osim onog pravog. Od konteksta zavisi koliko govornik treba da pruži informacija kako bi sagovornik shvatio iskaz. Ponekad, sagovorniku nije potrebno puno pomoći u vidu jezičkog značenja.“ (Cruse 2006: 43). Takvu situaciju možemo videti u narednom primeru:

[9a] *A: Where's my pen?* (Cruse 2006: 43).

[9b] *A: Gde je moja olovka?*

[10a] *B: I haven't got it.*

[10b] *B: Nije kod mene.*

Međutim, u drugim iskazima i situacijama potrebno je mnogo više pomoći da bi se rastumačila referencija:

[11a] *Could you pass me that book with the yellow cover at the far end of the top shelf?*
(Cruse 2006: 43).

[11b] *Da li bi mogao da mi dodaš onu knjigu sa žutim koricama na kraju gornje police?*

Generička referencija označava „čitavu klasu referenata, a ne specifičnog ili nespecifičnog pojedinca ili grupu pojedinaca, kao što je slučaj s određenom i neodređenom referencijom.“

(Cruse 2006: 73-74). Glavni načini iskazivanja generičke referencije u engleskom jeziku mogu se videti kroz naredne primere:

- [12a] *Llamas are native to South America.*
- [12b] *Lame žive u Južnoj Americi.*
- [13a] *The llama is native to South America.*
- [13b] *Lama živi u Južnoj Americi.*
- [14a] *A frightened llama will attack its owner.*
- [14b] *Uplašena lama će napasti svog vlasnika.*

O klasi entiteta može se govoriti na dva načina. Možemo reći da su određena svojstva istinita za svakog člana klase (ili za većinu), ili možemo reći da su istinita samo za klasu uzetu kao celina. (Cruse 2006: 74). Primeri *Tigers have long tails/Tigrovi imaju dugačke repove* ili *Dodos are extinct/Dodoi su izumrli* mogu biti upotrebljeni u oba generička značenja. Primeri kao što su: *Tigers have long tails*, *The tiger has a long tail*; *Dodos are extinct*, *The dodo is extinct* ukazuju na svojstva koja su istinita isključivo za celu klasu. U tom značenju rečenica sa neodređenim članom u jednini bila bi netačna, kao što smo već napomenuli: **A dodo is extinct/Dodo je izumro*. (Cruse 2006: 73-74).

Neodređena referencija predstavlja ukazivanje na entitet ili entitete, ali identitet referenta ili referenata nije poznat ili nije relevantan za poruku koja se prenosi (Cruse 2006: 87), kao u narednim primerima:

- [15a] *There's a man at the door who wants to speak to you.* (Cruse 2006: 87).
- [15b] *Neki čovek je na vratima i želi da priča sa tobom.*
- [16a] *She was run over by a tractor.*
- [16b] *Pregazio ju je traktor.*

Autor ističe razliku između specifične neodređenosti i nespecifične neodređenosti. U rečenicama poput:

- a. *I hope he has bought me something nice for my birthday / Nadam se da mi je kupio nešto lepo za moj rođendan;*
- b. *Come upstairs – I want to show you something/ Dođi gore, hoću da ti pokažem nešto.*

vidimo da se reč *something/nešto* različito tumači. U oba primera imamo neodređenost, ali dok u prvom primeru govornik nema specifičan entitet na umu, u drugom primeru jasno je da govornik ima konkretan, specifičan entitet na umu. (Cruse 2006: 87).

Ono što je važno uočiti jeste da neodređenu referenciju ne podrazumevaju sve upotrebe neodređenog člana. Neodređena imenička sintagma može ukazati kako na neodređenu referencijalnost tako i na nereferecijalnost. Iskaz *Liz is an artist / Liz je umetnica* upućuje na jedan od atributa koje Liz poseduje, poput *Liz is tall / Liz je visoka*, ali ovaj iskaz ne obaveštava da postoji samo jedan umetnik na svetu i da je upravo Liz taj umetnik. Takođe, neke upotrebe neodređenog člana ukazuju na generičku referenciju: *A warthog is a gentle creature / Bradavičasta svinja je nežno stvorenje*. (Cruse 2006: 87).

Piperov model referencijalnosti bazira se na sledećim podelama: određena referencijalnost, neodređena referencijalnost i nereferecijalnost imenskog izraza; njegova podela odnosi se na srpski jezik. Piper uključuje u podelu nereferecijalnost, za razliku od dve upravo opisane podele; smatramo da je nju neophodno uzeti u obzir jer postoje iskazi kada imenski izraz ne mora da se odnosi ni na jednog posebnog referenta, odnosno može da se odnosi na bilo kog referenta. Piper (2001: 117) ističe da „[...]referencijalnost omogućuje aktuelizovanje sadržaja rečenice, odnosno pojedinih njenih delova, i pretvaranje rečenice u iskaz, tj. njeno prevođenje iz jezika u govor. Svaka imenska grupa u srpskom jeziku ili je upotrebljena referencijalno ili nereferecijalno“:

[17] *Pitajte onog studenta*. (Piper 2001: 117).

[18] *Pitala je nekog studenta koliko je sati*.

[19] *Pitajte nekog studenta*.

Kroz ova tri primera vidimo da Piper razlikuje tri vrste referencijalnosti : u prvom – određenu referencijalnost (misli se na tačno određenog studenta), u drugom - neodređenu referencijalnost

(jer iako je student neodređen, on postoji, i ne predstavlja bilo kog studenta), a u trećem - nereferecijalnost (misli se na bilo kog studenta)

Lyons razlikuje određenu referenciju (u jednini), neodređenu referenciju (specifičnu i nespecifičnu), generalnu referenciju (izdvaja neke pripadnike klase) i generičku (odnosi se na celu klasu). Generička referencija, kako ističe Lyons, privlači pažnju i logičara i lingvista (Lyons 1977: 193). Ona ukazuje na neko svojstvo celokupne klase nekog referenta, dakle ne ukazuje na neki njen deo ili na neki poseban, pojedinačni entitet. Generičke rečenice ne ukazuju na vreme iskaza: one su bez vremena kako u gramatičkom smislu, tako i u širem, hronološkom smislu:

[20a] *The lion is a friendly beast.* (Lyons 1977: 194).

[20b] *Lav je prijateljska životinja.*

[21a] *A lion is a friendly beast.*

[21b] *Lav je prijateljska životinja.*

[22a] *Lions are friendly beasts.*

[22b] *Lavovi su prijateljske životinje.*

Razlika između generalne i generičke referencije jeste upravo u tome što generalna referencija može da se nađe unutar rečenica u okviru kojih se upotrebljavaju razna glagolska vremena, za razliku od generičkih. Lyons ukazuje na činjenicu da iskazi *The lion is extinct*/*Lav je izumro* i *A lion is extinct*/*Lav je izumro* nisu nikako ekvivalentni, iako deluje tako kada se navode primeri za generičku referenciju. Samo prvi iskaz ima generičko značenje. Određeni imenski izrazi koji su upotrebljeni generički mogu imati i kolektivnu i distributivnu interpretaciju, za razliku od neodređenog imenskog izraza u jednini, kod koga je mogućnost iskazivanja kolektivne interpretacije isključena. (Lyons 1977: 196).

Na osnovu ovih i drugih razmatranja o referenciji i referencijalnosti i mogućih podela, mi se u našem radu opredeljujemo za sledeću verziju podele referencijalnosti:

- a. određena referencijalnost
- b. neodređena referencijalnost
- c. generička referencijalnost

d. nereferecijalnost.

Generičku referencijalnost izdvajamo kao zasebnu vrstu jer se ona teško može protumačiti kao podvrsta određene ili neodređene referencijalnosti (što ćemo pokazati u poglavlju 14). Ona označava klasu predmeta, pojava ili bića kao celinu.

Određena referencijalnost predstavlja svojstvo imenskog izraza da izdvoji tačno određenog referenta u okviru datog komunikativnog konteksta tako da sagovornik može s lakoćom da ga uoči.

Neodređena referencijalnost izdvaja referenta u okviru datog konteksta, ali on nije određen, može biti nepoznat ili prvi put spomenut. Neodređenu referencijalnost ćemo deliti na specifičnu i nespecifičnu. Specifična referencijalnost ukazuje na referenta koji je poznat govorniku, ali nije sagovorniku. Nespecifična referencijalnost odnosi se na referenta koji je nepoznat kako govorniku tako i sagovorniku. Ova vrsta referencijalnosti račva se u dva pravca: prvi je neodređena referencijalnost, kojom se ukazuje na postojanje referenta, ali neodređenog kako za govornika tako i za sagovornika. Drugi je nereferecijalnost, kada je reč o bilo kom potencijalnom referentu iz određene klase istih referenata i kada nema upućivanja na nekog konkretnog vanjezičkog referenta. Kako bismo pojasnili podelu nespecifične neodređene referencijalnosti pogledajmo sledeće tabele:

Tabela 1

Neodređena referencijalnost

Specifična	Nespecifična
[23a] <i>Ho visto <u>un ragno</u>.</i> [23b] <i>Video sam <u>pauka</u>.</i> (Korzen 1996: 269)	[26a] <i>Ieri è venuto a cercarti <u>uno studente</u>.</i> [26b] <i>Juče te je tražio <u>neki student</u>.</i> (Salvi & Vanelli 2004: 143)
[24a] <i>Ho <u>un problema</u>.</i> [24b] <i>Imam <u>jedan problem</u>.</i> (Korzen 1996: 269)	[27a] <i>È arrivato <u>un pacco</u>.</i> [27b] <i>Stigao je <u>neki paket</u>.</i> (Renzi 1988: 365)
[25a] <i>Ho comprato <u>un vino(particolare)</u>.</i> [25b] <i>Kupio sam (<u>posebno</u>) <u>vino</u>.</i> (Korzen 1996: 267)	[28a] <i>Ho sentito abbaiare. C'è <u>un cane</u> da qualche parte.</i> [28b] <i>Čuo sam lavež. Negde se nalazi <u>neki pas</u>.</i> (Korzen 1996:64)

Kao što možemo videti na osnovu tabele, odnosno na osnovu primera [23a], [24a] i [25a] specična neodređena referencijalnost predstavlja upućivanje na referenta koji je poznat govorniku, ali je nepoznat sagovorniku i stoga se upotrebljava neodređeni imenski izraz.

U drugom delu tabele u kome se nalazi prikaz nespecifične neodređene referencijalnosti – primeri [26a], [27a], [28a], imamo, takođe, neodređeni imenski izraz, ali u ovom slučaju, referent je nepoznat kako govorniku tako i sagovorniku. Odnosno, ono što je utvrđeno ovim imenskim izrazom jeste da referent postoji, ali da on nije identifikovan od strane sagovornika.

Kako bismo pojasnili kako neodređeni imenski izraz pored goreobjašnjene neodređene nereferecijalnosti, može biti i nereferecijalan, odnosno, ne mora upućivati ni na jednog konkretnog referenta, pogledajmo narednu tabelu:

Tabela 2

Nereferecijalnost

<p>[29a] <i>Se Anna vede <u>un ragno</u>, muore di paura.</i></p> <p>[29b] <i>Ako bi Ana ugledala <u>neko</u> pauka, umrla bi od straha.</i></p> <p>(Korzen 1996: 269)</p>
<p>[30a] <i>Voglio comprare <u>un vestito</u> (<u>qualunque/qualsiasi</u>).</i></p> <p>[30b] <i>Želim da kupim <u>neko odelo</u> (<u>bilo koje</u>).</i></p> <p>(Salvi & Vanelli: 143)</p>

U obe tabele imamo neodređeni imenski izraz i vidimo kako poprima različita tumačenja u zavisnosti od toga kojoj referencijalnosti pripada. Kada je reč o nereferecijalnosti – primeri [29a], [30a] – za nju je karakteristično da se neodređeni imenski izraz ne odnosi ni na jednog konkretnog referenta u spoljnom svetu (ili unutar tekstuualno), već je reč o bilo kom, nekom potencijalnom, neidentifikovanom referentu kako za govornika tako i za sagovornika (srpski ekvivalenti su obično neodređeni determinativi *neki, bilo koji*).

Podelu na gorepomenute četiri vrste referencijalnosti detaljno ćemo analizirati unutar korpusnog istraživanja, proučavajući sredstva njenog iskazivanja u italijanskom jeziku kako bismo, potom, uočili koji su mogući ekvivalenti u srpskom jeziku takvih semantičko-pragmatičkih konstrukcija (v. poglavlja: 12, 13, 14, 15).

11.2 Organizacija korpusnog istraživanja i podvrste referencijalnosti

Iako italijanski jezik poseduje sistem člana, a srpski ne, određena, neodređena, generička referencijalnost i nereferecijalnost postoje u svakom jeziku i uspešno se iskazuju. Izražavaju se na različite načine u smislu jezičkih sredstava, a naš zadatak će biti, da u okviru korpusnog istraživanja, sagledamo jezičke mogućnosti oba jezika kada je reč o izražavanju (ne)referencijalnosti. Baziraćemo se na italijanskom članu (i njegovim vrstama) i srpskim prevodnim i semantičkim ekvivalentima (srpski kao jezik nema gramatikalizovan centar za iskazivanje ovih vrsta referencijalnosti).

U potpoglavlju 11.1 videli smo da je podela referencijalnosti koju mi predlažemo na: određenu referencijalnost, neodređenu referencijalnost, generičku referencijalnost i nereferecijalnost. Ova podela bazira se, prevashodno, na poimanju pragmatike kao ključnog faktora u odabiru adekvatnog člana u italijanskom jeziku, odnosno ekvivalentne konstrukcije u srpskom. Kada to kažemo, mislimo na važnost komunikativne situacije u kojoj se sagovornici nalaze, na znanja koja (ne) dele, na namere govornika i kooperativnost sagovornika, i na osnovu tih varijabli analiziraćemo promene u značenju člana u italijanskom jeziku. Ne može se govoriti o članu a da nemamo na umu u kom kontekstu se on, zapravo, javlja zajedno s imenskim izrazom i koje je njegovo značenje u datoj upotrebi. Otuda specifikacija „semantičko-pragmatička analiza“ u naslovu naše disertacije. Smatramo da je takva analiza i pristup članu osnova za njegovo razumevanje. Trudili smo se da prikazemo što iscrpniju podelu zasnovanu prevashodno na pragmatičkim principima, ali budući da upotreba člana zavisi od komunikativne situacije, smatramo da nije moguća jedinstvena teorija koja bi obuhvatila sve upotrebe, i sve mehanizme funkcionisanja određenog, neodređenog, partitivnog člana kao i ogoljene imenice.

Prilikom stvaranja podela na osnovu kojih funkcioniše član u italijanskom jeziku bazirali smo se na teorijama i pojmovima koji se javljaju unutar tih teorija; za neke pojmove smo

predložili novo, naše, tumačenje, proširujući im polje dejstva i upotrebe koje obuhvataju. Ovakva podela unutar svake vrste referencijalnosti predstavlja novo i drugačije sagledavanje ove pojave kako u italijanskom, tako i u srpskom jeziku. Osnovu naše podele čine ideje koje zastupaju Russell, Strawson, Grice, Hawkins, Renzi, Lyons i Korzen.

U okviru određene referencijalnosti bazirali smo se na ideji o jedinstvenosti koju prvi predstavlja Russell još 1905. godine; unutar ove kategorije uočili smo da postoji univerzalna jedinstvenost nekog pojma (v. 12.1), razumljiva i van konteksta, odnosno – nije joj neophodan kontekst kako bi bilo jasno o kom referentu je reč, za razliku od kontekstualne jedinstvenosti (12.2), kojoj je kontekst neophodan kako bi se razumelo o kom referentu je reč. Unutar određene referencijalnosti uvrstili smo i podrazumevano znanje među sagovornicima, koje je okidač za javljanje određene referencijalnosti, (v. 5.4 o podeli i vrstama znanja i 12.3), potom smo u ovu podelu svrstali otuđivu i neotuđivu pripadnost (v. 12.2.5), o kojoj govori Renzi (1976: 19). Veoma detaljno smo analizirali anaforu (o njoj govore Hawkins (1978: 123-130) i Korzen (1996: 113-138), veoma detaljno) i njenu podelu smo prilagodili italijanskom jeziku, podelivši je na direktnu i indirektnu (v. 12.4.1 i 12.4.2). Hawkins je uticao na našu podelu svojom idejom o „asocijativnoj anaforičkoj upotrebi člana“ (Hawkins 1978: 123-130), tako da smo u našu podelu uvrstili i indirektnu asocijativnu anaforu (v. 12.4.3). Potom smo analizirali odnos katafore (v. 12.5) i određene referencijalnosti i signalizirali sintaksičke uslove unutar kojih se katafora (a sa njom i određeni imenski izraz) javlja, poput relativnih restriktivnih (v. 12.5.1.2.1.1) i nerestriktivnih rečenica (v. 12.5.1.2.1.2), rascepljenih rečenica (v. 12.5.1.2.1.3), egzistencijalnih rečenica (v. 12.5.1.2.1.4). Potom posmatrajući problematiku katafore sa stanovišta komunikativne perspektive rečenice analizirali smo odnos tema-rema i red reči u rečenici i levu dizlokaciju (v. 12.5.1.2.1.5). Pojmovi o kojima Hawkins govori, kao što su vidljiva/neposredna situacija (Hawkins 1978: 107-114) i šire situacione upotrebe (Hawkins 1978: 115-122) u našem radu svrstavaju se u kontekstualnu jedinstvenost (v. 12.2).

Kada je reč o neodređenoj referencijalnosti bazirali smo se na ideju o specifičnosti (Lyons 2003: 2-3, 165-178; Renzi 1988: 354-365; Trenkić: 2004: 1401-1425), odnosno na ideji o neodređenom specifičnom imenskom izrazu koji ukazuje da je referent poznat govorniku, ali ne i sagovorniku (v. 13.3.2). Proučavali smo, takođe, i neodređeni nespecifični imenski izraz. Unutar neodređene referencijalnosti proučavali smo komunikativnu perspektivu rečenice i javljanje prezentativne rečenične perspektive (v. 13.3.1) u okviru koje se mogu javiti egzistencijalne

rečenice (13.3.1.1), imenski izrazi s modifikatorom (v. 13.3.1.3), anaforski antecedent (v. 13.3.1.4). Proučavali smo kvantifikacionu neodređenost (13.3.1.5), i na kraju stilski odabir pisca i način na koji takav odabir utiče na neodređenu referencijalnost (v. 13.3.3).

Generičku referencijalnost (v. 14) sagledali smo iz dva ugla: kao univerzalnu generičku referencijalnost (14.3.1), koja ne zavisi od konteksta i kao generičku referencijalnost unutar datog konkretnog konteksta (14.3.2).

Nereferencijalnost (v. 15.3) se bazira u našoj podeli na nespecifičnom neodređenom iskazu (v. 15.3.1), kao i na sintaksičkim strukturama, poput imenskog dela predikata kao i nekih idiomatskih izraza koji su se iskristalisali kao strukture bez člana i kao nereferencijalni izrazi. (v. 15.3.2).

Iako italijanski jezik poseduje član a srpski ne, određena, neodređena, generička referencijalnost i nereferencijalnost u svakom se jeziku iskazuju i postoje. Izražavaju se na različite načine, a naš zadatak će biti, upravo, sagledati mogućnosti i sredstva koja oba jezika imaju na raspolaganju kada je reč o referencijalnosti (u okviru italijanskog analiziraćemo samo član).

Za svaku od gorenavedenih vrsta referencijalnosti analizirali smo i srpske prevodne ekvivalente na osnovu prevoda književnih dela iz našeg korpusa. Ukoliko nam prevod na srpski jezik nije ponudio dovoljno rešenja, a ona, inače, postoje u srpskom za svaku od navedenih referencijalnosti, mi smo u tezu uvrstili prikaz mogućih sredstava iskazivanja određene, neodređene, generičke referencijalnosti kao i nereferencijalnosti na osnovu literature koja postoji o referencijalnosti u srpskom jeziku (prevashodno Piper 2005/2001) kao i na osnovu gramatika srpskog jezika (v. pogl. 9.1). Dakle, ponudili smo prikaz mogućih semantičkih ekvivalenata u srpskom jeziku, pored prevodnih, do kojih smo došli u samom istraživanju. U okviru poglavlja neodređena referencijalnost (v. 13), generička referencijalnost (v. 14) i nereferencijalnost (v. 15), prikaz mogućih semantičkih ekvivalenata daje se u zasebnom potpoglavlju (v. 13.2; 14.2; 15.2), dok se u okviru poglavlja o određenoj referencijalnosti (v. 12) ovaj prikaz semantičkih ekvivalenata javlja unutar većine potpoglavlja. Za ovakav pristup opredelili smo se zbog obimnosti poglavlja posvećenom određenoj referencijalnosti, kako bi omogućili čitaocu lakše praćenje mogućih srpskih semantičkih ekvivalenata.

12. Određena referencijalnost u italijanskom i srpskom jeziku

Putem određene referencijalnosti govornik izdvaja tačno određenog referenta koji je poznat i njemu i sagovorniku, odnosno, govornik vrši pretpostavku da će sagovornik na osnovu konteksta ili konteksta biti u stanju da nedvosmisleno identifikuje referenta o kome je reč. Određena referencijalnost će u ovom radu biti veoma detaljno analizirana, krećući se od primera u italijanskom jeziku i proučavajući prevodne i semantičke ekvivalente u srpskom jeziku kako bi se uočila sredstva iskazivanja ove vrste referencijalnosti u oba jezika.

Određena referencijalnost predstavlja stožer jezika. Na osnovu korpusne analize videćemo da ona dominira u rasponu svog značenja i mogućnostima iskazivanja najrazličitijih nijansi određenosti u jeziku u odnosu na ostale vrste referencijalnosti. Kada je reč o članu i svim njegovim vrstama, karakteriše ga polisemičnost. Što znači da određeni član može ukazivati na konkretnu individuu, ili na celu klasu, može označavati otuđivu ili neotuđivu pripadnost, i u zavisnosti od vrste imenice uz koju se upotrebljava i samog konteksta, potom, označava jedinstvenost referenta, koja može biti univerzalna ili se o njoj može zaključiti na osnovu konteksta. Postoje slučajevi kada se određeni član ne odnosi na konkretnog referenta, kao u već spomenutom primeru *L'assassino di Smith è pazzo/Smitov ubica je lud* (detaljnije o ovom primeru koji daje Donnellan, v. 3.2.3).

U italijanskom jeziku se u okviru nekih fiksnih (idiomatskih) izraza, iskristalizovalo javljanje određenog člana, iako on u tim izrazima nema više referencijalnu funkciju. U narednim primerima ne misli se na tačno određeni *hleb* ili *vino* [1a], niti se misli na nekog tačno određenog *noja* [2a], već su ovi imenski izrazi sa određenim članom postali sastavni deo fiksnih izraza, izgubivši mogućnost konkretnog upućivanja na tačno određenog referenta:

[1a] *Dire pane al pane e vino al vino.* (Klajn 1996: 533).

[1b] *Reći popu pop, a bobu bob.*

[2a] *politica dello struzzo* (Klajn 1996: 836).

[2b] *zavlačenje glave u pesak* (doslovno: politika noja)

Tumačenje ogoljene imenice zavisi od samog konteksta u okviru kog se upotrebljava: može biti određena, neodređena ili biti u okviru nereferencijalnosti.

Takođe, važne varijable koje utiču na tumačenje značenja i upotrebe imenskog izraza sa članom jesu jednina odnosno množina imenice i vrsta imenice (da li je vlastita, zajednička, zbirna, gradivna ili apstraktna).

Što se srpskog jezika tiče, sredstva iskazivanja određene referencijalnosti su mnogobrojna i raznolika. Srpski jezik ne sadrži strogi gramatički centar kada je reč o iskazivanju određenosti. Dakle, u ovoj kontrastivnoj analizi imamo dva principa iskazivanja određene referencijalnosti: s jedne strane, italijanski jezik ima član koji postaje polisemična reč kako bi zadovoljio sve kontekstualne situacije, s druge strane imamo srpski jezik koji nema kategoriju člana, ali svakako ima kategoriju određenosti koja se realizuje na razne načine, kako gramatičke, leksičke, tako i sintaksičke.

12.1 Univerzalna jedinstvenost u italijanskom i srpskom jeziku

Russell stvara teoriju o jedinstvenosti, koja nam je poslužila kao idejno podsticajna da osmislimo podelu unutar određene referencijalnosti, koja se bazira na principu jedinstvenosti. Želimo da napomenemo da je Russell jedinstvenost iskaza posmatrao na drugačiji način, kao što je već opisano (v. 3.2.1). Nama nije cilj da prenesemo ideje koje Russell iznosi jer se ne slažemo u većini slučajeva (pogotovo po pitanju neophodnosti da iskaz bude istinit: v. pogl. 3.1). Ali ideja o jedinstvenosti je od neprocenjive važnosti za tumačenje kako određenog člana, tako i ogoljene imenice. Gramatike italijanskog jezika često navode primer jedinstvenosti predmeta i pojava kao razlog za upotrebu određenog člana. Ono što gramatike italijanskog jezika ne čine jeste da ne razrađuju dalje ovaj princip, bogat mogućim implikacijama. Mi ćemo razlikovati univerzalnu jedinstvenost i kontekstualnu jedinstvenost. Univerzalna jedinstvenost se može posmatrati kao semantičko-pragmatički aspekt određene referencijalnosti. Ona, prema našem viđenju, podrazumeva inherentno određene pojmove (ovde semantika igra važnu ulogu), nedvosmisleno izdvojive iz mnoštva predmeta, pojava, osoba. Univerzalna jedinstvenost je vrsta jedinstvenosti koja je nezavisna od konteksta jer su osoba, predmet, pojava na koju se upućuje do te mere jedinstveni i prepoznatljivi da kontekst nije neophodan da bi se referent uočio i identifikovao. Podela na osnovu univerzalne jedinstvenosti tesno je povezana sa znanjem o svetu

(više o vrstama znanja, v. 5.4). Ovaj termin podrazumeva da svako od nas poseduje određenu količinu opšteg znanja o svetu: u geografskom, društvenom, kulturološkom smislu. Dakle, to su kako enciklopedijska znanja tako i poznavanje društvenih normi ponašanja i ophođenja. „Znanje o svetu može varirati po stepenu opštosti, počev od pojedinca, preko neke zajednice ljudi, pa sve do čovečanstva u celini (Leech 1981: 158 u Prčić, 2008: 111). Detaljnije, v. potpoglavlje 5.4.2.

Pojam univerzalne jedinstvenosti vezujemo za inherentno određene pojmove, dakle za imenice koje same po sebi i u sebi nose pojam određenosti, kako u italijanskom tako i u srpskom jeziku. Ova vrsta jedinstvenosti, ne zavisi od konteksta, odatle i naziv „univerzalna jedinstvenost“, za razliku od „kontekstualne jedinstvenosti“ (v. 12.2), koja je veoma zavisna od konteksta i komunikativne situacije u kojoj se iskaz javlja. Univerzalna jedinstvenost predstavlja kompleksan pojam. Podrazumeva opšta znanja (detaljno o opštem znanju, v. Hawkins 1978: 124-125), zatim kulturološka znanja, kao i informisanost; na primer ko je predsednik jedne države, ko je tvorac abecede/azbuke, ili ko je oslikao Sikstinsku kapelu, gde se nalazi Firenca i slično. Što se vlastitih imena tiče, ona mogu spadati u ovu grupu, ali i ne moraju, zavisi od konteksta u okviru kog se javljaju. Univerzalna jedinstvenost po pitanju vlastitih imenica može se primeniti na umetničke, književne, naučne veličine čija imena nedvosmisleno upućuju na tačno određenog referenta: *Vuk Karadžić, Nikola Tesla, Mihajlo Pupin, Dante Alighieri, Petrarca, Boccaccio, Guglielmo Marconi*.

Unutar ovakve situativno nezavisne referencijalnosti (ovaj termin koristi Piper, 2005: 56)¹⁰⁷ imamo jedinstvene pojave, predmete, ljude koje sagovornik može nedvosmisleno prepoznati a da, pri tom, mogu biti prvi put spomenuti u govoru: *Voda Prvog srpskog ustanka, autor Gorskog vijenca, Južni pol*. (Piper 2005: 56).

12.1.1 Vlastite imenice

Kako ističu Dardano i Trifone, vlastite imenice (*nomi propri*) u italijanskom jeziku označavaju posebnu jedinku koja pripada određenoj kategoriji i može označavati ljudsko biće (*Carlo*), naciju (*Francia*), grad (*Bergamo*). (Dardano & Trifone 1997: 167). Kako kaže Patota,

---

¹⁰⁷ Piper razlikuje situativnu zavisnu i nezavisnu referencijalnost. Prva zavisi od konteksta, druga ne. (Piper 2005: 56-57).

vlastite imenice uvek se pišu velikim slovom, i uglavnom uz njih ne ide član i one izdvajaju samo jednu jedinku ili pojam iz neke grupe ili kategorije (Patota 2011: 54).

Pored imena i prezimena ljudi, nacija i gradova, u vlastite imenice spadaju i geografski pojmovi, prezimena (Patota 2006: 54). Obično ne idu uz član i ne upotrebljavaju se u množini. (Patota 2006: 54).

Kada je reč o referencijalno određenim imenskim izrazima s vlastitim imenicama kao glavnim elementima u srpskom jeziku, oni obuhvataju klase poput „imena ljudi, geografskih mesta, društvenih ustanova i organizacija, naziva umetničkih dela itd.” (Piper 1997: 51). Ili, kako Mrazović kaže, to su lična imena: *Ivan, Milica*, prezimena: *Pavlović, Simić*; geografski nazivi: *Beograd, Srbija, Evropa, Dunav, Kopaonik, Amerika...* (Mrazović & Vukadinović 2009: 228). U ovu definiciju treba dodati i nazive nebeskih tela (*Zemlja, Mesec, Sunce, Saturn*). (Stanojčić & Popović 1994: 73).

Pod geografskim pojmovima podrazumevamo: „imena zemalja, gradova, oblasti, reka, planina...” (Stanojčić & Popović 1994: 73). “Po pravilu, ovakve imenice označavaju pojmove koji se uzimaju kao jedini, pa iz toga proističe pravilo da nemaju gramatičku kategoriju množine.” (Stanojčić & Popović 1994: 73).¹⁰⁸

“Kada je reč o sintaksi imena, karakteristična crta srpskog jezika u poređenju s drugim slovenskim i evropskim jezicima jesu imenski izrazi u kojima se (čak i u naučnom tekstu) samo ličnim imenom [...] imenuju neke poznate ličnosti nacionalne i kulturne istorije: *Karađorđe (Petrović), Vuk (Karadžić), Branko (Radičević)*, ponekad s odredbom o društvenom statusu, npr: *hajduk Veljko, prota Matija, vojvoda Milenko*”¹⁰⁹. (Piper 2005: 52). Pa ipak, ne postoji čvrsto pravilo vezano za upotrebu ovakvih imenskih izraza jer se, na primer, ne može reći: *Ivo (Andrić)* niti *Miloš (Crnjanski)*. U srpskom jeziku ovakva upotreba imenskih izraza prenosi se i na nazive ulica: *čika Ljubina, Vasina, Pop Lukina, Brankova, Čubrina* itd. (Piper 2005: 52).

---

¹⁰⁸ Postoje izuzeci od ovog pravila: „ako se nađu dva ili više pojmova s istim imenom, množinski oblici biće sasvim normalni: *Amerike su vezane Panamskim kanalom. - Obe Morave sastaju se kod Stalaća i stvaraju Veliku Moravu*. Isto tako, ako se lično ime upotrebi sa prenesenim značenjem mogućna je njegova upotreba i sa oblikom množine: *U našoj istoriji bilo je mnogo Miloša* (tj. bilo je mnogo ljudi hrabih kao Miloš Obilić). (Stanojčić & Popović 1994: 73).

¹⁰⁹ U drugim evropskim jezicima obično je ovakva upotreba ličnih imena rezervisana za vladare, često su praćena titulom ili nekom drugom odredbom (*Ivan Grozni*). (Piper 1997: 52).

Što se tiče italijanskog jezika, kod imena poznatih ličnosti antonomazijom dobija se značenje „poput“, „sličan nekom“:

[1a] *Qui ci vorrebbe il genio di un Leonardo.* (Patota 2006: 68).

[1b] *Ovde je potrebna Leonardova genijalnost.*

[2a] *Marco si crede un Einstein.* (Trifone & Palermo 2007: 36).

[2b] *Marko misli da je Ajnštajn.*

[3a] *È un Marco che non conosco* (Moderc 2015: 77).

[3b] *Ovo Markovo lice ne poznajem.*

[4a] *Davanti a noi è una Belgrado diversa.* (Moderc 2015: 77).

[4b] *Pred nama je drugačiji Beograd.*

U ovim primerima upotrebljava se neodređeni član, i nema značenje jedinstvenosti. Prva dva slučaja [1a], [2a] nemaju referencijalnu funkciju, prema našem mišljenju: u primeru [1a] mogli bismo da kažemo *Qui ci vorrebbe un pittore molto dotato di talento/Ovde je neophodan slikar koji je veoma talentovan*, a u primeru [2a] Marko, zapravo, veruje da je genije. U oba primera nemamo upućivanje na nekog konkretnog referenta. Ostali primeri imaju značenje blisko određenoj referencijalnosti iako je upotrebljen neodređeni član, ali mi znamo o kom Marku pričamo [3a], kao i kakvom drugačijem Beogradu je reč [4a].

U sledećim primerima ilustrovana je upotreba člana uz nazive gradova, mora, reka, nazive ulica i bulevara. Up:

[5a] Da place Maubert, ormai sfregiata dal boulevard Saint-Germain, si dipartiva ancora una ragnatela di straducole come rue Maitre-Albert, rue Saint-Séverin, rue Galande, rue de la Bucherie, rue Saint-Julien-le-Pauvre, sino a rue de la Huchette, disseminate di sordidi hotel tenuti in genere da alvergnati, albergatori dalla leggendaria cupidigia, che domandavano un franco per la prima notte e quaranta centesimi per le seguenti (più venti soldi se si voleva anche un lenzuolo). (Cim: 1/177).

[5b] Od Trga Mober, kog je već presecio Bulevar Sen Žermen, račvala se i prava paukova mreža uličica, poput Metr Alber, Sen Severen, Galan, De la Bišeri, Sen Žilijen le Povr,

sve do ulice Išet načičkane bednim konačištima, koja su držali pretežno hotelijeri poreklom iz Overnje, nadaleko čuveni po svojoj pohlepi, koji su za prvo noćenje tražili franak, a četrdeset santima za svako naredno (i dvadeset sua pride, ako je neko želeo da ima i čaršav).

[6a] Era stato aperto un canale in Egitto che univa il Mediterraneo al mar Rosso per cui per andare in Asia non occorreva più fare il giro dell'Africa (e così si sarebbero danneggiate tante oneste compagnie di navigazione), era stata inaugurata una esposizione universale le cui architetture facevano intuire che quello che aveva fatto Haussmann per rovinare Parigi era solo un inizio, gli americani stavano terminando una ferrovia che avrebbe traversato il loro continente da oriente a occidente, e dato che avevano appena dato la libertà agli schiavi negri ecco che questa plebaglia avrebbe invaso tutta la nazione facendola diventare una palude di sanguemisti, peggio che gli ebrei. (Cim: 95/177).

[6b] U Egiptu je otvoren kanal koji je Sredozemno more spojio sa Crvenim morem, pa za putovanje u Aziju više nije morala da se oplovi Afrika (a to je upropastilo i mnoge poštene pomorske kompanije), zatim je otvorena Svetska izložba, a na osnovu njene arhitekture lako je bilo shvatiti da je ono što je Osman uradio kako bi upropastio Pariz tek početak, Amerikanci su završavali izgradnju železnice koja će spojiti istočnu i zapadnu obalu kontinenta, a pošto su već dali slobodu crnačkim robovima, ta svetina je preplavila celu naciju i donela pravu pošast mešane krvi, gore nego što su Jevreji.

[7a] Una collina al di là del Po, io sul balcone con la mamma. (Cim: 20/177).

[7b] Brežuljak s one strane reke Po, ja s mamom na balkonu.

Iako imena nacija spadaju u vlastite imenice, one zapravo u sebi nose generičko značenje klase pa ćemo ih u tom poglavlju i analizirati (14.3.1). Uz gradove po pravilu ne ide član osim ako nema modifikator uz sebe, uz ostale slučajeve upotrebljava se određeni član (države, kontinenti, mora, reke, bulevari) kada je reč o italijanskom jeziku.

U srpskom jeziku pojmovi poput Pariza, Sredozemnog mora, reke Po predstavljaju jasne referente, nedvosmislene. I tu se ova dva jezika poklapaju. Uz vlastite imenice imamo određenu referencijalnost u oba jezika.

12.1.2 Apstraktne imenice

Apstraktne imenice mogu se protumačiti na dva načina. Mogu pripadati sferi univerzalne jedinstvenosti, ali mogu biti i kontekstualno određene, kada se, iako je reč o apstraktnom pojmu, izdvaja jedan tačno određeni pojam (više o tome 12.2.3).

Apstraktne imenice nose u sebi pojam jedinstvenosti. One ukazuju na jedinstvene pojave i pojmove koje se ne mogu osetiti čulima, ali ih naš um može zamisliti.

Primeri za apstraktne imenice mogu biti *amore, gioia, cattiveria, malvagità, pace* (ljubav, radost, zloba, okrutnost, mir).¹¹⁰ (Dardano & Trifone 1997: 167). Apstraktne imenice u oba jeziku označavaju univerzalnu jedinstvenost. “One označavaju neku osobinu, osećanje, neki apstraktni pojam, na primer: *ljubav, mladost, radost, strah, strast, žalost*.” (Mrazović & Vukadinović 2009: 230). Za njih je karakteristična upotreba jednine, ali ukoliko se želi ukazati na razliku „u vrstama onoga što se imenuje kvalifikativnom imenicom¹¹¹” onda možemo upotrebiti i množinu: (Mrazović & Vukadinović 2009:230)

- [1]   *Majka voli na jedan način, a žena na drugi – te ljubavi su različite.*
(Mrazović & Vukadinović 2009: 230).

Apstraktne imenice označavaju osećanje (*čežnja, bol, nada, radost*) i radnju ili stanje: (*pisanje, čitanje, vožnja, seoba*), „nešto neopipljivo, što se zamišlja ili oseća” (Stanojčić & Popović 1994: 74). Vlastite i apstraktne imenice, kao i imenice koje označavaju jedinstvene pojave i predmete podrazumevaju inherentnu određenost. Samo u posebnim slučajevima mogu se upotrebiti s neodređenim članom. I tada dobijaju drugačije značenje u odnosu na konstrukciju s određenim članom ili bez člana (to jest, u odnosu na nemarkiranu formu). Upotreba

---

¹¹⁰ Ovi predmeti/pojave mogu da se upotrebe u drugačijem kontekstu, u prenesenom značenju, kada prestaju da budu jedinstveni i tada se može upotrebiti neodređeni član.

¹¹¹ Kvalifikativna ili apstrakna imenica: Mrazović & Vukadinović (2009: 230).

neodređenog člana uz apstraktne imenice stvara poseban efekat, kao na primer naglašavanje imenice:

[1a] *Ho avuto una paura.* (Dardano & Trifone 1997: 153).

[1b] *Toliko sam se uplašila.*

[2a] *Ho una fame.*¹¹² (Serianni 1989: 182);

[2b] *Baš sam gladna.*

Primer [2a] mogao bi se završiti konstrukcijom *che non ne posso più/da ne mogu više da izdržim*. Reč je, zapravo, o elipsi posledične rečenice (Serianni 1989: 182). Isto možemo reći i za primer [1b] na koji se možemo nadovezati rečenicom: *da su mi se noge odsekle*.

Pored značenja univerzalnosti, apstraktna imenica može biti vezana za kontekst, može se misliti na tačno određenu *ljubav, bol, radost, strah, nežnost, milinu, daljinu* i slično, i takve smo slučajeve analizirali u delu rada posvećenom kontekstualnoj jedinstvenosti. (v. 12.2.3).

Apstraktne imenice koje ćemo u ovom poglavlju analizirati imaju univerzalnu vrednost, ne zahtevaju tumačenje na osnovu konteksta. Vidimo da određeni član većinski stoji uz ovakve imenice koje su u jednini; imamo i primer ogoljene imenice [9a] *imitazione: Da imitazione a caricatura è un attimo*; ogoljena imenica pruža veću apstraktnost u odnosu na efekat koji se postiže upotrebom određenog člana, koji bi onda konkretizovao koncept *imitacije* na neku, tačno određenu imitaciju. Up. sledeće primere:

[3a] Tutto, anche l'irrelevante, può tornar buono un giorno. (Cim, 13/177).

[3b] Sve, pa čak i neka tričarija, jednoga dana može da ti koristi.

[4a] "Solo il dolore fa crescere", diceva, "ma il dolore va preso di petto, chi svicola o si compiangere è destinato a perdere." (Va, 104/114).

[4b] "Samo se u bolu sazreva", govorio je "ali se sa bolom i hvata u koštac. Ko ga zaobilazi

---

¹¹² Rečenica *Ho una fame...* mogla bi se završiti konstrukcijom *...che non ne posso più/che non ci vedo*. Reč je, zapravo, o elipsi posledične rečenice (Serianni 1989: 182).

ili plače nad sobom predodređen je da gubi".

- [5a] L'orrore, il sacro e il mistero vengono inglobati dal turismo, che ci detta comportamenti preordinati, modesti succedanei di quei riti. (Sott, 18/49).
- [5b] Užas, sveto i tajanstveno postali su deo turizma koji nam diktira unapred određena pravila ponašanja - skromne zamene obreda.
- [6a] L'incredulità non esclude la curiosità, la conforta. (Pen, 35/538).
- [6b] Nepoverljivost ne isključuje radoznalost, već je jača.
- [7a] La gioventù non era per lui altro che questa terra, ora, la terra con gli aranceti che aveva davanti, e la veduta dell'Aspromonte come un gigante che volta irritato le spalle. (Gen, 98/151).
- [7b] Mladost sada za njega nije bila drugo do ova zemlja, zemlja zasađena pomorandžama, koje je imao pred sobom, i pogled na Aspromonte kao na diva koji srdito sleže ramenima.
- [8a] Sono sempre stato ossessionato dalla giovinezza e, soprattutto, dalla bellezza, l'unica virtù di questo mondo. (Fel, 1/133).
- [8b] Oduvek sam bio opsednut mladošću, a nadasve lepotom - jedinom vrlinom ovog sveta.
- [9a] Da imitazione a caricatura è un attimo. (Io: 14/66).
- [9b] Inače imitacija za tili čas može da se pretvori u karikaturu.
- [10a] Come non cadere in ginocchio davanti all'altare della certezza? (Pen, 4/538).
- [10b] Kako je moguće da nisu pali na kolena pred oltarom izvesnosti?

Srpski ekvivalenti apstraktnih imenica u italijanskom jeziku su ogoljene imenice, osim u primeru [3b] u kom imamo determinativ *neki*, što verovatno predstavlja izraz prevodiočeve slobode da se posluži neodređenim izrazom kada treba da dočara ideju određenosti. Ogoljene apstraktne imenice preovladavaju u srpskim prevodnim ekvivalentima osim u slučajevima kada u samom originalu postoji pridev ispred imenice, poput primera [8a] pa je, samim tim, i u srpskom prevodnom ekvivalentu pridev prisutan [8b]: *l'unica virtù- jedinom vrlinom*.

12.1.3 Imenice koje označavaju jedinstvene pojave i pojmove

Ove imenice predstavljaju pojmove koji su jedinstveni. Njih smo izdvojili u zasebnu grupu jer one s jedne strane podrazumevaju vlastite imenice, kao što su imena nebeskih tela – *la luna* (*Mesec*), *il sole* (*Sunce*) – koje smo spomenuli u odeljku 12.1.1, a s druge strane stoje opšte (zajedničke) imenice, koje označavaju jedinstveni predmet ili pojavu kao što su *il cielo/nebo*, *il mare/more*. Pošto ove imenice označavaju tačno određene i jedinstvene pojmove, uobičajena je upotreba određenog člana. U srpskom jeziku nebeska tela podvode se pod vlastite imenice, dok se u italijanskom izdvajaju kao kategorija koja je jedinstvena, i stoga smo primere vezane za nebeska tela prikazali ovde. Uglavnom je reč o jednom jedinstvenom pojmu i samim time o imenskom izrazu u jednini, ali kada je reč o kulturno-istorijskim pojmovima ili određenim pojavama koje su jedinstvene u svojoj višičlanosti koristi se oblik množine kao što možemo videti u primeru [5a]. Reč je o pojmovima koji su nedvosmisleno prepoznatljivi i jasni sagovorniku. Upotrebljava se određeni član bilo da je reč o jednini ili o množini (imamo samo jedan primer množine: [5a]):

[1a] Quanto voglio bene al sole, alla luna", ella rispondeva, "quanto agli occhi, quanto al pane, quanto al cielo. (Gen, 91/151).

[1b] Koliko volim sunce, mesec, - odgovarala je, - koliko oči, koliko hleb, koliko nebo.

[2a] Soltanto con la pioggia, con il sole, con l'aria, quel poco che era rimasto sotto piano avrebbe potuto trovare l'energia per ricrescere. (Va', 181/344).

- [2b] Samo na kiši, suncu i vazduhu ono malo što je ostalo moglo je postepeno da pronade snagu da oživi.
- [3a] Quella era la mia settimana bianca. (Io, 9/66).
- [3b] To će biti mojih nedelju dana na skijanju.
- [4a] Dimenticato l'alfabeto dell'olfatto che ne faceva altrettanti vocaboli, d'un lessico prezioso, i profumi resteranno senza parola, inarticolati, illeggibili. (Sott, 1/49).
- [4b] Kad pismo čula mirisa koje je stvorilo mnoštvo reči jednog dragocenog rečnika bude zaboravljeno, parfemi će ostati bez reči, nerazgovetni, nečitljivi.
- [5a] Ai tempi delle invasioni barbariche le orde germaniche costellavano il percorso di ammassi irragionevoli di materia fecale. (Cim, 5/367).
- [5b] U doba varvarskih najeza iz germanskih hordi ostajale su nepojmljive hrpe fekalija.
- [6a] La primavera arriva dappertutto, da noialtri, e perfino i muriccioli mettono quel poco di musco che li adorna. (Gen, 142/151).
- [6b] Proleće stiže svuda kod nas, čak i ogradice dobiju ono malo mahovine koja ih krasi.
- [7a] Avevi dieci anni e da poco avevi letto il Piccolo Principe. (Va', 1/114)
- [7b] Imala si deset godina i upravo si bila pročitala "Malog princa".
- [8a] Il mimetismo batesiano si verifica quando una specie animale innocua sfrutta la sua somiglianza con una specie tossica o velenosa che vive nello stesso territorio, arrivando a imitarne colorazione e comportamenti. (Io, 1/66).
- [8b] Bejtsova mimikrija se ispoljava kad neka bezopasna životinjska vrsta koristi vlastitu sličnost s drugom, otrovnom ili toksičnom vrstom koja živi na istoj teritoriji, podražavajući njenu boju i ponašanje.

- [9a] Jacopo attendeva il discorso, perché tutta la sua infanzia, come quella dei suoi coetanei, era stata segnata da grandi e storici discorsi del Duce, di cui si mandavano a memoria le citazioni più significative a scuola, e cioè si mandava a memoria tutto perché ogni frase era una citazione significativa. (Pen, 528/538).
- [9b] Jakopo je očekivao govor, jer su njegovo detinjstvo, kao i detinjstvo njegovih vršnjaka, obeležili Dučeovi istorijski govori, čije su najznačajnije odlomke posle učili napamet u školi, drugim rečima, učili su čitave govore napamet, jer je svaka rečenica bila značajna.
- [10a] Infatti la meta finale sarebbe stata la statua della Libertà, con il diorama di New York. (Pen, 14/538);
- [10b] U stvari, njihov cilj je i trebalo da bude Kip slobode, s pogledom na Njujork.
- [11a] Adesso invece, prima dell'alba sono sempre sveglia. (Va', 9/114)
- [11b] Sada se obično budim pre nego što svane.

Prevodni ekvivalenti u srpskom jeziku su prevashodno ogoljene imenice. U primeru [11b] imenica je prevedena glagolom (*prima dell'alba/pre nego što svane*). U primeru [3a] imamo izraz *la settimana bianca* (doslovno značenje: bela nedelja tj. sedmica kada Italijani idu na skijanje) pa imamo i opisni prevod u skladu s kulturološkom pozadinom ovog izraza, kako bi čitalac mogao da prati tok misli pisca: *mojih nedelju dana na skijanju* [3b].

12.1.4 Gradivne imenice u značenju jedinstvenosti

Uz gradivne imenice u italijanskom stoji određen član i samim time ovim imenicama se pripisuje status određenosti (*il grano/žito, l'oro/zlato*). (Dardano & Trifone 1997: 150). Ukoliko bi se upotrebio neodređeni član došlo bi do pomeranja značenja. Odnosno, moguće su sledeće konstrukcije:

- [1a] *Ho bevuto vino.*
- [1b] *Popio sam vino.*
- [2a] *Ho bevuto il vino.*
- [2b] *Popio sam vino.*
- [3a] *Ho bevuto del vino.*
- [3b] *Popio sam vina.*
- [4a] *Ho bevuto dei vini.*
- [4b] *Popio sam razne vrste vina.*
- [5a] *Ho bevuto vini.*
- [5b] *Popio sam vina.*

Na osnovu ovih primera, možemo uočiti da kod gradivnih imenica postoji dosta pomeranja značenja prilikom promena člana. U primeru [1a] naglašava se činjenica da je govornik popio vino, a ne neki drugi napitak. U primeru [2a] ističe se da je govornik popio tačno određeno vino. U primeru [3a] ukazuje se na neodređenu količinu nekog vina. Primer [4a] ilustruje situaciju u kojoj je govornik popio razne vrste vina, neodređenu količinu nepreciziranih vina. I na kraju, u primeru [5a] imamo potpunu neodređenost, govornik ne precizira vrste vina koja je pio.

I u srpskom jeziku gradivne imenice koje su prevashodno u jednini mogu se upotrebiti u množini, što uzrokuje semantička pomeranja. Up. primer imenice *voda*: *Vode su nadošle*. (Stanojčić & Popović: 73).

Gradivne imenice u italijanskom (*l'acqua/voda, la terra/zemlja, il latte/mleko, il vino/vino*) upotrebljavaju se uz određeni član i uglavnom su u jednini, osim kada ne dođe do pomeranja značenja. Kada se gradivna imenica koja u jednini označava celinu (količinu neke materije uzete u njenoj sveukupnosti) upotrebi u množini, one upućuju na posebne vrste datih materija (*vini/vina, acque/vode, oli/ulja*). Stanojčić & Popović (1994: 73) kažu da se gradivnim imenicama „označava bilo celina, bilo neka količina materije (građe).“ U italijanskom jeziku ove imenice upotrebljavaju se prevashodno uz određeni član kada imaju svoje osnovno značenje materije i homogenosti, mada se nailazi i na ogoljene gradivne imenice. Srpski prevodni ekvivalenti su imenice koje su ogoljene, upotrebljene u jednini:

- [6a] Se l'oro è la prima potenza di questo mondo, la seconda è la stampa. (Cim, 177/367).
- [6b] Ako je zlatu prva sila na svetu, druga je sigurno štampa.
- [7a] Ora sembrava provenire in realtà dal fondo della terra, giù in basso, dai remoti meandri delle cantine. (Bout, 50/155).
- [7b] Sada se zaista činilo da dopire iz središta zemlje, odozdo, iz dalekih podrumskih hodnika.
- [8a] "Non vedi che è acqua?" (Bout, 55/155).
- [8b] "Zar ne vidiš da je to voda?"

Kada je reč o gradivnim imenicama, vidimo da su njihovi ekvivalenti u srpskom jeziku uglavnom ogoljene imenice. U primeru [8a] u italijanskom jeziku vidimo ogoljenu imenicu koja sadrži određenu referencijalnost. Nije upotrebljen član jer je značenje ove rečenice *Zar ne vidiš da je to voda?* (a ne *blato*, na primer).

12.1.5 Zajedničke imenice sa inherentnom određenošću

Zajedničke imenice sa inherentnom određenošću semantički su srodne s vlastitim imenicama. To mogu biti imenice koje označavaju srodstvo, a ono inherentno označava jedinstvenost: *la mamma/la madre* (mama/majka), *il papà/il padre* (tata/otac) ili grupe individua (up. primere [2a], [3a]) koje se mogu nedvosmisleno identifikovati. Određeni član je prisutan u jednini ili u množini, u zavisnosti od broja imenice:

- [1a] E allora la mamma finalmente capì, un vuoto immenso, che mai e poi mai nei secoli sarebbero bastati a colmare, si aprì nel suo cuore. (Bout, 65/155).
- [1b] I tada je mama najzad shvatila, i ogromna praznina, koju nikada i nikada vekovi neće moći da ispune, otvorila se u njenom srcu.

- [2a] Sta di fatto che è lì che è iniziata la mia guerra con le figlie di Eva. (Cim, 53/367).
- [2b] Činjenica je da od tog trenutka otpočinje moj rat sa Evinim kćerima.
- [3a] Adesso forse puoi capire ciò che ti ho detto all'inizio: i morti pesano non tanto per assenza quanto per ciò che - tra loro e noi - non è stato detto. (Va, 6/114).
- [3b] Sada ćeš možda razumeti ono što sam ti na početku rekla o onima kojih više nema; od njihove odsutnosti bolnije je to što između njih i nas - nije rečeno.

Srpski ekvivalenti su ogoljene imenice, osim u primeru [3a], u kom beležimo opisni prevod imenice *i morti*: *Sada ćeš možda razumeti ono što sam ti na početku rekla o onima kojih više nema*.

12.2 Kontekstualna jedinstvenost

Druga vrsta jedinstvenosti koju bismo izdvojili je potpuno drugačija od univerzalne, a reč je kontekstualnoj jedinstvenosti. Da bi se određeni referent uočio neophodno je razumeti kontekst i samo na osnovu njega možemo uočiti referenta. Već smo spomenuli primer koji navodi Lyons (2003: 6) kako bi ukazao na važnost konteksta i na važnost govornikove spremnosti da potraži referenta iako za njegovo postojanje do trenutka izricanja iskaza nije znao. Taj primer glasi: *Pass me the hammer, will you?* (v. 3.2.6). O ovakvoj vrsti referencije piše i Hawkins i ukazuje na postojanje vidljive/neposredne situacije (Hawkins 1978: 107-114) i šire situacione upotrebe (Hawkins 1978: 115-122); mi smo se oslonili na ideje ovog autora prilikom koncipiranja naše kontekstualne podele određene referencijalnosti unutar italijanskog jezika.

Kada govornik upotrebi određeni član, iako zna da sagovornik u tom trenutku prvi put čuje za postojanje određenog referenta, on takvim opredeljenjem daje sagovorniku do znanja da postoji dovoljno elemenata da bi se u datom prostorno-vremenskom kontekstu uočio adekvatni referent.

Zapravo, naša podela oslanja se i na ideju o *mogućnosti identifikacije (identifiability)*, koja predstavlja jedan od ključnih mehanizama za upotrebu određenog člana, a uvodi ga Strawson (1950).

U prethodnom poglavlju govorili smo o univerzalnoj jedinstvenosti, koja ne zahteva poznavanje određenog konteksta. Za razliku od takve vrste jedinstvenosti, u ovom poglavlju jedinstvenost zavisi od određenog konteksta, od konkretne komunikativne situacije u okviru koje je moguće uočiti referenta o kom sagovornik govori na osnovu više parametara: prevashodno je reč o prisutnosti referenta u fizičkom prostoru koji dele govornik i sagovornik, mada se mogu javiti i apstraktni pojmovi koji su predmet trenutne govorne situacije. Pri tom, sagovornik nije obavezan da ima bilo kakva prethodna znanja o referentu, ali ukoliko postoji kooperativnost sagovornika, on će konstruktivno iskoristiti govornikove smernice kako bi uočio i shvatio o kom referentu je reč. Naravno, kada govorimo o lociranju određenog referenta, pored fizičkog prostora možemo misliti i na mentalni prostor, a tada ulazimo u sferu zajedničkih znanja sagovornika, o čemu ćemo govoriti u potpoglavlju 12.3 (zajedničko znanje sagovornika)¹¹³. Ono što je tipično za kontekstualnu jedinstvenost jeste upotreba određenog člana u italijanskom jeziku.

U okviru kontekstualne jedinstvenosti analizirali smo i semantičko-pragmatički pojam otuđive i neotuđive pripadnosti. Rečenica poput:

[1a] *Mia madre ha socchiuso gli occhi e ha stretto le labbra sottili come per impedirsi di parlare.* (Io, 5/66).

[1b] *Moja majka je zažmurila i stisnula svoje tanke usne kao da ne želi da progovori*

ukazuje na neotuđivu pripadnost, odnosno na deo tela – na oči i usne. Rečenica poput:

[2a] *Si levò senza svegliare il ragazzo, si vesti in fretta e prese il fucile.* (Bout, 16/155).

[2b] *Ustao je ne budeći dečaka, obukao se na brzinu i uzeo pušku.*

ukazuje na otuđivu pripadnost – na pušku. Dakle, referenta prepoznajemo na osnovu razumevanja konteksta. Piper to naziva situativno-zavisnom referencijalnošću. Bez konteksta, ove rečenice nam ne mogu biti jasne:

---

¹¹³ O vrstama znanja v. 5.4.

- [3]   *Boli ga glava. Dajte mu ovaj lek.*
 [4]   *Pogledaj taj kameni zid.* (Piper 2005: 919).

12.2.1 Zajedničke imenice

Brojive imenice, tačnije zajedničke imenice dominiraju u kontekstualnoj upotrebi, tj. u kontekstualnoj jedinstvenosti (npr. *sorella, fratello, foglio, libro, lettera, aereo* / „sestra, brat, list, knjiga, pismo, avion“). Dakle, ova vrsta jedinstvenosti izdvaja tačno određenog referenta, čiju jedinstvenost definiše komunikativni kontekst. Ova vrsta imenica je najadaptabilnija promenama komunikativne perspektive rečenice, odnosno može fokusirati kako neodređenost tako i određenost, u zavisnosti od komunikativne intencije govornika i samog konteksta. One se mogu se upotrebiti uz sve vrste članova, a kontekst je taj koji će usloviti da li će se upotrebiti određeni, neodređeni, partitivni član ili ogoljena imenica.

U primerima koje smo uočili u našem korpusu javljaju se zajedničke imenice kako u jednini tako i u množini. Uvek im prethodi određeni član (u jednini ili množini, zavisno od broja imenice). Određeni član signalizira sagovorniku na kog referenta želi da uputi govornik. U primerima [1a], [2a], [9a], [10a] imamo zatvoreni fizički prostor unutar kog sagovornik treba da locira referente kao što su *finestra* („prozor“) i *grigie persiane scorrevoli* („sive pomične žaluzine“), odnosno imamo referente *la valigia* („kofer“) koja se nalazi ispred sagovornika i *il mantello* („ogrtač“), koji se nalazi na samom sagovorniku tako da je u mentalnoj slici sagovornika takav referent određen. U primeru [7a] kontekst je otvoreni prostor, šuma, po kojoj se sagovornici šetaju; u primeru se javljaju određeni imenski izrazi: *l'odore dell'autunno, la terra, sugli alberi* („miris jeseni, zemlja, na drveću¹¹⁴) jer sagovornici dele fizički prostor i samim tim na osnovu konteksta ovi referenti postaju poznati, i stoga se upotrebljava određeni član.

U izrazu *l'odore dell'autunno* [7a] imamo konotaciju „dobro poznati miris jeseni“, što dodatno opredeljuje pisca za odabir određenog člana. U primeru [3a], iako se prvi put spominje referent *prete* („sveštenik“), upotrebljen je određeni član jer se pretpostavlja da će sagovornik uspeti da razume poruku. U primeru [4a] imamo imenski izraz *il caffè fumante* („kafa koja se

¹¹⁴ U prevodu se ne javlja lokativna konstrukcija *na drveću*; rečenica je prevedena na sledeći način: *sugli alberi molte foglie erano gialle* : „lišće je već počelo da žuti“.

puši“), koji se prvi put javlja u razgovoru, ali pošto je reč o sagovorniku dobro poznatoj kafi, određeni član daje imenskom izrazu konotaciju topline i poznatosti. Tako, *il caffè* bismo mogli prevesti kao „dobro poznata kafa“ jer se ovom imenicom ukazuje na naviku, na ritual sagovornika. U primeru [5a] javljaju se likovi iz Egziperijevog dela „Mali princ“ i pošto oni čine sastavni deo znanja o radnji romana koristi se određeni član: *la rosa, la volpe, i baobab, il serpente, l'aviatore* („ruža, lisica, baobabi, zmija, avijatičar“); ne može se reći *neka ruža* ili *neka lisica* jer je reč o tačno kontekstualizovanim referentima. U primeru [6a] imamo imenski izraz *la tua rosa* („tvoja ruža“). Pored činjenice da imamo prisvojni pridev koji zahteva određeni član (u većini slučajeva)¹¹⁵, smatramo da je u ovom primeru jedinstvenost referenta u datoj situaciji presudna za odabir određenog člana. U primeru [8a] konobarica nosi termos, a učesnik ove scene pruža šolju (*la tazza*) koja, iako se prvi put pominje, predstavlja poznat pojam na osnovu konteksta, te imenica može da upućuje samo na šolju koju pruža lik iz priče. U primeru [11a], kada se govori o *salati od kuvanog lišća mlade indijske smokve i ružičastom kremastom slatkišu od magueya* (*l'insalata di tenere foglie di fico d'India; il roseo e cremoso dolce di maguey*), ovi imenski izrazi su određeni jer sagovornici sede zajedno za stolom, gledaju u istu salatu i slatkiš, pa su referenti za njih određeni. Iako imamo modifikatore uz imenice, oni nisu ključni faktor odabira određenog člana, već sam kontekst u kome se sagovornici nalaze:

- [1a] E sorrideva intanto sottilmente e si avvicinava alla finestra perché tutti lo potessero veder bene. (Bout, 8/155).
- [1b] I osmehivao se značajno, prilazeći prozoru da bi ga svi mogli dobro videti.
- [2a] Nella maggioranza erano ermeticamente sprangate dalle grigie persiane scorrevoli. (Bout, 26/155).
- [2b] Većinom su bili hermetički zatvoreni sivim pomičnim žaluzinama.
- [3a] C'è solo il prete che lavora. (Bout, 27/155).
- [3b] Tamo radi samo sveštenik.
- [4a] Ed ecco tornare la mamma, ecco il caffè fumante con una bella fetta di torta.

¹¹⁵ Možemo upotrebiti i *una mia rosa*, a što se određenog člana tiče, on prati posebna pravila uz nazive rodbine. (v. Moderc 2015: 142-146).

- [4b] A onda se vratila mama, noseći kafu koja se pušila i jedan lep komad torte (Bout, 63/155).
- [5a] Tra tutti i personaggi, i tuoi preferiti erano la rosa e la volpe; non ti piacevano invece i baobab, il serpente, l'aviatore, né tutti gli uomini vuoti e presuntuosi che vagavano seduti sui loro minuscoli pianeti. (Va', 1/114)
- [5b] A od svih likova najviše si volela ružu i lisicu; nisi volela baobabe, zmiju i avijatičara, kao ni sve one prazne i uobražene tipove koji su lutali po svetu sedeći na svojim malim planetama.
- [6a] Questa mattina, in giardino, mi sono fermata a lungo davanti alla tua rosa. (Va', 1/114).
- [6b] Jutros, sam u bašti, dugo stajala pored tvoje ruže.
- [7a] Abbiamo camminato a lungo in silenzio. Nell'aria c'era già l'odore dell'autunno, la terra era umida, sugli alberi molte foglie erano gialle, la luce, passando attraverso, si smorzava in tonalità diverse. (Va', 83/114).
- [7b] Dugo smo šetali u tišini. U vazduhu se osećao miris jeseni; zemlja je bila vlažna, lišće je već počelo da žuti, a svetlost koja se kroz njega prelamala gasila se u različitim tonovima.
- [8a] Una cameriera mi scruta da sopra la montatura degli occhiali. In mano ha un thermos argentato. Le porgo la tazza. – Grazie. (Io, 1/66).
- [8b] Konobarica me odmerava preko okvira svojih naočara. U ruci joj je bokal srebrnaste boje. Pružam joj šolju. – Hvala.
- [9a] Prendo la valigia ed esco dall'albergo. (Io, 65/66).
- [9b] Uzimam kofer i izlazim iz hotela.
- [10a] "Ma togliti il mantello creatura" disse la mamma, e lo guardava come un prodigio, sul punto d'esserne intimidita; com'era diventato alto, bello fiero (anche se un po' troppo pallido) (Bout, 60/155).
- [10b] "Ali skini ogrtač, dete", rekla je mama i gledala je u njega kao u čudo, gotovo ga se plašila; kako je bio visok, lep i ponosan (mada malo suviše bled).

- [11a] Gustammo con attenzione l'insalata di tenere foglie di fico d'India bollite (ensalada de nopalitos) condita con aglio, coriandolo, peperoncino, olio e aceto; poi il roseo e cremoso dolce di maguey (varietà d'agave), il tutto accompagnato da una caraffa di tequila con sangrita e seguito da caffè con cannella. (Sott, 25/49).
- [11b] Pažljivo smo probali salatu od kivanog lišća mlade indijske smokve (ensalada de nopalitos) začinjenu belim lukom, korijandrom, ljutom papričicom, uljem i sirćetom: zatim ružičasti kremasti slatkiš od magueya (vrsta agave) uz vrč tequila con sagrita i na kraju kafu sa cimetom.

Kao i do sada, određeni imenski izrazi u italijanskom prevedeni su prevashodno ogoljenom imenicom, ali i pridevom ispred imenice, kao u primeru [2a]: dalle grigie persiane scorrevoli („sivim pomičnim žaluzinama“), ili u primeru [6a]: alla tua rosa („tvoje ruže“).

12.2.2 Stilski efekat

Kada određeni član stoji odmah na početku priče ili romana, a čitalac još nije upoznat s referentom, kod čitaoca se stvara efekat nestrpljenja, on želi da što pre sazna više o liku ili situaciji koji su tako uvedeni budući da mu određenim članom pisac signalizira da će mu upravo to objasniti u daljem delu teksta. Ovo je stilski izbor samog pisca. Ovakva upotreba člana vezana je za kontekstualnu jedinstvenost jer se na osnovu konteksta u istoj ili narednoj rečenici ili pasusu može identifikovati referent.

Il cimitero di Praga (Praško groblje) Umberta Eka počinje upotrebom imenskog izraza koji je određen jer nam pisac najavljuje epizode koje će predstaviti u romanu i na taj način autor budi radoznalost kod čitaoca:

- [1a] Perché gli episodi sono pur necessari, anzi costituiscono la parte principale di un racconto storico, vi abbiamo introdotto la esecuzione di cento cittadini impiccati sulla pubblica piazza, quella di due frati abbruciati vivi, l'apparizione d'una cometa, tutte descrizioni che valgono per quelle di cento tornei, e che hanno il pregio di sviare più che mai la mente del lettore dal fatto principale. (Cim, 1/367).
- [1b] Budući da su epizode ipak neophodne, štaviše najvažniji su deo istorijske pripovesti,

uveli smo u nju javno pogubljenje stotinu građana vešanjem, javno spaljivanje na lomači dvaju kaluđera, nailazak jedne komete, što su opisi jednako vredni kao stotinu viteških nadmetanja, a čija je glavna namena da čitaocu pažnju odvuku što dalje od glavne radnje.

Dino Buzzati otpočinje svoju pripovetku *Eppure battono alla porta (Ipak kucaju na vrata)* u okviru dela *La boutique del mistero (Prodavnica tajni)* određenim imenskim izrazom kako bi se čitalac odmah zapitao o identitetu osobe koja se spominje na samom početku pripovetke, i to u okviru određenog imenskog izraza:

- [2a] La signora Maria Gron entrò nella sala al pianterreno della villa col cestino del lavoro. (Bout, 43/155).
- [2b] Gospođa Marija Gron ušla je u salu u prizemlju vile s korpom za ručni rad.

Pripovetka *Qualcosa era successo (Nešto se desilo)*, takođe u okviru dela *La boutique del mistero (Prodavnica tajni)*, počinje određenim imenskim izrazom, stvarajući tako efekat dramatičnosti i iščekivanja:

- [3a] Il treno aveva percorso solo pochi chilometri (e la strada era lunga, ci saremmo fermati soltanto alla lontanissima stazione d'arrivo, così correndo per dieci ore filate) quando a un passaggio a livello vidi dal finestrino una giovane donna. (Bout, 81/155).
- [3b] Voz beše prešao svega nekoliko kilometara (a put je bio dug, trebalo je da se zaustavimo tek na veoma dalekoj dolaznoj stanici, jureći ovako deset sati bez prestanka), kada sam kod jedne rampe kroz prozor ugledao mladu ženu.

12.2.3 Apstraktne imenice

U potpoglavlju 12.1.2 govorili smo o apstraktnim imenicama u okviru univerzalne jedinstvenosti, a u ovom potpoglavlju posvetićemo se apstraktnim imenicama koje pripadaju kontekstualno određenoj sferi značenja: tada se, iako je reč o apstraktnom pojmu, izdvaja jedan, tačno određen pojam. Na osnovu naših primera možemo primetiti da apstraktna imenica, u najvećem broju slučajeva, stoji uz određeni član u ovakvoj upotrebi i da se, uglavnom, javlja u

jednini. Prevažadno se javljaju apstraktne imenice uz koje stoji neki modifikator koji ih, zapravo, smešta u određeni kontekst. Pod modifikatorom podrazumevamo pridev (najčešće prisvojni), predložku konstrukciju, relativnu rečenicu i sl. Za razliku od čiste apstrakcije koja postoji u apstraktnim imenicama poput *orrore/užas*, *mondo/svet*, *vita/život*, ovi pojmovi se mogu konkretizovati putem modifikatora i tako se smestiti u određenu komunikativnu situaciju: *l'orrore della rivelazione* [7a], *il mondo delle lettere* [4a], *il mondo che un tempo fu anche mio* [5a], *la vita dei pastori in Aspromonte* [6a]. U prvom od narednih primera [1a] nalazi se konkretizovana apstraktna imenica: imenica *degenerazione* nije upotrebljena u univerzalno-apstraktnom smislu već imamo konkretizovano značenje ove reči jer se misli na *prirodno propadanje tkiva* (*la degenerazione naturale dei tessuti*) a ne na propadanje (degeneraciju) uopšte. Isto se dešava i u primeru [2a], gde se pominju konkretizovana lepota: *lepota budućeg jahanja* (*la bellezza della prossima cavalcata*) ili konkretizovano kraljevstvo: *kraljevstvo mrtvih razbojnika* (*il regno dei briganti morti*), odnosno konkretizovana nauka [4a]: *la scienza della combinazione* (*nauka o kombinovanju*), te konkretizovan pojam [8a]: *la nozione geometrica della ruota* (*geometrijski pojam točka*):

- [1a] Avevo combattuto per molti anni la degenerazione naturale dei tessuti, mi ero opposto con tutte le forze ai segni che il tempo disegnavo su di me. (Fel, 1/133).
- [1b] Mnogo godina sam se borio protiv prirodnog propadanja tkiva i svim silama se odupirao znakovima koje je vreme crtalo po meni.
- [2a] Planetta gli diede due tre manate affettuose e già pregustò la bellezza della prossima cavalcata, insieme ai fedeli amici, via verso il regno dei briganti morti ch'egli non conosceva ma ch'era legittimo immaginare pieno di sole, dentro a un'aria di primavera, con lunghe strade bianche senza polvere che conducevano a miracolose avventure. (Bout, 22/155).
- [2b] Planeta ga je dva-tri puta srdačno potapšao i već je uživao u lepoti budućeg jahanja, zajedno s vernim prijateljima, kroz kraljevstvo mrtvih razbojnika koje on nije poznao, ali koje je s punim pravom zamišljao kao prepuno sunca, prolećnog vazduha, sa dugim belim drumovima bez prašine koji vode u čudesne avanture
- [3a] So che le mie labbra esprimono ora i vostri sentimenti e la vostra ferma intenzione di

- risollevare il paese dopo oltre trent'anni di stasi. (Mort, 1/93).
- [3b] Znam da sada moja usta izražavaju vaša osećanja i čvrstu nameru da posle više od 30 godina zastoja podignete svoju zemlju.
- [4a] Logica mistica, il mondo delle lettere e del loro vorticare in permutazioni infinite è il mondo della beatitudine, la scienza della combinazione è una musica del pensiero, ma attento a muoverti con lentezza, e con cautela, perché la tua macchina potrebbe darti il delirio, e non l'estasi. (Pen, 26/538).
- [4b] Mistična logika, svet slova i njihovog beskonačnog kovitlanja i premetanja jeste svet blaženstva, nauka o kombinovanju je muzika misli, ali moraš da paziš i da napreduješ polako i oprezno, jer bi ta tvoja mašina mogla da te odvede u bunilo, a ne u zanos.
- [5a] Tu sei il superstite legame con il mondo che un tempo fu anche mio. (Bout, 22/155).
- [5b] Ti si poslednja veza sa svetom koji je nekada bio i moj.
- [6a] Non è bella la vita dei pastori in Aspromonte, d'inverno, quando i torbidi torrenti corrono al mare, e la terra sembra navigare sulle acque. (Gen, 1/151);
- [6b] Nije lep život čobana u Aspromontu, zimi, kad mutne bujice jure ka moru, a zemlja izgleda da plovi na vodi.
- [7a] E tentava ancora di gridare ma la voce gli si era spenta in gola, l'orrore della rivelazione gli aveva agghiacciato il cuore. (Bout, 74/155).
- [7b] Šroder i dalje je pokušavao da viče, ali glas mu se ugasio u grlu, užas zbog otkrića sledio mu je srce.
- [8a] È un fatto che qui manca la nozione geometrica della ruota. (Gen, 7/151).
- [8b] Činjenica je da ovde nedostaje geometrijski pojam točka.

Srpski ekvivalenti ogledaju se u ogoljenoj imenici, koja je često praćena raznim dopunama. U primerima [3b] i [1b] pridev stoji ispred imenice: „čvrstu nameru“; „prirodnog propadanja tkiva“.

12.2.4 Gradivne imenice u određenom kontekstu

Opisali smo kako funkcionišu gradivne imenice kada imaju univerzalnu vrednost koja prevazilazi okvire nekog određenog konteksta. Međutim, i gradivne imenice mogu se kontekstualizovati kada se misli na neko konkretno *zlato* ili *zemlju*, *mleko*, *vino*, *sneg* i slično. U primeru [1a] misli se na konkretno vino, ne na vino uopšte, u primeru [2a] *kamen* pripada grobu, dakle specifikovan je i kontekstualizovan, *zemlja* iz primera [3a] stavljena je u određen kontekst, nije upotrebljena u univerzalnom smislu. U narednim primerima možemo videti kako određeni član prati ovakvu upotrebu gradivnih imenica u jednini kao i da su srpski prevodni ekvivalenti ogoljene imenice:

[1a] Ma Ginia non volle e disse che il vino l'aveva già scaldata e si sedette su una sedia.
(Bel, 25/78).

[1b] Ali Ćinija nije htela, rekla je da se ona već ugrejala od vina, i sela je na stolicu.

[2a] E fece sbocciare una bellissima rosa dalla pietra della sua vecchia tomba ch'era stata riattata per la beatificazione ma adesso era di nuovo in completo abbandono. (Bout, 104/155).

[2b] Zato je učinio da jedna veoma lepa ruža izraste iz kamena na njegovom starom grobu, koji je bio uređen za beatifikaciju, ali sada je bio ponovo potpuno zapušten.

[3a] I quattro giganteschi piedi piantati nella terra, l'intelaiatura di ferro crebbe tuttavia a vista d'occhio. (Bout, 145/155).

[3b] Pošto su četiri džinovske noge posađene u zemlju, gvozdena mreža je ipak naočigled rasla.

12.2.5 Pripadnost

Pripadnost, otuđiva ili neotuđiva, prema našem poimanju predstavlja deo kontekstualne jedinstvenosti. Tek na osnovu konteksta možemo razumeti o čijim je očima ili ruci reč, na primer, kada je reč o neotuđivoj pripadnosti, ili o čijem je novčaniku ili kompjuteru reč, kada je u pitanju otuđiva pripadnost.

12.2.5.1 Neotuđiva pripadnost

U italijanskom jeziku, kada je reč o neotuđivoj pripadnosti, a ona se odnosi uglavnom na delove tela (i na sve što pripada telu, poput kose, brade, brkova, ožiljaka...), uz koje je dovoljno upotrebiti određeni član jer je pripadnost određenom licu jasna iz konteksta. U srpskim prevodnim ekvivalentima određeni član uz delove tela prevodi se na više načina: pomoću prisvojnih determinativa (*moj, tvoj, njegov, svoj...*), pomoću ogoljene imenice, dativnom zamenicom da označi pripadnost, glagolskim oblicima (o tome ćemo detaljno govoriti u odeljcima koji slede).

Uz delove tela u italijanskom jeziku može se upotrebiti i neodređeni član ukoliko se deo tela sastoji od više delova. Ili ukoliko želimo da dobijemo stilski efekat naglašavanja (*Lei ha un naso.../Kakav nos ima...; Ha un corpo da morire/Ima predivno telo...*), a na taj način se izražava divljenje.

Što se srpskog jezika tiče, Piper ističe da nazivi delova tela koji nisu višestruki postaju jednoznačni na osnovu upotrebe u iskazu. (Piper 2005: 57):

[1a] *Svrbi ga nos.*

[1b] *Boli ga noga.*

Zajednički kriterijum za prepoznavanje otuđive i neotuđive pripadnosti jeste mogućnost zamene određenog člana prisvojnim determinativom (Renzi 1976: 12):

[2a] *Dammi la giacca!*

[2b] *Daj mi jaknu!*

[3a] *Dammi la mano!*

[3b] *Daj mi ruku!*

Kako Renzi ističe, važno je razlikovati ove dve podele jer su njihova gramatička svojstva ponekad drugačija. Na primer, ogoljena imenica može da se javi kod neotuđive pripadnosti samo u određenim situacijama (Renzi 1976: 12):

- [4a] *Ha pelle bianca.*
- [4b] *Ima belu kožu.*
- [5a] **Ha giacca bianca.*
- [5b] *Ima belu jaknu.*

Zamenljivost člana s prisvojnim determinativom je češća kod otuđive pripadnosti: prema Renziju, bolje je reći *Ha gettato il suo sigaro* („Bacio je svoju cigaru“) nego: *Ha scosso la sua testa* („Odmahnuo je svojom glavom“). (Renzi 1976: 13).

U množini ovakva razlika nestaje i obe naredne rečenice su prihvatljive (Renzi 1976: 12):

- [6a] *Ha occhi neri.*
- [6b] *Ima crne oči.*
- [7a] *Ha calzini bianchi.*
- [7b] *Ima bele sokne.*

Prema tradicionalnim gramatikama, u srpskom jeziku postoje prisvojni pridevi, poput: *majčin, sestrin, Markov* itd. koji upućuju na određenu osobu i uglavnom označavaju određenost. Postoje i prisvojne zamenice poput *moj, tvoj, njegov, njen, naš, vaš, njihov, svoj* (Stanojčić 2010: 137; 149) koje, takođe, ukazuju na određenost, koje ćemo terminološki nazivati determinativima prema Mrazović (2009: 291-292), kao što smo već naglasili u uvodnom potpoglavlju 1.5.

S obzirom na činjenicu da je kontekst neophodan kako bi se imenski izraz s neotudivom pripadnošću pravilno shvatio, obradili smo ovu grupu imenica u poglavlju koje se bavi kontekstualnom jedinstvenošću.

Naredne primere karakterišu prevodni ekvivalenti u srpskom jeziku u vidu prisvojnih determinativa (*moj, tvoj, njegov, njen...*):

- [8a] Sei giorni dopo il mio arrivo, guardandomi la mattina allo specchio mi sono accorta di essere un'altra. La pelle era più liscia, gli occhi più luminosi, mentre mi vestivo ho cominciato a cantare, non l'avevo più fatto da quando ero bambina. (Va', 83/114).
- [8b] Šest dana nakon mog dolaska, gledajući se ujutru u ogledalu postala sam svesna da sam drugačija. Moja koža je postala glatka a oči sjajne; pevušila sam dok sam se oblačila, što nisam činila još od detinjstva.

- [9a] Mia madre ha socchiuso gli occhi e ha stretto le labbra sottili come per impedirsi di parlare. (Io, 5/66).
- [9b] Moja majka je zažmurila i stisnula svoje tanke usne kao da ne želi da progovori.
- [10a] L'ho abbracciata e le ho poggiato la fronte sul collo, il naso sulla clavicola e sono scoppiato a piangere. (Io, 48/66).
- [10b] Zagrlio sam je, naslonio čelo na njen vrat, nos na njenu ključnjaču i briznuo u plač.
- [11a] Mi sono toccato le tempie, pulsavano, nelle orecchie un rombo mi stordiva e gli occhi mi facevano male. (Io, 58/66).
- [11b] Pipnuo sam svoje slepoočnice. Pulsirale su. Uši su mi zaglunule od brujanja, oči su me bolele.

12.2.5.1.1 Prevodni ekvivalenti u vidu imenice + modifikator

Ukoliko je u originalu prisutan modifikator uz imenicu on će stajati i u srpskom prevodu, kao u primeru [1a]: *la pelle dorata della fronte e del viso* („zlatnu boju kože čela i lica“), ili u primeru [3a]: *le grandi mani ossute* („velikim koštunjavim rukama“), ali i u svim primerima koji su prikazani u ovom odeljku:

- [1a] La pupilla sembrava staccarsi e roteare come un astro, e i capelli bui e compatti facevano risaltare la pelle dorata della fronte e del viso. (Gen, 138/151).
- [1b] Izgledalo je kao da se zenica otkačila i kruži kao zvezda, a tamna i gusta kosa isticala je zlatnu boju kože čela i lica.
- [2a] La testa piccola, dal profilo diritto, inverosimilmente piccola e giusta su un corpo tanto complesso, era tutta fissata negli occhi grigi, che le lunghe ciglia circondavano d'un'ombra come d'un velo, fra cui lo smalto bianco dell'occhio balenava duro e sibillino. (Gen, 138/151).
- [2b] Mala glava pravilnog profila, neverovatno malena i prava, na telu tako divno složenom, bila je sva u sivim očima, okruženim senkom dugih trepavica kao

koprenom, kroz koju je bela gled oka igrala oštro i zagonetno.

- [3a] Quando rideva a quel modo Don Matteo si batteva le cosce con le grandi mani ossute e camminava, camminava agitatissimo come volesse distribuire equamente nello spazio la sua esplosione d'ilarità. (Sig, 19/258).
- [3b] Kad se smejao na taj način, don-Mateo bi se udarao po bedrima velikim koštunjavim rukama i šetao, šetao, uzbuđen, kao da je želeo da podjednako raspodeli u prostoru svoju bujicu dobrog raspoloženja.

12.2.5.1.2 Jednina prevedena množinom

U narednom primeru imenski izraz u jednini il petto trapassato preveden je množinom u srpskom ekvivalentu: „probijenih grudi“ jer ekvivalentna srpska imenica poseduje samo oblik množine:

- [1a] Non più le notti d'angoscia quando all'orizzonte spuntavano bagliori di fuoco e si poteva pensare che anche lui fosse là in mezzo, disteso immobile a terra, il petto trapassato, tra le sanguinose rovine. (Bout, 62/155).
- [1b] Neće više biti noći punih strepnje kada su se na horizontu pojavljivale zaslepljujuće vatre, i kada se moglo misliti da je i on tamo, da leži nepokretan na zemlji, probijenih grudi, među krvavim ruševinama.

12.2.5.1.3 Množina prevedena jedninom

U ovom odeljku prikazana je obrnuta situacija u odnosu na prethodnu: u originalu stoji imenski izraz u množini le labbra, a on je preveden jedninom „usnu“. U pitanju je odluka prevodioca, naime, srpski leksički ekvivalent poseduje množinu i moglo se prevesti : „Grizla je usne od bola“, kako stoji u originalu.

- [1a] Strizzava le labbra per il dolore. (Io, 48/66).
- [1b] Grizla je usnu od bola.

Treba napomenuti da glagol „strizzare“ ne znači, zapravo, „gristi“ već „stiskati“, „gnječiti“ i da prevod nije precizan: ženski lik, u italijanskoj verziji, uvlači obe usne i pristiska ih zubima.

12.2.5.1.4 Prevodni ekvivalenti u vidu posesivnog dativa

U srpskom jeziku posesivni dativ „je tradicionalni naziv za upotrebu dativa koji može biti zamenjen prisvojnim pridevom ili prisvojnom zamenicom bez osetne razlike u značenju.“ (Piper & Klajn 2013: 351). Tako je u sledećim primerima:

- [1]   *Brat mu se vratio. – Njegov brat se vratio.*
- [2]   *Marku se vratio brat. – Markov brat se vratio*

Srpski prevodni ekvivalenti imenskih izraza koji u italijanskom ukazuju na neotuđivu pripadnost i koji se sastoje od određenog člana i imenice uz modifikatore koji je prate u većini navedenih primera, sastoje se od kombinacije posesivnog dativa i imenice koja označava deo tela, kao u primerima [6a]: *mentre il cuore accelerava/ dok mi je srce sve brže lupalo* i [4a]: *Aveva le pupille così grandi e nere/ Zenice su joj bile crne i tanto velike*:

- [3a]   *L'ho abbracciata e ho infilato la faccia tra i capelli biondi che le cadevano sul viso e ho poggiato il naso sul collo. (Io, 3/66).*
- [3b]   *Zagrlio sam je i zaronio glavu u plavu kosu koja joj je pala preko lica, a nosem sam joj dotakao vrat.*
- [4a]   *Aveva le pupille così grandi e nere che l'azzurro dell'iride non si scorgeva quasi più. (Io, 40/66).*
- [4b]   *Zenice su joj bile crne i tanto velike da se plave dužice gotovo nisu ni videle.*
- [5a]   *Aveva l'occhio azzurro spalancato e senza sguardo. (Gen, 95/151).*
- [5b]   *Oko joj je bilo plavo, širom otvoreno, bez pogleda.*
- [6a]   *A un centinaio di metri da via Col di Lana ho rallentato, mentre il cuore accelerava. (Io, 6/66).*

[6b] Na stotinjak metara od ulice Kol di Lana usporio sam, dok mi je srce sve brže lupalo.

12.2.5.1.5 Glagolski ekvivalent

Ponekad se imenica koja označava neotudivu pripadnost može prevesti glagolskim oblikom ukoliko je taj stilski izbor možda bolji u srpskom jeziku. U primeru [1a] imamo izraz *ho gonfiato il torace* pa umesto da se prevede doslovno: „naduvao sam grudi/naduvao sam se u grudima“, što bi zvučalo poprilično nespretno na srpskom jeziku, prevodilac se opredeljuje za bolji izbor: „isprsio sam se“. Ili, u primeru [2a], *lavarmi la faccia*: prevodilac se opredeljuje za izraz „da se umijem“ umesto doslovnog prevoda „da operem lice“:

[1a] Ho gonfiato il torace cercando di imitare la voce bassa di mio padre: - Arianna dovresti lavarla questa macchina. (Io, 3/66).

[1b] Isprsio sam se, trudeći se da podražavam duboki glas svoga oca: -Arijana, trebalo bi da opereš ova kola.

[2a] Poi mi fermai e andai in bagno a lavarmi la faccia. Onda sam se smirio i otišao u kupatilo da se umijem. (Pen, 32/538).

[2b] Onda sam se smirio i otišao u kupatilo da se umijem.

12.2.5.1.6 Stilska figura

U narednom primeru [1a] možemo uočiti kako se imenica *occhi* prevodi uz pomoć stilske figure:

[1a] Gaspare Planetta alzò gli occhi misurando la potente corporatura di Andrea. (Bout, 10/155).

[1b] Gaspare Planeta je podigao pogled, odmeravajući snažno Andreino telo.

Stilskom figurom metonimijom¹¹⁶ preveden je imenski izraz *gli occhi / oči* kao „pogled“, tj. „podigao je pogled“, a ne „oči“ (kako se inače kaže u italijanskom), što je uobičajen izraz u srpskom jeziku. Ova stilska figura proizvodi semantičko pomeranje u srpskom tekstu i fokusira čitaočevu pažnju na imenicu *pogled* (i njene konotativne dimenzije) a ne na imenicu *oči* (i njene konotativne dimenzije).

12.2.5.1.7 Prevodni ekvivalent u vidu osnovnog broja

U narednom primeru vidimo kako je imenski izraz *gli occhi verdi/zelene oči* [1a] našao svoj srpski ekvivalent u izrazu: *dva zelena oka* [1b], dakle umetanjem osnovnog broja *dva* ispred imenskog izraza *zelene oči*, kako stoji u rečenici na italijanskom jeziku:

[1a] I lineamenti del viso erano stati rimodellati dalla pubertà e un naso imponente mi divideva gli occhi verdi (Io, 2/66).

[1b] Pubertet mi je preoblikovao crte lica, a između dva zelena oka isticao se poveliki nos.

12.2.5.2 Otudiva pripadnost

Za razliku od neotuđive pripadnosti, u okviru koje se misli, pre svega, na delove tela, otuđiva pripadnost ukazuje ne predmete koji nam pripadaju. Dardano & Trifone daju sledeće primere: *Mi hanno rubato il portafogli* („Ukrali su mi novčanik“); *Non trovo più le scarpe* („Ne mogu da nađem cipele“). (Dardano & Trifone 1997: 150). Otudiva pripadnosti predstavlja podvrstu kontekstualne jedinstvenosti jer se misli na samo jedan konkretni referent koji nam pripada; odnos pripadnosti izvodi se samo na osnovu konteksta i zdravog razuma:

---

¹¹⁶ *Metonimija* je retorička figura kod koje dolazi do zamene reči koje su logički povezane i dolazi do pomeranja značenja. Npr. u izrazu *popiti čašu (bere un bicchiere)*, imenica koja upućuje na sadržaj zamenjena je imenicom koja upućuje na posudu. U izrazu *živeti od sopstvenog rada (vivere del proprio lavoro)* zamenjene su imenica koja upućuje na uzrok i ona koja upućuje na posledice. U izrazu *staviti na licitaciju Pikasa (mettere all'asta un Picasso)* zamenjeni su autor i delo. U izrazu *Mario juri dvesta na sat (Mario corre a duecento all'ora)* zamenjeni su vlasnik i posedovani predmet. (Dardano 2005: 289).

- [1a] *Ho portato il vestito in tintoria.* (Trifone &Palermo 2007: 30).
 [1b] *Odneo sam odelo na hemijsko.* (misli se na: moje odelo, ili odelo o kom smo malopre pričali).

U italijanskom jeziku određeni član u okviru imenskog izraza uvek markira ovakve upotrebe (u imenskom izrazu učestvuju uglavnom zajedničke imenice u jednini ili množini). U srpskom jeziku prisutna je prevashodno ogoljena imenica ili, ukoliko u italijanskom jeziku ispred imenice stoji pridev, onda će i uz srpski ekvivalent stajati pridev, kao, u primeru: [3b] *la sua valigetta* (“svoj koferčić”). Up. i druge primere:

- [2a] *Si levò senza svegliare il ragazzo, si vestì in fretta e prese il fucile.* (Bout, 16/155).
 [2b] *Ustao je ne budeći dečaka, obukao se na brzinu i uzeo pušku.*
- [3a] *Aveva un po' di febbre, ma volle fare ugualmente a piedi la strada fra la stazione e l'ospedale, portandosi la sua valigetta.* (Bout, 24/155).
 [3b] *Imao je malu temperaturu, ali je ipak hteo da pešice prevali put između stanice i bolnice, noseći svoj koferčić.*
- [4a] *Si era messa la gonna e la giacca grigia che usava quando faceva le cose importanti. Il golf girocollo. Le perle. E le scarpe blu con i tacchi alti.* (Io, 2/66).
 [4b] *Obukla je sivu suknju i sako koji je nosila u značajnim prilikama. Džemper sa okruglim izrezom. Biseri¹¹⁷. I teget cipele sa visokim potpeticama.*
- [5a] *A denti stretti, con gli sci che mi cadevano e lo zaino che mi segava le spalle, ho spento il cellulare e ho superato il cancello.* (Io, 8/66).
 [5b] *Stisnutih zuba, dok su mi skije ispadale iz ruku, a ranac odvaljiivao ramena, isključio sam mobilni i ušao u dvorište.*
- [6a] *All'uscita mi sono messo le cuffie ma non ho acceso la musica.* (Io, 15/66).
 [6b] *Na izlazu sam stavio slušalice, ali nisam pustio muziku.*

---

¹¹⁷ Greška u prevodu. Treba: *bisere*.

12.3 Zajedničko znanje sagovornika

Pojam zajedničkog znanja uvodi Lewis (1969) kada govori o *zajedničkom znanju* (v. 5.4.3). Reč je, zapravo, o podrazumevanom, sagovornicima zajedničkom znanju koje ukazuje na činjenicu da je referent poznat i govorniku i sagovorniku. Ono što razlikuje zajedničko znanje sagovornika od kontekstualne jedinstvenosti jeste da, za razliku od kontekstualne jedinstvenosti, koja ne zahteva od sagovornika posedovanje prethodnih znanja o referentu, i čiji se identitet može utvrditi u okviru same komunikativne situacije, zajedničko znanje među sagovornicima ukazuje da je referent poznat i govorniku i sagovorniku. Govornik upotrebom određenog člana signalizira sagovorniku da potraži u svom sećanju određeni referent jer on zna da sa sagovornikom deli zajednička znanja o referentu.

Piper za srpski jezik koristi pojam situativno-zavisna referencijalnost, a ona se može primeniti i na zajednička znanja sagovornika jer podrazumeva da su i govornik i sagovornik obavešteni o određenom referentu. (Piper 2005: 57).

- [1] *Brat je oputovao.* (Piper 2005: 57).
- [2] *Dolazio je onaj majstor.* (Piper 2005: 59).
- [3] *Šta da radim s onom decom?* (Piper 2005: 59).

Kada kažemo „sagovornici“, u našem radu mislimo na odnos pisac-čitalac kao i na međusobni odnos između protagonista neke priče ili romana, čiji razgovor podražava pravu/realnu komunikativnu situaciju u kojoj imamo govornika i sagovornika.

Sagovornici, razgovarajući međusobno, spominju imenske izraze, kao u primeru [4a]: *il Gran Convoglio* „(Veliku povorku“), ili u primeru [5a]: *con i vicini di stanza* („sa susedima“), ili u primeru [7a]: *al celebre sanatorio* („ovom slavnom sanatorijumu“), koje oni međusobno razumeju, odnosno znaju na koje se referente odnose spomenuti imenski izrazi. U primeru [6a] stoji: *Se non te lo si dice prima, tu lo presti immediatamente alle amiche* („Ako ti to čovek odmah ne kaže, ti odmah knjigu pozajmiš prijateljicama“), a misli se na referenta *prijateljice*, koji je dobro poznat kako govorniku tako i sagovorniku; pri tom ovaj referent se prvi put pojavljuje u tekstu, a uz njega stoji određeni član upravo zbog svojstva člana da može uputi na poznatog referenta kako govorniku tako i sagovorniku. Primer [7b] sadrži pokaznu zamenicu

ovaj kao prevodni ekvivalent imenskog izraza: *al celebre sanatorio* („ovom slavnom sanatorijumu“). Up. sledeće primere:

- [4a] Bene, ho deciso, così per dire, di aspettare il Gran Convoglio. (Bout, 13/155).
- [4b] Dakle, rešio sam, da tako kažem, da čekam Veliku povorku.
- [5a] Dai primi discorsi fatti con i vicini di stanza, con il personale e con i sanitari, Giuseppe Corte si accorse come in quel reparto il settimo piano venisse considerato come uno scherzo, riservato ad ammalati dilettanti, affetti più che altro da fisime; solo dal sesto, per così dire, si cominciava davvero. (Bout, 30/155).
- [5b] Iz prvih razgovora sa susedima, sa personalom i sa lekarima, Đuzepe Korte je primetio kako se u tom odeljenju sedmi sprat smatra šalom, kako je on rezervisan za bolesnike-amatere, koji su, uglavnom, svoju bolest izmislili; tek se od šestog, da tako kažemo, istinski počinjalo.
- [6a] Se non te lo si dice prima, tu lo presti immediatamente alle amiche. (Bout, 45/155).
- [6b] Ako ti to čovek odmah ne kaže, ti odmah knjigu pozajmiš prijateljicama.
- [7a] Benché avesse soltanto una leggerissima forma incipiente, Giuseppe Corte era stato consigliato di rivolgersi al celebre sanatorio, dove non si curava che quell'unica malattia. (Bout, 24/155).
- [7b] Mada je imao samo lagani početni oblik, Đuzepeu Korteu su savetovali da se obrati ovom slavnom sanatorijumu, gde se lečila samo ta jedna bolest.

Na osnovu analize primera uočili smo da se u italijanskom jeziku u okviru zajedničkog znanja javljaju uglavnom opšte zamenice u jednini ili množini, dok su srpski ekvivalenti uglavnom ogoljene imenice (osim kada u italijanskom jeziku ispred imenice stoji pridev ili determinativ: onda se takvo rešenje reflektuje i na srpske prevodne ekvivalente i u njima se takođe upotrebljava pridev ili determinativ – up. primere [4b] i [7b]).

12.4 Anafora

Anaforski izraz, kao važan aspekt referencije, predstavlja unutartekstualno, endoforsko upućivanje na antecedenta, dok se antecedent označen neodređenom imeničkom sintagmom odnosi na pojam koji pripada spoljnom svetu – dakle reč je o egzoforičkom upućivanju.

Anaforski izraz povezan je jakim logičko-tekstualnim vezama sa svojim antecedentom i stoga anafora predstavlja jedan od ključnih aspekata tekstualne kohezije.

Anafora je važna zbog umrežavanja informacija unutar teksta. Ona može podrazumevati identičnost referenata na relaciji antecedent – anaforski izraz; tada govorimo o direktnoj anafori. U sledećim iskazima imamo primere koreferencije, koja predstavlja važno sredstvo tekstualne kohezije i koja podrazumeva identičnost referenata. (Korzen 1996: 113). Up:

[1a] *Luca mi ha portato una rivista [antecedent]. Leggerò la rivista domani.* [anaforski izraz] (Korzen 1996: 115).

[1b] *Luka mi je doneo jedan časopis. Pročitaću časopis sutra.*

[2a] *Mio figlio ha un gatto. [antecedent]. Il gatto ha due mesi e succhia ancora il latte.* [anaforski izraz] (Prandi & De Santis 2011: 260).

[2b] *Moj sin ima mačku. Mačka ima dva meseca i još uvek sisa mleko.*

S obzirom na činjenicu da u tekstu anaforski izrazi¹¹⁸ ne mogu funkcionisati bez antecedenta, Korzen zaključuje da anaforu karakteriše referencijalna hijerarhija jer se antecedent može smatrati ključnim i glavnim u informativno-referencijalnom smislu, i samo taj elemenat povezuje tekst sa spoljnim svetom. (Korzen 1996: 114).

Može se desiti da u nekoj rečenici imenička sintagma ima istu upravnu reč kao i imenička sintagma koja se javila u prethodnom delu rečenice, ali ne mora biti nužno reč o anaforskom izrazu:

[3a] *Luca ha visto un delfino. Lo sapevi che il delfino è un mammifero?*

---

¹¹⁸ Korzen pored termina anaforski izraz (*espressione anaforica*), koristi i *ripresa anaforica* (Korzen 1996: 113-114).

[3b] *Luka je video jednog delfina. Jesi li znao da je delfin sisar?*

[4a] *Luca mi ha portato una chitarra. Tu suoni la chitarra?*

[4b] *Luka mi je doneo gitaru. Da li ti sviraš gitaru?* (Korzen 1996: 116).

Ukoliko na relaciji antecedent – anaforski izraz referent nije isti, onda je reč o anaforskoj neidentičnosti, kao što možemo videti u prethodna dva primera. U drugoj imeničkoj sintagmi reč je o kategoriji koju ona predstavlja: *il delfino* („delfin“), *la chitarra* („gitara“). Takođe, prisustvo prve (neodređene) imeničke sintagme nije neophodno kako bi druga imenička sintagma funkcionisala. (Korzen 1996: 115). Dakle, u gorenavedenim primerima [3a] i [4a] nije reč o anafori niti o identičnosti referenta, samim tim nema ni koreferencijalnosti.

U narednom primeru vidimo da ukoliko upotrebimo neodređeni član umesto određenog u okviru anaforskog izraza, referent više nije isti:

[5a] *Oggi mi hanno regalato un gatto. Appena uscito di casa ho visto un gatto che attraversava la strada. Il mondo mi sembrava pieno di gatti.* (Prandi & De Santis 2011: 261).

[5b] *Danas su mi poklonili jednu mačku. Čim sam izašao iz kuće, ugledao sam jednu mačku koja je prelazila preko ulice. Svet mi je delovao prepun mačaka.*

U primeru [5a] vidimo da je druga imenička sintagma *un gatto*, zapravo, novi referent.

Anafora i tekstualna kohezija veoma su važne kako za italijanski tako i za srpski jezik (v. detaljnije: Stanojčić & Popović 1994: 365-369).

Na početku ovog poglavlja spomenuli smo anaforičku identičnost kroz primere *una rivista-la rivista*; *un gatto-il gatto*. Međutim, dešava se u mnogim slučajevima da anaforički izraz ne upućuje na istog referenta na kog upućuje antecedent; odnos antecedent-anaforički izraz nije ograničen na semantički jedinstvenu interpretaciju (Korzen 1996: 114). O ovoj pojavi ćemo detaljno govoriti u okviru poglavlja o indirektnoj asocijativnoj anafori. (v. 12.4.3).

Spomenuli bismo još jednu pojavu vezanu za tekstualnu koheziju i anaforu. Pored direktne i indirektna anafore, postoje i takozvani anaforski inkapsulatori. Oni imaju dve funkcije: nadovezuju se na antecedent i kvalifikuju ga prema objektivnim parametrima (*incidente, scontro,*

cerimonia / „nesreća“, „sukob“, „ceremonija“) ili prema valutativnim, tj. subjektivnim kriterijumima (*tragedia, lieto evento, successo, sconfitta* („tragedija“, „srećan događaj“, „uspeh“, „poraz“). (Prandi & De Santis 2011: 277- 278):

[6a] *Giovanni ha brillantemente superato l'esame. Il suo successo ha fatto molto piacere ai suoi genitori.* (Prandi, De Santis, 2011: 277).

[6b] *Đovani je sjajno položio ispit. Njegov uspeh je veoma obradovao njegove roditelje.*

Imenica *successo* („uspeh“) kvalifikuje prethodnu rečenicu kao proces, i to uspešan, i istovremeno mu omogućava prelaz od poznate informacije ka novoj. Imenski izraz *Il suo successo* („Njegov uspeh“) ima tri osnovne funkcije: nastavlja se na ceo prethodni iskaz, kvalifikuje se kao uspeh, zahvaljujući inkapsulatoru ceo proces postaje tema narednog iskaza, omogućavajući da proces koji je bio nov postane tematska baza na koju se nadovezuje nova informacija, i tako redom. Na taj način postiže se ulančavanje starih informacija s novim i omogućava se postizanje tekstualne kohezije. (Prandi & De Santis 2011: 277- 278).

12.4.1 Direktna anafora

Pod direktnom anaforom podrazumevamo potpunu identičnost antecedenta i anaforskog izraza; ona se ogleda u upotrebi iste reči u anaforskom izrazu. Dolazi samo do pomeranja vrste člana – s neodređenog prelazi se na određeni član.

Kao što smo već spomenuli u potpoglavlju 12.4, antecedent je imenica s neodređenim članom koja se direktno odnosi na referenta, dok se anaforski izraz odnosi na antecedenta i uvek se upotrebljava uz određeni član u italijanskom jeziku. Up. sledeće primere:

[1a] *Ma una sera, ch'era seduto al fuoco, si aprì di colpo la porta e comparve un giovane, con un fucile. Avrà avuto diciassette anni. "Cosa succede?" domandò Planetta, senza neppure alzarsi in piedi. Il giovane aveva un'aria ardita, assomigliava a lui, Planetta, una trentina d'anni prima.* (Bout, 11/155).

[1b] *Ali jedne večeri, dok je sedeo pored vatre, naglo su se otvorila vrata i pojavio se jedan mladić s puškom. Mogao je imati sedamnaest godina. "Šta se dešava?" upitao je Planetta, čak ni ne ustavši. Mladić je imao smeo izraz, ličio je na njega, Planetu, od pre*

tridesetak godina.

- [2a] Per andare dal nido d'aquila al ristorante occorreva percorrere una grande via porticata, poi attraversare una piazza storica, voltare l'angolo di un palazzo monumentale e infine attraversare una seconda piazzetta. [...] Arrivati alla piazza storica gli studenti si accomiatavano, all'angolo del palazzo monumentale si congedavano gli assistenti, gli incaricati attraversavano la piazzetta ma salutavano sulla soglia del ristorante, dove entravano solo l'ospite e gli ordinari. (Num, 5/119).
- [2b] Da bi se od orlovog gnezda stiglo do restorana, trebalo je da se prođe kroz široku ulicu s porticima, potom da se pređe preko starog trga, da se skrene iza ugla veličanstvene palate i, najposle, da se pređe preko još jednog manjeg trga... Kada bi stigli do starog trga, studenti su se opraštali od povorke, na uglu veličanstvene palate odlazili su asistenti, vanredni profesori i docenti prelazili su preko manjeg trga, ali su se pozdravljali ispred restorana, u koji su ulazili samo gost i redovni profesori.
- [3a] Da principio avevo trovato lavoro come tutore di un ragazzo tedesco, troppo stupido per andare a scuola, in Engadina. [...] Tre giorni dopo sono stato licenziato, perché il ragazzo non faceva progressi. (Num, 6/119).
- [3b] U početku sam našao posao kao kućni nastavnik jednom malom Nemcu u Engadinu, koji je bio previše glupav da bi išao u školu. [...] Tri dana posle toga dobio sam otkaz, zato što dečak nije napredovao.
- [4a] Vide in fondo un polverone che si muoveva. [...] Il polverone che si muoveva, avanzando lungo la strada, era la polvere del Gran Convoglio. (Bout, 17/155).
- [4b] Sasvim u dnu video je oblak prašine koji se kretao. Oblak prašine, koji se kretao drumom, bila je prašina koju je dizala Velika povorka.

U primerima [1b] i [4b] u anaforskom izrazu stoje ogoljene imenice (*mladić*, *oblak prašine*), dok se u primeru na italijanskom [3a] javlja direktna anafora *un ragazzo tedesco... il ragazzo*, ali se u prevodu javlja indirektna anafora (isti je referent, ali se koristi ekvivalentni izraz): primer [3b] „jednom malom Nemcu ... dečak.“ U primeru [2a] javlja se anaforski izraz *alla piazza storica* u kome se nalazi pridev koji se može uočiti i u prevodu: „do starog trga“ [2b].

12.4.2 Indirektna anafora

Antecedent i anaforski izraz unutar indirektne anafore mogu se odnositi na isti referent, ali kao šta sam naziv kaže, to se čini na indirektan način, odnosno, antecedent i anaforski izraz ne moraju biti leksički identični, ali su povezani logičkom vezom i odnose se na istog referenta. Up. sledeće primere:

[1a] *Prestai dei soldi a un tizio un mese fa. Il mascalzone me li ridette subito il giorno dopo.* (Korzen 1996: 119).

[1b] *Pozajmio sam novac nekom tipu pre mesec dana. Baraba mi ih je vratio odmah sledećeg dana.*

Takođe, uobičajeni su i slučajevi neidentičnost anaforskog izraza i antecedenta, odnosno: antecedent može upućivati na referenta koji je drugačiji od referenta na koga se odnosi antecedent, ali postoji jaka logička veza između njih (tada govorimo o indirektnoj asocijativnoj anafori). Up. sledeće primere:

[2a] *È stata premiata una scultura. L'autore ha ricevuto una somma.* (Renzi 1988: 384).

[2b] *Nagrada je jedna skulptura. Autor je primio novčanu nagradu.*

U ovim primerima vidi se logička povezanost: ako postoji skulptura, postoji i njen stvaralac, odnosno autor; samim time, antecedent i anaforski izraz povezani su leksičkim i stilskim sredstvima.

Renzi ističe da anafora ne mora da se realizuje isključivo u odnosu kao: *un inquilino...l'inquilino*, „jedan stanar...taj stanar“ već taj odnos može biti manje očigledan, ali ipak jasan i vezan za prethodni kontekst. On koristi termin *implicitna anaforička referencija* (*referenza anaforica implicita*). (Renzi 1988: 384).

Mi ćemo koristiti termin *indirektna asocijativna anafora* jer smatramo da se ovakva vrsta anafore u velikoj meri bazira na našim mentalnim asocijacijama kojima se antecedent i anaforski izraz dovode u logičku vezu. (detaljnije o tome v. 12.4.3).

Mehanizam funkcionisanja indirektne anafore kompleksniji je u odnosu na direktnu anaforu jer podrazumeva sposobnost čitaoca da povezuje informacije. Dakle, u procesu razumevanja teksta očekuje se aktivno učestvovanje čitaoca.

Kada je reč o indirektnoj anafori, u anaforskom izrazu može da stoji: sinonim, hiperonim¹¹⁹, hiponim¹²⁰, ekvivalentni izraz, deminutiv. (Prandi & De Santis 2011: 262).

Prandi & De Santis ističu da je pojava hiperonima češća u indirektnoj asocijativnoj funkciji nego pojava sinonima jer, na primer, ne postoji sinonim za imenicu *rosmarino* („ruzmarin“), ali hiperonima ima puno. (Prandi & De Santis 2011: 262).

Naredni primeri pokazuju kako se tekstualna kohezija ostvaruje putem povezivanja podređenog pojma (hiponima) s nadređenim (hiperonim):

- [3a] *Ieri mattina avevo comprato dei tulipani a un mercato in periferia, ma quando sono arrivato a casa, i fiori erano già appassiti.* (Korzen 1996: 118).
- [3b] *Juče ujutru sam kupio lale na jednoj pijaci na periferiji, ali kada sam stigao kući, cveće je već bilo uvenulo.*
- [4] *Pogledaj kako je lep pun Mesec. To nebesko telo me je oduvek privlačilo* (Mrazović 2009: 737).
- [5] *Mi imamo jednu staru ladu. Taj auto nas služi već deset godina.* (Mrazović 2009: 738).

U sledećem primeru povezivanje antecedenta i anaforskog izraza odvija se putem deminutiva:

- [6a] *Mi hanno regalato un gatto. Il micino ha subito fatto amicizia con il mio bimbo.* (Prandi & De Santis 2011: 262).
- [6b] *Poklonili su mi jednu mačku. Maca se odmah sprijateljila sa mojim detetom.*

---

¹¹⁹ *Hiperonim* je imenica koja predstavlja opšti naziv u odnosu na neku drugu, specifičniju imenicu (npr. *vozilo* naspram *automobil*). (Klajn & Šipka 2008: 1417).

¹²⁰ *Hiponim* je imenica specifičnog značenja, užeg u odnosu na neku drugu imenicu (npr. *muva* naspram *insekt*) (Klajn & Šipka 2008: 1421).

Kako bismo razumeli vezu između antecedenta i anaforskog izraza neophodno je posedovati opšta znanja o svetu kako bi moglo da dođe do povezivanja informacija. Anafora i katafora često se dovode u vezu. Pored toga što je anafora suštinski neophodna za tekstualnu koheziju, dok je katafora dodatni element, rekli bismo da je jedna od razlika između ove dve pojave ta što anafora zahteva posedovanje opštih znanja o svetu, a katafora se više temelji na zajedničkim znanjima sagovornika.

Na osnovu opšteg poznavanja sveta nama mogu biti poznati mnogi referenti a da oni tokom razgovora nisu direktno spomenuti. Hawkins (1978: 123) ističe kada govori o asocijativnoj anaforičkoj upotrebi člana da kada, „nakon što smo spomenuli pojam *kuća*, možemo upotrebiti potom reči poput: *krov* ili *dvorište*. Slično se dešava sa pojmom *venčanje*: imamo *mladu*, *deveruše*, *tortu*; sa brodom: imamo *jarbol*, *jedra*, *teret*, [...] *kola*: imamo *menjač*, *sedišta* [...]“.

Specifičnost ove vrsta znanja, tj. opštih znanja, jeste da se ona mogu ticati znanja vezanih za karakteristike određenog podneblja, pa samim tim one mogu podrazumevati određeni skup običaja ili pojava i predmeta koji nisu univerzalni i koje ne poseduje, na primer, svako selo ili grad, ili svaka kuća, ili svako venčanje. Postoji puno parametara koji određuju hoćemo li nešto percepirati kao poznato i određeno: geografski parametar, na primer, uslovljava naše viđenje „poznatog“, odnosno u zavisnosti od toga gde živimo, po kojim običajima, nama će određeni pojmovi biti više ili manje poznati.

U vezi s opštim znanjem su i ekvivalentni izrazi koji predstavljaju, ponekad, i subjektivnu pojavu. Na primer, možemo reći *Rim* li *večni grad* (*Roma/la città eterna*), ili *najveći pesnik*, odnosno *Dante* (*il sommo poeta/Dante*).

Poznavanje ovakvih izraza može biti generalno ili ograničeno na mali broj osoba: ako je za neku osobu *Rim* istovremeno i *Enrikov grad* (*Roma / la città di Enrico*), onda je možda njen sagovornik neće razumeti; ili, ako čitam pismo mog čukundede koje je napisano 1862. godine, kada se u njemu spominje glavni grad Italije, misli se na Torino, a ne na Rim. (Prandi & De Santis 2011: 263).

12.4.2.1 Ekvivalentni izrazi

U našem istraživanju, u okviru indirektne anafore, uočili smo povezivanje antecedenta i anaforskog izraza, pre svega putem ekvivalentnih izraza, iako se oni mogu povezati i putem sinonima, hiperonima, hiponima i sl. (v. 12.4.2). U primeru [1a] stoji antecedent *un'infermiera* („bolničarka“) na koji se nadovezuje anaforski izraz *la giovane* („mladom devojkom“); u primeru [2a] u antecedentu stoji konstrukcija *una figura andava su e giù lentamente* („neka figura lagano išla gore-dole“) na koju se nastavljaju anaforski izrazi: *il misterioso individuo che passeggiava su e giù per la strada* („onaj tajanstveni tip koji je čekajući šetao gore-dole ulicom“), *quel sinistro personaggio fin troppo paziente* („ta čudna ličnost koja je bila isuviše strpljiva“). Up. i druge primere:

- [1a] Poco dopo entrò un'infermiera per chiedergli se desiderasse qualcosa. Giuseppe Corte non desiderava nulla ma si mise volentieri a discorrere con la giovane chiedendo informazioni sulla casa di cura. (Bout, 25/155).
- [1b] Posle kratkog vremena ušla je bolničarka i upitala da li nešto želi. Đuzepe Korte nije želeo ništa, ali mu je bilo drago da počne da ćaska sa mladom devojkom, tražeći informacije o lečilištu.
- [2a] Ma soprattutto, ogni tanto, guardava, con evidente preoccupazione, attraverso la finestra, il cancelletto di legno verde dietro il quale una figura andava su e giù lentamente... Capi la storia del mantello, la tristezza del figlio e soprattutto chi fosse il misterioso individuo che passeggiava su e giù per la strada, in attesa, chi fosse quel sinistro personaggio fin troppo paziente. (Bout, 65/155).
- [2b] Ali iznad svega, s vremena na vreme, on je sa očiglednom zabrinutošću gledao kroz prozor prema zelenoj drvenoj kapiji iza koje je neka figura lagano išla gore-dole. [...]Shvatila je priču sa ogrtačem, sinovu tugu, a pogotovo ko je onaj tajanstveni tip koji je čekajući šetao gore-dole ulicom, ko je ta čudna ličnost koja je bila isuviše strpljiva.
- [3a] E adesso gli dava fastidio quel semaforo che s'accendeva e si spegneva. Era laggiù,

- lontano, un occhio giallo che ammicca, solitario: non ci sarebbe stato da farci caso. Ma Marcovaldo doveva proprio essersi buscato un esaurimento: fissava quell'accendi e spegni e si ripeteva: "Come dormirei bene se non ci fosse quell'affare!" (Marc, 8/127)
- [3b] I evo, sada mu je smetao taj semafor koji se palio i gasio. Tamo dole, daleko, namigivalo je usamljeno žuto oko: neko drugi ne bi to ni primetio. Ali mora biti da je Markovaldo bio baš dobro iscrpljen: posmatrao je netremice to pali-gasi i ponavljao u sebi: "Oh, kako bih dobro spavao samo da nema te naprave!"
- [4a] Infatti dirigeva una piccola clinica per malati di nervi a Vincennes, ma sapeva benissimo che il suo istituto di cura non avrebbe mai goduto della fama e delle rendite della clinica del più celebre dottor Blanche - anche se Du Maurier mormorava sarcastico che trent'anni fa vi aveva soggiornato un certo Nerval (secondo lui poeta di qualche merito) che le cure della famosissima clinica Blanche avevano condotto al suicidio. (Cim, 27/367).
- [4b] I odista, bio je na čelu male klinike za duševne bolesnike u Vensenu, a vrlo dobro je znao da njegov sanatorijum neće nikada dostići ugled i prihode najčuvanije klinike doktora Blanša - premda je Di Morije podsmešljivo gundao kako je pre trideset godina u njoj boravio neki Nerval (po njemu, pesnik od izvesne vrednosti) kog je lečenje u slavnoj Blanšovoj bolnici dovelo do samoubistva.

12.4.3 Indirektna asocijativna anafora

U slučaju indirektnih asocijativnih anafora ne postoji identičnost referenta, ali postoji implicitna logičko-asocijativna povezanost antecedenta i anaforskog izraza, tako da se kohezija ostvaruje unutar teksta. Kada smo u potpoglavlju 12.4.2 govorili o povezanosti antecedenta i anaforskog izraza putem međusobnih asocijacija spomenuli smo pojam *kuća* i na šta sve taj pojam može da asocira: *krov, dvorište, vrata, prozori* itd. Upravo takav odnos predstavlja okosnicu indirektnih asocijativnih anafora. Up:

- [1] *Približili smo se toj kući. Svi prozori su bili otvoreni.*

U narednim primerima vidimo sledeće asocijativno-logičke odnose: *una gaia camera / jednu veselu sobu* [2a] na koju se nadovezuju: *la tappezzeria, le poltrone, i cuscini / tapete, fotelje, jastuci*; *un'auto / jednih kola* [3a]: *dal finestrino, la portiera / kroz prozor, vrata*. Anaforski izraz u italijanskom jeziku uvek ima određeni član, dok srpski prevodni ekvivalenti predstavljaju ogoljene imenice:

- [2a] Dopo una sommaria visita medica, in attesa di un esame più accurato Giuseppe Corte fu messo in una gaia camera del settimo ed ultimo piano. I mobili erano chiari e lindi come la tappezzeria, le poltrone erano di legno, i cuscini vestiti di policrome stoffe. (Bout, 24/155).
- [2b] Posle kratkog lekarskog pregleda, u očekivanju brižljivijeg ispitivanja, Đuzepe Korte smešten je u jednu veselu sobu na sedmom i poslednjem spratu. Nameštaj je bio svetao i čist, kao i tapete, fotelje su bile od drveta, jastuci presvučeni šarenim tkaninama.
- [3a] La prima domenica, andando a messa a piedi, Ernesto si è accostato alla guida di un'auto. "Dove va?" mi ha chiesto sporgendosi dal finestrino e non appena gliel'ho detto lui ha aperto la portiera dicendo: "Mi creda, Dio è molto più contento se invece di andare in chiesa viene a fare una bella passeggiata nei boschi." (Va', 83/114).
- [3b] Prve nedelje, dok sam išla na misu pešice, pojavio se Ernesto za volanom jednih kola. "Kuda idete?" upitao me je nagnuvši se kroz prozor i pre nego što sam mu odgovorila, otvorio je vrata: "Verujte mi, Bogu će biti mnogo draže ako umesto u crkvu odete u jednu lepu šetnju po šumi".

Indirektnu asocijativnu anaforu karakteriše jaka logička povezanost putem asocijativnog promišljanja. Mogu se javiti i odnosi poput [4a] *manoscritti-editori / rukopisi-izdavači*, koji omogućavaju stvaranje kohezije teksta na osnovu logičke povezanosti. Srpski ekvivalenti su ogoljene imenice. Up. sledeće primere:

- [4a] Mi sono dedicato per qualche anno a leggere manoscritti, che gli editori (certe volte anche quelli importanti) mi passavano, perché da loro i manoscritti che arrivano nessuno ha voglia di leggerli. (Num, 5/119).
- [4b] Nekoliko godina proveo sam čitajući rukopise koje su mi davali izdavači (katkad čak i oni značajni), jer kod njih niko nema želju da čita rukopise koje im šalju.
- [5a] Una donna si pettinava seduta sullo scalino della porta e immergeva il pettine in un catino d'acqua. (Gen, 8/151).
- [5b] Žena se češljala, sedeći na stepeništu vrata, i umakala češalj u posudu s vodom.
- [6a] Il libro parlava d'un bambino figlio di un taglialegna, che usciva con l'accetta, per far legna nel bosco. (Marc, 37/127).
- [6b] Knjiga je govorila o jednom dečaku, sinu nekog drvoseče koji je odlazio u šumu, da sekirom naseče drva.

U primeru [5a] kroz glagol *pettinarsi* („češljati se“) ostvaruje se logičko-semantička povezanost pojmova. Glagol je neka vrsta antecedenta na kog se oslanja imenica *il pettine* („češalj“) koja se prvi put spominje u tekstu. U italijanskom stoji određeni član u okviru anaforskog imenskog izraza, dok u srpskom prevodnom ekvivalentu stoji ogoljena imenica. U primeru [6a] uočava se logičko-asocijativna povezanost imenskog izraza *un bambino figlio di un taglialegna* („jednom dečaku, sinu nekog drvoseče“) i pojmova *l'accetta* („sekira“) i *nel bosco* („u šumu“), koji su određeni zahvaljujući činjenici da se u tekstu spominje sin drvoseče, pa uz ove imenske izraze stoji određeni član iako se prvi put javljaju u tekstu; srpski prevodni ekvivalenti su ogoljene imenice. Dakle anaforski izraz je uvek praćen članom u italijanskom, dok u srpskom stoji ogoljena imenica.

12.5 Katafora

Katafora predstavlja upućivanje na deo teksta koji sledi. Anafora upućuje na prethodni deo teksta. Dakle, njihove uloge nisu simetrične. Takođe, dok anafora određuje imenski izraz, katafora služi samo kao pomoć prilikom identifikacije referenta.

Katafora je u tesnoj vezi s komunikativnim karakterom iskaza, odnosno s informativnim težištem iskaza. Katafora utiče na red reči, na odnos tema-rema, na pojavu topikalizacije i leve dizlokacije, potom na razne vrste rečenica s kataforičkim svojstvom (detaljno o katafori i njenim načinima iskazivanja u italijanskom, v. pogl. 12.5.1; 12.5.1.2).

Katafora predstavlja „upućivanje jedne jezičke jedinice na neku drugu koja sledi. Na primer: *Rekao sam ovo/sledeće...*, gde se *ovo* i *sledeće* mora specifikovati u kontekstu koji dolazi. Iskaz *Evo pregleda najnovijih vesti* ilustruje kataforičku funkciju reči „evo“ (Crystal 1985: 159). „Kataforičke reči obično kontrastiraju anaforičkim rečima (koje upućuju na prethodno rečeno), a ponekad egzoforičnim rečima (koje upućuju neposredno na vanjezičku situaciju).“ (Crystal 1985: 159).

12.5.1 Katafora i načini njenog iskazivanja u italijanskom i srpskom

Katafora, kao što smo već objasnili u poglavlju 12.5, upućuje na deo koji sledi u istom tekstu (za razliku od anafore, koja upućuje na neki prethodni deo teksta). Na narednim stranama ćemo istražiti kako se ponaša član u italijanskom jeziku kada je reč o katafori i koje konstrukcije u italijanskom jeziku imaju kataforičko svojstvo. Potom ćemo analizirati srpske prevodne ekvivalente.

12.5.1.1 Katafora i određeni član

Kataforička identifikacija referenta zasniva se na precizacijama koje prate imenski izraz; one su zapravo modifikatori, poput relativnih rečenica ili predloških konstrukcija. Međutim, određenost referenta uvek zavisi od zajedničkog znanja sagovornika. (Renzi 1988: 385). Up. primere:

[1a] *Sai che è chiuso il bar che è all'angolo di via Cavour?*

[1b] *Znaš li da je zatvoren bar koji je na uglu ulice Kavur?*

[2a] *Sai che l'inquilino di Carlo non paga l'affitto?*

[2b] *Znaš li da Karlov stanar ne plaća stanarinu?*

Modifikatori *di Carlo*, i *che è all'angolo* predstavljaju strategije koje treba da pomognu sagovorniku da u svom sećanju pronađe referenta koji mu je već poznat, ali zahvaljujući ovim uputstvima on treba da ga izdvoji na nedvosmislen način. Katafora može da se javi i uz određeni i neodređeni član, za razliku od anafore (odnosno anaforskog izraza), i može da implicira i određenu i neodređenu referencijalnost.

Za razliku od anafore, katafora ne mora da učini poznatom imeničku sintagmu. Ukoliko bismo upotreбили neodređeni član, onda bi značilo da sagovornici ne dele zajednička znanja i da je pojam koji se uvodi nov i nepoznat za sagovornika:

[3a] *Sai che è stato chiuso un bar all'angolo di via Cavour?*

[3b] *Znaš li da je zatvoren jedan bar koji je na uglu ulice Kavur?*

[4a] *Sai che un inquilino di Carlo non paga l'affitto?*

[4b] *Znaš li da jedan Karlov stanar ne plaća stanarinu?*

Međutim, u primeru:

[5a] *Sai che il signore/*un signore che abbiamo visto ieri è proprio il padre di Anna?*

[5b] *Znaš li da je onaj gospodin/ *neki gospodin koga smo videli juče upravo Anin otac?*

vidimo obaveznu upotrebu određenog člana jer se referent odnosi na zajednička znanja sagovornika. Dakle, pragmatički parametar – zajednička znanja govornika i sagovornika – utiču na odabir određenog ili neodređenog člana.

Renzi, kroz naredne primere, ukazuje na važnost kataforičke upotrebe člana. (Renzi 1976: 11):

[6a] *Il leone che ho cacciato via...*

[6b] *Lav koga sam oterao..*

[7a] *Il leone dello zoo accanto...*

[7b] *Lav iz susednog zoo vrta...*

U prvom slučaju [6a] imamo relativnu rečenicu, u drugom modifikator u vidu predloške konstrukcije [7a]. Ovoj vrsti identifikacije referenta kojom je iskristalisano da je u prvom slučaju reč o lavu koji je oteran, a ne o nekom drugom lavu, a u drugom slučaju da je reč o lavu koji se nalazi u susednom zoo vrtu a ne o nekom drugom, Renzi pripisuje kataforičku funkciju (*uso cataforico*). (Renzi 1976: 11).

12.5.1.2 Razne vrste rečenica sa kataforičkim svojstvom

Katafora može da se javi u raznim vrstama zavisnih rečenica. Upravo te zavisne rečenice omogućavaju odabir određenog člana, ali i sama komunikativna situacija. I relativne, rascepljene i egzistencijalne rečenice mogu se upotrebiti sa određenim članom, a takav odabir zavisiće od konteksta i namera govornika. Takođe, i sama komunikativna perspektiva rečenice može da uvede kataforu i određeni imenski izraz u vidu leve dizlokacije, u kojoj se objekat izmešta na početak rečenice (v. 12.5.1.2.1.5).

12.5.1.2.1 Relativna rečenica

Relativne rečenice sagledaćemo u okviru dve podele: na restriktivne i na nerestriktivne rečenice.

Restriktivne relativne rečenice su one kojima „se ograničava značenje imenice na koju se odnose [...] ovakve rečenice bliže određuju imenicu a istovremeno je i dopunjuju. Bez njih bi imenica, a samim tim i rečenica u kojoj se ona javi, bila nepotpuna, ponekad čak i besmislena.“ (Mrazović & Vukadinović 2009: 628). Up. sledeće primere:

- [1a] *Prendo l'autobus che sta arrivando.* (Dardano & Trifone 1997: 423).
- [1b] *Idem autobusom koji upravo stiže.*
- [2] *Jedini čovek na svetu koji nam sada može pomoći otišao je u inostranstvo.*
- [3] *Naša zemlja je uvek imala ljude koji su znali da se bore za istinu.*
- [4] *Najsladi je hleb koji sam zaradiš.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 628).

Restriktivne relativne rečenice nikad se ne odvajaju zarezom od svoje upravne reči (imenice), za razliku od nerestriktivnih, koje su dodatnog karaktera (Mrazović & Vukadinović 2009: 629).

Nerestriktivne relativne rečenice: „ne dopunjuju i ne ograničavaju značenje imenice, već uvek donose neku novu informaciju. One za razliku od restriktivnih nisu podređene imenici, već predstavljaju neku tvrdnju koja se nalazi van sadržaja upravne rečenice“. (Mrazović & Vukadinović 2009: 629). Up. sledeće primere:

- [5a] *Prendo sempre l'autobus, che è il mezzo di trasporto più economico* (Dardano & Trifone 1997: 423).
- [5b] *Uvek koristim autobus, koje je najpovoljnije prevozno sredstvo.*
- [6] *Gustoća naseljenosti, koja je najveća u Monaku, izračunava se se jednostavnom formulom.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 629).

„Izostavljanjem relativne rečenice sadržaj prethodne rečenice se nimalo ne menja, niti je u bilo čemu okrnjen. Sem toga, informacija koja se daje ovom relativnom rečenicom je od sekundarnog značaja.“ (Mrazović 2009: 629).

12.5.1.2.1.1 Relativne restriktivne rečenice

U relativnim restriktivnim rečenicama informativno težište rečenice stavlja se na novu informaciju koja se izmešta na početak. Iako je predmetna informacija nova i nepoznata, uz nju stoji određen član: njegova upotreba je opravdana zbog kataforičnosti jezičke strukture. Na početku uveden, određen imenski izraz, objašnjava se putem relativne restriktivne rečenice koja u sebi nosi informacije vezane za taj imenski izraz i time ga čini poznatim i određenim. Prilikom upotrebe određenog člana uz ovu vrstu rečenica postoji s jedne strane sintaksička podloga odabira člana, s druge strane ključna je komunikativna perspektiva koju govornik bira, što proizvodi i pragmatičku dimenziju iskaza.

Klajn (2005: 243) ukazuje, kada je reč o srpskom jeziku, da relativne rečenice dolaze gotovo uvek posle antecedenta koji može biti imenica, zamenica ili imenička sintagma.

Mi smo u našem radu analizirali rečenice kod kojih je antecedent imenica sa određenim članom u jednini ili množini:

- [1a] Partito ad esplorare il regno di mio padre, di giorno in giorno vado allontanandomi dalla città e le notizie che mi giungono si fanno sempre più rare. (Bout, 1/155).
- [1b] Pošto sam krenuo da istražujem kraljevstvo svoga oca, iz dana u dan sve više se udaljavam od grada, a vesti koje mi stižu postaju sve rede.
- [2a] Le lacrime che non escono si depositano sul cuore, con il tempo lo incrostano e lo paralizzano come il calcare incrosta e paralizza gli ingranaggi della lavatrice. (Va', 8/114).
- [2b] Neisplakane suze se talože na našem srcu i vremenom oko njega naprave koru i parališu ga, kao što nataloženi kamenac parališe zupčanike u veš mašini.
- [3a] Tutt'a un tratto mi ero resa conto che la luce di cui avevo brillato negli ultimi anni non veniva dal mio interno, era soltanto riflessa. La felicità, l'amore per la vita che avevo provato in realtà non mi appartenevano veramente, avevo soltanto funzionato come uno specchio. Ernesto emanava luce e io la riflettevo. (Va', 96/114).
- [3b] U trenutku sam shvatila da ona svetlost kojom sam blistala poslednjih godina nije dolazila od mene, bio je to samo odblesak. Sreća i ljubav prema životu koju sam osećala, u stvari mi nisu zaista pripadali; funkcionisala sam, u stvari, kao ogledalo. Ernesto je isijavao svetlost, ja sam bila samo odblesak.
- [4a] Il romanzo che Amedeo leggeva era a quel punto in cui i più grossi segreti dei personaggi e dell'ambiente sono svelati, e ci si muove in un mondo familiare, e si è raggiunta una specie di parità, di confidenza tra l'autore ed il lettore, e si va avanti insieme, e non si smetterebbe mai. (Racc, 42/198).
- [4b] Amedeo je u romanu došao do mesta kada se otkrivaju najveće tajne likova i sredine, kada se čitalac oseća kao u svojoj kući, i kada se stvori neka vrsta ravnopravnosti i poverenja između pisca i čitaoca, kada se ide skupa napred, sa željom da se drugovanje ne prekine.

Primećujemo da se italijanski i srpski jezik poklapaju kada je reč o kataforičkoj upotrebi relativnih restriktivnih rečenica, i da su imenski izrazi unapred određeni, kako bi potom usledila relativna rečenica koja opravdava tu unapred iskazanu određenost. Imenski izrazi u italijanskom jeziku su uvedeni određenim članom, dok su u srpskom imenski izrazi uglavnom ogoljeni, osim u primeru [3b], kada je određeni član u imenskom izrazu *la luce* preveden kao *ona svetlost*, dakle upotrebom pokaznog determinativa „onaj“. Zanimljiv je prevod rečenice [2a] *Le lacrime che non escono si depositano sul cuore*: [2b] *Neisplakane suze se talože na našem srcu* umesto doslovne verzije: *Suze koje ne izađu/koje se ne isplaču...* jer se prevodilac opredelio da upotrebi pridev *neisplakane* koji zamenjuje celu italijansku relativnu rečenicu (*Le lacrime che non escono*).

12.5.1.2.1.2 Relativne nerestriktivne rečenice

Nerestriktivne relativne rečenice „ne dopunjuju i ne ograničavaju značenje imenice, već uvek donose neku novu informaciju. One, za razliku od dopunskih, nisu podređene imenici već predstavljaju neku tvrdnju koja se nalazi van sadržaja upravne rečenice.“ (Mrazović & Vukadinović 2009: 629). Up. primer:

- [1] *Gustoća naseljenosti, koja je najveća u Monaku, izračunava se se jednostavnom formulom.*

„Izostavljanjem relativne rečenice sadržaj prethodne rečenice se nimalo ne menja, niti je u bilo čemu okrnjen. Sem toga, informacija koja se daje ovom relativnom rečenicom je od sekundarnog značaja.“ (Mrazović 2009: 629).

Relativne nerestriktivne rečenice pružaju nam novu, dodatnu informaciju o antecedentu koji uvek sadrži određeni član: tako je u primerima [1a], *la pianura del sud* („južnu dolinu“) i [4a], *la contessa Nunziante* („grofici Nuncijante“), a ukoliko takve rečenice sadrže lična imena, obično nemaju član. Takav je slučaj s primerom [2a], *Ignazio, che aveva previsto una simile evenienza* („Injacio je bio predvideo tako nešto“):

- [1a] *Il ragazzo guardò giù in fondo la pianura del sud, che si perdeva nell'infinito, tagliata in due dalla strada.* (Bout, 17/155).

- [1b] Dečak je pogledao dole južnu dolinu, koja se gubila u beskraj, a drum ju je napola presecao.
- [2a] Ignazio, che aveva previsto una simile evenienza, fece cenno ai compagni di stare calmi, poi alzò le mani e scese dal carro. (Bibl, 4/271).
- [2b] Injacio je bio predvideo tako nešto, te je pokazao saputnicima da ostanu mirni, a onda podigao ruke i sišao s kola.
- [3a] Per nulla intimidito, Ignazio si rivolse al soldato irsuto, che a dispetto delle sembianze, aveva l'aria di essere il più ragionevole. (Bibl, 5/271).
- [3b] Nimalo zaplašen, Injacio se obrati kosmatom vojniku, koji je uprkos pojavi, delovao najrazboritije.
- [4a] Tutta quella roba apparteneva alla precedente proprietaria del nostro appartamento, la contessa Nunzianta, che era morta senza parenti. (Io, 26/66).
- [4b] Sve ove stvari pripadale su prethodnoj vlasnici našeg stana, grofici Nuncijante, koja je umrla, a nije više imala rođaka.

Kroz ove primere vidimo da imenski izraz koji uvodi relativne nerestriktivne rečenice sadrži određeni član, dok su srpski ekvivalenti ovog izraza ogoljene imenice.

12.5.1.2.1.3 Rascepljena rečenica

Rascepljena rečenica (*frase scissa*) je markirana struktura koju formira glagol *essere* (*biti*) i odnosna rečenica (primer [1a]) ili struktura *a* + infinitiv (primer [2a]):

- [1a] *È stato Giovanni che ha scritto la lettera.*
- [2a] *È stato Giovanni a scrivere la lettera.*
- [1b/2b] *Dovani je bio taj koji je napisao pismo.* (Dardano 2005: 285)

Ovon sintaksičkom strukturom ističe se neki element rečenice. Odgovarajuća nemarkirana rečenica glasila bi: *Giovanni ha scritto la lettera/Dovani je napisao pismo* (Dardano 2005: 285).

U italijanskom jeziku u okviru imenskog izraza u jednini ili množini koji prethodi rascepljenoj rečenici prisutan je određeni član; srpski ekvivalenti su ogoljene imenice ili imenice s pridevom, ukoliko i u originalnom tekstu uz imenicu stoji pridev. Up:

[3a] È lui l'inventore della cura che qui si pratica, lui il progettista dell'intero impianto.
(Bout, 38/155).

[3b] On je pronašao lečenje koje se ovde primenjuje, on je projektovao celu zgradu.

[4a] “Ciò che devo trovare non è il profumo adatto a una donna che conosco! È la donna quella che cerco: una donna di cui non conosco che il profumo!” (Sott, 2/49).

[4b] “Ono što treba da pronađem nije parfem koji odgovara žefni koju poznajem! Ja tražim ženu, ženu čiji mi je samo parfem poznat!”

[5a] Non erano i Cavalieri dell'Apocalisse a mettere a ferro e fuoco la sua terra, a fomentare la paura dell'eresia, a dare voce ai falsi profeti. (Bibl, 1/271).

[5b] Nisu Jahači apokalipse ognjem i mačem spalili njenu zemlju, izazivali strah od jeresi, podstakli lažne proroke.

[6a] All'università (allora, ma credo ancor oggi) le cose vanno all'opposto del mondo normale, non sono i figli che odiano i padri ma i padri che odiano i figli. (Num, 5/119).

[6b] Na univerzitetu (tada, a verujem i danas) sve je obrnuto u odnosu na običan život: nisu sinovi ti koji mrze očeve, već očevi mrze sinove.

U primeru [6a] imamo rečenicu *non sono i figli che odiano i padri ma i padri che odiano i figli*, ona je prevedena uz pomoć pokaznog determinativa „taj”: *nisu sinovi ti koji mrze očeve, već očevi mrze sinove*: takav prevodilački izbor uslovljen je postojanjem podrazumevanog a neiskazanog determinatora *quello*: *non sono i figli quelli che odiano i padri...*

U srpskom jeziku markiranost ovakvih rečenica može se naglasiti i intonacijom: [3b] On je pronašao lečenje koje se ovde primenjuje, on je projektovao celu zgradu; [4b] Ja tražim ženu, ženu čiji mi je samo parfem poznat! U iskazima [3b] i [4b] posebno su naglašene zamenice: „on“, „ja“, kao i imenica „ženu“.

12.5.1.2.1.4 Egzistencijalne rečenice s određenom referencijalnošću

Egzistencijalnim rečenicama nazivaju se rečenice „kojima se iskazuje (ne)postojanje nekog pojma“. (Stanojčić & Popović 1994: 242). U srpskom jeziku javlja se često glagol „biti“ u obliku krnjeg perfekta sa (gramatičkim) subjektom koji se nalazi iza glagola. U srpskom jeziku mogu se javiti takozvane bezlične egzistencijalne rečenice u kojima se upotrebljava glagol „imati“ kada treba iskazati prezent, a kada treba upotrebiti neko drugo vreme, upotrebljava se glagol „biti“. Logički subjekat¹²¹, koji upućuje na pojam o čijoj egzistenciji je reč, je u genitivu (Stanojčić & Popović 1994: 242):

[1] *Danas ima/nema nastave.*

[2] *Sutra (ne)će biti nastave.*

[3] *Juče (ni)je bilo nastave.* (Stanojčić & Popović 1994: 242).

U italijanskom jeziku egzistencijalne rečenice uvode se lokativnim klitikom *ci* i oblicima glagola *essere*: *c'è* i *ci sono* („postoji, ima, nalazi se“). Za razliku od srpske ekvivalentne strukture, u italijanskom jeziku posle strukture *ci* + *essere* (a u nekim slučajevima, pre: up. *Dio c'è* – „Ima Boga“, „Bog postoji“) stoji gramatički a ne logički subjekat (što ima za posledicu ne samo slaganje predikata u broju već i u rodu: *C'è stato un incidente* (m.r.) / *C'è stata una disgrazia* (ž.r.), „Dogodila se nesreća“).

Prema Crystal-ovoj definiciji egzistencijalne rečenice odnose se na „vrstu strukture s glagolom *imati*¹²² u trećem licu jednine kada se njime označava pojam postojanja“ (Crystal 1985: 80-81). U italijanskom su ekvivalentne konstrukcije *c'è/ci sono*. Pored ovih oblika može se upotrebiti glagol „postojati“, kako ističe Kristal (Crystal 1985: 81).

Lyons konstrukciju u engleskom *there is/there are* (*c'è/ci sono*; *ima*, *postoji*) naziva „centralnom“ egzistencijalnom konstrukcijom (*There is a fly on the wall*, „Na zidu se nalazi

---

¹²¹ „Logički (semantički) subjekat je imenička jedinica u zavisnom padežu (dativu, akuzativu ili genitivu) kojom se imenuje pojam o kome se govori u rečenici.“ (Stanojčić & Popović, 1994: 242).

¹²² Glagol „imati“ se odnosi na srpski jezik. Crystal navodi primere i na engleskom gde se javlja konstrukcija „there + be.“ (Crystal 1985: 80-81).

muva“)¹²³. Nakon ove konstrukcije obično dolazi neodređena imenička sintagma (v. 13.3.1.1 – egzistencijalne rečenice s neodređenim članom).

Prema našem mišljenju, upotreba određenog ili neodređenog člana u ovim rečenicama može se svesti na pragmatički princip, odnosno, na pojam zajedničkog znanja. Ukoliko sagovornici dele znanja o nekom pojmu ili ukoliko govornik smatra da sagovornik može lako da identifikuje određeni referent, onda će se upotrebiti određeni član. S druge strane, ukoliko sagovornik ne zna o kom referentu je reč, upotrebiće se neodređeni član. Up. sledeće primere:

[4a] Dopo un giorno di viaggio in treno, Giuseppe Corte arrivò, una mattina di marzo, alla città dove c'era la famosa casa di cura. (Bout, 24/155).

[4b] Posle jednog dana putovanja vozom, Đuzepe Korte stigao je, jednog martovskog jutra, u grad u kojem se nalazilo čuveno lečilište.

[5a] Un giorno gli portarono un giornale su cui c'era la réclame di un uomo con un faccione idiota e dei baffi fini fini, da latin lover, e c'era disegnato un limone grande così e vicino la scritta diceva: Tano Damato il re dei limoni, Tano Damato, limoni da re, e non so quale attestato o premio o cosa... (900, 7/36).

[5b] Jednog dana su mu doneli novine u kojima je bio reklamni oglas sa slikom nekog čoveka s blentavim licem i tanušnim brčićima, u stilu latinskog ljubavnika, i sa crtežom limuna, ovako velikim, a pored je pisalo: Tano Damato kralj limunova, Tano Damato, kraljevski limunovi, i ko će ga znati kakva potvrda ili nagrada ili već šta...

Primećujemo da u italijanskom u imenskom izrazu stoji određeni član, dok su srpski ekvivalenti ogoljeni imenski izrazi. Italijanski oblik *c'era* preveden je glagolom *biti* u primeru [5b] i *nalaziti se* u primeru [4b].

---

¹²³ Milsark (1977,1979) se bavio detaljno konstrukcijama *There is, there are*. Milsark se bavio egzistencijalnim rečenicama kako bi bolje shvatio određenost, on smatra da je ova vrsta rečenica centralna za razumevanje određenosti.

12.5.1.2.1.5 Leva dizlokacija i red reči

U italijanskom jeziku nemarkirani red reči jeste: subjekat-predikat-objekat. Ukoliko objekat izmestimo na početak rečenice, takvo izmeštanje moramo signalizirati u vidu nenaglašene lične zamenice (*pronomi diretti atoni*).

Jedna od markiranih konstrukcija u italijanskom jeziku jeste leva dizlokacija kada se objekat izmešta na početak rečenice. Takvo izmeštanje objekta zahteva javljanje nenaglašene lične zamenice (*lo, la, li, le*) u drugom delu rečenice:

[1a] *Giorgio ha comprato un paio di scarpe e un vestito: il vestito l'ha acquistato in un negozio del centro.*

[1b] *Dardo je kupio par cipela i odelo: odelo je kupio u radnji u centru.*

Dizlokacija ne mora da se odnosi samo na objekat, može da se odnosi i na druge indirektne dopune:

[2a] *A Marco (gli) darò una lezione.*

[2b] *Marku ću održati lekciju.*

[3a] *A Milano (ci) vado spesso.*

[3b] *U Milano idem često.*

Ponavljjanje objekta u vidu nenaglašene lične zamenice je obavezno kod izmeštanja objekta na početak rečenice; kod indirektnih dopuna je fakultativno, odnosno ponavlja se u kolokvijalnom kontekstu; u višem registru poželjno je izbaciti redundantnost zamenice: *Al mare vado tutti gli anni/Na mare idem svake godine* umesto *Al mare ci vado tutti gli anni/Na mare tamo idem svake godine.*

Kroz levu dizlokaciju zapravo imamo tematizaciju, odnosno naglašavanje da je određeni konstituent tema rečenice (Dardano & Trifone 1997: 444). Pored leve dizlokacije možemo koristiti i tematsku perifrazu: *i giornali li leggo volentieri / novine rado čitam* može se reći i ovako: *riguardo ai giornali, confesso di leggerli volentieri / kada je o novinama reč, priznajem da ih rado čitam.* (Dardano & Trifone 1997: 444).

Prilikom leve dizlokacije svi elementi sintagme se izmeštaju. Rečenica *Ho dimenticato la cartella rossa di Marco/Zaboravio sam crvenu Markovu fasciklu* kada se primeni leva dizlokacija i izmeštanje objekta na početak, izgleda ovako: *La cartella rossa di Marco l'ho dimenticata/Crvenu Markovu fasciklu sam zaboravio*.

Nije moguće parcijalno izmeštanje elemenata sintagme:

[4a] **La cartella l'ho dimenticata, rossa di Marco*. (Dardano & Trifone 1997: 445).

[4b] *Fasciklu zaboravio sam je, crvenu, Markovu*.

[5a] **La cartella rossa l'ho dimenticata, di Marco*.

[5b] *Crvenu fasciklu zaboravio sam je, Markovu*.

Ovo je karakteristična konstrukcija za neostandardni italijanski jezik¹²⁴. Mehanizmom leve dizlokacije govornik ističe u prvi plan ono što on smatra relevantnim.

Pošto je leva dizlokacija isticanje teme, poznatog elementa, onda ide pretežno određeni član u italijanskom jeziku. Kako Renzi ističe, može se javiti i neodređeni član, ali samo kada je reč o neodređenoj nespecifičnoj imeničkoj sintagmi poput: *Una fidanzata, la troverebbe Carlo* („Jednu devojku, našao bi je Karlo“). (Renzi 1988: 366). Nepravilno bi bilo reći: **Un ragazzo, l'ha multato il vigile* („Jednog momka, kaznio je saobraćajac“) ¹²⁵; u ovom slučaju imamo neodređenu specifičnu imeničku sintagmu.

Levu dizlokaciju najpre ćemo naći u razgovornom stilu pisanja: što je formalniji stil pisanja, to će se konstituenti nalaziti na svojim bazičnim pozicijama, prema našem zaključku:

[6a] *I tedeschi li ho conosciuti*, e ho persino lavorato per loro: il più basso livello di umanità concepibile. (Cim, 5/367).

[6b] *Nemce sam upoznao*, čak sam i radio za njih: najniži ljudski soj koji se zamisliti može.

[7a] Entrano nelle chiese e rompono le urne dei martiri, *le ceneri le disperdono* al vento, e dell'urna fanno pitale. (Cim, 60/367).

[7b] Ulaze u crkve i razbijaju urne hrišćanskih mučenika, *njihov pepeo rasipaju* na vetru,

¹²⁴ O ovoj konstrukciji vidi Kukić & Barbi (2017: 187-188).

¹²⁵ U srpskom jeziku ovakva rečenica funkcioniše.

urne koriste kao nokšir.

[8a] "No, dico, la storia la sanno tutti. (Pen, 63/538).

[8b] "Ne, hteo sam da kažem da svi znaju tu priču.

[9a] I primi giorni di lavoro all'Ente li impiegai a mettere in ordine la mia scrivania.

[9b] Prve radne dane iskoristio sam da sredim svoj pisaći sto (Racc, 161/198).

[10a] Naturalmente, per tutto l'anno che viene, il libro lo discuteremo giorno per giorno, lei dovrà metterci lo stile, il pepe, ma le grandi linee le controllo io (Num, 8/119).

[10b] Razume se, tokom cele naredne godine pretresaćemo knjigu iz dana u dan, vi ćete morati da je stilski uobličite, da joj date kolorit, ali kada je reč o glavnim crtama, za to ću biti zadužen ja (prevodilac ne prenosi ovu naglašenost, izmeštenost u levo).

[11a] Questa faccenda la sappiamo solo io e lei. (Num, 11/119).

[11b] Za taj detalj znamo samo vi i ja.

Srpski ekvivalenti uglavnom prate original i red reči koji nameće leva dizlokacija (uz određeni član u italijanskom i ogoljenu imenicu u srpskom). Međutim, u primeru [8a] imamo obrnutu situaciju: *No, dico, la storia la sanno tutti / Ne, hteo sam da kažem da svi znaju tu priču*. kada se u prevodu menja redosled reči. U italijanskom imamo levu dizlokaciju, dok u srpskom imamo izmeštanje relevantnog pojma na kraj rečenice gde zapravo treba da se nalazi nova informacija, odnosno rema. Budući da se kroz levu dizlokaciju ističe tema, dakle već poznat element, rečenica je mogla da se prevede: *Ne, hteo sam da kažem da tu priču svi znaju* iako je sasvim prihvatljiv prevod dat u primeru [8b].

13. Neodređena referencijalnost u italijanskom i srpskom jeziku

Kada je o neodređenoj referencijalnosti u italijanskom jeziku reč, u ovom poglavlju proučićemo, prevashodno, nespecifični neodređeni imenski izraz u jednini koji ukazuje da neki referent postoji, ali da je njegov identitet nepoznat kako govorniku tako i sagovorniku. Pored nespecifičnog neodređenog imenskog izraza, analiziraćemo javljanje i specifičnog imenskog izraza kada je referent poznat govorniku, ali ne i sagovorniku (v. 13.3.2). U potpoglavlju 13.3 videćemo kako se neodređena referencijalnost imenskog izraza reflektuje kroz: prezentativnu funkciju, u okviru koje imamo egzistencijalne rečenice, anaforski antecedent, imenski izraz sa modifikatorom. Videćemo da i uz apstraktne imenice može da se javi neodređeni član, proučićemo javljanje kvantifikacione neodređenosti, koja podrazumeva isprepletanost značenja broja *jedan* i neodređenosti, potom ćemo prikazati primere za specifičnu neodređenost imenskog izraza, i na kraju ćemo ukazati na emfatičku funkciju u okviru neodređenog imenskog izraza.

Kada je reč o neodređenoj referencijalnosti u srpskom jeziku, ne postoji gramatikalizovan centar iskazivanja neodređene referencijalnosti, međutim, na raspolaganju su nam brojna sredstva, kako leksička, tako i gramatička ili sintaksička, koja ćemo predstaviti u potpoglavlju 13.2. kao i u 13.3. Srpski jezik stepenuje neodređenost, a to je veoma posebna karakteristika koju poseduje neodređeni imenski izraz i razlikuje: ignorativ, opšti ignorativ, parcijalni ignorativ, simulirani ignorativ, indiferativ, konspirativ, citatsku referencijalnost i blanko izraze, kao i rečenice sa obeležjem anonimnosti subjekta. (v. 13.2).

13.1 Neodređena referencijalnost u italijanskom jeziku

U ovom potpoglavlju prevashodno ćemo se baviti imenskim izrazom u jednini budući da nas zanima kako funkcioniše neodređeni član unutar ovih izraza. Prema gramatikama, množina neodređenog člana u italijanskom jeziku ne postoji, ali postoje supletivni oblici (detaljnije o tome v. potpoglavlje 10.2.1.2), kao što je množina imenskog izraza bez člana koja će nam se javiti u okviru potpoglavlja o specifičnosti (v. 13.3.2). Što se tiče jednine, dominantan oblik imenskog

izraza za neodređenu referencijalnost jeste neodređeni član, mada se može javiti i ogoljena imenica, pogotovo u množini.

Kada smo govorili o nespecifičnosti i referencijalnoj/nereferencijalnoj distinkciji, istakli smo semantičko račvanje nespecifičnog neodređenog imenskog izraza koji može biti neodređene referencijalnosti ili može biti nereferencijalan (v. 10.2.1.1). U iskazu *Passami un libro* („Dodaj mi (neku) knjigu“) govornik nema na umu neku određenu knjigu, već mu je svejedno koju će mu knjigu sagovornik dodati, dakle reč je o *bilo kojoj knjizi* i samim time o nereferencijalnosti (o kojoj ćemo govoriti u poglavlju 15).

S druge strane, kada neko izgovori *Ho visto un uomo per la strada* („Video sam nekog čoveka na ulici“), ni govornik ni sagovornik ne mogu da identifikuju referenta, ali su upoznati s njegovim postojanjem. Ovakva vrsta iskaza upućuje na neodređenu referencijalnost. U ovom poglavlju bavićemo se vrstom neodređenosti koja je iskazana u poslednjem primeru i koja se svrstava u nespecifične neodređene imenske izraze.

U neodređenu referencijalnost spada i specifični imenski izraz koji upućuje na referenta koji je poznat govorniku, ali ne i sagovorniku (v. detaljno o pojmu specifičnosti 10.2.1):

[1a] *Ho comprato una macchina.*

[1b] *Kupio sam kola.*

Kao što smo već napomenuli, ovaj primer predstavlja referenta koji je poznat govorniku, ali ne i sagovorniku. Korzen (1996: 267) kaže da „neodređenom imeničkom sintagmom govornik tvrdi postojanje određenog entiteta, dok uz pomoć određene imeničke sintagme on je pretpostavlja kao datu“ i navodi sledeće primere:

[2a] *Ho visto una macchina.*

[2b] *Video sam neka/jedna kola.*

[3a] *Oggi un ragno è entrato nella tua stanza.*

[3b] *Danas je pauk ušao u njegovu sobu.*

[4a] *Ho un problema.*

[4b] *Imam problem/Imam neki/jedan problem.*

- [5a] *Vorrei comprare un castello.*
 [5b] *Želeo bih da kupim zamak.* (Korzen 1996: 267, 269).

Poslednja rečenica može biti diskutabilna i može se tumačiti na dva načina: 1) da govornik misli na tačno određen zamak, ali ne želi da o njemu govori, i da je sagovorniku taj zamak nepoznat – stoga imamo specifičnu neodređenu referencijalnost; 2) da sagovornik želi da kupi bilo koji zamak – tada bismo imali slučaj nereferecijalnosti imenskog izraza jer se on ne bi odnosio ni na jedan zamak konkretno. Neodređeni član u primerima [2a], [3a] i [4a] signalizira da je reč o specifičnoj neodređenosti i da su referenti poznati samo govorniku.

Svaka imenica u datim okolnostima može biti posmatrana kao neodređena, isključujući imenice s unutrašnjom određenošću (*intrinsecamente determinati*), poput vlastitih imenica, ali i ona mogu biti stavljena u kontekst neodređenosti (Renzi 1988: 369). Up. primere:

- [6a] *Farete il vostro viaggio di nozze in una Venezia incredibilmente romantica.* (Patota 2006: 69).
 [6b] *Vaš svadbeno putovanje biće u neverovatno romantičnoj Veneciji.*
 [7a] *Non avevo mai visto un Mario così scatenato.* (Renzi 1988: 369).
 [7b] *Nisam nikad video Maria tako neobuzdanog.*
 [8a] *Ci vorrebbe il pennello di un Raffaello/di un Michelangelo.*
 [8b] *Potrebna je kičica jednog Rafaela/jednog Mikelandela.*
- [8a] *C'è di là un certo Manzi che chiede di te.*
 [8b] *Tamo je neki Mancini koji se raspituje za tebe.*

Zahvaljujući antonomaziji u primeru [8a], reč *Mikelandelo* može da označava velikog slikara i da na taj način postane zajednička imenica. U ovom primeru vidimo da veza između neodređenog člana *un* i vlastite imenice ima isto značenje kao i konstrukcija *uno come* + vlastita imenica (*neko kao Mikelandelo, neko kao Rafaelo*). (Renzi 1988: 369).

13.2 Neodređena referencijalnost u srpskom jeziku

Piper (2005: 934) ističe da je za izražavanje neodređene referencijalnosti u srpskom jeziku važna „raspodela znanja između učesnika u komunikaciji (tj. šta je kome nepoznato), obim neodređenosti, vrednovanje predmeta neodređenosti (tj. da li nešto zasluđuje ili ne zasluđuje da bude imenovano kao poznato) [...]“.

U srpskom jeziku neodređeni imenski izraz ukazuje na govorniku ili sagovorniku (ili jednom i drugom) nepoznatog referenta (Piper 2005: 917). Piper (2005: 917) ukazuje da u zavisnosti od obima nepoznatosti, u srpskom jeziku razlikujemo više tipova neodređene referencijalnosti. Up:

- [1] *Neko vas čeka.* (Piper 2005: 917).
- [2] *Čeka vas izvesni Sima.*
- [3] *Govornik je ukazao na određene teškoće u radu te ustanove.*

U skladu sa kriterijumom o vrednovanju predmeta neodređenosti, Piper (2005: 934) razlikuje ignorative, „imenske izraze sa zameničkim rečima sa *ne-*“, koji služe da ukažu da je govorniku nešto nepoznato, ali da ne uzima u obzir sagovornikova znanja. Up:

- [4] *Neko je nešto govorio o politici.* (Piper 2005: 934).
- [5] *Nešto je palo sa stola.*
- [6] *Nečije novine su ostale na klupi.*

Sledeće konstrukcije spadaju u ignorative, ali imenski izrazi sa zamenicom¹²⁶ *nekakav* u odnosu na zamenicu *neki* imaju „nijansu manje suženog neodređenog značenja“ (Piper 2005: 935). Up:

- [7] *Bio nekakav car pa imao tri sina.* (Piper 2005: 935).
- [8] *Bio neki car pa imao tri sina.*
- [9] *Tamo je nekakav student govorio o politici.*
- [10] *Tamo je neki student govorio o politici.*

---

¹²⁶ Pratimo Piperovu terminologiju, on koristi termin zamenica za oblike *neki* i *nekakav*. U skladu sa našom terminologijom ova dva oblika su neodređeni determinativi.

Uz vlastitu imenicu, ignorativ može ukazivati na pejorativnu konotaciju. (Piper 2005: 935):

[11] *Tamo je neki/izvesni Pera Perić govorio o agrarnoj politici.*

Ukoliko se ne naglašava kome je nešto nepoznato, da li govorniku ili sagovorniku, onda je reč o opštem ignorativu (Piper 2005: 935-936):

[12] *Nešto je palo.* (Piper 2005: 935).

Opšti ignorativ *nešto* (a može i *jedan*: *Pera ti je kupio jednu knjigu*) ne precizira da li je nešto nepoznato govorniku ili samo sagovorniku.

Parcijalni ignorativ ukazuje da je nešto nepoznato samo za jednog učesnika u komunikaciji. (Piper 2005: 935 – 937).

Postoji i simulirani ignorativ, termin koji je osmislila Milka Ivić¹²⁷ i koji označava da „govornik smatra da nešto što je njemu poznato treba da ostane sagovorniku nepoznato“ (Piper 2005: 936). Up:

[13] *Nešto sam ti kupio.* (Piper 2005: 936).

[14] *Nešto lepo sam ti kupio.*

[15] *Kupio sam ti jednu lepu knjigu.*

Postoje i indiferativi - “Imenski izrazi za iskazivanje neodređene referencijalnosti mogu nešto predstavljati kao neodređeno zato što govornik to ocenjuje kao komunikativno nevažno.” (Piper 2005: 937). Up:

[12] *Kupio sam joj neku knjigu.* (Piper 2005: 937).

[13] *Kupio sam joj jednu knjigu.*

[14] *Dodelili su im izvesnu pomoć.*

---

¹²⁷ Kako ukazuje Piper (2005: 936).

Još jedna zanimljiva pojava jeste *konspirativ*, prema terminološkom predlogu M. Ivić¹²⁸: reč je o neodređenoj referencijalnosti u kome je referent poznat i govorniku i sagovorniku, ali se on iz određenih razloga ne imenuje (bilo da treća lica ne bi razumela poruku, bilo da bi se iz taktičnosti izbeglo eksplicitno spominjanje). Na taj način konspirativ predstavlja „ekspresivnu vrstu simuliranog ignorativa.” (Piper 2005: 938). Up:

- [15] *Pozdravila te je izvesna koleginica iz biblioteke.*
- [16] *Hvala, pozdravi dotičnu koleginicu s moje strane.*
- [17] *Neko nije napisao domaći zadatak (Kaže roditelj detetu).*
- [18] *Nečija soba nije pospremljena. (Kaže roditelj detetu).*

Poseban vid referencijalne neodređenosti u srpskom jeziku predstavljaju „rečenice sa obeležjem anonimnosti subjekta“ (M. Ivić)¹²⁹, odnosno „anonimnosti agensa“ (M. Radovanović)¹³⁰, čiji je pokazatelj odsustvo imenske grupe u poziciji subjekta, koji se, dakle, ne imenuje nego se prepušta podrazumevanju, tj. nečemu što se uzima kao manje-više zajedničko u znanjima govornika i sagovornika.“ (Piper 2005: 940).

- [19] *Daju platu (najverovatnije administracija nekog preduzeća).*
- [20] *Pripremaju novu devalvaciju (državni organ u čijoj je nadležnosti devalvacija).*
- [21] *Već danima ne odnose smeće (gradska služba u čijem je resoru čistoća u gradu).*

Izbor leksičko-gramatičkih sredstava kojima se iskazuje neodređena referencijalnost zavisi u velikoj meri od toga da li imenski izraz stoji u jednini ili u množini. Kako Piper ističe: „množina je u principu oblik pogodniji od jednine za naglašavanje neodređenosti, iako jednina i množina nisu u tom pogledu apsolutno čvrsto razgraničene.“ (Piper 1997: 941). Primeri poput naredna tri su češća:

- [22] *Tu ima određenih problema.*
- [23] *Tu ima izvesnih propusta.*
- [24] *Tu ima nekih nepravilnosti.*

---

¹²⁸ Kako ukazuje Piper (2005: 938).

¹²⁹ Kako ukazuje Piper (2005: 940).

¹³⁰ Kako ukazuje Piper (2005: 940).

Naredni primeri su pravilni, ali ne toliko česti:

[25] *Tu postoji određeni problem.*

[26] *Tu postoji izvestan propust.*

[27] *Tu postoji jedna nepravilnost.*

Pored gorenavedenih konstrukcija, neodređenost se može iskazati i na druge načine koje ćemo sagledati u narednim potpoglavljima (13.2.1- 13.2.5).

13.2.1 Kvantitativna neodređenost (akuzativ vs. genitiv).

Pranjковиć ukazuje na jednu veoma važnu pojavu, da se kategorija neodređenosti ili određenosti može uočiti i u odnosu padežnih oblika akuzativ-genitiv. Akuzativ signalizira određenost, dok genitiv neodređenost. Važno je napomenuti da u sklopu ovakvih konstrukcija mora postojati prelazan glagol: *dodati kruh/ dodati kruha*. Takođe, još jedna restrikcija u vezi s opozicijom akuzativ-genitiv (određenost-neodređenost) tiče se gradivnih imenica (*kupiti kruha, soli, cementa* prema *kupiti kruh, sol, cement* i sl.), kao i oblika množine imenica koje označavaju male predmete (npr. *kupiti knjiga, kolača* i sl. prema *kupiti knjige, kolače*). Takođe, restrikcije su vezane i za glagole. Gorepomenute konstrukcije grade se samo od glagola određenog semantičkog sadržaja, poput: *uzeti, dati, kupiti, pozajmiti, pojesti* i njihovih izvedenica (obično je reč o svršenim glagolima). Zato se *kruha* može *kupiti* ili *pozajmiti*, ali ne može se *kruha opaziti* niti *pregledati*. (Pranjковиć 2000: 344).

Diferencijacija po neodređenosti/određenosti vezana za kategoriju padeža ostvaruje se onda kada imamo veću količinu (malih) predmeta ili „kad je riječ o dijelnosti (tvarnih) imenica”. „I u jednom i u drugom slučaju riječ je o količini pa se takav način izražavanja neodređenosti katkada u literaturi naziva kvantitativnom neodređenošću.“ (Gladrow 1972: 650 u Pranjковиć 2000: 344).

Funkciju sličnu partitivnom genitivu¹³¹, može imati slovenski genitiv¹³², kako ističe Pranjković. Pošto slovenski genitiv podrazumeva negirane konstrukcije s prelaznim glagolima, genitiv često označava neodređenost. Postoji restrikcija vezana za semantiku imenica: ona mora označavati predmet u užem smislu i obično se u takvim konstrukcijama javljaju glagoli poput: *videti, voleti, čitati, pisati...* (Pranjković 2000 344-345). Kroz slovenski genitiv neodređenost se dodatno naglašava kada se imenski izraz u ovom padežu stavi na kraj rečenice: *Nije ni primjećivao prolaznika*. Određenost se može naglasiti stavljanjem akuzativa na početak rečenice: *Prolaznike nije ni primjećivao*. (Pranjković 2000: 345).

13.2.2 Kategorija broja

Kategorija broja označava da imenice razlikuju oblike za jedninu i oblike za množinu, odnosno nešto što je „imenicom količinski označeno određuje kao jedno ili kao nešto što postoji u količini većoj od jedan.” (Piper & Klajn 2017: 57).

To ne važi za generičku upotrebu imenice u jednini: *Kit je sisar, Limun je bogat vitaminima, Čovek je odgovoran za ovu planetu*; ili kada su u pitanju zbirne imenice: *stenje, lišće, grmlje*. „U takvim slučajevima oblikom jednine označavaju se skupovi koji imaju više od jednog člana, ali kod kojih je ideja celine važnija od pojedinačnog pa se oni stoga oblikom jednine i gramatički obeležavaju kao jedno, kao celina.” (Piper & Klajn 2017: 57).

[1] *Ne gledam film/filmove.*

[2] *Ne volim mačku/mačke.*

[3] *Ne čita pismo/pisma.*

Na osnovu ovih primera možemo uočiti da kategorija broja igra ulogu u izražavanju određene i neodređene referencijalnosti. Množina signalizira neodređenost, a jednina često,

---

¹³¹ Partitivni genitiv označava „delimičnu obuhvaćenost nečega“: *Napio se vina. Nabrala je jabuka. Uzmi još hleba* (Piper & Klajn 2017: 330).

¹³² Slovenski genitiv upotrebljava se “uz negirane prelazne glagole”: *Nisu žalili para. Nismo shvatili ni reči. Uzmi još hleba*. (Piper & Klajn 2017: 330).

naročito u akuzativu, signalizira određenost. (Pranjeković 2000: 34). Uglavnom je reč o zajedničkim imenicama. Takav odnos određene i neodređene referencijalnosti ne važi za gradivne imenice. Tako, u sledećem primeru jednina ne signalizira određenost:

[4] *Ne jedem boraniju/meso.*

Gradivne imenice¹³³, obično nemaju oblike množine jer svojim oblikom u jednini označavaju „svaku količinu materije.” (Stanojčić & Popović 1994: 73). Kada se gradivne imenice upotrebe u množini označavaju različite vrste iste materije: *Vode su nadošle zbog kiše* – misli se na razne vrste vode: one iz potoka, reka, jezera, poplave i sl. (Stanojčić & Popović 1994: 73).

Pranjeković ukazuje na zanimljivu pojavu da zahvaljujući kategoriji broja, možemo definisati pojmove unutar stručne terminologije. On daje primer iz zoologije, u kojoj se „jedinom može označavati vrsta (tip) životinje, npr. *golub gušan*, a množinom cijela porodica, npr. *golubovi*. Vrsta je uža pa je i određenija, a porodica šira pa je manje određena.” (Pranjeković 2000: 345). Ovu tvrdnju smo proverili na primerima:

[5] *Dinosaurusi su izumrli.* (Imenicom u množini se označava porodica).

[6] *Pteranodon može da leti./Ti reks je mesožder.* (pojam je uži te je određeniji, otuda jednina).

[7] *Mačke su sisari.* (Porodica mačaka).

[8] *Karakal je vrsta mačke koja ima sposobnost visokog skoka.* (Vrsta mačke).

Smatramo da je Pranjeković delimično u pravu: jedinom obično iskazujemo člana neke porodice životinja, množinom obuhvatamo celu porodicu. Jednina koja bi označila porodicu ne bi funkcionisala u slučaju dinosaurus: **Dinosaurus je izumro*, međutim, rečenica *Mačka je sisar* deluje nam sasvim prihvatljivo i, pri tom, označava celu porodicu mačaka. Svakako, fluktuacije se dešavaju jer ne postoji gramatikalizovan centar (ne)određenosti.

---

¹³³ Gradivne imenice označavaju „bilo celinu, bilo neku količinu materije (grade): *voda, kamen, žito, mast, zlato, mleko, pesak, sneg, ulje, mermer, zemlja.*“ (Stanojčić & Popović 1994: 73).

13.2.3 Neodređeni pridevski vid

Trenkić (2004: 1402) smatra da ne postoji gramatikalizovano sredstvo za iskazivanje određenosti u srpskom/hrvatskom/bosanskom jeziku. Ona (2004: 1406) ističe kako određeni i neodređeni vid prideva nisu u vezi s određenošću već sa specifičnošću. Određeni pojam bi se mogao protumačiti kao „onaj koga mogu identifikovati i govornik i sagovornik“, a specifičan kao „onaj koji je poznat samo sagovorniku“. (Trenkić 2004: 1406). Autorka tvrdi kako je određeni vid prideva u stvari specifičan, odnosno, ukazuje na to da je referent poznat samo govorniku u tom slučaju, i da pisci srpskih gramatika ne navode kome, u stvari, treba da bude poznat referent da bi se upotrebio određeni vid prideva. (Trenkić 2004: 1406).

Da bi ilustrovala tvrdnju o specifičnosti pridevskog vida, Trenkić daje sledeći primer: *mudar čovek* odnosi se na bilo kog mudrog čoveka, a *mudri čovek* na specifičnog mudrog čoveka koji je poznat govorniku. (Trenkić 2004: 1406).

Trenkić nam prikazuje narednu scenu¹³⁴ kako bi objasnila funkcionisanje pridevskog vida u srpskom jeziku: zamislite scenu u kojoj jedna osoba ulazi u sobu u kojoj nije bila nikad pre, sa zadatkom da, govoreći u voki-toki, nekome ko nije prisutan i ko nikada nije bio u toj sobi opiše kako ona izgleda. Kako Trenkić tvrdi, u takvim, neodređenim okolnostima govornik engleskog jezika najverovatnije bi rekao sledeće:

[1a] *As you enter, there is a big round table in the middle of the room. To the left is an old piano. Next to the piano, there is a black desk, and there is a blue globe on the desk.*

Dok bi govornik srpskog jezika na sledeći način opisao gorespomenutu scenu:

[1b] *Kad uđeš u sobu, na sredini je veliki okrugli sto. Na levo je (neki) stari klavir, i do njega je crni radni sto, a na stolu stoji plavi globus.*

Govornik srpskog jezika, u ovom istraživanju, upotrebljava određeni pridevski vid kada on ima specifičnog referenta na umu koji je nepoznat sagovorniku. Trenkić smatra da bi upotreba

---

¹³⁴ To je deo istraživanja koje je sprovedla, u okviru rada *Definiteness in Serbian/Croatian/Bosnian and some implications for the general structure of the nominal phrase* (2004).

neodređenog vida u primeru [1b] zvučala veoma neobično. Stoga, čvrsto smatra da određeni pridevski vid ne može biti formalni marker određenosti u srpskom /hrvatskom/bosanskom jeziku. (Trenkić 2004: 1406).

Budući da gramatike definišu pridevski vid kao morfološku kategoriju za iskazivanje (ne)određenosti, od te definicije potiče velika zablude da je reč o pridevskoj kategoriji, pa se (ne)određenost u vezi sa imenicama i ne spominje u gramatikama. A suština (ne)određenosti vezana je za imenski izraz, ne za pridev.

Pranjeković (2000: 343) ističe: "Ta je zablude vrlo duboko ukorijenjena, čak i među jezikoslovcima, a vrlo je opasna jer priječi ne samo spoznavanje naravi te kategorije nego i proučavanje drugih načina njezina izražavanja o kojima u kroatistici, bar koliko je meni poznato, nije napisano gotovo ništa." (Pranjeković 2000: 343).

Pranjeković ističe važnost uviđanja da se određenost i neodređenost ne odnose na prideve već na predmete, osobe ili pojave (odnosno referente, kako ih mi nazivamo u našem radu) koje imenski izraz označava. Stoga, autor daje naredne primere da pokaže kako se ove kategorije ne moraju iskazati putem prideva: *Jednoga dana pozove car svoje sinove... ili Sreo sam jučer jednu ženu...* (tu broj *jedan* funkcioniše kao pravi neodređeni član). (Pranjeković 2000: 347).

Neodređeni pridevski vid predstavlja primarno sredstvo iskazivanja neodređene referencijalnosti u srpskom jeziku. Međutim, već smo napomenuli u poglavlju 9.2, u kome smo analizirali gramatike srpskog jezika da se neodređeni pridevski vid u savremenom srpskom književnom jeziku najbolje održao u nominativu jednine muškog roda (Piper & Klajn 2017: 132) i da se razlika između određenog i neodređenog pridevskog vida sve manje oseća kod govornika savremenog srpskog jezika¹³⁵, što se vidi u sledećem primeru:

[1] *Jedan prijatan događaj ostao mu je u sećanju.*

---

¹³⁵ Piper (2005: 920) napominje da „iako oblici određenog pridevskog vida potiskuju oblike neodređenog pridevskog vida (osim u predikatu), taj proces ne treba nepotrebno podsticati.“

13.2.4 Determinativ *jedan*

Determinativ *jedan* jeste osnovni broj (*jedan, jedna, jedno*) i kada se upotrebljava u toj službi ima samo jedninu u sva tri roda (Mrazović & Vukadinović 2009: 288):

- [1]   *Proveli smo jedan dan u Subotici.*
- [2]   *Jedna kafa ti neće škoditi.*
- [3]   *Savremene porodice u Vojvodini imaju, najčešće, po jedno dete.*

Konstrukcijom *jedan od* ističe se da se jedan neimenovani, ali poznati element izdvaja iz mnoštva kome pripada. (Piper & Klajn 2017: 114):

- [4]   *Predgovor će napisati jedan od prevodilaca.* (Piper & Klajn 2017: 114).

Kada se intonacijom naglasi reč *jedan*, onda ona poprima količinsko značenje (*Kupila je jednu knjigu*), ili se kvantitativni podatak razume na osnovu konteksta (*Ona je kupila jednu knjigu, a on dve*) ili ukoliko se upotrebi i rečca *samo* (*Ona je kupila samo jednu knjigu*). „U ostalim slučajevima upotrebe reči *jedan* obično preovladava neodređeno značenje mada ni količinsko nikada sasvim ne nestaje.” (Piper & Klajn 2017: 114).

Determinativ *jedan* može se upotrebiti i u funkciji neodređenog člana. Kako tvrde Mrazović & Vukadinović, semantička opozicija poznato/nepoznato u srpskom jeziku iskazuje se određenim ili neodređenim pridevskim vidom „mada se ova odlika ne sprovodi dosledno.“ (Mrazović & Vukadinović 2009: 288). „Ako se značenje „nepoznat“ ili „nova informacija“ želi posebno istaći, koristi se determinativ *jedan* koji se tada može zameniti neodređenim determinativom *neki*“ (Mrazović & Vukadinović 2009: 288).

„Determinativ *jedan* ima funkciju člana samo kada se u iskazu pojavi u funkciji reme - tada se može zameniti neodređenim determinativom *neki*.“ Up:

- [5]   *Čeka te jedna/neka žena.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 289).

- [6] *Bio jedan/neki bogat čovek, pa imao...*

Determinativ *jedan* može se samostalno upotrebiti (bez imenice):

- [7] *U kući je puno dece, jedno drugom do uha.* (Mrazović & Vukadinović 2009: 289).
[8] *Jedan za sve, svi za jednog!*

U oba slučaja imenica se podrazumeva: *Jedno (dete) je drugom (detetu) do uha* tj. *Jedan (drug) za sve (drugove), a svi (drugovi) za jednog (druga)*.

Leksema *jedan* ne može se upotrebiti u množini „kada ima funkciju neodređenog člana“ i stoga se upotrebljava oblik *neki*: (Piper 2005: 941).

- [9] **Tražili su te jedni ljudi. / Tražili su te neki ljudi.* (Piper 2005: 941).
[10] **Ovde su bili jedni studenti. /Ovde su bili neki studenti.*
[11] **Tamo je obavio jedne poslove. / Tamo je obavio neke poslove.*

Izuzetak predstavljaju imenice koje su *pluralia tantum*: uz njih može ići leksema *jedan* ali i *neki* (ovim drugim oblikom bi se uklonilo u potpunosti značenje količine tj. jediničnosti. (Piper 2005: 941). Up:

- [12] *Na kraju hodnika videla je jedna vrata.* (Piper 2005: 941)
[13] *Na kraju hodnika videla je neka vrata.*
[14] *Našao je na klupi jedne naočare.*
[15] *Našao je na klupi neke naočare.*

13.2.5 Numerička kvantifikacija neodređenosti

Supletivna singularizacija ili pluralizacija neodređenosti „ne traži samo upotrebu oblika jednine ili oblika množine u imenskom izrazu [...] nego da u nekim inače čestim konstrukcijama zahteva i promenu leksičkog sastava imenske grupe“. (Piper 2005: 941). Neodređene zamenice *niko* i *ništa* nemaju morfološku kategoriju broja, a u sintaksičkom smislu traže singularsku

kongruenciju. (*Neko lupa, Nešto se čuje*). One su neodređene po pitanju količine jer ove dve rečenice mogu ukazivati na jednog subjekta, ali i na više (*Neko lupa, ali ne znam da li je sam; Nešto se čuje, možda su to petarde*). „U takvim slučajevima numerička kvantifikacija neodređenosti pored uvođenja broja u imensku grupu zahteva i upotrebu leksema *osoba, čovek, stvar* i sl. specijalizovanih za takvu službu.“ (Piper 2005: 942). Up:

- [1] *Neko lupa.*
- [2] *Jedan čovek lupa.*
- [3] *Dva čoveka lupaju.*
- [4] *Na ulici mu je neko prišao.*
- [5] *Na ulici mu je prišla jedna osoba.*
- [6] *Na ulici su mu prišle dve osobe.*
- [7] *Nešto mu je rekao.*
- [8] *Rekao mu je jednu stvar.*
- [9] *Rekao mu je dve stvari.*

Nenumerička pluralizacija neodređenosti, ne dopušta uvođenje broja u imensku grupu, ali „traži kongruentnu neodređenu odredbu¹³⁶ uz supletivni imenički oblik.“¹³⁷ (Piper 1997: 942):

- [10] *Neki ljudi lupaju.*
- [11] *Na ulici su mi prišle neke osobe.*
- [12] *Rekao mu je neke stvari.*

13.3 Pojedinačna imenička sintagma u italijanskom jeziku

Na samom početku odeljka posvećenog neodređenoj referencijalnosti u italijanskom jeziku posvetićemo se imenskom izrazu u jednini koji će biti glavni predmet našeg istraživanja u ovom potpoglavlju. Kako Renzi ističe: „sve imenice mogu biti neodređene, u skladu s adekvatnim okolnostima“ (Renzi 1988: 369). Već smo spomenuli da neodređeni član nema množinu, o ona

---

¹³⁶ Poput: *neki, neke*.

¹³⁷ Poput: *ljudi, osobe, stvari*.

se može zameniti na više načina, npr. partitivnim članom, ogoljenom imenicom u množini i adekvatnim neodređenim zamenicama (v. 10.2.1.2). Videćemo kako se neodređena referencijalnost javlja u prezentativnoj funkciji ili u okviru anaforskog antecedenta i na koji način funkcioniše u okviru katafore i egzistencijalne rečenice; na kraju videćemo stilske efekte koji se dobijaju upotrebom neodređenog člana.

Jednina neodređenog imenskog izraza iskazuje se kroz neodređeni član ili ogoljenu imenicu, dok je množina kompleksnija: naime, postoje partitivni član, neodređeni pridevi u okviru imenskog izraza, ogoljeni imenski izrazi. Naš fokus je, prevashodno, na imenskom izrazu u jednini.

13.3.1 Prezentativna rečenična perspektiva

Prezentativna rečenična perspektiva fokusira se na izdvajanje neke jedinice iz grupe ili klase (istovetnih) jedinici o kojoj se pružaju informacije kako bi se taj novi referent predstavio sagovorniku. U pripovedanju, prezentativna funkcija ogleda se u uvođenju novog pojma u univerzum priče nekog romana ili pripovetke. Ona podrazumeva upotrebu neodređenog člana, koji ukazuje na to da pojam ili osoba o kome je reč predstavljaju za čitaoca (koji se doživljava kao sagovornik) nepoznatog referenta.

U prethodnom poglavlju (v. 12.2.2) spomenuli smo da se pisac može odlučiti da upotrebi određeni član na samom početku pripovedanja kako bi stvorio efekat neizvesnosti i iščekivanja. Dakle, reč je o stilskom izboru pisca.

Svakako, neodređeni imenski izraz predstavlja češći izbor kada je reč o prezentativnoj perspektivi rečenice: naime, imenski izraz s neodređenim članom donosi nove informacije. U okviru neodređenog imenskog izraza mogu se javiti brojive imenice, ali i nebrojive, odnosno, mogu se javiti i apstraktne i gradivne imenice. Mogu se javiti čak i vlastite imenice.

U srpskom jeziku, ukoliko je pojam informativno nov, on se može iskazati putem determinativa *jedan*, *neki* i *nekakav*. Narodne priče često koriste prezentativnu perspektivu na početku pripovedanja (up. *Bio jedan car...*).

Prezentativna perspektiva ogleda se u upotrebi nekog egzistencijalnog glagola (*biti*, *živeti*), tj. „glagola koji označava postojanje subjekatskog pojma“. (Stanojčić & Popović 1994: 358).

Ovde je reč, zapravo, o egzistencijalnim rečenicama. Njihova stilska i informativna funkcija jeste da započnu pripovedanje „uvođenjem u priču pojma označenog subjektom.“ (Stanojčić & Popović 1994: 358). Ovde subjekat nije nosilac rečenične perspektive, ali je informativno najvažniji konstituent rečenice koji se sagovorniku predstavlja na kraju iskaza. Ovakve rečenice imaju „prezentativnu perspektivu“. (Stanojčić & Popović 1994: 358).

Neodređeni imenski izraz u srpskom jeziku obično se nalazi na kraju rečenice, budući da predstavlja remu, odnosno novi element. Ali to ne mora biti uvek tako. Up:

- [1a] Una donna, nel fondo, rossa in viso e con gli occhi lucidi, agitava le mani dicendo qualche cosa d'incomprensibile: poi coi uno scatto raggiunse una sedia presso il pianoforte e si mise ad ascoltare puntando gli occhi febbricitanti sul cantore.
- [1b] Žena u dnu, crvena u licu i sjajnih očiju, mahala je rukama, govoreći nešto nerazumljivo, zatim je u skoku dohvatila stolicu kraj klavira, slušajući i upirući grozničave oči u pevača. (Gen, 148/151).

- [2a] Questa storia parla di un robottino puliscipiscine. (Io, 53/66).
- [2b] Ova priča govori o jednom od tih robota čistača bazena.

- [3a] Pure dall'esterno giungeva un ininterrotto scroscio di pioggia (Bout, 43/155).
- [3b] Ipak je spolja dopirao neprekidan zvuk kiše koja pada.

- [4a] Oggi, tornato a casa, ho trovato questo nuovo quadro: una natura morta metafisica. (Vita, 1/182).
- [4b] Danas, kada sam stigao kući, zatekao sam jednu novu sliku: mrtva priroda u metafizičkom duhu.

- [5a] Un odore di strame, di olio, di fieno, invadeva l' andito su cui si spalancavano le inferriate dei magazzini e delle stalle (Gen, 11/151).
- [5b] Miris slame, ulja, sena, preplavljivao je hodnik, kroz koji su se otvarale gvozdene rešetke ostava i štala.

U analiziranim primerima primećujemo da je informativno nov element u rečenici uglavnom na kraju rečenice (rema) – primeri [2a], [3a], [4a], dok u primerima [1a] i [5a] na početku rečenice stoji neodređeni imenski izraz. Vidimo da prevodioci prate red reči koji postoji u originalu, bar u analiziranim primerima. Prevodioci svakako mogu da promene red reči kako bi ukazali na informativno nov element, kako prikazuje Stifanić (1980: 54-55). Ona ističe da „italijanski neodređeni član sa imenicom u funkciji subjekta, može, [...] da se formalno prevodi na srpskohrvatski jezik promenom reda reči u rečenici.“ (1980: 54-55). Ona navodi sledeće primere:

[6a] *Un disagio acuto lo tormentava.* (Stifanić 1980: 55).

[6b] *Njega je uznemiravala neka opšta nelagodnost.*

[7a] *Una risata alta, forzata, sprezzante accolse questa proposta.*

[7b] *Ovaj predlog dočeka glasan, usiljen, prezriv smeh.*

13.3.1.1 Egzistencijalne rečenice

Egzistencijalne rečenice ukazuju na (ne)postojanje nekog pojma. Takvim rečenicama često počinju bajke u srpskom jeziku: *Bio jedan car...* (Stanojčić & Popović 1994: 242). Prema Crystal-ovoj definiciji, egzistencijalne rečenice odnose se na „vrstu strukture s glagolom *imati* u trećem licu jednine kada se njime označava pojam postojanja“ (Crystal 1985: 80-81). U italijanskom su osnovne ekvivalentne konstrukcije *c'è/ci sono*. Pored ovih oblika može se upotrebiti glagol „postojati“, kako ističe Kristal (u italijanskom: *esistere*). (Crystal 1985: 81). Budući da egzistencijalne rečenice imaju prezentativnu funkciju u tekstu, u okviru njih upotreba neodređenog člana predstavlja očekivanu pojavu.

Konstrukciju u engleskom jeziku *there is/there are* (*c'è/ci sono; ima*) Lyons naziva „centralnom egzistencijalnom konstrukcijom“. (*There is a fly on the wall*)¹³⁸. (Lyons 2003: 236).

---

¹³⁸ Milsark (1977, 1979) se bavio detaljno konstrukcijama *There is, there are*. Milsark se bavio egzistencijalnim rečenicama kako bi bolje shvatio pojam određenosti i smatra da je ova vrsta rečenica centralna za njegovo razumevanje.

Prema našem mišljenju upotreba određenog ili neodređenog člana u egzistencijalnim rečenicama može se svesti na pragmatički princip, odnosno na pojam zajedničkog znanja. Ukoliko sagovornici dele znanja o nekom pojmu ili govornik smatra da sagovornik može lako da identifikuje određenog referenta, onda će se upotrebiti određeni član. S druge strane, ukoliko sagovornik ne zna o kom referentu je reč, onda će se upotrebiti neodređeni član:

[1a] Questa notte non c'era un topolino in tutta la soffitta. (Bout, 92/155).

[1b] Noćas nije bilo ni jednog mišića na celom tavanu.

[2a] Davanti alla finestra c'era un cavalletto, con una tela sopra, coperta di macchie di colore buttate e raschiate. (Bel, 14/78).

[2b] Pored prozora se nalazio štafelaj na kome je bilo razapeto platno, umrljano nabacanim i oguljenim bojama.

[3a] Nel cielo c'era una nuvola gialla e dei tetti; Ginia fissava quella nuvola, col cuore che batteva, e sentì Amelia dir qualcosa, nella stanza, e camminare e soffiare, ma non la guardò. (Bel, 14/78).

[3b] Na nebu, iznad nepomičnih krovova, lebdeo je žuti oblak. Ćinija je gledala u oblak, a srce joj je tuklo kao ludo, čula je Ameliju kako nešto govori, hoda po sobi i uzdiše, ali nije smela da je pogleda.

Vidimo da se u srpskom prevodu, pored glagola *biti* [1b], javlja i glagol *nalaziti se* [2b]. U primeru [3b] javlja se i glagol *lebdeti* kao deo prevodilačke slobode da poetski opiše doživljaj pisca, koji piše da se *na nebu nalazio jedan žuti oblak*.

13.3.1.2 Apstraktne imenice

Pored zajedničkih imenica u jednini, analizirali smo i apstraktne imenice u okviru neodređenog imenskog izraza. Uslov da se apstraktne imenice upotrebe s neodređenim članom jeste da uz njih stoji i neki modifikator (osim kada je reč o emfatičkoj funkciji člana kada se modifikator može i izostaviti, v. 13.3.3):

[1a] **Dopo quell'anno, nella regione regnò una pace.* (Renzi 1988: 370).

[1b] *Nakon te godine, u regiji je zavladao mir.*

[2a] *Dopo quell'anno, nella regione regnò una pace stabile.*

[2b] *Nakon te godine, u regiji je zavladao stabilan mir.*

[3a] *Dopo quell'anno, nella regione regnò una pace senza precedenti.*

[3b] *Nakon te godine, u regiji je zavladao neviđen mir.*

Istu pojavu vidimo u narednim primerima: *una fiducia nuova* [4a], *un certo imbarazzo* [6a], *una grande solarità* [5a]:

[4a] Dopo più di trent'anni di tempi duri e di frustrazioni, una fiducia nuova pervadeva la nazione. (Mort, 1/93).

[4b] Posle više od trideset godina teških vremena i nezadovoljstva, narod je prožimalo ново poverenje.

[5a] All'improvviso mi sentivo invasa da una grande solarità, il mio corpo si modificava, cominciava a espandersi, a divenire possente. (Va', 90/114).

[5b] Osećala sam kako me obasjava jedna velika svetlost; moje telo se menjalo, počinjalo je da se širi, postajalo je moćno.

[6a] Provo un certo imbarazzo nel pormi a scrivere, come se mettessi a nudo la mia anima, per ordine - no, perdio! diciamo su suggerimento - di un ebreo tedesco (o austriaco, ma fa lo stesso). (Cim, 4/367).

[6b] Osećam izvesnu nelagodu dok ispisujem ove redove, kao da razgolićujem vlastitu dušu, po naređenju - ne, zaboga!, recimo na nagovor - jednog nemačkog Jevrejina (ili austrijskog, ali to je svejedno).

Kao što smo istakli na početku ovog poglavlja, neodređeni imenski izraz koji sadrži apstraktnu imenicu mora imati modifikator: obično je to pridev ili predložka konstrukcija. Srpski ekvivalenti za italijanske apstraktne imenice s neodređenim članom su većim delom ogoljene imenice, osim u primeru [5a], gde je *una grande solarità* prevedena uz pomoć

determinativa (*jedan*): jedna velika svetlost [5b]. U primeru [6b] imamo prevod uz pomoć determinativa *izvesni*: *Osećam izvesnu nelagodu*.

13.3.1.3 Modifikator i neodređena referencijalnost

Važno je napomenuti da modifikator ne implicira uvek određenost, odnosno upotrebu određenog člana. Zavisi od govornikovih namera i konteksta da li će referencijalnost biti određena ili neodređena; možemo uočiti da se srpski i italijanski podudaraju u ovom segmentu. Kada je reč o prezentativnoj perspektivi rečenice, dakle kada se u naraciju prvi put uvodi neki referent upotrebiće se neodređeni član jer je to semantički i pragmatički opravdano, koliko god da imenski izraz sadrži modifikatore. Dakle, modifikator uz imenski izraz ne podrazumeva automatsku upotrebu određenog člana. U primerima [1a] i [2a] modifikatori su predložke konstrukcije, dok je u primeru [3a] modifikator relativna rečenica uz imenski izraz sa neodređenim članom i opštom imenicom:

[1a] Dopo tre giorni di permanenza al quinto piano, si manifestò anzi sulla gamba destra una specie di eczema che non accennò a riassorbirsi nei giorni successivi.

[1b] Posle tri dana boravka na petom spratu, na desnoj nozi pojavila se neka vrsta ekcema (Bout, 34/155).

[2a] Mi sono appoggiato contro un muro coperto di scritte e disegni. (Io, 13/66).

[2b] Oslonio sam se o zid išaran natpisima i crtežima.

[3a] Giuseppe Corte si mise subito a letto e, accesa la lampadina sopra il capezzale, cominciò a leggere un libro che aveva portato con sé. (Bout, 25/155).

[3b] Đuzepe Korte je odmah legao i, pošto je upalio lampu iznad uzglavlja, počeo je da čita knjigu koju je poneo sa sobom.

Vidimo da srpski prevodni ekvivalenti prate neodređenost italijanskih imenskih izraza: u prevodima beležimo ogoljene imenice. Imenski izraz *una specie di eczema* [1a] preveden je neodređenim determinativom *neki*: *neka vrsta ekcema* [1b].

13.3.1.4 Anaforski antecedent

Anaforski antecedent predstavlja važan element kohezije teksta i umrežavanja informacija unutar teksta. Antecedent je element anafore koji je uvek neodređen; neodređeni član uvek stoji uz imenski izraz koji se odnosi na vantekstualni referent, za razliku od anaforskog izraza koji se odnosi na antecedenta i koji je endoforičkog karaktera (opširnije o anafori, v. 12.4). Pošto antecedent uvodi novog referenta u pripovedanje, i njega ćemo posmatrati kao deo prezentativne perspektive. Anafora predstavlja „predstavlja poseban vid konceptualne lokalizacije jednog elementa teksta u odnosu na drugi element istog teksta.“ (Piper 2005: 926):

[1] *Dobila je ružu. Cvet je divno mirisao.* (Piper 2005: 926).

U primeru [1] vidimo odnos hiponim (*ruža*) naspram hiperonima (*cvet*).

U obrađenom korpusu našli smo sledeće primere:

[2a] Ma una sera, ch'era seduto al fuoco, si aprì di colpo la porta e comparve un giovane, con un fucile. (Bout, 11/155).

[2b] Ali jedne večeri, dok je sedeo pored vatre, naglo su se otvorila vrata i pojavio se jedan mladić s puškom.

[3a] Tre giorni dopo ho firmato un foglio ridicolo in cui dichiaravo che, se per caso fossi morta, la responsabilità sarebbe stata mia e soltanto mia. (Va', 4/114).

[3b] Tri dana kasnije potpisala sam jedan smešan papir gde sam izjavila da će u slučaju moje smrti odgovornost biti samo moja.

[4a] Infatti dirigeva una piccola clinica per malati di nervi a Vincennes, ma sapeva benissimo che il suo istituto di cura non avrebbe mai goduto della fama e delle rendite della clinica del più celebre dottor Blanche - anche se Du Maurier mormorava sarcastico che trent'anni fa vi aveva soggiornato un certo Nerval (secondo lui poeta di qualche merito) che le cure della famosissima clinica Blanche avevano condotto al suicidio. (Cim, 27/367)

- [4b] I odista, bio je na čelu male klinike za duševne bolesnike u Vensenu, a vrlo dobro je znao da njegov sanatorijum neće nikada dostići ugled i prihode najčuvenije klinike doktora Blanša - premda je Di Morije podsmešljivo gundao kako je pre trideset godina u njoj boravio neki Nerval (po njemu, pesnik od izvesne vrednosti) kog je lečenje u slavnoj Blanšovoj bolnici dovelo do samoubistva.

Vidimo da srpski prevod prati red reči koji postoji u italijanskom i da se distribucija nove informacije podudara u oba jezika. Neodređeni imenski izraz uglavnom se u ovim primerima prevodi determinativom *jedan* [2b], [3b].

13.3.1.5 Kvantifikaciona neodređenost

Terminom iz naslova ovog odeljka nazvali smo pojavu kada se kvantifikaciono značenje prepliće s neodređenošću, odnosno kada broj *jedan* u kvantitativnoj službi stoji uz neodređeni referent. Budući da neodređeni član u italijanskom vodi poreklo od latinskog broja *jedan* (*unus*, -a, -um), on u savremenom italijanskom nosi i dalje, u ograničenoj meri, prvobitno značenje broja (detaljnije o poreklu i istorijskom razvoju neodređenog člana, v. Kukić 2014: 237-239). Ta činjenica se, potom, reflektuje i na srpske prevodne ekvivalente koji, takođe, sadrže broj *jedan* da bi iskazali neodređenost, ali i kvantifikaciju. Up. sledeće primere:

- [1a] Dopo un giorno di viaggio in treno, Giuseppe Corte arrivò, una mattina di marzo alla città dove c'era la famosa casa di cura. (Bout, 24/155).
- [1b] Posle jednog dana putovanja vozom, Đuzepe Korte stigao je, jednog martovskog jutra, u grad u kojem se nalazilo čuveno lečilište.
- [2a] Una sera si giocava a carte, sarà stata mezzanotte e mezzo, dalla stanza vicina - il salotto dove a quell'ora le luci erano spente - giunse un ciac, suono metallico come di una molla. (Bout, 88/155).
- [2b] Godinu dana kasnije, jedne večeri smo igrali karte, moglo je biti nešto više od ponoći, iz susedne sobe - salona, gde je u tom času bilo ugašeno svetlo, začulo se "klik" kao metalni zvuk opruge.

- [3a] In un tinello del ventottesimo piano un uomo sui quarant'anni stava prendendo il caffè del mattino e intanto leggeva il giornale, mentre la moglie rigovernava la stanza. (Bout, 154/155).
- [3b] U jednoj trpezariji na 28. spratu, jedan čovek četrdesetih godina pio je jutarnju kafu i čitao novine, dok je žena pospremala sobu.

Za imenske izraze *un giorno* [1a], *una mattina di marzo* [1a], *una sera* [2a], *un uomo* [3a] uočavamo prevodne ekvivalente pomoću determinativa *jedan: jednog dana* [1b], *jednog martovskog jutra* [1b], *jedne večeri* [2b], *jedan čovek* [3b].

13.3.2 Specifičnost

Kao što smo već napomenuli u potpoglavlju 10.2.1, posvećenom pojmu specifičnosti, ovaj termin se odnosi na neodređeni imenski izraz čiji je referent poznat govorniku ali ne i sagovorniku, poput:

- [1a] *I bought a car this morning*. (Lyons 2003: 2).
- [1b] *Ho comprato una macchina stamattina*.
- [1c] *Kupio sam kola jutros*.

U narednim primerima analiziraćemo imenske izraze koji su poznati piscu i koje ovaj pokušava da dočara i opiše čitaocu. Specifičnost se u italijanskom jeziku može iskazati neodređenim članom u imenskom izrazu u jednini, ili ogoljenom imenicom u množini ili partitivnim članom (detaljno o množini neodređenog člana, tj. o njenim mogućim varijantama, v. potpoglavlje 10.2.1.2). Analizirali smo zajedničke imenice u jednini i množini:

- [2a] Da place Maubert, ormai sfregiata dal boulevard Saint-Germain, si dipartiva ancora una ragnatela di straducole come rue Maitre-Albert, rue Saint-Séverin, rue Galande, rue de la Bucherie, rue Saint-Julien-le-Pauvre, sino a rue de la Huchette, disseminate di sordidi hotel tenuti in genere da alvergnati, albergatori dalla leggendaria cupidigia, che domandavano un franco per la prima notte e quaranta centesimi per le seguenti (più

venti soldi se si voleva anche un lenzuolo). (Cim, 1/367).

- [2b] Od Trga Mober, kog je već presecao Bulevar Sen Žermen, račvala se i prava paukova mreža uličica, poput Metr Alber, Sen Severen, Galan, De la Bišeri, Sen Žilijen le Povr, sve do ulice Išet načičkane bednim konačištima, koja su držali pretežno hotelijeri poreklom iz Overnje, nadaleko čuveni po svojoj pohlepi, koji su za prvo noćenje tražili franak, a četrdeset santima za svako naredno (i dvadeset sua pride, ako je neko želeo da ima i čaršav).
- [3a] Talora si saliva oltre Po, osservando dall'alto tetti e campanili che galleggiavano su quei vapori che inondavano la pianura, mentre lontano la basilica di Superga già illuminata dal sole sembrava un faro in mezzo al mare. (Cim, 63/367).
- [3b] Ponekad bismo prešli na drugu stranu reke Po, posmatrali s brda krovove i zvonike kako plove kroz talase vodene pare što preplavljuje dolinu, dok je bazilika Superga, u daljini, već obasjana suncem, ličila na svetionik usred mora.
- [4a] Avevo circa trent'anni e sogni smisurati. Avrei voluto scrivere libri bellissimi, letti da tante persone, pieni di dolore e di verità, di bellezza e di spavento; avrei desiderato inventare fiabe per i bambini ed essere innamorato delle loro madri. (Fel, 7/133).
- [4b] Želeo sam da pišem prelepe i veoma čitane knjige, pune bola i istine, lepote i straha; želeo sam da smišljam bajke za decu i budem zaljubljen u njihove majke.
- [5a] Però una dimora l'aveva, un suo baracchino sul Monte Fumo, metà di legno e metà di sassi, nel mezzo delle boscaglie, dove una volta si rifugiava quando c'erano troppe guardie in giro. (Bout, 10/155).
- [5b] Ali on je boravište imao, imao je neku svoju baraku u planini Fumo, napola od drveta, napola od kamenja, usred šume, tamo gde se nekada sklanjao kada je naokolo bilo suviše stražara.

Srpski ekvivalenti ogledaju se u ogoljenim imenicama u jednini i množini. U primeru [2a] *si dipartiva ancora una ragnatela di straducole* uočavamo prevod [2b]: *račvala se i prava paukova mreža uličica*, u kome prevodilac dodaje emfatički pridev „prava“ kako bi dočarao scenu iz romana.

Što se same specifičnosti tiče, ni srpski jezik ni italijanski ne sadrže posebne formalne markere za ovu pojavu. Pojam specifičnosti je, svakako, prisutan u srpskom jeziku i postoje razni oblici koji mogu sugerisati da je nešto poznato samo govorniku poput *simuliranog ignorativa* ili *konspirativa*. (v. 13.2).

13.3.3 Stilski odabir pisca – emfatička funkcija

Neodređeni član može imati emfatičku funkciju i može se na taj način iskazati divljenje, kako ukazuje Dardano (1997: 153). Up:

[1a] *Ho conosciuto una ragazza!* (Dardano & Trifone 1997: 153).

[1b] *Kakvu sam devojku upoznao!*

Kada se upotrebi uz apstraktne imenice, neodređeni član ima vrednost superlativa:

[3a] *Questa ragazza è di una bellezza particolare!* (Korzen 1996: 298).

[3b] *Ova devojka ima posebnu lepotu.*

[4a] *C'e il sole fuori, ma fa un fresco.*

[4b] *Napolju je sunce, ali je baš hladno.*

Neodređeni član može uvoditi posledičnu rečenicu (koja se može izostaviti jer se podrazumeva):

[5a] *Ho preso una paura... (da non poter dire).* (Renzi 1988: 370).

[5b] *Baš sam se uplašila... (da sam ostala bez reči).*

[6a] *Ho una fame (che non vi dico).* (Patota 2006: 59).

[6b] *Baš sam gladna (da ne mogu da vam opišem).*

Imenske izraze s neodređenim članom kojima se iskazuje emfatička funkcija prati posebna intonacija kako bi se takva konstrukcija naglasila.

Up. i primere koje smo našli u analiziranom korpusu:

[7a] Questa notte è caduta una forte pioggia. (Va', 8/114).

[7b] Noćas je pljuštala kiša.

[8a] Ma fu un attimo, ripeto, un baleno, non ci fu tempo per altre osservazioni. (Bout, 82/155).

[8b] Ali bio je to trenutak, ponavljam, bljesak, nije bilo vremena da se primeti još nešto.

[9a] In realtà ha soltanto una paura tremenda. (Va', 4/114).

[9b] U stvari, vi se samo užasno bojite.

Vidimo među srpskim ekvivalentim uglavnom ogoljene imenice, što nije u potpunosti zadovoljavajuće rešenje s obzirom na činjenicu da neodređeni član u ovoj upotrebi i u ovim kontekstima iskazuje neku vrstu naglašavanja, čuđenja, divljenja i sl. i samim time pruža mogućnost da se upotrebe brojna leksička sredstva koja mogu dočarati takva stanja, poput *baš*, *užasno*, *samo*, *toliko*... U prevodu se ne vidi emfaza koja postoji u italijanskom jeziku. U prevodu rečenice [7b] prevodilac upotrebljava glagol *pljuštati*, što dočarava opisanu situaciju. U rečenici [8a] *Ma fu un attimo, ripeto, un baleno*... prevod glasi [8b]: *Ali bio je to trenutak, ponavljam, bljesak*... možda je moglo da se prevede uz pomoć lekseme *samo*: *Bio je to samo tren/trenutak, samo jedan bljesak*... U primeru [9b] vidimo da prevodilac uspešno postiže emfazu ubacivanjem priloga *užasno* uz glagol *bojati se*.

14. Generička referencijalnost u italijanskom i srpskom jeziku

Generička referencijalnost ima specifične karakteristike koje ostale vrste referencijalnosti ne poseduju: s jedne strane označava čitavu klasu uzetu kao celinu, a može i označavati klasu uzetu kao zbir pojedinačnih članova koji su sagledani kroz distributivnu vizuru. U potpoglavlju 14.1 predstavimo načine na koje ovakva vrsta referencijalnosti funkcioniše u italijanskom jeziku, odnosno kojim jezičkim sredstvima se može iskazati. Potom ćemo u potpoglavlju 14.2 predstaviti kako se generička referencijalnost manifestuje u srpskom jeziku. Generičku

referencijalnost podelili smo na univerzalnu generičku referencijalnost (v. 14.3.1) i na generičku referencijalnost unutar datog konteksta (v. 14.3.2).

14.1 Generička referencijalnost u italijanskom jeziku

Generička referencija¹³⁹ „odnosi se na identifikaciju celokupne klase datog referenta.” (Prčić, 2008: 77).

Kako Prčić ističe, kod generičke referencije ističu se dve važne karakteristike: „prva je njena sveobuhvatnost, pošto se ne izdvaja nijedan referent posebno, već su svi objedinjeni u celinu. Na ovo se oslanja druga karakteristika, koja se tiče nezavisnosti ovog tipa referencije od vanjezičkih dimenzija vremena i mesta, a posredno i od unutarjezičkih kategorija glagolskog vremena i glagolskog vida (Lyons 1977: 194). Zbog toga bi, strogo posmatrano, generički tip samo uslovno bilo moguće smatrati referencijom [...]“ (Prčić 2008: 78).

Hurford & Heasley ističu da je generička rečenica ona u kojoj se nešto govori o celoj klasi individua, kao suprotnost pojedinačnoj individui (Hurford & Heasley & Smith 2007: 59). Cruse, takođe, ističe karakteristike generičke referencije (*generic reference*): on podrazumeva da se određeni imenski izraz odnosi na celu klasu referenata, a ne na određenu individuu ili grupu individua kao što je to slučaj s određenom i neodređenom referencijom. Kada govori o generičkoj referenciji on misli na engleski jezik i daje sledeće primere, koji ilustruju vidove njenog iskazivanja, redom, po učestalosti (prvo množina ogoljene imenice, pa određeni član imenice u jednini, zatim neodređeni član i imenica u jednini; Cruse 2006: 73):

- [1a] *Llamas are native to South America.*
- [1b] *Lame žive u Južnoj Americi.*
- [2a] *The llama is native to South America.*
- [2b] *Lama živi u Južnoj Americi.*
- [3a] *A frightened llama will attack its owner.*
- [3b] *Uplašena lama će napasti svog vlasnika.*

---

¹³⁹ Termin koji Prčić koristi. (2008: 77).

Kada ove rečenice prevedemo na italijanski one glase:

- [4] *I lama¹⁴⁰ sono nativi del Sud America.*
- [5] *Il lama è nativo del Sud America.*
- [6] *Un lama impaurito attaccherà il proprio padrone.*

U prvoj rečenici u engleskom jeziku stoji ogoljena imenica u množini, s funkcijom upućivanja na generičnost, dok u italijanskom takva konstrukcija ne bi mogla da funkcioniše jer bi ukazivala na parcijalnost određenog referenta/klase referenata.

Renzi (1976: 15), takođe, istražuje fenomen generičkog imenskog izraza, ističući da se rečenica *prendere il tè* (*piti čaj*) semantički razlikuje od rečenice *Il tè è salutare* (*Čaj je zdrav*). *Prendere il tè* ukazuje da je reč o tačno određenom čaju, dok u okviru primera *Il tè è salutare* imenski izraz sa određenim članom upućuje na klasu i nosi značenje: „svaki čaj je zdrav“.

Unutar generičke referencijalnosti možemo uočiti specifično sredstvo njenog iskazivanja. Ono je, kako Renzi ističe, na prvi pogled paradoksalno. Reč je o upotrebi neodređenog člana da bi se označila klasa:

- [7a] *Un eroe non piange.* (Renzi 1976: 14).
- [7b] *Heroj ne plače.*

- [8a] *Un bandito è ... un bandito.* (Renzi 1976: 14).
- [8b] *Razbojnik je ... razbojnik.*

Na ovaj način jedan član predstavlja celu klasu. Renzi u ovom slučaju govori o gramatičkoj sinegdohi¹⁴¹. Ovakav način iskazivanja generičke referencije ima dosta jake restrikcije. Restrikcije su jake naročito u množini, „gde su, da bi sinegdoha bila uspešna, neophodne garancije člana klase, [odnosno] zahteva se da on poseduje izražene i reprezentativne

---

¹⁴⁰ Imenica „lama“ u italijanskom jeziku je nepromenljiva.

¹⁴¹ Sinegdoha je retorička i pesnička figura u kojoj se umesto celine sagledava deo, umesto šireg pojma uži, ili obrnuto: *Gazi nas neprijateljska čizma* (umesto: *vojska*), *Ponovo je digao glavu organizovani kriminal* (umesto: *kriminalci*). (Klajn & Šipka 2008: 1141).

karakteristike“. (Renzi 1976: 15). Ono što Renzi, takođe, ističe jeste da, ako se kaže *la carta* ili *i bambini* misli se na „tutta la carta“ i „tutti i bambini“¹⁴² (Renzi 1976: 16). Dakle, određeni član u jednini i množini nosi u sebi značenje sveukupnosti, totaliteta.

U delu *Grande grammatica della lingua italiana*, Renzi (1988: 388) se, takođe bavi kategorijom klase. Ističe da je podela na klasu naspram člana klase logička podela. Klasa se u italijanskom može iskazati na sledeći način (određeni član je prisutan u okviru dva načina iskazivanja klase), kako navodi Renzi:

[9a] *Tutti i leoni sono feroci.*

[9b] *Svi lavovi su krvoločni.*

[10a] *I leoni sono feroci.*

[10b] *Lavovi su krvoločni.*

[11a] *Il leone è feroce.*

[11b] *Lav je krvoločan.*

Kao što smo spomenuli gore, i neodređeni član se može upotrebiti za označvanje klase:

[12a] *Un leone è sempre feroce.*

[12b] *Lav je uvek krvoločan.*

Lingvistički gledano ova tri izraza nisu uvek ekvivalentna:

[13a] *Il leone è il re della foresta.* (Renzi 1988: 388).

[13b] *Lav je kralj šume.*

[14a] **Tutti i leoni sono i re della foresta.*

[14b] *Svi lavovi su kraljevi šume.*

[15a] *[?]I leoni sono i re della foresta.*

[15b] *Lavovi su kraljevi šume.*

---

¹⁴² Misli se na „svu hartiju“ i na „svu decu.“

Razlika je u tome što *il* u množini označava uniju individua, *il* u jednini označava kategoriju uopšteno, a *tutti* (*svi*) podrazumeva baš sve pripadnike neke klase (Renzi 1988: 388-389).

S nebrojivim imenicama, odnosno s gradivnim i apstraktnim imenicama, jedino je dozvoljeno rešenje s određenim članom u jednini:

[16a] *Il ferro è resistente.* (Renzi 1988: 388).

[16b] *Gvožđe je izdržljivo.*

[17a] *La resistenza del ferro è molto forte.*

[17b] *Izdržljivost gvožđa je veoma velika.*

Tumačenje člana *il* kao označitelja klase može se odnositi na dva tipa imenska izraza koji su logički različiti. Prvi tip imenskog izraza nosi „kategorijalno“ značenje, a drugi „nekategorijalno“. Kategorijalna upotreba je ona u kojoj je imenička sintagma zapravo određena u samom predikatu, koji zavisi od prirode samog imenskog izraza: *La tigre è un felino/Tigar je mačka*. Osnovna karakteristika ove vrste upotrebe člana jeste da je prezent obavezno vreme, a on zapravo označava odsustvo vremena. Ovakve rečenice su, ukoliko sadrže negaciju, logički netačne, kako naglašava Renzi (1995: 388): *La tigre non è un felino / Tigar nije mačka*, dok upotreba bilo kog drugog vremena osim prezenta čini rečenicu neprihvatljivom: **La tigre sarà un felino /* Tigar će biti mačka*. (Renzi 1988: 388-389).

Nekategorijalna upotreba može se uočiti u primerima poput: *La tigre vive nella giungla / Tigar živi u džungli*. Može se reći i: *La tigre non vive più nella giungla / Tigar ne živi više u džungli*, dakle može se negirati; *La tigre vivrà sempre più spesso nello zoo e più raramente nella giungla / Tigar će sve češće živeti u zoo vrtu, a sve ređe u džungli* – ovde vidimo da se uz ovakvu funkciju člana može upotrebiti vreme koje nije prezent, dakle ne postoje restrikcije koje se odnose na glagolsko vreme. (Renzi 1988: 388-389).

Na formalnom nivou, član koji označava klasu ne razlikuje se od člana koji označava zajednička znanja. Na primer, iskaz: *Il leone è il re della foresta / Lav je kralj šume* formalno je identičan iskazu *Il leone stava in gabbia / Lav je bio u kavezu*. U staroitalijanskom klasa se mogla razlikovati i na nivou forme tako što bi se član izostavljao u jednini. Up. primer: *Cigno è*

candido senza alcuna macchia / *Labud* je beo bez ijedne mrlje. (Leonardo, *Bestiario* 43 u: Renzi 1988: 389).

Takođe, svi gorepomenuti slučajevi ne mogu se zameniti pokaznim pridevom *quello* (*onaj*), koji uvek označava člana klase ali nikad klasu: *Quel leone è feroce* / *Onaj lav je krvoločan* nije isto što i *Il leone è feroce*, što znači *Tutti i leoni sono feroci* („Svi su lavovi krvoločni“), dakle član upućuje na klasu, dok se prvi primer s pokaznom zamenicom odnosi na jednog lava. (Renzi 1988: 389).

Ono što karakteriše imenski izraz koji označava klasu jeste, prema Korzenu, homogenost takvih imenica. Nema puno smisla uzimati u obzir samo neke delove klase jer se klasa sagledava kao celina (Korzen 1996: 94). Up. sledeće primere:

[18a] *Un orso* abbonda in questa regione. (Korzen 1996: 94).

[18b] *Medved* je prisutan u velikom broju u ovoj regiji.

[19a] *Il leopardo* si trova sia in Africa che in Asia.

[19b] *Leopard* se nalazi i u Africi i u Aziji.

[19a] *Mi piacciono le macchine italiane*.

[19b] *Svidaju mi se italijanska kola*.

Sve brojive imenice u italijanskom jeziku, u jednini i množini, imaju semantički potencijal da iskažu tip, vrstu, kategoriju (*un orso* / *l'orso* / *gli orsi*), za razliku od nebrojivih (gradivnih, apstraktnih) imenica, koje to mogu samo u jednini, kada imaju značenje homogenosti: *L'oro è prezioso* / *Zlato* je dragoceno, *Il vino fa bene alla salute* / *Vino* je dobro za zdravlje. U množini dolazi do semantičkog pomeranja kod ovakvih imenica: *I vini* upućuje na razne vrste vina, množina od *l'olio*, *gli oli*, upućuje na razne vrste ulja.

U našem radu odlučili smo se da ovu vrstu referencijalnosti izdvojimo kao zasebnu, dakle nismo je svrstali kao podvrstu nijedne od navedenih vrsta referencijalnosti jer smatramo da ovakva semantička karakteristika imenskog izraza s članom zahteva izdvojeno razmatranje. Ovakav imenski izraz se po svom značenju razlikuje od određene ili neodređene referencijalnosti, a na neki način je blizak pojmu nereferecijalnosti budući da se putem nereferecijalnog imenskog izraza ne izdvaja neki konkretni referent. S druge strane, ne možemo reći da je u pitanju nereferecijalnost kada je reč o generičkom značenju imenskog izraza jer se ipak od svih mogućih klasa jedna određena klasa izdvaja kao celina i njoj se pripisuje određeno

svojstvo. S druge strane, teško je govoriti o određenoj referencijalnosti u okviru generičke imeničke sintagme jer se ovde ne izdvaja jedan poseban referent već klasa kao celina.

Dakle, generička referencijalnost predstavlja posebnu vrstu referencijalnosti kojom se izdvaja klasa entiteta posmatranih kao celina, što se ne može postići drugim vrstama referencijalnosti.

14.2 Generička referencijalnost u srpskom jeziku

U srpskom jeziku možemo upotrebiti jedninu imenskog izraza kako bismo ukazali na generičku referencijalnost (Piper 2005: 924). Generički upotrebljeni imenski izrazi odnose se „na celu klasu istovrsnih pojava, odnosno na svaki njen pojedinačni element.” (Piper 2005: 924):

[1] *Pas je domaća životinja.* (= svaki pas). (Piper 2005: 924).

[3] *Ruža je cvet.* (= svaka ruža).

[3] *Kengur je torbar.* (= svaki kengur).

Kako ističu Piper & Klajn, postoje oblici jednine imenica u srpskom jeziku kod kojih se „označavaju skupovi koji imaju više od jednog člana, ali kod kojih je ideja celine važnija od pojedinačnog pa se oni stoga oblikom jednine i gramatički obeležavaju kao jedno, kao celina“: *Kit je sisar, Limun je bogat vitaminima, Čovek je odgovoran za ovu planetu.* (Piper & Klajn 2013: 57). „Oblicima jednine se, zapravo, uvek označavaju pojave koje se shvataju i predstavljaju kao neraščlanjena celina, a oblicima množine pojave koje se shvataju kao raščlanjena celina: *Kitovi su sisari.*“ (Piper & Klajn 2013: 58).

Kao što smo napomenuli za italijanski jezik u 14.1, i u srpskom množina gradivnih imenica označava semantičko pomeranje u odnosu na jedninu: obično označava više vrsta referenata na koji se imenski izraz odnosi, tj. kako tvrde Stanojčić & Popović: „u oblicima množine biće upotrebljene onda kada označavaju različite vrste inače iste materije.” (Stanojčić & Popović 1994: 73). Na primer: *Vode su nadošle zbog kiše:* „misli se na razne vrste vode: one iz potoka, reka, jezera, poplave i sl.” (Stanojčić & Popović 1994: 73). Dakle, generička referencijalnost može se iskazati i brojivim i nebrojivim imenicama (gradivnim, apstraktnim). Možemo generički govoriti o *delfinima*, ali i o *puteru* kao i o *iskrenosti*.

Generičke rečenice postavljaju ozbiljno, do sada nerešeno pitanje u delu semantike koji se bavi uslovom istine. Međutim, kako Lyons (1977: 197) ističe: „Lingvista može da doprinese izučavanju referencije opisujuću gramatičke strukture i procese koje određeni jezički sistemi stvaraju kako bi se određeni izraz odnosio na individue ili na grupe individua“. Lyons ističe da lingvista ne treba da se opterećuje razmišljanjem da li je referencija tačna ili ne s logičke tačke gledišta, odnosno kada je reč o odnosu istine i referencije. (Lyons 1977: 197).

14.3 Vrste generičke referencijalnosti

Na osnovu našeg istraživanja mogli smo da uočimo da se generička referencijalnost može podeliti na dve vrste. Ona može biti univerzalna, opštevažeća za sve kontekste (v. 14.3.1), ili može zavisiti od određenog konteksta i biti uslovljena njime (v. 14.3.2).

14.3.1 Univerzalna generička referencijalnost

U našem istraživanju uočili smo da postoji generička referencijalnost koja se odnosi na celokupnu klasu referenata, nezavisno od konteksta, kao i da postoji generička referencijalnost koja je vezana za dati kontekst. Dakle, pod terminom univerzalna generička referencijalnost podrazumevamo označavanje generičke upotrebe imenskog izraza koji se može razumeti van konteksta, i stoga govorimo o univerzalnoj upotrebi člana s imenskim izrazom. Niže, u primeru [1b] govorimo o klasi „ptica“, „ženki“, potom o *Pijemonćanima* [2b], *Italijanima* [3b], a ovo su pojmovi koji se mogu razumeti van samog konteksta.

Kao što se vidi, u svim primerima dominiraju zajedničke imenice, iako se mogu javiti i vlastite imenice, kao što se može videti u primerima [2b] i [3b].

14.3.1.1 Imenski izraz u množini s određenim članom

Prvo ćemo sagledati primere koji imaju vrednost generičke univerzalnosti i imenski izraz u množini s određenim članom u okviru sledećih primera:

- [1a] Augusto mi aveva raccontato che gli uccelli in primavera cantano più forte per compiacere le femmine, per indurle a fare il nido assieme a loro. (Va', 72/114).
- [1b] Augusto mi je pričao da ptice u proleće glasnije pevaju da bi privukle pažnju ženke i pozvale ih da zajedno sviju gnezdo.
- [2a] I piemontesi, ogni novità li irrigidisce, l'inatteso li terrorizza, per farli muovere sino alle Due Sicilie (ma nei garibaldini c'erano pochissimi piemontesi) ci sono voluti due liguri, un esaltato come Garibaldi e uno iettatore come Mazzini. (Cim, 8/367).
- [2b] Pijemonćani se groze bilo kakvih novina, užasavaju se neočekivanog, a da bi se spustili do Dveju Sicilija (iako je među garibaldincima bilo vrlo malo Pijemonćana) bila su neophodna dvojica iz Ligurijske, jedan zanesenjak kakav je Garibaldi i jedan baksuz kakav je Macini.
- [3a] È che gli italiani si sono modellati sui preti, l'unico vero governo che abbiano mai avuto da quando quel pervertito dell'ultimo imperatore romano è stato sodomizzato dai barbari perché il cristianesimo aveva fiaccato la fierezza della razza antica. (Cim, 9/367).
- [3b] 285Stvar je u tome što su se Italijani oduvek ugledali na popove, jedinu pravu vlast koju su ikada imali, otkako su varvari obljubili otpozadi onog izopačenog poslednjeg rimskog cara, jer je hrišćanstvo skrhalo ponos antičke rase.
- [4a] Se i letterati e gli artisti sedevano sempre intorno a tavolate comuni, gli uomini di scienza desinavano da soli, come me. (Cim, 27/367).
- [4b] Dok su književnici i glumci uvek sedeli zajedno za stolom, učenjaci su obedovali sami, kao i ja.
- [5a] Sognano le cinciallegre e i piccioni, gli scoiattoli e i conigli, i cani e le mucche distese sul prato. (Va', 9/114).

[5b] Sanjaju senice i golubovi, veverice i zečevi, sanjaju psi i krave na livadi.

[6a] Augusto amava la natura, gli insetti in particolare, e camminando mi spiegava un mucchio di cose. (Va', 70/114).

[6b] Avgusto je voleo prirodu, posebno insekte, i dok smo šetali objašnjavao mi je mnoge stvari.

Možemo uočiti da vlastite imenice koje označavaju nacionalnost u primerima [2a] i [3a] stoje u množini i imaju određeni član i prevedena su, takođe, množinom: „Italijani“ [3b], „Pijemonćani [2b]“. Imamo i zajedničke imenice *gli uccelli, le femmine, i letterati, gli artisti, gli uomini di scienza, le cinciallegre, i piccioni, gli scoiattoli, i conigli, i cani, le mucche, gli insetti*; ove imenice se odnose na sve pripadnike navedenih vrsta – na sve golubove, pse, krave, insekte itd. Ovde se beleži značenje sveukupnosti i imenice uključuju svakog pripadnika klase. U srpskom jeziku imamo množinu imenice bez determinativa: *ptice, ženke, književnici, glumci, učenjaci, senice, golubovi, veverice, zečevi, psi, krave, insekti*.

14.3.1.2 Imenski izraz u jednini sa određenim članom

Sada ćemo analizirati imenski izraz u jednini s određenim članom koji nosi u sebi vrednost generičke univerzalnosti. Imamo opšte imenice: *l'uomo, il calcio, la bagna caoda* koji su na srpski prevedeni ogoljenom imenicom u jednini: *čovek, fudbal, ljuti sos zvani bagna caoda*. U primeru [3a] izraz *la bagna caoda* prevedena je opisno, „ljuti sos zvani bagna caoda“ kako bi se čitaocu približile osobine ovog kulinarskog specijaliteta:

[1a] Un giorno mi pare che l'uomo sia soltanto uno scimmione in balia dei suoi istinti e in grado purtroppo di manovrare macchine sofisticate e pericolosissime; il giorno dopo invece, ho l'impressione che il peggio sia già passato e che la parte migliore dello spirito cominci già ad emergere. (Va', 110/114).

[1b] Jednog dana mi se čini da je čovek samo majmun u vlasti svojih instinkta ali, na žalost, sposoban da upravlja sofisticiranim i najopasnijim uređajima; već sutradan imam utisak da je najgore prošlo i da ono najvrednije u našem duhu izlazi na videlo.

- [2a] Il calcio era un gioco cretino, tutti a rincorrere una palla, ma era quello che piaceva agli altri. (Io, 11/66).
- [2b] Fudbal je tupava igra, svi trče za loptom, ali to se ostalima dopada.
- [3a] Di mio nonno e della mia infanzia ricordo soprattutto la bagna caoda: in un recipiente di terracotta tenuto bollente su un fornello alimentato dalla brace, dove friggeva l'olio nutrito di acciughe, aglio e burro, s'intingevano i cardi (che prima erano stati lasciati a bagno in acqua fredda e succo di limone - per alcuni, ma non per il nonno, nel latte), peperoni crudi o arrostiti, foglie bianche di verza, topinambur, cavolfiore molto tenero - o (ma, come diceva il nonno, erano cose per i poveri) verdure lessate, cipolle, barbabietole, patate o carote. (Cim, 42/367).
- [3b] Moje sećanje na dedu i na detinjstvo uglavnom je vezano za ljuti sos zvani bagna caoda: u posudi od pečene gline, na pećnici koja se zagrevala vrelim ugljevljem, cvrčalo je ulje, sa ringlicama, belim lukom i maslacem, listovi grbavog strička prethodno odstajali u hladnoj vodi sa limunovim sokom (neki su, ali ne i deda, ostavljali stričak da odstoji u mleku), presne ili pečene paprike, listovi belog kelja, divlje artičoke, mladi karfiol - ili (deda je, doduše, govorio da je to za siromašne) bareno povrće, cmi luk, repa, krompir ili šargarepa.

14.3.1.3 Imenski izraz u jednini sa neodređenim članom

Univerzalna generička referencijalnost može se iskazati zajedničkom imenicom u jednini sa neodređenim članom; u takvom slučaju, ove imenice označavaju klasu:

- [1a] E quando ero abbastanza cresciuto da capire, mi ricordava che l'ebreo, oltre che vanitoso come uno spagnolo, ignorante come un croato, cupido come un levantino, ingrato come un maltese, insolente come uno zingaro, sporco come un inglese, untuoso come un calmuco, imperioso come un prussiano e maldicente come un astigiano... (Cim, 5/367).
- [1b] A kad sam porastao dovoljno da shvatim, podsećao me je kako Jevreji ne samo da su tašti kao Španci, neznalice kao Hrvati, pohlepni kao Levantinci, nezahvalni kao

Maltežani, drski kao Cigani, prljavi kao Englezi, pretvorni kao Kalmici, odrešiti kao Prusi i klevetnici kao Grci...

- [2a] Quando si ama un uomo — quando lo si ama con la totalità del corpo e dell'anima — la cosa più naturale è desiderare un figlio. Non si tratta di un desiderio intelligente, di una scelta basata su criteri di razionalità. (Va', 90/114).
- [2b] Kada se voli jedan muškarac - kada se voli celim telom i dušom - želeći dete je najprirodnija stvar. Nije reč o jednoj promišljenoj želji, zasnovanoj na racionalnim kriterijumima.

U primeru [1a] imamo pripadnike nacija koji su, gramatički označeni putem neodređenog člana u jednini i one upućuju na klasu, na svakog predstavnika te nacije: *uno spagnolo, un croato, un maltese, un inglese...* Za razliku od italijanskog, u kome je upotrebljen imenski izraz u jednini s neodređenim članom, u srpskom prevodu u ovoj funkciji vidimo oblike množine [1b] *Španci, Hrvati, Maltežani, Englezi* koji označavaju naciju uzetu u totalitetu.

Kada se želi iskazati klasa kao u primeru [2a], umesto *l'uomo* može se reći i *un uomo* u značenju *čovek* kao klasa, u svojoj sveukupnosti (= svaki čovek). Možda bi adekvatniji prevod bio: *kada se voli muškarac*, u generalnom smislu, dok bi numerator *jedan* ukazao na izdvajanje jedinice iz klase i ne bi mogao da uputi na celu klasu.

Dakle, u italijanskom jeziku na formalnom nivou univerzalnu generičku referencijalnost mogu iskazati zajedničke imenice kako u jednini tako i u množini s određenim članom, ili u jednini sa neodređenim članom; isto važi i za apstraktne i gradivne imenice u jednini s određenim članom, dok se njihovo značenje menja u množini. U srpskom jeziku mogu se upotrebiti neodređeni determinativ *svaki*, zatim apstraktne i gradivne imenice u jednini (u množini se menja značenje, v. 14.2) i zbirne imenice, koje su uvek u množini.¹⁴³

---

¹⁴³ „Zbirne (kolektivne) imenice su one imenice koje označavaju više bića ili predmeta iste vrste uzetih skupa, u nedređenom zbiru ili prirodnoj celini“. (Stanojčić & Popović 1994: 73).

14.3.2 Generička referencijalnost unutar datog konteksta

Za razliku od univerzalne generičke referencijalnosti, koja se može razumeti i van konteksta, postoji – prema našem zapažanju – i druga vrsta generičke referencijalnosti, koja je ograničena na tačno određeni kontekst. Na primer, u rečenici [1b] u potpoglavlju 14.3.2.1 ne misli se na sve studente, već na sve studente Sorbone. U rečenici [2a] imamo sledeći primer: *gli uomini sui vent'anni quando sono felici* („dvadesetogodišnjaci kada su srećni“), dakle ne misli se na svakog čoveka, već samo na čoveka od dvadeset godina koji je srećan, za razliku od primera koji poprima univerzalnu vrednost, poput: *L'uomo non ha perso la passione di distruggere, ha solo imparato a trattenersi* („Čovek nije izgubio strast za uništavanjem, samo je naučio da se suzdržava“). (Va', 108/114).

14.3.2.1 Imenski izraz u množini sa određenim članom

Na osnovu našeg istraživanja korpusa, uočili smo da se generička referencijalnost unutar datog konteksta može iskazati zajedničkom imenicom u množini s određenim članom. Srpski ekvivalenti su ogoljene imenice u množini koje prate modifikatori, ukoliko oni postoje u originalu:

- [1a] Se poi avesse imboccato quella che sarebbe diventata rue Sauton, ma era ancora rue d'Amboise, avrebbe trovato fra un bordello travestito da birreria e una taverna dove si serviva, con vino pessimo, un desinare da due soldi (già allora assai pochi, ma quanto si potevano permettere gli studenti della Sorbona), un vicolo cieco, che all'epoca si chiamava impasse Maubert... (Cim, 2/367).
- [1b] Ako bi onaj namernik potom skrenuo u ulicu koja će se docnije zvati Soton, a tada je još bila D'Amboaz, između bordela kamufliranog u pivnicu i krčme gde se, uz rdavo vino, služio obed za dva sua (što je već tada bilo vrlo jeftino, ali toliko su studenti sa Sorbone mogli da plate), naišao bi na slepu uličicu, koja se u to doba zvala sokače Mober...

- [2a] I cavalleggeri lo videro farsi sempre più piccolo e diafano; aveva un passo leggero e veloce che contrastava con la sua sagoma ormai di vecchietto, un'andatura da festa quale

hanno solo gli uomini sui vent'anni quando sono felici. (Bout, 82/155).

- [2b] Konjanici su ga videli kako postaje sve manji i sve providniji. Imao je lak i brz korak, koji je bio u suprotnosti sa njegovom figurom staraca, imao je svečani korak koji imaju samo dvadesetogodišnjaci kada su srećni.

Na osnovu ovih primera vidimo da se generička referencijalnost može kontekstualizovati, i da ne nosi u sebi isključivo univerzalno tumačenje koje se odnosi na sve pripadnike određene klase.

15. Nereferencijalnost u italijanskom i srpskom jeziku

Nereferencijalno upotrebljen imenski izraz ne upućuje na nekog konkretnog referenta, već, zapravo, referent u okviru ovakve vrste referencijalnosti može biti bilo koji entitet u okviru klase mogućih entiteta. O nereferencijalnom imenskom izrazu govorili smo u potpoglavlju 11.1.

U okviru ovog poglavlja predstavimo moguća sredstva iskazivanja nereferencijalnosti u italijanskom i srpskom jeziku. U italijanskom jeziku nereferencijalnost se često može javiti unutar idiomatskih izraza (v. 15.1.1 i 15.3.2), u okviru imenskog dela predikata, u okviru nespecifičnog neodređenog imenskog izraza (o kome smo detaljno govorili u 11.1). Nereferencijalnost se može javiti i u okviru predloških konstrukcija, koje ćemo samo spomenuti, bez detaljnije analize, budući da ova problematika zavređuje zasebno istraživanje. Kada je reč o nereferencijalnosti u srpskom jeziku u potpoglavlju 15.2 predstavimo neka od sredstava koja se javljaju kako bi se ukazalo na nekog potencijalnog, fiktivnog referenta, odnosno kada imenski izraz nema vrednost upućivanja na nekog vantekstualnog (ili unartekstualnog) entiteta. Kada je reč o srpskom jeziku predstavimo: imenski deo predikata, neodređene determinative, komparativ kao i osnovne brojeve koji mogu biti nereferencijalno upotrebljeni. U potpoglavlju 15.3 sagledaćemo primere iz korpusa i srpske prevodne ekvivalente.

15.1 Sredstva iskazivanja nereferencijalnosti u italijanskom jeziku

Za razliku od određene referencijalnosti, koja izdvaja tačno određenog referenta u datom kontekstu (npr. *L'azienda non produce il vino / Preduzeće ne proizvodi vino*) (Korzen 1996: 83), neodređene referencijalnosti – koja ili ukazuje na određenog referenta, poznatog govorniku, ali ne i sagovorniku (npr. *Ho comprato una macchina / Kupio sam kola*), ili ukazuje na neodređenog, nedefinisanog referenta za oba učesnika razgovora (npr. *Un uomo passeggiava per la strada / Neki se čovek šetao ulicom*), generičke referencijalnosti, koja opisuje klasu referenata uzetu kao celinu, postoji i nereferencijalnost. Nereferencijalnost ne izdvaja nijednog posebnog referenta; referent koji pripada sferi nereferencijalnosti može biti bilo koji entitet u okviru određene klase predmeta, pojava, osoba:

[1a] Avevo visto una donna / una macchina nella strada. (Korzen 1996: 83).

[1b] Video sam jednu/neku ženu / jedna/neka kola na ulici.

Nereferencijalnost nastaje kada jezički znak označava nešto obuhvata jednu od više mogućnosti. (Piper 2005: 917). „O nereferencijalnosti kao odsustvu referencijalne upotrebe jezičkog znaka govorimo onda kada se taj znak odnosi na nešto što je jedna od više mogućnosti, dakle nešto potencijalno, fiktivno i sl, a ne predstavlja izdvojeni deo situacije označene iskazom u kojem je taj znak upotrebljen.” (Piper 1997: 917):

[2] Da li me iko čeka?

[3] Dodite u bilo koje vreme.

[4] Pera je student.

Kao što vidimo u poslednjem primeru, nereferencijalnost u oba jezika može se iskazati i u okviru imenskog predikata. (*Piero è studente*).

U našem radu nespecifičnost imenskog izraza vezujemo za nereferencijalnost, kao u primeru: *Voglio comprare un vestito (qualunque/qualsiasi)* („Želim da kupim haljinu (bilo koju/ma koju)“), kada govornik nema konkretnog referenta na umu, već imenski izraz može da se odnosi na bilo kog referenta. Imenička sintagma s nespecifičnim članom može se

pronominalizovati rečcom *ne*, dok imenička sintagma sa specifičnom upotrebom člana može da se pronominalizuje zamenicom *lo*:

- [5a] *Volevo comprare un vestito alla moda, ma non ne ho trovati.* (Salvi & Vanelli 2004: 143).
[5b] *Želela sam da kupim modernu haljinu, ali je nisam našla.*
[6a] *Volevo comprare un vestito che ho visto ieri in vetrina, ma non l'ho più trovato/*ma non ne ho trovati più¹⁴⁴.*
[6b] *Želela sam da kupim haljinu koju sam videla juče u izlogu, ali je nisam više našla.*

Ono što je važno napomenuti jeste da postoji često mišljenje da ogoljena imenica u italijanskom jeziku, u jednini ili množini, upućuje na nereferencijalnost. Kao što smo do sada videli, ogoljena imenica je bogata raznovrsnim značenjima i može ukazati na određenu referencijalnost, na neodređenu referencijalnost kao i na nereferencijalnost. Od konteksta zavisi kako ćemo protumačiti značenje ogoljenog imenskog izraza. U narednim primerima imamo ogoljenu imenicu određene referencijalnosti:

- [7a] *Io presi grappa nel caffè, ripensando a quel destino.* (Pavese, *Compagno*: 234, U: Korzen 1996: 149).
[7b] *Uzeo sam rakiju u kafi, razmišljajući o toj sudbini.*
[8a] *Volevano libertà e se la sono conquistata.* (Korzen 1996: 148).
[8b] *Želeli su slobodu, i osvojili su je.*

Imenski izraz s neodređenim članom može biti protumačen kao neodređena referencijalnost ili kao nereferencijalnost:

- [9a] *Ho comprato una macchina.*
[9b] *Kupio sam kola.* (specifična neodređenost, referent je poznat govorniku).
[10a] *Passami un libro.*
[10b] *Dodaj mi neku knjigu* (= bilo koju, referent je nepoznat sagovornicima).

---

¹⁴⁴ Ovu konstrukciju koja je netačna u italijanskom, prevodimo isto kao i prethodnu na srpski jezik: „ali je nisam više našla“.

Renzi izdvaja neke slučajeve u kojima imenička sintagma nije ni određena, ni neodređena (Renzi 1988: 401-402). On ističe da ove imeničke sintagme nisu same po sebi uzrok javljanja ogoljenih imenica, odnosno, nisu jedini mogući uzrok. Autor ističe da postoje neodređene nespecifične imeničke sintagme u množini koje mogu biti bez člana:

[11a] *Legge giornali dalla mattina alla sera.* (Renzi 1988: 375).

[11b] *Čita novine od jutra do večeri.*

[12a] *Cerco di prender pesci.*

[12b] *Pokušavam da ulovim ribe.*

U imeničke sintagme koje nisu određene ni neodređene spada, kako Renzi tvrdi, i sledeći tip konstrukcija, u kojima se ne misli na konkretan *šamar* [13a/b] ili *odmor* [14a/b]:

[13a] *C'è schiaffo e schiaffo.* (Renzi 1988: 401-402).

[13b] *Ima šamara i šamara.*

[14a] *Ci sono vacanze e vacanze.*

[14b] *Ima odmora i odmora.*

15.1.1 Idiomatski izrazi

Nereferencijalnost se može javiti i u okviru idiomatskih izraza¹⁴⁵. Idiomatski izrazi predstavljaju fiksne izraze sastavljene od *glagola + objekta u jednini bez člana*. Imenice unutar ovakvih izraza mogu biti apstraktne ili brojive (Renzi 1988: 413). Renzi analizira glagole kao što su: *avere, fare, dare, prendere, cambiare* i njihovu upotrebu uz imenicu, kada dve reči obrazuju neraskidivu celinu, kao u primeru *Carlo fa silenzio* („Karlo ćuti“). Neke od mogućih kombinacija imenica i ovih glagola su: *avere timore* („plašiti se“), *far colpo* („ostaviti utisak“), *far caso* („obratiti pažnju“), *far fronte* („suočiti se“), *far paura* („ulivati strah“), *fare silenzio (ćutati)*, *far luce* („rasvetliti (nešto)“), *dar fuoco* („zapaliti“), *prender nota* („zabeležiti“), *prender sonno* („zaspati“), *prender terra* („stići do kopna/pristati“), *cambiar colore*

¹⁴⁵ Idiom: “termin kojim se u gramatici i leksikologiji označava sled reči koji je semantički, a često i sintaksički ograničen, tako da one funkcionišu kao jedna jedinica [...]. Neki lingvisti idiome nazivaju *gotovi iskazi* (*ready-made utterances*).” (Crystal 1985: 134).

(„prebledeti/pocrveneti“), *cambiar vestito* („presvući se“). (Renzi 1988: 414-415). Ovi izrazi imaju vrednost jednog glagola.

Kako Renzi (1988: 414) ističe, iako je u okviru fiksnih izraza uglavnom prisutna ogoljena imenica, neke fiksne konstrukcije, ipak, zahtevaju upotrebu člana i tek tada imaju celovito značenje, poput sledećih primera:

- [1a] *farsi la barba* (*farsi barba)
- [1b] *obrijati se*
- [2a] *fare il bagno/fare un bagno* (*fare bagno)
- [2b] *okupati se*
- [3a] *dar l'assalto* (*dar assalto)
- [3b] *napasti* (*nekoga*)

U okviru fiksnih izraza [1a], [2a] i [3a] bilo bi netačno izostaviti član. Vidimo da se u primeru [2a] mogu javiti i određeni i neodređeni član. (Renzi 1988: 414).

Međutim, ponekad je upotreba člana fakultativna. Na primer, može se reći *dar il permesso*, ali i *dar permesso* „dati dozvolu“, bez promena u značenju. (Renzi 1988: 414).

Takođe, postoje i konstrukcije koje, pored ogoljene imenice koja dolazi nakon glagola, dopuštaju i upotrebu određenog člana, ali uz promene značenja. Takve konstrukcije su: *Sento caldo*¹⁴⁶ / „Sada mi je vruće“; *Sento il caldo* / „Uvek je mi je vruće“; *Sento freddo*¹⁴⁷ / „Sada mi je hladno“; *Sento il freddo* / „Uvek mi je hladno“.

Među idiomatskim izrazima koje smo nabrojali na početku ovog potpoglavlja postoje neki koji mogu dopustiti upotrebu određenog člana. U tom slučaju konstrukcija menja značenje i nije više povezana u celinu u onoj meri u kojoj je kada uz glagol stoji ogoljena imenica. Na primer, izraz *prendere nota* ima značenje „zabeležiti“, međutim ukoliko se misli na tačno određenu belešku, onda imamo konstrukciju sa određenim članom *prendere la nota* („zapisati belešku“). Slično se dešava i u slučaju *cambiare vestito* („presvući se“), kada ukoliko mislimo na tačno određenu

---

¹⁴⁶ Primer uzet iz: Lepschy & Lepschy 2002: 150.

¹⁴⁷ Primer uzet iz: Sensini 1997: 79.

haljinu ili odelo, onda je neophodno upotrebiti određeni član u okviru imenskog izraza: *cambiare il vestito* („presvući haljinu/odelo“).

Važno je, takođe, napomenuti ulogu modifikatora u okviru idiomatskih izraza. U primeru koji smo naveli na početku ovog potpoglavlja *Carlo fa silenzio/ *Carlo fa il silenzio*, „Karlo ćuti“, dozvoljen je samo oblik bez člana jer glagol i imenica čine jednu celinu. Međutim, kada dodamo modifikator, upotreba člana postaje obavezna (Renzi 1988: 414). Up:

[4a] *Carlo faceva il silenzio più assoluto/... faceva silenzio più assoluto.*

[4b] *Karlo je u potpunosti ćutao.*

[5a] *Carlo faceva un silenzio assoluto/... faceva silenzio assoluto.*

[5b] *Karlo je u potpunosti ćutao.*

15.1.2 Predloške konstrukcije

U ovom radu nećemo analizirati predloške konstrukcije¹⁴⁸ i njihov odnos s članom budući da je reč o kompleksnom fenomenu čiji obim zavređuje posebno istraživanje. Teško je definisati pravila za upotrebu člana i predloga, kao što smo već videli kroz prikaz gramatika italijanskog jezika (v. pogl. 9.1), i zato su prisutni brojni izuzeci kada je reč o upotrebi člana i predloga, koji često ostaju bez adekvatnog objašnjenja.

Naša pretpostavka jeste da se upotreba člana unutar predloških konstrukcija, bar jednim delom, zasniva na pragmatičnom parametru, odnosno na informaciji da li je referent (ne)poznat govorniku ili sagovorniku ili i jednom i drugom kao i na činjenici da li sagovornici dele zajednička znanja (detaljnije o elementima referencije i principima komunikacije v. pogl. 5 i 6). Na pojavu člana unutar predloških konstrukcija važnu ulogu igraju i sintaksički parametri.

---

¹⁴⁸ Za detaljnu analizu predloških konstrukcija v. Radojević (2014), *Kontrastivna analiza funkcija predloških konstrukcija u italijanskom i padeža u srpskom jeziku*.

Primer [1a] ilustruje nereferencijalnu upotrebu imenice *ironia* / *ironija* sa predlogom *con*:

- [1a] *Lì avevo subito incontrato Guédon, uno scettico che guardava con ironia al mondo che lo circondava.* (Cim, 160/367).
- [1b] *Tamo sam odmah sreo Gedona, nevernog Tomu koji je ironično gledao na svet oko sebe.*

Zapravo, u ovom primeru, *con* + ogoljena imenica poprimaju priloško značenje što se vidi i u prevodu [1b].

Iako je neophodno da se uz predlog *con* upotrebi ogoljena imenica da bi se dobila priloška vrednost ovakvog izraza, postoje slučajevi kada će se uz predlog *con* („sa“) javiti imenica sa određenim članom. Up:

- [2a] *Poi sentiva la voce della moglie che svegliava la bambina più piccola, Teresita, con la dolcezza di chi distoglie una persona amata da un'illusione: era un gorgheggio, un richiamo, un discreto richiamo tra un bosco dove qualcuno si fosse smarrito o nascosto.* (Gen, 90/151).
- [2b] *Zatim je čuo glas žene, koja je budila najmanju devojčicu, Terezitu, sa blagošću onog koji odvaja ljubljenu osobu od iluzije: bilo je to gugutanje, dozivanje, uzdržano dozivanje u šumi gde je neko nestao ili se sakrio.*

U primeru [2a] imamo modifikator: „di chi distoglie una persona amata da un'illusione“ / „onog koji odvaja ljubljenu osobu od iluzije“ što prouzrokuje pojavu određenog člana u okviru konstrukcije koja inače ne dozvoljava upotrebu člana (up. *con amore* / *s ljubavlju*; *con fiducia* / *samouvereno*; *con pazienza* / *strpljivo*¹⁴⁹).

Na osnovu primera [2a] vidimo kako su sintaksa i pragmatika isprepletani. Modifikator, svakako, utiče na pojavu određenog člana, ali ne treba izgubiti iz vida da govornik precizira tačno određenu vrstu slatkoće tj. blagosti i na taj način daje ovoj konstrukciji značenje određenosti.

---

¹⁴⁹ Primeri su uzeti iz Moderc (2015: 68).

Gorespomenute primere dali smo samo da ukažemo na jedan mali deo problematike koji u sebi nosi konstrukcija predlog + imenica¹⁵⁰. Pretpostavljamo da je ono što utiče na odabir vrste člana koja će ići uz tu imenicu semantičko-pragmatičkog, ali i sintaksičkog karaktera.

15.1.3 Imenski deo predikata

Imenski deo predikata je nereferencijalan u italijanskom jeziku kao i u srpskom.

[1a] *Giorgio è dottore.* (Renzi 1985: 276).

[1b] *Đorđo je lekar.*

[2] *Pera je pesnik.* (u značenju: *Pera je jedan od pesnika*). (Piper 1997: 942-943).

U ovakvoj konstrukciji nema upućivanja na nekog posebnog doktora, nema referencijalnosti, već se samo kazuje šta je Đorđo. Imenski predikat *è dottore* mogao bi da ustupi mesto nekom pridevu ili glagolu (Renzi 1985: 277). Međutim, za razliku od prve rečenice [1a], sledeće dve su referencijalne (Renzi 1985: 277):

[3a] *Giorgio è il dottore.* (Renzi 1985: 277).

[3b] *Đorđo je (taj) lekar.*

[4a] *Giorgio è un dottore.*

[4b] *Đorđo je (jedan) lekar.*

Iskaz *Giorgio è il dottore* mogao bi da se uklopi u situaciju da neko traži lekara, nailazi Giorgio, Giorgio je lekar i on može da pomogne. (Renzi 1985: 277).

Iskaz *Giorgio è un dottore* mogao bi da se nastavi, na primer, *Giorgio è un dottore giovane ma capace, un dottore della vecchia scuola* („Đorđo je mlad ali sposoban lekar, lekar starog kova“), dakle može se dopuniti raznim dopunama. (Renzi 1985: 277).

---

¹⁵⁰ V. Moderc (2015: 68 - 69) za upotrebu člana u priloškim izrazima za način.

Iskaz *Giorgio è dottore* može se dopuniti samo posebnim modifikatorima poput: *Giorgio è dottore in medicina* („Đordo je doktor medicine“), *Giorgio è dottore dei bambini* („Đordo je dečiji lekar“). Ali, u italijanskom se ne može reći: **è dottore giovane ma capace* („mlad, ali sposoban lekar“), **è dottore della vecchia guardia* („lekar stare škole“). (Renzi 1985: 277).

15.2 Sredstva iskazivanja nereferencijalnosti u srpskom jeziku

Nereferencijalnost se u srpskom jeziku, pored neodređenih determinativa kao što su *neki, bilo koji* može iskazati i drugim sredstvima, a neka od njih prikazaćemo u narednim potpoglavljima (15.2.1 – 15.2.4).

15.2.1 Imenski deo predikata

U srpskom jeziku imenski izrazi u predikatskom delu rečenice obično su nereferencijalni: *Pera je pesnik* (u značenju: *Pera je jedan od pesnika*), osim u slučaju kada je njihova referencijalnost istaknuta nekim posebnim sredstvom, npr. vlastitom imenicom: *Njegoš je autor Gorskog vijenca*. (Piper 1997: 942-943).

15.2.2 Neodređeni determinativi

Nereferencijalnost se može iskazati pomoću neodređenih determinativa kao što su: *neki, bilo koji (koji bilo), ma koji, kojigod, kakavgod, nekakav, ikakav* itd.:

[1] *Nađi kakavgod stan*. (Mrazović & Vukadinović 2009: 294).

[2] *Bilo koja soba biće bolja*. (Ibid: 295).

[3] *Kupi bilo kakav hleb*. (Ibid: 295).

[4] *Pogledaj bilo koji kameni zid*. (Piper 2005: 919).

Nereferencijalnost se postiže i oblicima: *neko, nečiji, jedan, određeni, izvesni*. Ovi oblici zaduženi su, često, i za iskazivanje neodređene referencijalnosti u srpskom jeziku. (Piper 2005: 942). Up:

- [5] *Da li poznajete nekoga u ovom gradu?* (Piper 2005: 943).
- [6] *Da li poznajete bilo koga u ovom gradu?* (Ibid: 943).
- [7] *Da li poznajete ikoga u ovom gradu?* (Ibid: 943).

U primeru [5] reč je o običnoj nereferencijalnosti, kako je Piper zove, dok u primeru [6] imamo „naglašenu neodređenu nereferencijalnost“ i na kraju, u primeru [7] reč je o „značenju maksimalno naglašene nereferencijalne neodređenosti sa značenjem sumnje u pozitivan odgovor.“ (Piper 2005: 942-943).

15.2.3 Komparativ

Komparativ, pored referencijalnosti, može imati i značenje nereferencijalnosti:

- [1] *Bilo koji viši igrač biće od njega bolji.* (Piper 2005: 921).
- [2] *Viši igrač ima bolje izgleda za uspeh.*

Druga rečenica je dvosmislena: može biti nereferencijalna ukoliko se govori uopšteno, o bilo kom igraču, ili može podrazumevati određenu referencijalnost ukoliko imamo dva igrača o kojima govorimo. (Piper 2005: 920-921).

15.2.4 Osnovni brojevi

Osnovni brojevi „mogu biti u sastavu kako referencijalno upotrebljenih imenskih izraza, tako i u sastavu nereferencijalno upotrebljenih imenskih izraza.“ (Piper 2005: 920). U primeru [1] reč je određenoj referencijalnosti, dok u primeru [2] možemo uočiti nereferencijalnost:

[1] *Uzmite ovu knjigu.* (Piper 2005: 920).

[2] *Uzmite neku knjigu.* (Piper 2005: 920).

Na određenu referencijalnost ukazuje pokazni determinativ “ovaj” (tj. „ovu“) u primeru [1], kojim se izdvaja jedan poseban određeni referent, dok se u primeru [2] ne izdvaja neki poseban referent, misli se na bilo kog potencijalnog referenta iz klase *knjige*. (Piper 2005: 915). Neodređena referencijalnost može se iskazati isto neodređenim determinativom „neki“, ali se njegovo značenje menja u skladu sa komunikativnom situacijom. Da uporedimo primer [2] sa sledećim primerom koji ukazuje na neodređenu referencijalnost: *Donela je neku knjigu* – ovaj imenski izraz odnosi se na „jednu realnu iako neodređenu knjigu, a ne bilo koju od više mogućih knjiga.“ (Piper 2005: 915).

15.3 Nereferencijalnost i načini njenog iskazivanja

Ovo potpoglavlje posvećeno je korpusnom istraživanju i uočavanju načina na koje se nereferencijalnost može manifestovati u italijanskom jeziku, kao i u srpskom, u vidu prevodnih ekvivalenata.

15.3.1 Nespecifični imenski izraz

Nespecifični imenski izraz podrazumeva upućivanje na bilo kog referenta¹⁵¹: *Prendo un libro* / *Uzeću neku knjigu* (*bilo koju knjigu*). Sledeći iskaz, takođe, upućuje na nereferencijalnost u srpskom jeziku: *Potražiću u knjižari neki dobar roman*. Dakle, referent je bilo koji roman, samo da je dobar.

Ekvivalenti u srpskom jeziku su neodređeni determinativi poput: *neki, koji god, ma koji, bilo koji (koji bilo), bilo kakav, kojigod, kakavgod, nekakav, ikakav* kao i oblici *neko, nečiji, jedan, određeni, izvesni* kao što smo napomenuli u poglavlju 15.2.2.

---

¹⁵¹ Pored upućivanja i na neodređenog referenta. O račvanju neodređenog imenskog izraza na neodređenu referencijalnost i na nereferencijalnost, v. poglavlje 11.1.

U narednim primerima uočićemo prevashodno upotrebu neodređenog člana, pre svega zajedničkih imenica u jednini; u primeru [3a] vidimo upotrebu apstraktne imenice *miglioramento* („poboljšanje“) u nereferencijalnom tumačenju. Srpski prevodni ekvivalenti su prevashodno ogoljene imenice ili imenica ispred koje stoji neodređeni determinativ poput „bilo kakav“ kojim se u primeru [2b] prevode italijanski *un segno qualsiasi* [2a]. Up. sledeće primere:

- [1a] Bastava uscire di casa e traversare la strada, per diventare come matte, e tutto era così bello, specialmente di notte, che tornando stanche morte speravano ancora che qualcosa succedesse, che scoppiasse un incendio, che in casa nascesse un bambino, e magari venisse giorno all'improvviso e tutta la gente uscisse in strada e si potesse continuare a camminare fino ai prati e fin dietro le colline. (Bel, 1/78).
- [1b] Dovoljno je bilo da izađu iz kuće, prošetaju ulicom, i sve bi odjednom postalo tako lepo, bilo je kao da su opčinjene, posebno noću, kad bi se, vraćajući se kući mrtve umorne, ponadale da bi još nešto moglo da se dogodi, da izbije požar, da se u kući rodi dete, ili da bar iznenada svane, pa da svi izlete na ulice i nastave da hodaju sve do livada i brda.
- [2a] Herve Joncour aspettò ancora due giorni un segno qualsiasi. (Seta, 37/65).
- [2b] ERVE ŽONKUR JE još dva dana čekao na bilo kakav znak.
- [3a] Il desiderio di un miglioramento qualsiasi era divenuto in Giuseppe Corte un'ossessione. (Bout, 36/155).
- [3b] Želja za bilo kakvim poboljšanjem postala je kod Đuzepea Kortea prava opsesija.

15.3.2 Idiomatski izrazi

Kao što smo izložili u poglavlju 15.1.1, idiomatski izrazi predstavljaju fiksne izraze sastavljene od *glagola + objekta u jednini bez člana* (u većini slučajeva). Izrazi poput: *avere luogo* („održavati se“), *avere paura* („plašiti se“), *fare attenzione* („obratiti pažnju“) tek kao celina imaju svoje značenje. Pri tome, imenice *luogo* („mesto“), *paura* („strah“), *attenzione* („pažnja“) u okviru ovih izraza ne upućuju na neku određenu *pažnju*, *strah* ili *mesto*; u ovakvim izrazima ove imenice su nereferencijalne. Up. i sledeće primere:

- [1a] Il cavaliere fece strada, invitò i tre viaggiatori ad affidare carro e cavalli a uno stalliere, poi proseguirono a piedi verso il centro del castello, dove sorgeva il mastio.
- [1b] Vitez odjaha ispred njih i reče im da kola i konje prepuste štalском momku, a onda produžiše peške do središnjeg dela zamka, gde se uzdiže glavna kula. (La biblioteca perduta...).
- [2a] "Se sogno gli spaghetti, vuol dire una cosa sola, che ho fame". (Va', 45/114).
- [2b] "Ako sanjam špagete, znači da sam gladna".
- [3a] Dentro si fece silenzio. (Bout, 6/155).
- [3b] Unutra je nastala tišina.
- [4a] E l'orribile è questo: che anziché tormentarmi di vergogna e di rimorso, ci presi gusto. (Bout, 127/155).
- [4b] A najgore je sledeće: umesto da me muče stid i griza savesti, meni se sve to dopalo.
- [5a] E la mamma, per non contrariarlo, cambiò immediatamente discorso, ma già si spegneva nel suo volto amabile la luce di prima (Bout, 61/155).
- [5b] I mama, da mu ne bi protivrečila, odmah je promenila razgovor, ali već se na njenom licu gasila ona prijatna malopredašnja svetlost.

Uočavamo da u ovim izrazima imenica čini celinu sa glagolom; oni su semantički povezani u jednu celinu i stoga imenica stoji bez člana. Zapravo, imenica na neki način modifikuje i dopunjava glagol: izraz *cambiare discorso* znači „promeniti temu“, *cambiare casa* „preseliti se“. Upotrebom određenog člana izraz *cambiare il discorso* poprimio bi drugačije značenje, značio bi, npr. „promeniti govor/izlaganje“, a *cambiare la casa* moglo bi da uputi na konkretne promene koje neko unosi u svoj dom (kroz adaptacije, preuređenje prostorija itd.). U navedenim primerima javili su se izrazi: [1a] *fece strada* („odjaha ispred njih“), koji je preveden slobodnije, budući da bi doslovni prevod glasio „otprati ih“/„pokaza im put“, [2a] *ho fame* („gladna sam“), [3a] *si fece silenzio* („nastala je tišina“), [4a] *ci presi gusto* („meni se sve to dopalo“), [5a] *cambiò discorso*, što je prevedeno kao „promenila je razgovor“, a zapravo znači „promeniti temu“, „preći u razgovoru na (nešto) drugo“. U ovakvim konstrukcijama uobičajena je upotreba

ogoljene imenice uz glagol s kojim ona čini semantičku celinu i zajedno poprimaju novo, puno značenje¹⁵². Srpski ekvivalenti su, u ovim primerima, takođe konstrukcije glagol i ogoljena imenica, ili pridev, ili samo glagol.

16. Zaključak

Cilj našeg rada jeste pokušaj da se rasvetli način na koji funkcioniše član u italijanskom jeziku, naročito imajući u vidu da je član bio tema malog broja istraživanja. Članu se obično pristupa formalno-deskriptivno, a pošto je naš cilj da proučimo kako član zapravo funkcioniše u okviru određene komunikativne situacije, odlučili smo se da mu pristupimo iz perspektive referencijalnosti. Takav pristup do sada nije bio primenjen u okviru italijanističke literature ni na našim ni na italijanskim prostorima.

U našem radu pored pojma referencijalnosti, javlja se i pojam referencije. Iako su veoma srodni termini, oni nisu sinonimi. Budući da pojam referencije pripada filozofskoj misli, a pojam referencijalnosti se veoma slabo javlja u lingvističkoj literaturi, tokom izrade ove teze morali smo da razgraničimo značenja ova dva termina.

Referencija predstavlja jedan od ključnih pojmova u proučavanju značenja i u našem radu označava sam čin upućivanja na konkretnog referenta. Referencijalnost, kao apstraktniji pojam, predstavlja inherentno svojstvo imenskog izraza da uputi na vanjezičkog ili unutarjezičkog referenta. Dakle, referencijalnost je svojstvo imenice, mogućnost koju poseduje, dok je referencija delanje unutar govornog čina, odnosno konkretno upućivanje na neki entitet.

Opredelili smo se za semantičko-pragmatičku analizu člana jer smo želeli da ukažemo na polisemičnu prirodu člana, koja je uslovljena pragmatičkim parametarima kao što su komunikativna situacija, vrsta znanja, odnos govornik-sagovornik, namera govornika, kooperativnost sagovornika i referent na kog se upućuje.

Smatrajući značajnim doprinos koji je filozofija kao nauka dala razvoju pojma referencije, treće poglavlje posvetili smo teorijama o referenciji koje su relevantne za naše istraživanje i za razvoj pojma referencije uopšte. Teorijski razvoj pojma referencije počinje filozofskim promišljanjima koja predstavlja Russell, koja potom razvijaju Strawson, Donnellan,

---

¹⁵² O mogućim varijacijama sa članom v. 15.1.1.

Christophersen, Jespersen, Grice, Searle, Austin. Hawkins je prvi lingvista koji u svoja jezička promišljanja inkorporira filozofske teorije i na taj način piše prvo obuhvatnije delo o članu u engleskom jeziku, zasnovano na semantičko-pragmatičkom promišljanju o članu. Pošto su fenomen referencijalnosti i upotrebe člana uglavnom istraživani u okviru engleskog jezika, naše istraživanje je našlo svoje polazište i oslonac upravo u izvorima koji obrađuju ovaj jezik. Najviše su na naše istraživanje uticali radovi čiji su autori Hawkins i Lyons. Pored njih, Russell je na naš rad uticao svojom idejom o jedinstvenosti, Grice - svojom idejom o kooperativnosti sagovornika, Strawson - svojom idejom o mogućnosti identifikacije, koja je veoma važna za razumevanje načina na koji funkcioniše član. Takođe, za naše istraživanje važna su istraživanja vezana za član čiji su autori Renzi i Korzen. Što se srpskog jezika tiče, Piper predstavlja važan oslonac za proučavanje referencijalnosti u srpskom jeziku, kao i Trenkić, koja iznosi tvrdnju da ne postoji gramatikalizovan centar za iskazivanje (ne)određenosti u srpskom jeziku.

Referencija (sam čin upućivanja) se sastoji od sledećih elemenata: referenta, konteksta, pojma sveta tj. univerzuma diskursa i od vrsta znanja. Univerzum diskursa predstavlja ono o čemu se govori, a to mogu biti referenti koji pripadaju realnom ili fiktivnom svetu, svetu snova, književnosti, halucinacija, mitologiji, i stoga možemo govoriti o Šerloku Holmsu ili jednorogu, Spajdermenu ili Zevsu. Filozofija i lingvistika se po pitanju referencije upravo ovde razdvajaju: za filozofiju su od ključne važnosti pitanja istine i postojanja, dok za lingvistiku ta pitanja nisu relevantna. Za lingvističko istraživanje kakvo mi sprovodimo nije važno da li jednorog zaista postoji i da li su tvrdnje vezane za to biće u skladu s parametrima istinitosti ili nisu. Nas zanima da li mi na takve referente možemo uspešno uputiti i na taj način uspešno preneti poruku sagovorniku (poglavljja 5 i 6).

Budući da je ovo prvi rad baziran na perspektivi referencijalnosti koji proučava semantičko-pragmatičke aspekte italijanskog člana kao i srpske ekvivalente, jedan od osnovnih problema bio je ustanoviti adekvatnu terminologiju koja ili nije postojala do sada, ili nije u dovoljnoj meri razjašnjena, ili nije usklađena (potpoglavljje 1.5). Ova konstatacija odnosi se na pojmove *referencije* i *referencijalnosti*, potom na termin *nulti član* koji u našem radu zovemo *ogoljena imenica*. Smatramo da termin *nulti član* nije adekvatno terminološko rešenje za pojavu kada ispred imenice u italijanskom jeziku nema člana. Ovaj termin pripada strukturalističkoj tradiciji koja je smatrala da uz imenicu uvek mora da ide član. Kada se upotrebi izraz *nulti član*, ukazuje se da je anulirano nešto što bi inače trebalo da stoji uz imenicu, stvara se utisak

nekakvog nedostatka, poništenja kategorije (ne)određenosti, stoga smatramo da taj termin nije najsrećnije osmišljen. Ovim terminom stavlja se fokus na član, umesto na imenicu, odnosno na imenski izraz.

Član je sam po sebi semantički prazan, stoga je primereniji termin *ogoljena imenica* koji smo u ovom radu primenjivali. Takođe, ovaj termin koristimo i za srpski jezik, kada imenica nema ispred sebe determinativ ili pridev.

Još jedan termin na koji je važno ukazati jeste *determinativ*. Ovaj termin nije čest u srpskim gramatikama, odnosno gotovo da ga nema, ali smatramo da je neophodno da se uvede kao važan deo terminologije vezanu za vrste reči. Njegova uloga donekle je slična članu u italijanskom jeziku. Determinativ određuje imenicu uz koju stoji i slaže se sa njom u rodu i broju i padežu; i po tome se oni razlikuju od zamenica, a od prideva se razlikuju po svojoj funkciji, budući da pridevi bliže određuju imenice, a determinativi ih povezuju s vanjezičkom realnošću (oni kazuju da li je referent blizu ili daleko od govornika, da li je blizu sagovornika i sl.).

Kako bismo analizirali način na koji je član prikazan u dosadašnjoj literaturi, u devetom poglavlju detaljno smo proučili gramatike italijanskog jezika kao i gramatike srpskog jezika i u njima moguće ekvivalente za italijanski član.

Kao primarna sredstva iskazivanja (ne)određenosti izdvojili smo, u skladu sa gramatikama, određeni i neodređeni pridevski vid, potom smo kao sekundarna sredstva analizirali zamenice, prideve i determinative.

U poglavlju 11 prikazali smo našu podelu referencijalnosti do koje smo došli nakon detaljnog proučavanja teorija o referenciji i njenim podelama (koristimo ovaj termin, budući da su ova razmatranja prevashodno filozofske prirode) i odlučili smo se da referencijalnost podelimo na: određenu, neodređenu, generičku i na nereferencijalnost. Koliko je nama poznato, do sada podela na ove četiri vrste referencijalnosti nije postojala. Svaka od teorija koje smo analizirali sadrži neke od ovih vrsta referencijalnosti, ali nijedna ih ne svrstava zajedno u jedinstveni teorijski okvir. Smatramo da je važno izdvojiti generičku referencijalnost od ostalih vrsta referencijalnosti budući da ona predstavlja posebnu vrstu referencijalnosti koja upućuje na klasu referenata uzetih kao celina i time ima posebnu semantičku vrednost, drugačiju od ostalih vrsta referencijalnosti.

Još jedan važan zaključak do kog smo došli, kada je reč o neodređenoj referencijalnosti i nereferencijalnosti, jeste sagledavanje neodređenog imenskog izraza koji smo predstavili u potpoglavlju 11.1. Neodređeni imenski izraz može se sagledati specifično i nespecifično. Specifični imenski izraz ukazuje na referenta koji je poznat govorniku, ali ne i sagovorniku. S druge strane, neodređeni imenski izraz može biti nepoznat i govorniku i sagovorniku i može poprimiti dva tumačenja: (a) može biti sagledan iz perspektive neodređene referencijalnosti; (b) može biti sagledan iz perspektive nereferencijalnosti. U oba tumačenja reč je o nespecifičnom neodređenom imenskom izrazu koji u slučaju (a) ukazuje na referenta koji postoji, ali je nepoznat kako govorniku tako i sagovorniku; u slučaju (b) ukazuje na referenta čije postojanje je moguće, i odnosi se na bilo kog potencijalnog referenta iz neke klase referenata. Primer za slučaj (a) mogao bi da bude: *Ho visto un uomo per strada* (Video sam nekog čoveka na ulici); dok bi primer za slučaj (b) mogao da bude: *Dammi un libro* (Daj mi neku/bilo koju knjigu). Vidimo da i srpski ekvivalent neodređenog nespecifičnog izraza u slučajevima (a) i (b) može biti neodređeni determinativ *neki* koji može da ukazuje u srpskom jeziku kako na neodređenu referencijalnost tako i na nereferencijalnost.

Našu podelu na četiri gorespomenute vrste referencijalnosti pokušali smo da proučimo kroz istraživanje na korpusu koje se sastoji od osamnaest savremenih književnih tekstova narativno-deskriptivnog karaktera, pisanih na italijanskom jeziku i prevedenih na srpski. Korpus je organizovan u okviru biteksta, dakle analizirali smo svaki književni tekst, paralelno prateći njegov prevod na srpski.

Namera nam je bila da kroz primere u okviru ovog korpusa proverimo primenljivost naše teorije o podeli referencijalnosti na četiri gorepomenute vrste. Cilj nam je bio da odgonetnemo da li italijanski član zaista prati pragmatički princip referencijalnosti, i da li zaista odabir vrste člana zavisi prevashodno od pragmatičnog aspekta jezika. Pod ovim aspektom podrazumevamo sledeće činioce (koje smo detaljno objasnili u poglavljima 4, 5, 6, 7): komunikativni kontekst, odnos govornik-sagovornik, vrste znanja koja oni dele ili ne dele, namere govornika, kooperativnost sagovornika, univerzum diskursa, kao i referent na koji se želi uputiti putem člana.

Možemo zaključiti da podela na četiri vrste referencijalnosti funkcioniše kako u italijanskom tako i u srpskom jeziku (poglavlja 12, 13, 14, 15).

Takođe, možemo zaključiti da je konačni rezultat našeg istraživanja da odabir člana zavisi prevashodno od pragmatičkih parametara. Ovakvi parametri odražavaju se na semantiku člana, budući da član menja svoja značenja u zavisnosti od gorenavedenih činilaca. To se odnosi i na ogoljenu imenicu, koja se tradicionalno posmatrala kao nereferencijalna konstrukcija, međutim, naše istraživanje pokazuje da ovakav imenski izraz bez člana može nositi u sebi određenu, neodređenu referencijalnost kao i nereferencijalnost. S druge strane, određeni imenski izraz ponekad može biti čak nereferencijalan, bilo da se nalazi u okviru iskristalisanih fiksnih struktura (idiomatskih izraza) u kojima se ustalilo javljanje određenog člana, ali bez upućivanja na konkretnog referenta, bilo da je reč o nekim posebnim upotrebama koje uslovljava sintaksa, poput primera koji daje Donnellan: *L'assassino di Smith è pazzo* / *Smitov ubica je lud* u kome imamo određeni član, iako je reč o nereferencijalnosti.

Korpusno istraživanje podrazumevalo je uočavanje mogućih sredstava iskazivanja pomenutih vrsta referencijalnosti, počevši od italijanskog jezika, budući da je naše istraživanje zasnovano na jednosmernoj kontrastivnoj analizi koja se kreće od italijanskog ka srpskom jeziku, s ciljem da se uoči moguća ekvivalencija (i kada ne uočimo prevodnu ekvivalenciju mi ukazujemo na moguće semantičke ekvivalente koji se nisu javili u samom prevodu) između italijanskog člana i sredstava iskazivanja (ne)određenosti u srpskom jeziku. Pošto polazimo od pretpostavke da je kategorija određenosti i neodređenosti univerzalna, svojstvena svakom jeziku, očekivane rezultate smo dobili u vidu brojnih mogućih ekvivalenata za sve vrste referencijalnosti.

Istraživanje na korpusu u našem radu počinje sa dvanaestim poglavljem u okviru kog proučavamo određenu referencijalnost kako u italijanskom tako i u srpskom jeziku. U okviru svake od četiri vrsta referencijalnosti uočili smo čitav niz podvrsta koje su najbrojnije u okviru određene referencijalnosti (v. poglavlje 12). Ta činjenica navodi nas na zaključak da određena referencijalnost predstavlja stožer jezika, kao i da predstavlja najkompleksniju vrstu referencijalnosti s obzirom na najveći broj uočenih podvrsta u okviru istraživanja sprovedenom na korpusu.

Na osnovu našeg istraživanja, uočili smo da određena referencijalnost sadrži sledeće podvrste: univerzalnu jedinstvenost koja ne zavisi od konteksta (u okviru koje analiziramo vlastite, apstraktne, gradivne, zajedničke imenice s inherentnom određenošću kao i imenice koje označavaju jedinstvene pojave, kako u italijanskom tako i u srpskom jeziku); potom,

kontekstualnu jedinstvenost, koja je uslovljena kontekstom (u okviru koje analiziramo zajedničke imenice, apstraknte imenice, gradivne imenice i stilski efekat koji se dobija kada se određeni član upotrebi na početku priče ili romana – takvu odluku donosi sam pisac). Analiziramo pojam otuđive i neotuđive pripadnosti; zajedničko znanje sagovornika; anaforu (direktnu i indirektnu i njenu ulogu u koheziji teksta kroz logičko-asocijativne veze koje stvara putem odnosa antecedent-anaforski izraz); kataforu i način njenog funkcionisanja unutar raznih rečenica, poput: relativne restriktivne i nerestriktivne, rascepljene, egzistencijalne rečenice kao i pojavu konstrukcije koja se u italijanističkoj literaturi naziva *leva dizlokacija*. Određena referencijalnost predstavlja stub jezika, što smo i videli kroz brojnost i kompleksnost podela u oba jezika. U italijanskom jeziku dominira određeni član i imenski izraz u jednini i množini, a može se javiti i ogoljena imenica kada je reč o određenoj referencijalnosti. U srpskom jeziku dominira ogoljena imenica, ili imenski izraz sa determinativom ili pridevom.

U 13. poglavlju analizirali smo neodređenu referencijalnost u italijanskom i srpskom jeziku. Proučili smo neodređeni imenski izraz u jednini i prezentativnu rečeničnu perspektivu, u okviru koje smo proučavali egzistencijalne rečenice, apstraktne imenice s neodređenim članom, anaforski antecedent, pojam specifičnosti, kvantifikacionu neodređenost (kada se javlja pronominalna vrednost broja *jedan* i spaja se sa značenjem neodređenosti) kao i emfatičku funkciju neodređenog člana u okviru italijanskog jezika. Neodređena referencijalnost ogleda se, što se srpskih prevodnih ekvivalenata tiče, u neodređenim determinativima, u opoziciji padeža akuzativ-genitiv, u kategoriji broja (jednina naspram množine), u neodređenom pridevskom vidu, kao i u determinativu *jedan*. Italijanski jezik bazira se na upotrebi neodređenog člana ili ogoljene imenice.

U 14. poglavlju fokusirali smo se na generičku referencijalnost koja se odnosi na identifikaciju celokupne klase datog referenta. U italijanskom jeziku generička referencijalnost može se iskazati imenskim izrazom u jednini s određenim članom, s neodređenim članom i imenskim izrazom u množini s određenim članom, dok u srpskom jeziku se kao ekvivalent javlja ogoljeni imenski izraz u jednini ili množini.

Unutar generičke referencijalnosti osmislili smo podelu na univerzalnu generičku referencijalnost, koja nije zavisna od konteksta i na generičku referencijalnost unutar datog konteksta, koja je ograničena na kontekstualizaciju referenta u datoj komunikativnoj situaciji. Sredstva iskazivanja univerzalne generičke referencijalnosti u italijanskom su: imenski izraz u

množini s određenim članom i imenski izraz u jednini s određenim i neodređenim članom. Što se generičke referencijalnosti u datom kontekstu tiče, uočili smo da se u italijanskom javlja: imenski izraz u množini s određenim članom. U srpskom jeziku imamo množinu ili jedninu imenice (uglavnom) bez determinativa za univerzalnu generičnost, a za generičku referencijalnost u datom kontekstu srpski ekvivalenti su ogoljene imenice u množini koje prate modifikatori, ukoliko oni postoje u originalu.

U poslednjem, 15. poglavlju istraživanja, bavili smo se nereferecijalnošću u italijanskom i srpskom jeziku. Nereferecijalnost ne izdvaja nijednog posebnog referenta; referent koji pripada sferi nereferecijalnosti može biti bilo koji entitet u okviru određene klase predmeta, pojava, osoba. Iskazuje se u italijanskom jeziku ogoljenom imenicom u jednini ili množini ili imenskim izrazom s neodređenim članom. Neodređeni nespecifični imenski izraz svrstali smo u ovo poglavlje smatrajući ga nereferecijalnim (pored činjenice da pripada i neodređenoj referencijalnosti). Takvi su i idiomatski izrazi, imenski deo predikata, a u srpskom nereferecijalni može biti, takođe, imenski deo predikata, neodređeni determinativi (*neki, bilo koji (koji bilo), ma koji, kojigod, kakavgod, nekakav, ikakav...*), komparativi i brojevi u datom kontekstu.

Na kraju želeli bismo da ukažemo na moguću važnu implikaciju ovog rada. Naš rad je isključivo fokusiran na semantičko-pragmatičku analizu člana, dakle krećemo se u okvirima teorijske lingvistike. Međutim, smatramo da teorijska lingvistika treba aktivno da sarađuje sa primenjenom lingvistikom, i obratno, i da prenosi svoja saznanja u domen primenjene lingvistike i tako omogućiti razvoj uspešnijih pristupa određenim segmentima jezika, kao što je član i njegova upotreba.

LITERATURA

- Abbott, B. Definiteness and Identification in English. *Pragmatics in 2000: Selected papers from the 7th International Pragmatics Conference*, vol. 2. Németh T. Enikő, ed., 2001. Antwerp: International Pragmatics Association, 1-15.
- Abbott, B. (2006). Definiteness and Indefiniteness in *The Handbook of Pragmatics* ed. Horn, L.R., Ward G. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

- Abbott, B. (2010). *Reference*. Oxford: Oxford University Press.
- Abbott, B. (2010). Definite and indefinite. U: Barber, A., Stainton, J. R., *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language and Linguistics*. Oxford: Elsevier, Ltd.
- Abbott, B. (2011). *Some remarks on referentiality*. Paper prepared for an August 2011 workshop on reference, Instituto de Investigaciones Filosóficas, UNAM, Mexico City.
- Austin J., L. (1962). *How to do things with words*. London: Oxford University Press.
- Bach, K. (1987) *Thought and Reference*, Oxford: Oxford University Press.
- Bach, K. & Harnish, R., M. (1979). *Linguistic Communication and Speech Acts*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Bach, K. (1992). Paving the road to reference. *Philosophical Studies* 67: 295–300.
- Barber, A. & Stainton, J. R. (2010). *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language and Linguistics*. Oxford: Elsevier, Ltd.
- Benincà, P. (1980). Nomi senza articolo. U: *Rivista di grammatica generativa*, 5, 51-63.
- Berezowski, L. (2009). *The Myth of the Zero Article*. London/New York: Continuum International Publishing Group.
- Berruto, G. (2006). *Corso elementare di linguistica generale*. Torino: UTET Università.
- Blatešić, A. (2011). *Nulti član u savremenom italijanskom jeziku*. Beograd. Filološki fakultet. Doktorska disertacija.
- Bonomi, I. (1998). *La grammaticografia italiana attraverso i secoli*. Milano: CUEM.
- Bonomi, A. (prir.) (1973/2001). *La struttura logica del linguaggio*. Milano: Bompiani.
- Brown, G. & Yule, G. (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, R. (1973). *A First Language. The Early Stages*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Bugarski, R. (1995). *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Carlson, G., (2006). Reference, u: *The Handbook of Pragmatics*, Horn, L.R., G. Ward. (ed.). Oxford: Blackwell Publishing Ltd. 74-97.
- Carlson, G. (2010). Generic reference. U: Barber & Stainton, *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language and Linguistics*. Oxford: Elsevier, Ltd, 289-293.
- Carnap, R. (1947). *Meaning and necessity: a study in semantics and modal logic*. Chicago: University of Chicago Press.

- Cerruti M. & Cini, M. (2007). *Introduzione elementare alla scrittura accademica*. Roma-Bari: Editori Laterza.
- Chesterman, A. (1991). *On definiteness (A study with special reference to English and Finnish)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Christophersen, P. (1939). *The articles: A study of their theory and use in English*. Copenhagen: Munksgaard.
- Clark, H. H. (2009). Context and Common Ground. U: Mey, J. L., *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Oxford: Elsevier Ltd., 116-119.
- Cruse, A. D. (2000). *Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics*. New York: Oxford University Press.
- Cruse, A. D. (2006). *A Glossary of Semantics and Pragmatics*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd.
- Crystal, D. (1985): Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike, Beograd, Nolit. Prvo izdanje: 1980.
- Dardano, M. (2005). *Nuovo manuale di linguistica italiana*. Bologna: Zanichelli.
- Dardano, M. & Trifone, P. (1997). *La nuova grammatica della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.
- Davidson, D. & Harman, G. (prir.). (1973). *Semantics of Natural Language*. Dordrecht: D. Reidel.
- De Boer, G. M. (1972). Il concetto di articolo con special riguardo all'italiano. In: *Studi italiani di linguistica teorica e applicata*, 511-36.
- Declerck, R. (1986). Two notes on the theory of definiteness. *Journal of Linguistics*. Vol.22, No.1, Cambridge University Press, 25-39.
- Donnellan, K. (1966). Reference and Definite Descriptions. *The Philosophical Review*, Vol. 75, No. 3, (Jul, 1966), 281-304.
- Donnellan, K. (1970/1972). Proper names and identifying descriptions. In: D. Davidson & G. Harman (eds.), *Semantics of Natural Language*. Dordrecht: D. Reidel, 356-79.
- Du Bois, John W. (1980) Beyond definiteness: The trace of identity in discourse. In Wallace L. Chafe, ed., *The pear stories: Cognitive, cultural, and linguistic aspects of narrative production*. Norwood, NJ: Ablex, 203-274.
- Đorđević, R. (2004). *Uvod u kontrastiranje jezika*. Beograd: Filološki fakultet.

- Evans, G. (1973). The causal theory of names. *Proceedings of the Aristotelian Society*, suppl. vol. 47: 187–208.
- Fauconnier, G. (1985). *Mental Spaces*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Ferrari, I., Matteini, S. (2008). On the residual omission of determiners in Italian L1: a case study. *Studies in Linguistics*. Vol. 2. 119-140.
- Fodor J., D. & Sag, I. (1982). Referential and quantificational indefinites. *Linguistics and Philosophy* 5, 355–398.
- Frege, G. (1892). Über Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift für Philosophie und Philosophische Kritik* NF 100: 25–50. Trans. as „On sense and reference” in *The Philosophical Review*, Volume 57, Issue 3, (May 1948), Cornell University, 209-230.
- Frege, Gottlob. (1879). Begriffsschrift. Reprinted in M. Beaney (ed.), *The Frege Reader*, 47–78. Oxford: Blackwell, 1997.
- Grice H., P. (1989). *Studies in the way of words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Grice H. P. (1975). ‘Logic and conversation.’ In Cole P & Morgan J (eds.) *Syntax and semantics* 3. New York: Academic Press, 41–58.
- Hawkins, J. (1978). *Definiteness and indefiniteness*. New York: Atlantic Highlands.
- Hawkins, J. (1991). On (in)definite articles: implicatures and (un)grammaticality prediction. *Journal of Linguistics*, Vol. 27, 405–442. Cambridge University Press.
- Hawkins, J. (2004). *Efficiency and Complexity in Grammars*. Oxford: OUP.
- Heim, I. R. (1982). *The Semantics of Definite and Indefinite Noun Phrases*. Doctoral dissertation. University of Massachusetts, Amherst
- Hornby, A., S. (1995). *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Oxford: Oxford University Press.
- Huang, Y. (2006). Speech Acts. *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Oxford: Elsevier Ltd. 1000-1009.
- Hurford, J. & Heasley, B. & Smit, M. (2007). *Semantics. A coursebook*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ivić, M. (2001). *Pravci u lingvistici*. Beograd: Čigoja štampa.
- Jackendoff, R. (2002). *Foundations of language: brain, meaning, grammar, evolution*. Oxford: Oxford University Press.
- Jespersen, O. (1924). *The Philosophy of Grammar*. London: Unwin Brothers Ltd.

- Jespersen, O. (1943). *A modern English grammar on historical principles*. Copenhagen: Munksgaard.
- Kaplan, D. (1978). Dthat. In Cole (prir.), 221–43.
- Kaplan, D. (1977/1989). Demonstratives. U: Almog, J. & Wettstein, H. & and Perry, J. (eds.), *Themes from Kaplan*. New York: Oxford University Press, 481–563.
- Karttunen, L. (1976). Discourse referents. *Syntax and Semantics*, Vol. 7, New York: Academic Press, Inc.
- Katz, J. (1972), *Semantic Theory*. New York: Harper & Row.
- Katz, J. (1966). *The Philosophy of Language*. New York: Harper & Row.
- Katz, J. (1977). *Propositional Structure and Illocutionary Force*. New York: Thomas Y. Crowell.
- Katz, J. (1980). Chomsky on Meaning. *Language* 56: 11–41.
- Katz, J. (1981). *Language and other Abstract Objects*. Totowa, NJ: Rowman & Littlefield.
- Katz, J. & Fodor, J. (1963). The Structure of a Semantic Theory. *Language* 39: 170–210.
- Kempson, R. (1975). *Presupposition and the Delimitation of Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kempson, R. (2003). Pragmatics: Language and Communication. U: *Handbook of Linguistics*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd. 394-427.
- King, J. C. (2001). *Complex Demonstratives*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Klajn, I. (1996). *Italijansko-srpski rečnik*. Beograd: Nolit.
- Klajn, I. (2005). *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Klajn, I. & Šipka. M. (2008). *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej.
- Korzen, I. (1996). *L'articolo italiano fra concetto ed entità*. Copenhagen: Museum Tusculanum Press.
- Kripke, S. (1972/1980) *Naming and Necessity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Kripke, S. (1972). *Naming and necessity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Krneta, G. (2016). *Upotreba određenog člana u španskom kao stranom jeziku na osnovu analize grešaka kod govornika srpskog jezika*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Kragujevcu: Filološko-umetnički fakultet.
- Kukić, T. (2009). Italijanski kao međujezik kod srpskih govornika: morfosintaksički aspekt, I naučni skup mladih filologa „Savremena proučavanja jezika i književnosti“, 14. februar, Kragujevac, knjiga 1, 499-506.
- Kukić, T. (2010). Italijanski kao međujezik kod srpskih govornika: sintaksičke, pravopisne, leksičke i stilske greške, II naučni skup mladih filologa Srbije „Savremena proučavanja jezika i književnosti“, 6. mart 2010, Kragujevac, knjiga 1, 431-440.
- Kukić, T. (2011). Izostavljanje određenog člana kod učenika italijanskog jezika kao stranog čiji je maternji jezik srpski, III naučni skup mladih filologa Srbije „Savremena proučavanja jezika i književnosti“, 12. mart, Kragujevac, knjiga 1, 341-349.
- Kukić, Prošić, T. (2014a). Analiza izostavljanja određenog i neodređenog člana u italijanskom jeziku kod učenika čiji je L1 srpski iz perspektive transfera. V naučni skup mladih filologa Srbije „Savremena proučavanja jezika i književnosti“, 30. mart 2013, Knjiga I, 407-419.
- Kukić, T. (2014b). *Genesi e storia dell'articolo italiano: un fenomeno panromanzo*. Kragujevac: Nasleđe.
- Kukić, T. (2015). Categoria della definitezza e indefinitezza nella lingua italiana e serba: aspetti teorici. *Parallelismi linguistici, letterari e culturali*. Facoltà di Filologia “Blaze Koneski”, Università “, Università “Ss. Cirillo e Metodij”, Skopje, 2015, 315-326.
- Kukić, T. Barbi, M. (2017). Karakteristike neostandardnog italijanskog jezika u filmu *Katerina odlazi u grad*. *Lipar*, 64: 181-190.
- Leech, G. (1980). *Explorations in Semantics and Pragmatics*. Amsterdam: John Benjamins B.V.
- Leech, G. (1981). *Semantics*. Penguin Books: Harmondsworth, Second Edition.
- Lepschy, L. & Lepschy, G. (2002). *La lingua italiana. Storia, varietà dell'uso, grammatica*. Milano: Tascabili Bompiani. Prvo izdanje: 1977.
- Lewis D. (1969). *Convention: a philosophical study*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lewis, D. (1979). Scorekeeping in a language game. *Journal of Philosophical Logic* 8, 339–59.
- Lewis, D. (1972). General semantics. In: Davidson, D. & Harman, G. (eds.), *Semantics of Natural Language*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 169-218.

- Lillis, T., M. (2009). Communicative Competence. U: Mey, J. L. *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Oxford: Elsevier Ltd, 92-99.
- Lindblom, K. (2006). Cooperative Principle in May, J. L. *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Oxford: Elsevier Ltd. 151-157.
- Lycan, G. W. (2008). *Philosophy of Language*. New York: Routledge.
- Lyons, C. (1977). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, C. (2003). *Definiteness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meibauer, J. (2006). Implicature in May, J. L. *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Oxford: Elsevier Ltd. 365-378.
- Mey, J. L. (2009). *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Oxford: Elsevier Ltd. Prvo izdanje: 1998.
- Mey, J. L. (2009). Pragmatics of Reading. U: Mey, J. L. *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Oxford: Elsevier Ltd, 775-797.
- Mey, J. L. (2009). Pragmatics: Overview. U: Mey, J. L. *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, Oxford: Elsevier Ltd, 786-797.
- Milović, D. (2014). *Usvajanje sistema članova i kategorije određenosti i neodređenosti u engleskom jeziku*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet.
- Moderc, S. (2015). *Gramatika italijanskog jezika*. Beograd: Luna crescens. Prvo izdanje: 2004.
- Mrazović, P. & Vukadinović, Z. (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Parsons, T. (1980). *Nonexistent Objects*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Patota, G. (2006). *Grammatica di riferimento dell'italiano contemporaneo*. Novara: Garzanti Linguistica.
- Piper, P. (2001). *Jezik i prostor*. Beograd: Čigoja štampa.
- Piper, P. (2005). Imenski izraz. U: Piper et al. *Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska, 33-49.
- Piper, P. (2005). Referencijalno-kvantifikaciona svojstva imenskog izraza. U: Piper et al. *Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska, 49-65.

- Piper, P. (2005). Referencijalna određenost i neodređenost. U: Piper et al. (prir.), *Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska, 915-947.
- Piper, P. & Klajn I. (2017). *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Popović, Lj. (2005). Komunikativne funkcije proste rečenice. U: Piper et al. *Sintaksa savremenog srpskog jezika. Prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska, 983-1059.
- Prandi, M. & De Santis, C. (2011). *Le regole e le scelte. Manuale di linguistica e di grammatica italiana*. Torino: UTET Università.
- Pranjeković, I. (2000). Izražavanje određenosti/neodređenosti imenica u hrvatskom jeziku. *Riječki filološki dani*, Zbornik radova 3, Rijeka, 343-349.
- Prčić, T. (2008). *Semantika i pragmatika reči*. Novi Sad: Zmaj.
- Putnam, H. (1975a). The Meaning of 'Meaning'. In K. Gunderson (ed.), *Minnesota Studies in the Philosophy of Science, Vol. 8: Language, Mind, and Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Putnam, H. (1975b). Mind, Language and Reality: *Philosophical Papers, vol. 2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Putnam, H. (1977). Meaning and reference. In: Schwartz, S. (ed.), *Naming, necessity and natural kinds*. Ithaca, NY: Cornell University Press. 119–132.
- Quine, W. V. (1960). *Word and object*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Radojević, D. (2014). *Kontrastivna analiza funkcija predloških konstrukcija u italijanskom i padeža u srpskom jeziku*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet.
- Reimer, M. (1991). Do demonstrations have semantic significance? *Analysis* 51, 177–83.
- Renzi, L. (1974). Per la storia dell'articolo romano. XIV congresso internazionale di linguistica e filologia romana, Napoli, 15-20 aprile. Napoli: Gaetano Macchiaroli, Amsterdam: John Benjamins, B. V.
- Renzi, L. (1975). Come leggere l'articolo IL. *Lingua nostra*, 36, 12-14.
- Renzi, L. (1976). „Uno” numerale e articolo. *Rivista di grammatica generativa*, 1, 103-108.

- Renzi, L. (1982). Il vero plurale dell'articolo uno. *Lingua nostra*. Vol. XLIII, Fasc. 2-3. Firenze: Sansoni Editore Nuova S.p.A.
- Renzi, L. (1985). L'articolo zero. *Atti del XVII congresso internazionale di studi*, SLI, Franchi De Bellis, A., Savoia, M. L (prir.), Urbino, 11-13 settembre 1983. Roma: Bulzoni.
- Renzi, L. (1988). *L'articolo*. U: Renzi, L. (prir.), *Grande grammatica italiana di consultazione*, Vol 1, Bologna: Il Mulino. 357-423.
- Renzi, L. (1976). Grammatica e storia dell'articolo italiano. U: *Studi di grammatica italiana* Firenze: L'Accademia della Crusca, 5-41.
- Runić, M. (2009). Usvajanje gramatičkih struktura i nivoi evropskog zajedničkog okvira: primer italijanskog člana. Beograd. Magistarska teza.
- Russell, B. 1905. On denoting. *Mind* 14, 479-493.
- Russell, B. (1910–11). Knowledge by acquaintance and knowledge by description. *Proceedings of the Aristotelian Society* 8: 108–28.
- Salvi, G. & Vanelli, L. (2004). *Nuova grammatica italiana*. Bologna: Il Mulino.
- Salvi, G. (1988), *La frase semplice*. U: L. Renzi (prir.), *Grande grammatica italiana di consultazione*. Bologna: il Mulino, 1988-1995, 3 vol., vol. 1° (*La frase. I sintagmi nominale e preposizionale*), 29-114.
- Samardžić, M. (2008). La grammaticografia italiana all'inizio del duemila: nuovi approcci alla sintassi del periodo. In Ferrari, A., (a cura di.), *Sintassi storica e sincronica dell'italiano. Subordinazione, coordinazione, giustapposizione*, Franco Cesati Editore, 837-855.
- Sanders, T. & Sanders J. (2009). Text and Text Analysys. U: Mey, J. L. *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Oxford: Elsevier Ltd. 1075-1085.
- Searle, J. R. (1969). *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (1958). *Proper Names*. *Mind* 67: 166–73.
- Sensini, M. (1997). *La grammatica della lingua italiana*. Milano: Arnoldo Mondadori Editore.
- Serianni, L. (1989). Grammatica italiana. Italiano comune e lingua letteraria. Torino: Utet Libreria.
- Sobrero, A. (2008). Pragmatica. U: Sobrero, A (prir.) *Introduzione all'italiano contemporaneo. Le strutture*. Roma-Bari: Laterza. 407-450.
- Sornicola, R. (2009). U: Mey, J. L., *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Oxford: Elsevier Ltd.

- Stalnaker, R. (1974). Pragmatic presuppositions. U: *Semantics and philosophy: studies in contemporary philosophy*, ed. M. K. Munitz and P. K. Unger, 197–214. New York: New York University Press.
- Stalnaker R., C. (1978). Assertions. U: Cole, P. (prir.), *Syntax and Semantics 9: Pragmatics*. 315–332. New York: Academic Press.
- Stanojčić, Ž. (2010). *Gramatika srpskog književnog jezika*. Beograd: Kreativni centar.
- Stanojčić, Ž. & Popović, Lj. (1994). *Gramatika srpskoga jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Sperber, D., Wilson, D. (1986/1995). *Relevance: communication and cognition*. Oxford: Blackwell.
- Stevanović, M. (1986). *Savremeni srpskohrvatski jezik*. Beograd: Naučna knjiga.
- Stifanić, M. (1976). *Određeni, neodređeni i nulti član u italijanskom jeziku i iskazivanje odgovarajućih vrednosti u srpskohrvatskom jeziku*. Magistarski rad. Filološki fakultet Beogradskog Univerziteta.
- Stifanić, M. (1980). Mogućnosti iskazivanja vrednosti italijanskog člana u srpskohrvatskom jeziku. *Studije iz kontrastivne analize italijanskog i srpskohrvatskog jezika*. Sveska: 1. Beograd: Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu, Odsek za italijanistiku, 37-61.
- Strawson, P., F. (1950). *On referring*. *Mind* 59: 320–44.
- Strawson, P., F. (1959). *Individuals*, London: Methuen.
- Sullivan, A. (2009). Reference: Philosophical Theories. U: Barber, A., Stainton, J. R. *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language and Linguistics*. Oxford: Elsevier, Ltd., 637-644.
- Tarski, A (1956). The concept of truth in formalized languages. In: Woodger J. H. (ed.) *Logic, semantics, metamathematics*. Oxford: Oxford University Press, 152–278.
- Taylor, J. R. (1989). *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- Thrane, T. (1980). *Referential-semantic analysis. Aspects of a theory of linguistic reference*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Trenkić, D. (2004). Definiteness in Serbian/Croatian/Bosnian and some implications for the general structure of the nominal phrase. *Lingua* 114, 1401–1427.

- Trenkić, D. (2002). Nominal definiteness in English-Hawkins' (1991) account and some modifications. *Views and voices. Inquiries into the English Language and Literature*. University of Philosophy, University of Rijeka, 53-71.
- Trenkić, D. (2008). The representation of English articles in second language grammars: Determiners or adjectives? *Bilingualism: Language and Cognition 11 (1)*, Cambridge University Press, 1-18.
- Trenkić, D. (2009). Accounting for patterns of article omissions and substitutions in second language production. U: Mayo, Hawkins (prir.): *Second Language Acquisition of Articles. Empirical findings and theoretical implications*. 115-143.
- Trifone, P. & Palermo, M. (2007). *Grammatica italiana di base*. Bologna: Zanichelli editore S.p.A.
- Yule, G. (1982). Interpreting anaphora without identifying reference. *Journal of Semantics 1(4)*, 315-322.
- Yus, F. (2009). Relevance Theory in Mey, J. L. *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Oxford: Elsevier Ltd, 854-860.
- Van Der Auwera, J. (prir.). (2014). *The Semantics of Determiners*. London/New York: Routledge.
- Weiyun He, A. (2003). Discourse Analysis. U: Aronoff & Rees-Miller (prir.). *The Handbook of Linguistics*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 428-445.
- Zingarelli, N. (1996). *Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli Editore.
- Žegarac, V. (2005). *Osnovi teorije relevantnosti*. Odsek za opštu lingvistiku, Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu. Ciklus predavanja, maj 2005.

Korpus

- Alessandro Baricco, *Seta*, Milano: Rizzoli, 1996. *Svila*. Paideia, 2013. Prevod: Ana Srbinović.
- Alessandro Baricco, *Novecento*, Milano: Feltrinelli, 1994. *Pijanista*. Paideia, 2007. Prevod: Ana Srbinović.
- Cesare Pavese, *La bella estate*, Torino: Einaudi: 1949. *Lepo leto*. Lom, 2011. Prevod: Aleksandra Milosavljević.

Corrado Alvaro, *Gente in Aspromonte*, Firenze: Le Monnier, 1930. *Svet iz Aspromonta*. Novo pokolenje, 1953. Prevod: Danica Lukić.

Dino Buzzati, *La boutique del mistero*, Milano: Mondadori, 1968. *Prodavnica tajni*. Leo Commerce, 2006. Prevod: Cvijeta Jakšić.

Francesco Jovine, *Signora Ava*, Roma: Donzelli Editore, 1942. *Sinjora Ava*. Nolit, 1956. Prevod: Milenko Popović.

Italo Calvino, *Sotto il sole giaguaro*, Milano: Garzanti, 1986. *Pod suncem jaguara*. Bratstvo-jedinstvo Novi Sad, 1987. Prevod: Srbislava Vukov, Snježana Marinković.

Italo Calvino, *Marcovaldo ovvero Le stagioni in città*, Torino: Einaudi, 1963. *Markovaldo ili godišnja doba u gradu*. Nolit, 1980. Prevod: Julijana Vučo.

Italo Calvino, *I racconti*, Milano: Oscar Mondadori, 1993 (prvo izdanje: 1958). *Oblaci velegrada*. Svjetlost, 1960. Prevod: Karmen Milačić.

Marcello Simoni, *La biblioteca perduta dell'alchimista*, Roma: Newton Compton, 2012. *Alhemičareva biblioteka*. Evro Book, 2013. Prevod: Gordana Subotić.

Niccolò Ammaniti, *Io e te*, Torino: Einaudi, 2010. *Ja i ti*. Plato, 2011. Prevod: Mirela Radosavljević, Aleksandar Levi.

Nikola Savić, *Vita migliore*, Milano: Bompiani, 2014. *Bolji život*. Vukotić media, 2014. Prevod: Ivana Simić, Marija Čojbašić, Marija Pejić.

Paolo Bonesso, *Le Felicità nascoste. Memorie involontarie di un bevitore di vino*, Bolonja: InEdition, 2007. *Skrivene radosti. Nehotična sećanja jednog vinopije*. Mono i Manjana, 2008. Prevod: Igor Vidović.

Roberto Vacca, *La morte di Megalopoli*, Milano: Mondadori Editore, 1974. *Smrt megalopolisa*. Jugoslavija – Beograd, 1979. Prevod: Vladimir Jeremić.

Susanna Tamaro, *Va' dove ti porta il cuore*, Milano: Rizzoli, 1994. *Idi kuda te srce vodi*. Evro Giunti, 2011. Prevod: Mirjana Đukić Vlahović.

Umberto Eco, *Il cimitero di Praga*, Milano: Bompiani, 2010. *Praško groblje*. Vulkan, 2017. Prevod: Mirela Radosavljević, Aleksandar Levi.

Umberto Eco, *Il pendolo di Foucault*, Milano: Bompiani, 1988. *Fukoovo klatno*. Vulkan, 2015. Prevod: Mirela Radosavljević, Aleksandar Levi.

Umberto Eco, *Numero zero*, Milano: Bompiani, 2015. *Nulti broj*. Vulkan, 2015. Prevod: Mirela Radosavljević, Aleksandar Levi.

Biografija

Tijana Kukić rođena je u Beogradu 1980. godine. Diplomirala je na Filološkom fakultetu u Beogradu Italijanski jezik i književnost 2004. godine. Završila je master studije na Filološkom fakultetu u Beogradu 2008. godine odbranivši rad na temu: *Italijanski kao međujezik kod srpskih govornika*. Zaposlena je na Filološko-umetničkom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu kao asistent za Italijanski jezik i lingvistiku od 30.01.2014. godine. Njeni radovi posvećeni su prevashodno kompleksnoj problematici člana u italijanskom jeziku, kategoriji određenosti i neodređenosti u italijanskom i srpskom jeziku, kao i pojmu referencijalnosti.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Тијана Кукић

Број индекса 10087/Д

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

“Семантичко-прагматичка анализа италијанског члана и његови еквиваленти у српском језику из перспективе референцијалности”

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 30.03.2018.

**Изјава о истоветности штампане и електронске верзије
докторског рада**

Име и презиме аутора: _____ Тијана Кукић _____

Број индекса _____ 10087/Д _____

Студијски програм ____ Наука о језику _____

Наслов рада ____ “Семантичко-прагматичка анализа италијанског члана и његови еквиваленти у српском језику из перспективе референцијалности” _____

Ментор __Др Саша Модерц_____

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, __30.03.2018.____

_____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

_____“Семантичко-прагматичка анализа италијанског члана и његови еквиваленти у српском језику из перспективе референцијалности” _____

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.

Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _30.03.2018._

_____

1. **Ауторство.** Дозвољаваће умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваће умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваће умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваће умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваће умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваће умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.